SOSYAL HİZMET İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELERDE "VİCDAN" SORUNU

Ulaş Aksakallı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İnsan Hakları Anabilim Dalı

İnsan Hakları Programı

Danışman: Prof. Dr. İoanna KUÇURADİ

İstanbul

T.C. Maltepe Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül, 2018

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Ulaş AKSAKALLI'nın **"**Sosyal Hizmet ile İlgili Değerlendirmede "Vicdan" Sorunu**"** başlıklı tezi 28/09/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" nin ilgili maddeleri uyarınca, İnsan Hakları Anabilim Dalında Yüksek Lisans/~~Doktora~~ tezi **oy birliğiyle / ~~oy çokluğuyla~~, başarılı / ~~başarısız~~** olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı. Adı ve Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	: Prof. Dr. İoanna KUÇURADİ	.....
Üye	: Prof. Dr. Uğur TEKİN	.....
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Neşe Şahin TAŞĞIN	.....

Doç. Dr. Ahu TUNÇEL ÖNKAL
Enstitü Müdürü

maltepe üniversitesi	ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI	Doküman No	FR-178
		İlk Yayın Tarihi	01.03.2018
		Revizyon Tarihi	
		Revizyon No	00
		Sayfa	1/1

Revizyon Takip Tablosu

REVİZYON NO	TARİH	AÇIKLAMA
00	01.03.2018	İlk yayın.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

11/10/2018

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; çalışmanın Maltepe Üniversitesinde kullanılan "bilimsel intihal tespit programı" ile tarandığını ve öngörülen standartları karşıladığını beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Ulaş AKSAKALLI

Hazırlayan	Kalite Koordinatörü	Kurumsal Yetkili
İlgili Birim	Dr. Öğr. Üyesi Şafak GÜNDÜZ	Prof. Dr. Belma AKŞİT

(Dokuman No: FR-178; Yayın Tarihi: 01.03.2018; Revizyon Tarihi: ; Revizyon No:00)

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın plânlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, engin bilgisinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı şekillendiren sayın hocam Prof. Dr. İoanna Kuçuradi'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İnsan-insan, insan-toplum, insan-devlet ilişkisinde insanın varlık yapısı ve olanakları konusunda sahip olunan bilgi ile hareket edildiğinde insan haklarının koruyabileceğini, meslekî bilginin tamamlayıcısı olarak da bu bilgiden türetilen insan hakları bilgisini bu çalışmada kullanmamda büyük emeği geçen sayın Prof. Dr. Betül Çotuksöken'e teşekkürlerimi sunarım.

İnsanın değerli olduğunu kendisinden duyduğumda, bunca "kötülüğü yapan mı değerlidir" diye düşünmekten kendimi alamadığım, ancak zaman içinde insanın tür olarak değerli bir varlık olduğunu her ortamda ve bu fikri çalışmamda savunmamda katkısı olan sayın Prof. Dr. Sevgi İyi'ye teşekkürlerimi sunarım.

İnsanın neliği üzerine sorgulatıcı ders anlatımları ile yaşamı sorgulatan ve yaşamı anlamlandırmamı sağlayan, böylece çalışmamda ufkumu açan sayın Doç. Dr. Mutalip Özcan'a teşekkürlerimi sunarım.

Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü bünyesinde görevli olduğum Göç, Afet ve Acil Durumlarda Psikososyal Destek Biriminin iş yoğunluğu nedeniyle bu çalışmamı zaman zaman aksattığımda, beni çalışmama odaklanmam konusunda sürekli teşvik eden sevgili annem Nursel Aksakallı'ya teşekkürlerimi sunarım.

Bilişim alanında yaşadığım teknik sorunların çözümünde bilgisini benimle paylaşarak desteğini esirgemeyen sevgili arkadaşım Hüseyin Onur Tutu'ya teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul'daki sosyal hizmet merkezlerinde araştırma yapmak için Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığından talep ettiğim iznin yaklaşık altı ay sonra verilmesine rağmen, İstanbul Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğünde görevli idarecilerin çalışmamda sağladıkları kolaylık için ve Sosyal Hizmet Merkezlerinde görevli sosyal hizmet uzmanlarının dayanışmayla sağladıkları destek için teşekkürlerimi sunarım.

Ulaş AKSAKALLI

02.10.2018

ÖZ

Sosyal Hizmet İle İlgili Değerlendirmelerde "Vicdan" Sorunu

Ulaş AKSAKALLI
Yüksek Lisans
İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Programı
Prof. Dr. İoanna KUÇURADİ
Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018

Bu araştırmanın sorunu, bir insanın ya da bir insan grubunun bir durumu karşısında doğru değerlendirmenin meslekî olarak nasıl yapılabileceğidir. Bu sorun, İstanbul Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğüne bağlı Sosyal Hizmet Merkezlerinde görevli sosyal hizmet uzmanlarının değerlendirmelerinde "vicdan" sorunu olarak ele alınmıştır. Tezde öncelikle tartışmanın temelini oluşturan kavramsal ve kuramsal bilgilere yer verilmiş, ardından alan araştırmasının ve veri analizinin nasıl yapıldığı açıklanmış, bundan sonra da bu bulgular ayrıntılı bir şekilde tartışılmıştır.

Araştırmada amaç, sosyal hizmet uzmanlarının bir durum karşısında değerlendirme yaparken, kendilerine çizilmiş olan yasal çerçevenin dışında kalan bir vakayla karşılaştıklarında, "vicdan"larına dayanarak karar verip vermediklerini anlamaya çalışmak ve bir durum karşısında "vicdanın sesi dinlenerek" karar verildiğinde, çok defa, rastlantılar dışında, hak korunamayacağına, hatta hak harcanabileceğine dikkat çekmektir.

Bu amaçla Sosyal Hizmet Merkezlerinde görevli sosyal hizmet uzmanları ile nitel bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışma sonunda, sosyal hizmet uzmanlarının, değerlendirme yaparken, her bir kişiye sadece insan olduğu için saygı duydukları görülmüş ve her bir kişinin "biricik" olduğu, "kendi kaderini tayin edebilecek" kapasiteye sahip olduğu, insan hakları ve hukuk karşısında eşit ve adil bir muamele görmesi gerektiği gibi mesleğin "değer" kabul ettiği anlayışları benimsedikleri anlaşılmıştır. Bununla birlikte sosyal hizmet uzmanları, karşılaştıkları durumlar karşısında bağlı oldukları mevzuatın zaman zaman yetersiz kaldığını da belirtmişlerdir.

Yapılan görüşmelerden, sosyal hizmet uzmanlarının tamamının sosyal hizmet bilgisini kullanarak karar verdiği, ama büyük çoğunluğun karşılaştığı bazı durumlar hakkında karar verirken "vicdanının sesini" dinlediği ve bu "sese" göre karar verdiği anlaşılmıştır. Sosyal hizmet uzmanlarının aldıkları eğitimde felsefî-etik bilginin yeterince verilmediği, o zaman da bu uzmanların ezbere değerlendirmeler yaptıkları, yani hazır teorilere dayanarak ve ilk bakışta benzer olan vakalarda aynı normu kullanarak hareket ettikleri görülmüştür. Bütün bunların yetersiz kaldığı durumlarda ise, "vicdanlarının sesini" dinledikleri anlaşılmıştır.

Bu çalışmada, sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmetin, insan haklarını kendileri koruyamayan insanların haklarını koruma mesleği olduğu fikrine sahip olmalarına rağmen, sosyal hizmeti icra eden sosyal hizmet uzmanlarının eğitimlerinde felsefî/etik temelli insan hakları bilgisinin eksik olmasının değerlendirme sorunu olarak kararlarına yansıdığı, dolayısıyla sosyal hizmetler eğitimini bu açıdan gözden geçirmek gerektiği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Sosyal Hizmet, Değer, Değerler, Etik, Değerlendirme, Vicdan

ABSTRACT

The Issue of "Conscience" in Evaluations Related to Social Services

Ulaş AKSAKALLI

Master Thesis

Human Rights Department

Human Rights Programme

Prof. Dr. İoanna KUÇURADİ

Maltepe University İnstitute of Social Sciences, 2018

The main problem of this study is the question “how is it possible to make professionally a right evaluation of the conditions of a person or of a group?”. This problem is elaborated in relation with the problem of conscience, on which many of the social workers of the Istanbul Directorate for Family and Social Policies base their evaluations.

The study begins with the definition of the concepts and the theory which constitute the basis of the discussion, followed by the exposition of the methods of the field work and of data analysis, and subsequently by the discussion of the findings.

The purpose of this study is to inquire into the question whether social workers, when they deal with a case whose solution is not to be found in the legal framework of their profession, take their decisions by following the “voice of their conscience”; and to show that such decisions, with the exception of coincidences, cannot protect rights, sometimes even they can give damage to them.

With this purpose, we conducted a qualitative research with the social workers who are currently working in the Social Services Centres of Istanbul. An outcome of this research is that the social workers in their professional evaluations usually respect the individuals only because they are human beings, take into consideration that each individual is unique and has the capacity to self-determination, and accept the “values” of their profession such as the right to just and equal treatment. Many of the interviewed

social workers nevertheless stated that the legislation of their profession appears to be insufficient for the solution of certain cases.

The research showed that almost all social workers decide in accordance with their professional knowledge, but that most of them, in cases that the legislation of their profession is insufficient, they listen to “the voice of their conscience” and act accordingly. It appears that the philosophical-ethical knowledge that social workers acquire during their education is not sufficient for making right evaluations, thus they make their evaluations either according to ready-made theories or by using the same norm in apparently similar cases. But when all these are insufficient they listen to “the voice of their conscience”.

The main conclusion of this study is that, in spite of the fact that all social workers agree on the definition of social work, as the profession which protects the human rights of those who are themselves unable to protect, they nevertheless lack the philosophical-ethical knowledge of human rights, which can lead to the right evaluation of the cases that they deal with –a lack that is consequently reflected, as an evaluation problem, in their professional decisions.

Keywords: Human rights, Social service, Value, Values, Ethics, Evaluation, Conscience

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI……..……..ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI…….…….iii
TEŞEKKÜR……..…..…..……...iv
ÖZ…..……..……..……..v
ABSTRACT……..…….…...…..…..……vii
İÇİNDEKİLER……..…….…...……..…...…ix
TABLOLAR LİSTESİ…….....…….....…xi
KISALTMALAR…….…….……....…..……xii
ÖZGEÇMİŞ……...…xiii
GİRİŞ …….…….…….…...…..…….…1

BÖLÜM 1. HAKLARLA İLGİSİNDE SOSYAL HİZMET MESLEĞİ

1.1. Sosyal Hizmet Nedir?.....5
1.2. Sosyal Hizmetin Amacı Nedir?.....8
1.3. İnsan Haklarının Korunmasında Sosyal Hizmet Mesleği…….....10
1.4. Sosyal Adalet ve Sosyal Hizmet Mesleği……..……..….....12
1.5. Yurttaşlık Haklarının Korunmasında Devletin Yükümlülüğü…….……..…..15
1.6. Yurttaşlık Haklarının Korunmasında Sosyal Hizmet Mesleğinin Rolü……..19

BÖLÜM 2. DEĞERLENDİRME SORUNU

2.1. Bir Durumu Doğru Değerlendirme ve Bunun Sosyal Hizmet İçin Önemi…….……..…….21
2.2. Değerlendirmede Değerlendirenin Tutumu…….…….……..23
2.3. "Vicdan" Üzerine Düşünceler…….…...……...…..…24
2.4. Karar Vermede "Vicdan"ın Yeri……...…….....……...36
2.5. Sosyal Hizmet Mesleği ve Uygulama Sorunu ……....…….....…....38
2.6. Yardım Etmede "Vicdan"…….…….……...……..46

BÖLÜM 3. YÖNTEM VE BULGULAR

3.1. Yöntem……..……..…..…….48
3.1.1. Araştırmanın Modeli……..…...……48
3.1.2. Veri Toplama Araçları ve Süreci…….……49
3.1.3. Verilerin Çözümü ve Sınıflandırılması…….....……51
3.1.4. Evren ve Örneklem …….……..……...……51

3.2. Bulgular……..……..…..55

3.2.1. Görüşmecilerin Sosyal-Demografik Özellikleri…….....57
3.2.2. Sosyal Hizmetlerde Meslekî Değerlendirmelerle İlgili Düşünceler……..……...58
3.2.2.1. Kanaatin Oluşma Süreci…….…….....……58
3.2.2.2. Değerlendirmeyi Belirleyen Kriterler…….…..…60
3.2.2.3. Değerlendirmelerde Sosyal Hizmet Mesleğinin Değer Olarak Kabul Ettiklerinin Yeri……..……68

3.2.3. Sosyal Hizmetler Alanında Etiğe İlişkin Düşünceler…….....….77

3.2.3.1 Sosyal Hizmet Mesleğinin Amacını Gerçekleştirmesinde Etiğin Yeri…….…….....77
3.2.3.2. Uygulamada Etik İlişkiler……..…….....……94
3.2.3.3. Uygulamada Etik Sorunlar…….…..…….....……97

3.2.4. İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet İlişkisine Dair Görüşler….....…..102
3.2.4.1. Uygulamalardan Yola Çıkarak İnsan Haklarının Korunduğu Çalışmalara Örnekler …….....…..105
3.2.4.2. Uygulamalardan Yola Çıkarak İnsan Haklarının Korunmadığı Örnekler ve Yarattığı Tehlikeler…….….....111

3.2.5. Karar Verme Aşamasında Vicdan Üzerine Düşünceler…….....120
3.2.5.1. Bilginin Yetersiz Olduğu Durumlarda Karar Verme Sorunu……....….120
3.2.5.2. İnsana Dair Verilen Kararlar Sonucunda Yaşanan Rahatsızlık……...……...…..125
3.2.5.3. “Vicdan”ın Neliği Üzerine Düşünceler……..…….....135
3.2.5.4. Meslekle İlgili Değerlendirmelerde “Vicdan”ın Yeri…….…….....144
3.2.5.5. “Vicdan Rahatlığı” ve “ Vicdan Rahatsızlığı”nın yaşandığı Örnekler……..……...…...….....149

SONUÇ …….…….....….….....…160

EKLER……..……...…....168

Ek 1 Görüşme Onam Formu…….…….....….…..…168

Ek 2 Görüşme Soruları…….…..……..…..…….169

Ek 3 Bakanlık Onayı …….…….....…..……..172

KAYNAKÇA……..……..…..…174

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Uzmanların meslekî tecrübeleri……...……...……..53
Tablo 2. Uzmanların SHM'lerdeki çalışma alanları……..…...…..…54
Tablo 3. Uzmanların lisans eğitimlerini tamamladıkları okulları…….……..…54
Tablo 4. Uzmanların yüksek lisans yaptıkları programların tablosu…….…….....55
Tablo 5. Araştırmaya Katılan SHU'ların Sosyo-Demografik Özellikleri…….…….57

KISALTMALAR

ASPB **:** Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

BM : Birleşmiş Milletler

KİOÇ : Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuk

SİR : Sosyal İnceleme Raporu

SED : Sosyal ve Ekonomik Destek

SHU : Sosyal Hizmet Uzmanı

ÖZGEÇMİŞ

Ulaş Aksakallı

İnsan Hakları Anabilim Dalı

Eğitim

Y.Ls.	2015 Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları Anabilim Dalı (Tezsiz)
L.s.	2004 Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler
Lise	1996 İstanbul Rezan Has Lisesi

İş/İstihdam

2005	İstanbul Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, Sosyal Hizmet Uzmanı (Sosyal Çalışmacı)

Mesleki Birlik/Dernek Üyelikleri

2005	Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı : Erzincan/14.08.1978 Cinsiyeti: Erkek

Yabancı diller : İngilizce (Orta düzey)

GSM / e-posta : 544 805 84 66 / ulasaksakalli@gmail.com

GİRİŞ

Genel kabule göre, sosyal hizmet profesyonel bir yardım etme mesleğidir. Bu mesleği yapan meslek mensubu (sosyal hizmet uzmanı) ise, çerçevesi o ülkenin devleti tarafından yasalarla çizilmiş ve her bir yurttaşına tanınan, adına yurttaşlık hakları diyebileceğimiz bazı hakların korunması, sağlanması ve geliştirilmesinde önemli rollere sahiptir. Bu hakların eşit bir şekilde yasal çerçeveye uygun olarak bütün yurttaşlara sağlanması sorumluluğunu taşıyan meslek mensubu, insanın temel haklarının korunmasına katkı sağlamakta, bu rolü ile insanların olanaklarını gerçekleştirmesinin koşulları arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, özellikle siyasal güçlerin kendi aralarındaki rekabeti sonucunda, yasal düzenlemelerin hak eşitliğini sağlamaktan uzak olduğu, bu nedenle de kaynakların adil kullanılmadığı ve bu haklardan yurttaşların tamamının eşit bir şekilde yararlanamadığı örnekler ile karşılaşılmaktadır. Sosyal hizmet alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sıkça bahsettikleri "mevzuat yetersiz", "mevzuat bugünün koşullarını karşılamıyor" söylemleri de, sanırım, bu soruna dayanmaktadır. Bu sorun çeşitli defalar meslek mensuplarının katıldıkları eğitimlerde, toplantılarda, sözlü ve yazılı olarak dile getirilmektedir. Bu eleştiri karşısında bir açıklama da şu yönde olmaktadır: "vicdanınızın sesini dinleyin", "herkes asıl olarak "vicdan"ına karşı sorumludur". Bu çalışmanın da çıkış noktası, bir durum karşısında değerlendirme yaparken "vicdan"a dayalı karar vermenin insan haklarını koruyup koruyamadığı ile ilgili oluşan şüphedir.

Konumuzla ilgisinde vicdan, bir durum karşısında karar verirken değerlendirme için gerekli bilgiye sahip olmama halinde başvurulabilecek bir merci olarak anlaşılmaktadır. Bilginin yeterli olmadığı bu durumlarda, "çıkarına göre değil, "vicdan"ına göre karar ver" ifadesi, aslında "vicdan"a nasıl bir anlam yüklendiğinin ipuçlarını vermektedir. Bununla birlikte vicdan ile ilgili cevaplandırılması gereken sorular vardır: Örneğin vicdan dediğimiz şey insanda nasıl oluşmaktadır? Yani "vicdan"ı neler beslemektedir, vicdan duygusunun arkasında neler vardır? Gerçekliğe baktığımızda, bir kişi bir durum karşısında eyleminden dolayı "vicdan azabı" yaşarken, bir diğer kişi aynı durum karşısında yaptığı eyleminden dolayı "vicdan azabı" yaşamamakta, aksine bu eylemi ile rahatlama duygusu yaşadığı örneklerle karşılaşılmaktadır. Bu farkın nedeni nedir?

Sosyal hizmet uzmanı, çoğunlukla sosyal bir sorun –yoksulluk, işsizlik, bağımlılık vb.– yaşayan kişi, aile ve toplum ile çalışmakta ve çoğu zaman bunların sorunlarının çözümü için meslekî bilgisinin sınırları içinde karar vermektedir. Karşılaştığı durum ile ilgili bir karar verecek olan sosyal hizmet uzmanından mesleğinin bilgisiyle doğru bir değerlendirme yapması beklenir.

İoanna Kuçuradi hak sınıflandırmasında doğrudan korunan hakların, kişilerde insanın yapısal olanaklarının doğrudan doğruya korunmasına ilişkin istemler olduğunu ve kişilere dokunulmamasını talep eden haklar olduğunu belirlemiştir. Kişi güvenliği ve özgürlükler bu alana girerler. Dolaylı korunan hakların ise kişi olanaklarının gerçekleştirilip gerçekleştirilmesinin önkoşullarıyla ilgili istemler olduğunu ifade etmiştir (2011b, s. 13). Bunlar da beslenme, sağlık, eğitim hakları gibi bir bölümü sosyal hizmetlerle de ilgili olan haklardır. Bu sosyal, ekonomik ve bazı siyasal haklar her devlette bazı kurum ve kuruluşlar aracılığıyla korunur. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, sosyal hakları tüm yurttaşlar için adaletli ve eşit bir şekilde sağlamayı, korumayı, geliştirmeyi ve yaygınlaştırmayı sağlaması beklenen örgütlenmelerden birisidir.

Bir sosyal sorun olan yoksulluk ve yoksulluğa bağlı sorunlar, ülkelerce arzu edilmeyen ve yok edilmesi için çaba sarf edilen durumlardır. Bu sorunları çözmek için sosyal hizmet plânlamaları ve uygulamaları oluşturulmaktadır. Ülkemizde bu sorumluluk, büyük ölçüde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığında ve personelindedir. Dolayısıyla bu bakanlık personelinin eşit ve adil bir şekilde ihtiyaç sahibi bütün yurttaşlara sosyal hizmetlerin sunumunu sağlaması beklenir.

Günümüz dünyasında sosyal hizmet, bilgisel temellere sahip meslekî uzmanlık ile yürütülmektedir. Dolayısıyla yasalarla belirlenen yurttaşlık haklarının bütün yurttaşlara eşit bir şekilde sunulması, bilgisel temeli olan meslekî uygulama gerektirmektedir. Sosyal hizmetler bağlamında yurttaşlara sunulacak hizmetler de, etik temelli meslekî bilgi ile yapılacak durum değerlendirmesi sonucunda verilen doğru bir kararla hak edene sunulması gereken hizmetlerdir. Oysa ülkemizde sosyal hizmet uygulamaları profesyonellik gerektiren bir alan olduğu görmezden gelinerek, zaman zaman siyasetin, zaman zaman da değer yargılarının etkisinde yürütülmeye çalışılmaktadır. Uygulama alanlarında gözlem yapıldığında, sosyal hizmet uygulamasını yürüten ve sayısı her geçen

gün artan üniversite mezunu meslek mensuplarının bir bölümünün bu tablonun parçası olmaktan rahatsız olmadıkları anlaşılabilir.

Sosyal hizmet uzmanının bir durum karşısında doğru değerlendirmede bulunabilmesi, geçerli sayılan ilkeler, kurallar, normlar, standartlar, modalar, ölçüler bakımından değer biçerek ya da bir duruma kendi dışından gelen nedenlerden dolayı değer atfederek değil, karşılaştığı o tek durumun kendi değerini göstererek (Kuçuradi, 2003a, s. 25-28), diğer bir deyişle etik temelli meslekî bilgisi ile mümkündür. Bu da açık felsefî bilgiye dayalı insan hakları eğitimi ile sağlanabilir.

Sosyal hizmet alanında çalışan bir uzmanın bilgisinin yetersiz olduğu ya da mevzuatta dayanağı olmayan bir durumla karşılaştığında karar verirken, "vicdanının sesini dinlemesini" talep edilmektedir. Ancak bu sorunlu bir taleptir. Vicdan denilen bilincin, taşıyanını çoğu zaman değer biçmelere götürdüğü, duyulan sorumluluğun temelinde ise değerlendirme yapacak kişinin bu değer biçmelerinin olduğu söylenebilir. Dolayısıyla "vicdan" içi neyle doldurulmuşsa, buna göre oluşmuş, insana karşı duyulan bir sorumluluk anlayışı ve bu sorumluluğa göre insanın yargılama yeteneği gibi görünmektedir. Böylece kişinin "vicdan"ını mensubu olduğu grubun "değerlerinin", sahip olunan dünya görüşünün, hayat görüşünün, bağlı olunan inançların vb. belirlediği rahatlıkla söylenebilir. Bu belirlemeden hareket ettiğimizde, bir meslek uzmanının bir durum karşısında "vicdanının sesini" dinleyerek vereceği kararlar, çok defa değer yargılarına dayalı değerlendirmesinin sonucu olacağından, yani değerlendirme konusu olan o tek durumun doğru bilgisine dayanamayacağından, bir hakkın korunması da rastlantılara bırakılmış olacaktır. O halde, "vicdanın sesine kulak vererek" eylemde bulunmak, insan haklarını korumanın bir güvencesi olmamaktadır. Meslek mensubunun doğru bir şekilde rolünü yerine getirmesinin koşulu ise, sosyal hizmet bilgisi ile yetinmeyerek, etik değer bilgisine ve insanın değeri bilgisinden türetilmiş insan hakları bilgisine başvurmasıdır. Başka bir ifadeyle, insan haklarını koruma, sağlama ve geliştirme bilgisine sahip olması beklenen meslek mensuplarının, karşılaştıkları bir kişi durumu karşısında karar verirken, tür olarak insanın onur sahibi bir varlık olduğunu, bu nedenle de ona saygıyla yaklaşmaları gerektiğini bilmeleri beklenmektedir. Bu da karşılarındaki bir kişi, bir insan durumu ile kuracakları ilişkinin ve verecekleri kararı felsefî-etik bilgiye dayandırarak olabilir.

Bu tezin iki amacı bulunmaktadır. Birinci amaç, her ne kadar bir vaka karşısında bilgi ve beceriye sahip olunmadığında, kişinin "vicdan"ı ile hareket edip karar vermesinde istenilen sonuca gidileceği yönünde yaygın bir görüş varsa da, "vicdan"a bağlı yapılan değerlendirmelerde hak harcayıcı da olunabileceğini, bazı durumlarda ise ancak rastlantı sonucu hakkın korunabileceğini göstermektir. İkinci amaç ise, sosyal hizmet bilgisi ve yapa yapa edinilen deneyimin karşılaşılan vakaya dair karar vermede yeterli olmayacağını, çünkü bu bilgi ve deneyimin felsefî-etik bilgiden yoksun olduğunu, dolayısıyla bir sosyal hizmet uzmanının felsefî-etik bilgiye sahip olmasıyla karşısındakinin içinde bulunduğu duruma seyirci olarak değil, insan olmasından dolayı sahip olduğu onuruna yakışır bir şekilde, sosyal hizmet mesleğinin (sosyal adaletin sağlanması, insan onuruna saygı, eşitliğin gözetilmesi, hakkaniyetin sağlanması v.b.) değer olarak kabul ettiklerine uygun değerlendirme yapılabileceğini göstermektir. Amaçları özetlemek gerekirse: sosyal hizmet alanında çalışan uzmanların meslekî uygulamaları sırasında yaptıkları değerlendirmelerde insan hakları bilgisini gözetip gözetmedikleri ve karar verme sırasında ne tür değerlendirme tarzlarına başvurdukları, bunların arasında da doğru değerlendirmeye ve "vicdan"a dayalı değerlendirmeler üzerinde yoğunlaşılmıştır.

Araştırma, İstanbul Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğüne bağlı sosyal hizmet merkezlerinde görevli 23 sosyal hizmet uzmanı ile 32 sorudan oluşan nitel bir çalışma şeklinde yapılmıştır. Bu sorularla, çalışmada bilgi ve deneyimin uygulamaya nasıl aktarıldığı, karar verirken etiğe dayalı meslekî bilgi ve deneyimden uzaklaşıldığında ne tür değerlendirme tarzlarına başvurulduğu, dolayısıyla bağlı kalınan "değerler"in neler olduğu ve bunlar değer değilse ne oldukları anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunların "insan onuruna saygı, yaşama hakkı, sosyal adalet gibi etik değerler ve ilkeler mi, yoksa etik temeli olmayan kültürel yargılar ve bunlarla yapılan değer biçmeler mi olduğu incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAKLARLA İLGİSİNDE SOSYAL HİZMET MESLEĞİ

1.1. Sosyal Hizmet Nedir?

Bir ülkedeki yurttaşların sosyal hizmetlere erişimini sağlayan mesleklerden biri de sosyal hizmet mesleğidir. Bununla birlikte hekim, psikolog, hemşire, avukat, pedagog da sosyal hizmetler alanında çalışan bazı mesleklerdir. 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'nun 3. maddesinde sosyal hizmetlerin tanımı şöyledir:

> Sosyal hizmetler, kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve gereksinimlerinin karşılanmasına, sosyal sorunların önlenmesine ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünüdür.[1]

Sosyal hizmet kişinin refahını geliştirmeye dönük bir meslektir. Değişen ve farklılaşan insan sorunlarının çözümünde sosyal refah kurumlarının (sağlık, eğitim, istihdam, barınma gibi) ve diğer mesleklerin (psikiyatri, şehir planlamacılığı, öğretmenlik, avukatlık gibi) yetersiz kalmalarının bir sonucu olarak sosyal hizmet mesleği ortaya çıkmıştır. Sosyal hizmet alanı diğer disiplinlerden farklılaşıp, sorunlar karşısında bireyin ve toplumun refahını geliştirmeye ilişkin yeni bir bakış sunmuştur. Tarihsel olarak sosyal hizmetin gelişimine baktığımızda, çıkışının hayırseverliğe *(charity)* dayandığını görürüz. Hemen hemen bütün dinlerde yoksullara yardım etme fikri ve pratiğinin olduğu bilinmektedir. Kurumsal anlamda ilk olarak din adamları eliyle yoksullara yardım faaliyetlerinin yürütüldüğü bilinmektedir. Bu durumun berberinde getirdiği sorun ise, yardımların mensubu olunan dinin normları ve kuralları çevresinde toplanmış kişilere yönelmesi, o dinden olmayanların görmezden gelinmesi ya da öncelikli ihtiyaç sahibi kişi yerine kaynakların öncelikle o dinden gelenler için kullanılmasıydı. Ancak sosyal hizmet mesleği bilimsel temellere sahip seküler bir meslektir. Yardımlaşma, dayanışma insanlık tarihinin ilk zamanlarından günümüze kadar uzanmaktadır. Sosyal hizmetin hem meslek hem de bilim düzeyinde örgütlenmesinin

[1] http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2828.pdf (Erişim Tarihi: 20.02.2017)

aşamalarını Sema Kut, dinsel, flilantropik, utalitarien, hümanist ve sosyal adalete dayalı aşama olarak sıralayarak, mesleğin günümüze geldiği belirtmiştir (1988, s. 9).

Kapitalist toplumun getirdiği sosyal sorunların çözümü için sosyal hizmet mesleği 19. yüzyılda artan sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Genellikle fabrikalarda çalışan kişilerin çalışma koşullarındaki olumsuzluklar ve iş olanakları nedeniyle kentlere göçün ve buralardaki sosyal koşulların değişmesi ile oluşan sorunlara bağlı olarak sosyal hizmet mesleği de gelişimini sürdürmüştür. Sanayi devrimi ve kentleşme sorunları bağlamında sosyal hizmet gelişimi "reform" (toplumda düzenleme) anlayışıyla başlamış; kapitalizmin altüst ettiği toplumsal yaşamın düzenlenmesi, toplumun refah düzeyinin yükseltilmesi için göç, iş hayatı, çocuk işçiliği gibi sorunların çözümüne odaklanmıştır (Acar&Duyan, 2003, s. 1-5).

Birinci Dünya savaşından sonra toplumlarda yaşanan ağır travmalar nedeniyle sosyal hizmet mesleği "terapi" hizmetine yönelerek toplumda "reform" anlayışından, bireysel "terapi" anlayışına geçmiştir. 1960'lardan sonra toplumda artan sosyal ve ekonomik kötü gidiş, mesleğin tekrar sosyolojik yaklaşımlara yönelmesine sebep olmuş, bu dönemde sosyal hizmet müdahalesinin olabilmesi için sorunun "sosyal" bir niteliğinin olması gerektiği yönünde ağır basan yönelim, sorunun çözümünde tek başına bireye odaklanmayı tartışma konusu haline getirmiştir. Örneğin, "suçluluğu toplumsal bir sorun olarak değil de, kişinin özelliklerinden kaynaklı bir durum olarak belirlemek, suçlunun rehabilitasyonu yerine, cezalandırılmasına ağırlık verir" görüşü tartışılmaya başlanmıştır. 1970'lerden sonra "reform" ve "terapi" yaklaşımları yerine "sistem" yaklaşımı benimsenmiş, bireyi ve çevresini ayrı ayrı ele alan yaklaşımlar terk edilerek, birey ve çevreyi bir bütün olarak ele alma yaklaşımı yaygınlaşmıştır (Acar&Duyan, 2003, s. 6-9).

Özetlemek gerekirse, sosyal hizmet mesleği, içinde bulunduğu tarihsel dönemin sosyal, politik ve ekonomik koşullarından etkilenmiş, bu etkilenme sonucunda mesleğin amaçlarında, önceliklerinde, yöntem ve tekniklerinde değişimler olmuştur. Ancak asıl olarak sosyal hizmet mesleğinin temelinde insan değerinin korunması vardır. Bu bağlamda sosyal hizmet alanı insanın ve toplumun güçlendirilmesini ve olumlu yönde değişmesini hedefler. Sosyal hizmet uzmanı mesleğini yaparken mesleğin kendine özgü müdahale yöntemleri, beceri (bir sosyal hizmet uzmanının belirli bir işi, belirli bir sürede, etkili ve doğru bir şekilde yerine getirme yeteneğidir, bu yetenek de yapa yapa yatkınlığın armasıyla olur), teknik ve ilkeleriyle hareket eder. Günümüzde insanın, özellikle insan

gruplarının ihtiyaçlarını belirlemek, sorunlarını çözmek daha karmaşık hale gelmiştir. Bu nedenle de artık sosyal hizmet uzmanından bir eksikliği açıklarken kurduğu neden-sonuç ilişkisindeki sıkışmışlığını felsefî bilgiye başvurarak aşması beklenmektedir.

Sosyal hizmet yeni dönemde toplumsal sorunlardan dolayı var olduğu için, mesleğin belirli bir tanımını yapmak güç olmaktadır. Müdahale yöntemleri ve benimsenen yaklaşımlar açısından çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Ancak sosyal hizmet otoritelerinin şu an en az tartışma konusu yaptığı tanımı IASSW (International Association of Schools of Social Work, 2001) ve IFSW (International Federation of Social Workers, 2001) yapmıştır:

> İnsan hakları ve sosyal adalet ilkelerini temel alan; sosyal değişimi destekleyen, insanların iyilik durumunun geliştirilmesi için insan ilişkilerinde sorun çözmeyi, güçlendirmeyi ve özgürleştirmeyi amaçlayan ve bunun için insan davranışına ve sosyal sistemlere ilişkin teorilerden yararlanarak insanların çevreleri ile etkileşim noktalarına müdahale eden bir meslektir (Duyan, 2010, s. 6).

Sosyal hizmet alanı kişisel olanla toplumsal olanın kesiştiği yerde iş görür. Sosyal hizmetten yararlananlar genellikle damgalanmış ve dezavantajlı duruma düşmüş olanlardır. Sosyal hizmet çalışanları ise insanların yaşadıkları eşitsizlikleri bir dereceye kadar azaltmaya çalışır.

Sosyal hizmet uzmanının aldığı eğitim sonrası görev yaptığı alanlar şöyle sıralanabilir: Aile ve çocuk refahı, tıbbî ve psikiyatrik sosyal hizmet, yoksulluk, yaşlı ve bakıma muhtaçların bakımı, fiziksel özürlülük ve rehabilitasyon, suç işlemişler için danışmanlık hizmeti, toplumun yaşamını düzenlemek için boş zaman etkinlikleri.

Sosyal hizmet uzmanının ana görevleri arasında şunlar da yer almaktadır:

- Sosyal hizmetlere başvuran ya da hizmeti alması gerektiği düşünülen kişilerin koşulları ve ihtiyaçlarına ilişkin ön değerlendirme yapmak.
- Tespit edilen ihtiyaçlar için hizmet sunmak ve sahip olunan sorunlu koşulları iyileştirmek.
- Birey, aile, grup düzeyinde sorun çözücü olmak.
- Yardıma ihtiyacı olan kişilerin içinde bulundukları risk durumunun yapısı ve düzeyine dair ön değerlendirme yapmak.
- Koruyucu-önleyici planlamalar, projeler yapmak ve bunları işlevsel kılmak.

- Mahkemelerin kararlarını doğru değerlendirme sonucunda verebilmeleri için, rapor düzenleyip mahkemelere sunmak.
- Yardıma ihtiyacı olan kişiler için savunucu ve arabulucu olmak.

Yukarıda sıralanan maddeler artırılabilir. Burada önemli olan sosyal hizmet uzmanının, karşılaştığı durum karşısında yaptığı değerlendirme sonucunda karar veren kişi olmasıdır. Bu meslek mensubunun elinin altında her bir durum için geçerli müdahale reçetesi olmadığından, karşılaştığı her tek durumu değerlendirebilecek bilgi ve beceriye sahip olması beklenmektedir. Doğru değerlendirmelerin yapılabilmesi ve mesleğin bir disiplin sayılabilmesi için uluslararası düzeyde ve bu düzeye bağlı kalarak yerelde ölçütler ya da etik ilkeler oluşturulmuş olsa da, toplumsal değişimlere bağlı olarak bu çaba sürmektedir. Bu çabanın özünde ise, ihtiyaç sahibi kişilerin onur ve saygınlıklarının korunması, dil, din, ırk, kültür vb. ayırımı yapmaksızın hizmet sunumunda eşit davranılması bulunmaktadır.

Devletin sorumluluğu, bütün yurttaşları için sosyal refahı kendi topraklarında gerçekleştirmektir. Bu bağlamda devletin görevi yurttaşı için gelir garantisini sağlamak, sosyal sorunları azaltmak ve sosyal hizmetleri bütün yurttaşlarına ulaştırmaktır. Sosyal hizmetlerin sağlayıcıları olan sosyal hizmet uzmanlarından da, sosyal devlet olmanın bir gereği olarak işlevlerini ve gerçekleştirecekleri amaçları sosyal devlet adına yerine getirmeleri beklenmektedir.

1.2. Sosyal Hizmetin Amacı Nedir?

Sosyal hizmetin temel amacı bireylere, ailelere ve gruplara karşılaştıkları sorunlarla başa çıkmaları ve sosyal fonksiyonlarını artırmaları için kapasitelerini geliştirmelerine yardımcı olmaktır. Sosyal hizmet mesleği, gerekli bütün sosyal hizmet müdahalelerini etik bir çerçeve içinde yardıma ihtiyacı olan insanların çevrelerinde işleyen sistemlerle entegrasyonunu sağlamayı amaçlar. Bu bağlamda mesleğin ana ilkeleri şöyle sıralanmaktadır:

- Sosyal olarak dışlanmış, hassas ve risk altında olan insanların sosyal alana katılımlarının sağlanması,
- Toplumda varolan eşitsizlik ve adaletsizliklerin karşısında durmak,
- Birey, aile ve gurupların sorun çözme kapasitelerini arttırmak,

- Ulusal ve uluslararası sorunlar açısından insanları savunuculuk faaliyetleri için teşvik etmek,
- Mesleğin etik ilkeleriyle uyumlu sosyal politikaları insanlar için ya da onlarla birlikte savunmak,
- İnsanların marjinal ve incinebilir durumda kalmalarını sağlayan yapısal durumlardaki değişimleri, insanlar için ya da onlarla birlikte savunmak,
- Kendi kendilerine haklarına erişemeyecek durumda olan insanların, örneğin bakıma muhtaç çocukların, zihinsel hastalık yaşamış kişilerin korunmasını ve haklarına erişimlerini sağlamak (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Avrupa Kredi Transfer Sistemi Bilgi Paketi, 2004-2005, s. 10).

Sosyal hizmet bilgisine dayalı sosyal hizmet uygulamasının amaçlarını, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (NAWS) 4 temel başlık altında toplamıştır:

1. Problem çözme sürecini etkinleştirmek, baş etmek ve insanların gelişimsel kapasitelerini artırmak.
2. İnsanları kendilerine kaynak, hizmet ve fırsat sağlayan sistemlerle ilişkilendirmek.
3. İnsanlara kaynak ve hizmet sağlayan sistemlerin insancıl çalışmaları ve etkinliğini özendirmek.
4. Sosyal politikaları geliştirmek ve iyileştirmek.

Zamanla bunlara Zastrow dört amaç daha ilâve etmiştir:

1. İnsanların iyilik halini geliştirmek ve yoksulluk, eşitsizlik gibi sosyal adaletsizlik biçimlerini azaltmak.
2. Savunuculuk ve sosyo-politik eylemler yoluyla sosyal ve ekonomik adaleti sağlayan politika, hizmet ve kaynakların devamını sağlamak.
3. Sosyal hizmet uygulamasını güçlendirecek araştırma, bilgi ve becerilerin geliştirilmesi ve kullanılması.
4. Farklı kültürler bağlamında uygulamaları geliştirmek ve uygulamaya geçirmek. (Zastrow, 2010, s. 18-19).

Bu amaçlara bakıldığında, sosyal hizmetin insanı güçlendiren hizmetlerle buluşmasını sağlayan, hizmetleri sağlayan, bu sistemlerin insan yararına olmasına çabalayan koruyucu ve "tedavi edici" bir meslek olduğu da anlaşılmaktadır. O halde sosyal hizmetin temel amacı bireylere, ailelere ve gruplara sorunlarını çözebilmeleri ve sosyal işlevselliklerini artırmaları için kapasitelerini kullanmalarına destek olmaktır. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanı, insanların çevrelerindeki doğru kabul edilen sosyal

sistemlere entegre olmaları için etik ve gerçekçi olan olanakları kullanır ve bu sistemlerin insan hakları çerçevesinde işlemesi yönünde çaba sarf eder.

1.3. İnsan Haklarının Korunmasında Sosyal Hizmet Mesleği

10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 25. maddesi şöyle der:

> 1. Herkesin, kendisinin ve ailesinin sağlık ve iyi yaşaması için yeterli yaşam standartlarına hakkı vardır; bu hak, beslenme, giyim, konut, tıbbi bakım ile gerekli toplumsal hizmetleri ve işsizlik, hastalık, sağlık, dulluk, yaşlılık ya da kendi denetiminin dışındaki koşullardan kaynaklanan başka geçimini sağlayamama durumlarında güvenlik hakkını da kapsar.
>
> 2. Anne ve çocukların özel bakım ve yardıma hakları vardır. Tüm çocuklar evlilik içi ya da dışı doğmuş olmalarına bakılmaksızın, aynı toplumsal korumadan yararlanırlar. [2]

Sosyal hizmetin uluslararası kabul gören tanımında, "İnsan hakları ve sosyal adalet ilkeleri sosyal hizmetin temelidir" ibaresi yer almaktadır (IFSW/IASSW, 2000). 2004 meslekî etik belgesinde sosyal hizmet uygulamalarında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi temelinde uyulması gereken insan hakları sözleşmeleri sıralanmaktadır. Bu anlaşmaların öne çıkanları şunlardır:

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1953)
- Irkçılığa Dayalı Her Türlü Ayırımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi (1965)
- Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (1966)
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966)
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (1979)
- Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989)
- Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı (2000)
- Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme (2006)

Sosyal hizmet mesleği ile insan hakları arasında yakın bir ilişki vardır. Bu ilişkinin temelinde ise sosyal hizmet mesleği açısından insanlara yardım etme fikri bulunmaktadır. İnsan hakları düşüncesine yön veren yaşamın değeri, özgürlük, eşitlik, ayrımcılık yapmama, adalet, dayanışma, toplumsal sorumluluk, barış, şiddetin olmaması, doğal

[2] http://humanrights.maltepe.edu.tr/sites/default/files/files/%C4%B0NSAN%20HAKLARI%20EVRENSEL%20B%C4%B0LD%C4%B0RGES%C4%B0.pdf (Erişim Tarihi : 20.02.2017)

çevrenin korunması gibi düşünceler (İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet, 2000, s. 22-26) sosyal hizmet mesleğinin de başvurduğu kavramlardır.

Felsefi düzeyde, sosyal hizmet ve insan hakları arasındaki ilişkiye baktığımızda, her ikisinde de insana verilen değer temeldir. İnsanlar sadece insan olduğu için değerli ve onurlu varlıklardır ve insanların refah içinde yaşaması bir haktır (Sosyal Hizmet Etik İlkeleri ve Sorumlulukları Önerisi, Ankara, 2001, s. 23). Sosyal hizmet, insan hakları fikri ve normlarına bağlı kalarak, insanı yaşadığı çevre içinde bir bütün olarak ele alır, insanı çevresi içinde anlamaya çalışarak müdahalesini gerçekleştirir.

Her insanın onur sahibi olduğunu kabul eden sosyal hizmet mesleğinin birincil amacı, insanın değerinin korunması ve insanın yapısal olanaklarını gerçekleştirebilmesi için eşitlikçi sosyal yapıları yaygınlaştırmaktır. Sosyal hizmet kişilerin, ailelerin, grupların ve toplulukların "iyilik halini" artırmak için sosyal değişime, insan ilişkilerinde sorun çözmeye, güçlenmeye ve özgürleşmeye katkı sağlayan bir meslektir. Sosyal hizmet, insan davranışı ve sosyal sistem teorisinden yararlanarak, insanların çevreleriyle etkileşim kurdukları noktalara müdahale eder. Sosyal hizmet insan hakları ilkeleri ve sosyal adalet temellidir.[3] O halde, sosyal hizmet mesleği çevresi içindeki insanların yaşadığı sorunları, nedenlerini ve çözümlerini insanın değeri ve insan hakları zemininde durarak, bilimlerin ışığında ele alır. İnsan hakları ihlallerini engellemek ve ortadan kaldırmak için diğer mesleklerle çalışma sorumluluğunu kabul eder. Dünyadaki sosyal hizmet otoritelerinin de kabul ettiği sosyal hizmet, kullandığı kavramlar ve uygulamaları bakımından bir insan haklarını koruma mesleğidir (Ife, 2017, s.191)

Sosyal hizmet, insanların olanaklarını geliştirme ve gerçekleştirmesi üzerine odaklanmıştır. Sosyal hizmet ortak insan ihtiyaçlarını gidermeye; kişilerin ve grupların toplum problemleri ile baş etmelerine yardımcı olmaya ve bütün insanların yaşam kalitelerini artırmaya yönelik meslekî faaliyetler yürütür. Mesleğin amacı müracaatçıların haklarını korumak ve daha "iyi" yaşam standartlarına sahip olmasını sağlamaktır.

> Hak, haklı bir istemin ussal temelini oluşturur. Eğer bir insanın belli bir hakkı varsa, o hakkın özünden yararlanabilmesinin toplumca güvence altına alınmasını istemesini haklı gösterecek geçerli nedenleri vardır; işte bu yüzden güvencelerin sağlanması gerekir (Shue, 2009, s. 40).

[3] https://www.ifsw.org/what-is-social-work/ (02.10.2018-20:44)

Eğer bir hak ülkenin toplum sözleşmesinde bütün yurttaşlarına verilmişse, insanlar ve insan grupları da bu hakkı isteyebilir. Bazen de, o insanlar ve insan grubu ihtiyaçları olan hakları bilgisizlik gibi çeşitli nedenlerle talep edemeyebilir. Haklı olarak istenen ve gerekli olan, ancak talep edilemeyen bu hakların güvencelerinin sağlanmasında sosyal hizmet mesleğinin yeri vardır. Özellikle dışlanmış insan ve insan gruplarının hizmetlere erişimi her zaman mümkün olmamaktadır. Bir nedenle hizmetlere erişimde güçlük çeken insanların ve insan gruplarının refah düzeylerinin artırılması için danışmanlık ve kurumlar karşısında savunuculuk yapmak da sosyal hizmet uzmanının rollerindendir.

Sosyal hizmet uzmanı, hak kimin hakkıysa o hak ile hak sahibinin buluşmasını sağlarken, mikro uygulamasında, kişiye ve içinde bulunduğu küçük gruba odaklaşır ve yardıma yönelir. Makro düzeyde uygulamasında ise birincil olarak topluma ve geniş sosyal sistemlere yönelerek, buralarda değişikliklere neden olup, kişinin içinde yaşadığı koşulların uygunlaştırılmasını sağlar. Yani sosyal adaletin ve insan onuruna yakışır toplumsal değişimin sağlanmasını hedefler. Sosyal hizmet uzmanlarının temel görevi, öncelikle yoksulluk, işsizlik ve diğer sosyal adaletsizlik durumlarının giderilmesine katkı sunmak ve sosyal adaletin gerçekleştirilmesi için, sosyal, ekonomik, siyasal kurumların sosyal politikaları oluştururken katkıda bulunup yaşam koşullarının iyileştirilmesinde savunucu bir rol üstlenmektir.

1.4. Sosyal Adalet ve Sosyal Hizmet Mesleği

Sosyal hizmet mesleğinin temel amaçlarından biri de, toplumda sosyal adaletin sağlanmasıdır. En sade ve tartışmalardan uzak şekliyle sosyal adalet "toplumsal kaynakların ve sorumlulukların toplumun tüm üyelerine eşit dağılımı" (Tuncay ve Erbay, 2006, s. 56), olarak tanımlanır.

> Toplumsal alanda eşitliğin korunması, her bireyin saygın, değerli ve eşit haklara sahip olduğu bilincinin yaygınlaştırılması, bu doğrultuda temel gereksinimlerin karşılanması ve ağırlıklı olarak dezavantajlı toplulukları içeren bir toplumsal yapıda eşit gelir dağılımının sağlanması sosyal adaletin temel çıktıları olarak görülebilir (Tuncay ve Erbay, 2006, s. 55).

Sosyal hizmetin işlevi toplumsal kaynakların adil dağılımını sağlamaktır. Önyargılı muameleyi önlemesi, ayrımcılık ve baskı yapılmasını, sosyal ve ekonomik

adaletsizliğin yaşanmasını önlemek gibi görevleri bulunmaktadır. Dolayısıyla sosyal adaletin sağlanması bir tür meslekî bilgi ile olurken, sosyal hizmet uzmanı bir insan ya da bir insan grubu ile çalıştığından etik ilişki kurarak, diğer bir deyişle tek olan bu insan ya da insan grubunun içinde bulunduğu durum karşısında doğru değerlendirmede bulunarak adaletin sağlanmasına katkıda bulunur. "Sosyal hizmet uzmanları sosyal adaletsizlikle mücadele eder" (Tuncay ve Erbay, 2006, s. 55) ilkesi, Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Derneğinin belirlemiş olduğu etik ilkelerden biridir. Sosyal adaletsizlikle mücadele bir tarafıyla hakların hak sahiplerince kullanılmasını sağlamak iken, diğer yandan bu hakları tanıyan devletten, hakları tanırken bu hakların takipçisi olması ve yurttaşların da bu hakların sağlanması, korunması hususlarında aktif olmasını sağlaması beklenir. Bu her iki başlıkta sosyal hizmet uzmanının rolü, haklarını bilmeyen kişilerin hakları ile buluşmaları ve toplumda farkındalık yaratarak kişilerin kendileri ile ilgili toplumsal düzenlemelerde söz sahibi olmalarını sağlamaktır. Hakkın sahibi ile buluşması için ihtiyaç tespiti yapması gereken sosyal hizmet uzmanının, burada değerlendirmesinin açık, seçik ve adil olabilmesi için felsefî bilgiye sahip olması gerekir. Sosyal hizmet uzmanı, kendilerine borçlu olunan bu hakkın ne olduğunu, sahip olunmayan şeyi nasıl bilebilir? Bu soruya İoanna Kuçuradi'nin cevabı şöyledir:

> Bunu nasıl bilebildiğimizi görebilmek için böyle bir savı ileri sürerken bakışımızı izlemek nereye baktığımızı görebilmemizi sağlıyor. Tek tek durumlarda bu bakışımızı izlediğimizde, iki farklı şeye baktığımızı ve onları üçüncü (orta) bir terim aracılığıyla karşılaştırdığımızı görüyoruz: a) bir kişinin belirli bir anda s a h i p o l d u ğ u şeylere, b) başka birinin, aynı anda yine s a h i p o l d u ğ u şeylere bakıyor ve bunları c) değer verdiğimiz üçüncü bir şey açısından karşılaştırdığımızı görüyoruz. Birinin sahip olduğu ve durumunu daha "iyi" yapan –diğer kişiye göre olanaklarının daha fazla olmasını sağlayan– ve diğer kişinin de sahip olması gerektiğini düşündüğümüz bir şey açısından yapıyoruz bu karşılaştırmayı. Bu, diğer kişinin yoksun bırakıldığını düşündüğümüz şeydir– eksikliği, onun birinci kişinin sahip olduğu bazı olanaklardan yoksun kalmasına neden olan şey (2011b, s. 30).

Sosyal adaleti tartışmalı ve bulanık bir kavram olarak gören İoanna Kuçuradi, sosyal adaleti, bir toplumsal düzenleme ilkesi, sosyal adaletsizliği ise bir durum olarak belirlemektedir (Kuçuradi, 2011b, s. 11).

> Sosyal adaletsizliğin temelinde, bir ülkede gelir dağılımındaki uçurumun yattığı kanısı yaygındır. Oysa bu, sosyal adaletsizliğin önemli ama yalnızca bir görünümü olabilir. Soruna insan haklarıyla ilgisinde bakıldığında, sosyal adaletsizlik çok

> daha geniş boyutlu bir olgu, dolaylı korunan bütün temel haklarla ilgili bir sorun olarak karşımıza çıkıyor (Kuçuradi, 2011b, s. 12).

İnsan hakları, insanın sadece insan olmasından dolayı eşit olarak sahip olduğu haklardır. Bu hakların bir bölümü kişi olanaklarını gerçekleştirip geliştirirken, ona dokunulmaması isteminde bulunan haklardır. Temel özgürlükler bu bölümde yer alır. Diğer bölüm ise, bu hakların ön koşullarını sağlayan haklardır. Beslenme, sağlık, eğitim gibi haklar bu bölüme girer. Bu haklar bir ülkede devlet tarafından bütün yurttaşlarına eşit olarak sağlanması gereken haklardır. İlk bölüm haklardan farkı bu hakların hukukla ve kurumlar-kuruluşlar aracılığıyla korunabilmesidir (Kuçuradi, 2011b, s. 12). O halde birinci grup haklar dokunulmamayı talep eden, dolayısıyla doğrudan korunan haklar olup, ikinci grup haklar ise sağlanan, güçlendirilen ve geliştirilebilen haklar olarak devletlerin sorumluluğunda, dolaylı olarak korunan haklardır.

İoanna Kuçuradi, ülke düzeyinde sosyal adaletsizliğe, insan haklarıyla ilişkili olarak hem kişi merkeze alınarak hem de devlet merkeze alınarak bakılabileceğini söyler. Kişi merkeze alındığında sosyal adaletsizliğin dolaylı korunması gereken hakların hiç korunmadığı durum olmadığını, dolaylı korunan bu hakların bütün yurttaşlar için eşit olarak, korunamadığı durum olarak görmekle, bu açıdan bakıldığında da etik bir sorun olarak ortaya koymaktadır. Devlet merkeze alınarak bakıldığında, sosyal adaletsizliği yurttaşlara tanınan sosyal, ekonomik ve bazı siyasal hakların tanınmasında kişisel, sınıfsal v.b. çıkarların rol oynaması ve çıkarılan yasaların temel haklarla ilgisi kurulmadan çıkarılması ya da bu hakları koruyacak yasaları çıkarmama olarak görmektedir. (Kuçuradi, 2011b, s. 14-15). Siyasal bir yapı olan devletin görevi kamu ilişkilerini adalete göre düzenlemektir. Devlet bunu yerine getirmediğinde, bir sınıf başka bir sınıfın, bir dini grup başka bir dini grubun üzerinde baskı kurabilir ve böylece, devlet temel hakların güvencesi olmaktan çıkıp grupların kendi çıkarları için kullandığı bir araç haline gelir. Sonuç olarak devlet bütün yurttaşlarının haklarını korumamış olur. Varlığını sürdürme gereksinimi içinde olan bir insan ya da bir insan grubu, yeterli beslenemediğinde, barınma ihtiyacı karşılanmadığında, yeterli sağlık hizmeti almadığında farklı yollara başvurarak yaşamları "iyi" olanlardan haklarını alma yoluna başvurabilir. Bu da çatışmaları, savaşları doğurur. Bir haktan, o hakka sahip herkesin eşit olarak yararlanmasını sağlamak devletin görevidir. Devlet o hakkı koruduğunda, o hak devlet güvencesi altına alınmış olur.

1.5. Yurttaşlık Haklarının Korunmasında Devletin Yükümlülüğü

İnsan haklarına ilişkin literatürde yaygın bir görüş, insan haklarının üç kuşak halinde geliştiğini kabul eder. Özetle, birinci kuşak insan hakları, 18. yüzyıldaki aydınlanma düşüncesi ve felsefesiyle gelişmiştir. Bunlar ifade özgürlüğü, kişisel güvenlik, toplanma özgürlüğü, yasa önünde eşitlik, onurlu muamele görme, taciz, zorlama gibi muamelelerden korunma haklardır. Bu kuşak haklar, koruma amaçlı olduklarından "negatif haklardır", çünkü daha çok korunmayı hedef alan bu hakların zorlayıcı bir yanı vardır ve devlet tarafından güvence altına alınırlar. İkinci kuşak haklar, ekonomik ve sosyal haklar topluluğudur; insanların olanaklarını gerçekleştirmesi ve geliştirmesi için sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik çeşitli hizmetlerden yararlanma haklarıdır. Bunlar çalışma, yeterli gelir sahibi olma, konut edinme, yeterli yiyecek ve giyime sahip olma, eğitim, yeterli sağlık hizmeti gibi haklardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası daha çok gelişen ve güvence altına alınmaya çalışılan bu haklar "pozitif haklardır". Çünkü devlet bu hakları korumaktan öte, bu hakların çeşitli sosyal hizmet uygulamalarıyla sağlanması gibi daha aktif, güçlü ve pozitif bir rol yüklenmiştir. Üçüncü kuşak insan hakları ise, 20. yüzyılın son otuz yılında ortaya çıkmış ve BM tarafından yazılı bir anlaşma haline getirilmemiş "ortak haklar" veya "dayanışma hakları" olarak da nitelendirilen haklardır. Üçüncü kuşak insan hakları bir kişiye uygulanabilecek haklar değildir, daha çok bir topluluk, nüfus grubu, toplum ya da bir millet için anlam taşıyan haklardır.[4] Yaygın görüş üçüncü kuşak haklarını asıl insan hakları olarak görse de, bu haklar kişi hakları olmadığından kimi çevrelerce –haklı olarak– bu kuşak haklara şüpheyle yaklaşılmaktadır. Yine bazı topluluklarda insanın değerini harcayan kültürel normlara göz yumulduğu gerekçesiyle üçüncü kuşak haklara eleştiriler yöneltilmektedir. Her ne kadar sosyal hizmet mesleği uygulayıcı ve geliştirici olarak ikinci kuşak haklarda aktif olarak roller üstlense de, genelci ve bütünlükçü bir yaklaşım göstererek insanın değerinin korunması temelinde birinci ve ikinci kuşak hakların birbirleri ile bağlantısını görüp, insan haklarının sağlanması, korunması ve geliştirilmesinde meslekî roller üstlenmektedir.

Dünyanın iki kutuplu olduğu dönemde, Batı Avrupa'nın negatif hakları (sivil ve siyasal hakları) öne çıkarttığı, bunun karşısında ise Sovyetler Birliği'nin pozitif hakları (ekonomik ve sosyal hakları) öne çıkartmaya çalıştığı bilinmektedir. İdeolojik nedenlerle

[4] www.sosyalhaklar.net/2009/bildiri/tufan.pdf,2009 S.78-79.

yaşanan bu ayrımın ortadan kalkmasına rağmen, günümüzde hala bu hakların kişiye tanınma önceliği ve ihlali –ülkelerin sahip oldukları kaynakları, ekonomik olarak gelişmişlik düzeyleri gerekçe gösterilerek– tartışma konusu olmaya devam etmektedir.

> 1993 yılında yapılan Dünya İnsan Hakları Konferansı sonucunda kabul edilen Viyana Deklarasyonu'nda, gerek insan haklarına ilişkin uluslararası hukukta gerekse ulusal düzeydeki uygulamalarda medeni ve siyasal hakların daha çok dikkat çektiğini, daha ziyade bu hakların yasal düzenleme ve yorumların konusu olduğuna; bu durumun da, sadece sivil ve siyasal hakların ihlali halinde insan hakları ihlalinden söz edilebileceği gibi yaygın ve yanlış bir kanıya yol açtığına değinilir (Dericiler, 2012, s. 122).

Bu yanlış kanının temelinde, sivil ve siyasal hakların negatif haklar olduğu ve devlete bir maliyetinin olmadığı, ancak pozitif haklar olarak adlandırılan ekonomik ve sosyal hakların bir maliyetinin olduğu, dolayısıyla hemen gerçekleştirilmeyeceği, aşamalı olarak gerçekleştirilmesinin mümkün olduğu yönündeki anlayış bulunmaktadır.

İoanna Kuçuradi insan haklarına dair yaptığı ayrımda, insan haklarında bütün insanların eşit olduğu ve her bir kişinin sırf insan olduğu için sahip olduğu haklar, kişi haklarının bir kısmını: temel kişi haklarını oluşturduklarını ifade eder.

> Temel kişi haklarının bir bölümü, kişilerde insanın yapısal olanaklarının doğrudan doğruya korunmasına ilişkin istemlerdir: kişiler insanın bu olanaklarını gerçekleştirir ve geliştirirken, onlara "hiçkimse" tarafından dokunulmaması isteminde bulunulurlar. Kişi güvenliğine ilişkin bütün yasaklayıcı istemler ve/veya "temel özgürlükler" bu tür haklardır. Diğer bölüm ise, kişilerin insanın yapısal olanaklarını gerçekleştirip geliştirebilmesinin genel önkoşullarıyla ilgili istemlerdir. Beslenme, sağlık, eğitim, çalışma gibi haklar, bu tür haklardandır. Bunlar da her kişinin sırf insan olduğu için sahip olduğu haklar, yani insan hakları ya da temel kişi haklarıdır. Şu farkla ki bunlar ancak dolaylı olarak: bir ülkede devletçe tanınan haklarla: sosyal, ekonomik ve bazı siyasal haklar ile bazı kurum ve kuruluşlar aracılığıyla korunabilirler" (Kuçuradi, 2011b, s. 13).

Henry Shue ise biraz daha farklı yaklaşıyor konuya: Bedensel güvenlik hakkının temel bir hak olduğunu, ancak devletçe desteklenen eğitim hakkının temel hak olmadığını; bir tercih yapma zorunluluğu var ise, eğitim hakkı yerine, bir ülkede ekonomik refah olmasa dahi her insanın temel olarak varlığını sürdürme hakkı olduğunu belirtiyor. Yine ekonomik en alt seviyede dahi olsa yeterli yiyecek, yeterli giyecek, yeterli barınma, en düşük seviyede sağlık hizmetinden faydalanılması gerektiğini, çünkü insanın varlığını sürdürme hakkıyla daha geniş ekonomik hakların ayrı sorunlar olduğunu belirtiyor. (Shue, 2009, s. 45-54)

Shue'nun "tercih yapmak gerekirse" düşüncesi ülkemiz için çok uygun bir tercih olmamakla birlikte, ülkemizde sosyal ve ekonomik hakların korunmasında daha farklı problemler olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Açıklayıcı olması adına bir örnek vermek gerekirse: 2009 yılında devlet Roman yurttaşların sosyal ve ekonomik haklarının iyileştirmesi amacıyla "Roman Açılımı" adı altında bir düzenleme yapmıştır. Bu düzenlemede bir faaliyet olarak, çeşitli kamu kurumlarından temsilcilerin katılımıyla bir çalıştay yapılmıştır. Çalıştayın sonuç bildirgesinde şu ihtiyaç tespitleri yapılmıştır: Romanların barınma sorunları olduğu, çadırlarda, karton ve teneke barakalarda yaşadıkları, yaşadıkları yerlerde temiz içme suyu ve elektrik sorunları yaşadıkları, eğitim düzeylerinin düşük olduğu, çocukların büyük oranda okullara devam sorunları olduğu ya da devam etmedikleri, yaşadıkları semtlerde altyapı ve güvenlik sorunları olduğu, temel sağlık hizmetlerine erişimde güçlük çektikleri, sağlıksız beslenme nedeniyle genç yaşlarda kronik hastalıklara sahip oldukları, istihdam sorunu yaşadıkları, bu nedenle de kayıt dışı marjinal işlerde çalışmak zorunda kaldıkları tespitleri yapılmıştır. Kamu kurumlarına da sorumluluk alanlarına göre sorunların çözümüne yönelik ödevler verilmiştir. Bu bağlamda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı kuruluşlarca, özellikle çadır bölgelerinde yaşayan Roman yurttaşların konut ihtiyaçlarını karşılamak için aile mahkemelerinden barınma tedbiri kararları almış, aileler geçici sosyal yardımlarla desteklemiştir. Okullarına devam etmeyen çocuklar hakkında çocuk mahkemelerinden eğitim tedbiri kararları alınmış, kararlar doğrultusunda eğitim kurumlarıyla koordinasyon sağlanarak çocukların okullarına devam etmeleri planlanmıştır. Barınma tedbirlerini uygulayacak yerel yönetimler, altyapıları yeterli olmadığından Roman yurttaşlara büyük oranda konut sağlayamamışlar, ancak eğitim tedbirini uygulayacak eğitim kuruluşları, bünyelerinde görevli personel aracılığıyla aileleri çadırlarda sık sık ziyaret ederek çocukların okullarına devamlarını sağlamaya çalışmışlardır. Ancak sağlıklı bir konutta yaşamayan, düzenli beslenemeyen, mevsimlik elbiseleri olmayan, ailenin geçimini sağlamak için sokaklarda çalışmak ya da dilenmek zorunda kalan çocuklar, bütün çabalara rağmen eğitimlerine devam etmemişlerdir. (Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi)[5] Acaba barınma, beslenme, hakkına ve düzenli bir gelire sahip olmayan kişilerin, çocuklar da dâhil, varlıklarını asgarî düzeyde dahi sürdüremedikleri koşullarda yurttaşlara eğitim hakkı tanımış olmak tek başına hangi sorunu çözebilir?

[5] http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160430-11-1.pdf (Erişim Tarihi : 20.02.2017)

Anayasamızın 42. maddesinde "kimse eğitim-öğretim hakkından yoksun bırakılamaz" ibaresiyle eğitim ve öğretim hakkından, 49. maddesinde "çalışma herkesin hakkı ve ödevidir" ibaresiyle çalışma hakkından, 56. maddesinde "herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir…devlet sağlık kuruluşlarını tek elde planlayıp hizmet vermesini düzenler" ibaresiyle sağlık hakkından ve 57. maddesinde "…devlet konut ihtiyacını karşılayacak tedbirler alır" ibaresiyle barınma hakkından bahseder.

Realiteye baktığımızda bu sosyal hakların her bir yurttaşa sağlandığını göremiyoruz. Bu hakların bir grup için uygulanıyor olması ise, hakların sağlandığı anlamına gelmiyor. Gerçi ülkemizde bu hakların yurttaşlara eşit bir şekilde sağlanması yönünde yasal bir düzenleme yapılmıştır. Bu yasal düzenlemeye bağlı olarak hakların sağlanması noktasında kurum ve kuruluşlara görevler verilmiştir. Örneğin, istihdamı sağlaması için İş Kurumu, konut ihtiyacını gidermesi için TOKİ görevlendirilmiş olsa da, hâlâ konutsuz yaşayan, çalışamayan ya da kayıt dışı marjinal işlere başvuran yurttaşlarımızın sayısı oldukça fazladır. Bir kurumun kendi üzerine düşen görevi yapıp yapmaması ise etik bir sorun olarak karşımıza çıkar. Burada önemli olan, yasa yapıcıların ve uygulayıcıların bilgi sahibi olmaları ve etik kaygılar taşımalarıdır. Eğer bir ülkede kişinin temel haklarını koruyan mekanizmalar işliyorsa, o ülkede kişinin olanaklarını geliştirmesi için koşullar sağlanmıştır, dolayısıyla toplumsal özgürlük de vardır demektir (Kuçuradi, 2010, s. 36).

Bir ülkede insan haklarının, yani temel kişi haklarının dolaylı olarak korunmasında, o devletin ekonomik, sosyal ve siyasal gerçeklerine bağlı olarak kişiye sınırlar çizerek hukukla getirdiği haklar ile beslenme, çalışma, sağlık, eğitim gibi temel hakların korunması sağlanmaktadır. İoanna Kuçuradi'ye göre temel kişi haklarıyla, sınırları belirlenmiş dolaylı korunan haklar arasındaki ilgi sorunu sosyal adaletsizliği doğurur. (Kuçuradi, 2011b, s. 13) Sosyal adaletsizliğin önlenmesinde, bu ilgiye dayalı ilişkileri kurup düzenlemek ve bazı kurum ve kuruluşlar kurup işletmek devletin ödevi olmaktadır. Böylece

> …sosyal adalet ilkesi, insanın yapısal olanaklarının kişilerce gerçekleştirilebilmesinin ve genişletilebilmesinin genel önkoşulları olan ve ancak dolaylı korunan temel kişi haklarının, devlet tarafından –siyasal yönetimlerin yapıp ettikleriyle– bütün yurttaşlar için eşitçe korunma olanaklarının sürekli sağlanması istemi olur (Kuçuradi, 2011b, s. 19).

Dolaylı korunan haklar sosyal ve ekonomik haklardır. Bir ülkede devlet tarafından, bütün yurttaşlarına sağlanan, kurum ve kuruluşlarınca korunan haklardır. Devletçe korunan bu hakların, o ülkede yaşayan bütün yurttaşlara eşit olarak sağlanması beklenir. Bu hakların bir ülkede bütün yurttaşlara eşitçe sunulmaması ve korunmaması durumunda –her ne kadar bunda bir ülkedeki gelir dağılımına bağlı eşitsizlik büyük rol oynasa da– insan hakları açısından devletin yükümlülüklerini yerine getirmemesi sonucu, etik bir sorun olur ve sosyal adaletsizlik durumu oluşur. Devletin ekonomik yetersizliği olabilir, ancak "yok"ları yurttaşları arasında eşitçe paylaştırabilmesi gerekir. Böylece hem temel kişi haklarını hem de yurttaşlık haklarını koruma koşullarından birini sağlamış olur.

1.6. Yurttaşlık Haklarının Korunmasında Sosyal Hizmet Mesleğinin Rolü

Duyan, bir meslekî işlevin birden fazla rolü yerine getirdiğini belirterek, sosyal hizmet uzmanının on temel rolü olduğunu söyler. Bunlar "bağlantı kuran", "savunucu", "öğretici", "danışman", "vaka yöneticisi", "işyükü yöneticisi", "personel geliştiricisi", "yönetici", "sosyal değişme ajanı", "meslek elemanı", sosyal hizmet uzmanı rolleridir (Duyan, 2010, s. 20-21).

> İnsanların sorun çözme, başetme ve geliştirme kapasitelerinin artırılması için sosyal hizmet uzmanları değerlendirme (assessment), tanı (diagnosis), inceleme/tanımlama (detection/identification), destek/yardım (support/assistance), tavsiye/danışmanlık (advice/counseling), savunuculuk/mukdedirkılıcılık (advocacy/enabling) işlevlerini yerine getirmelidir. Sosyal hizmet uzmanları müracaatçılarının kaynak, hizmet ve olanak sağlayacak sistemlerle bağlantılandırılması için havale (referral), örgütlenme (organizing), harekete geçirme (mobilization), müzakere etme (negotiation) ve değiş-tokuş (exchange) işlevlerini yerine getirmelidir. Sistemlerin etkili ve insancıl olarak işlev görmesini sağlamak amacıyla sosyal hizmet uzmanlarının idare/yönetim (administration/management), progam geliştirme (program development), mesleki yönetim (supervision), eşgüdümleme (coordination), konsültasyon (consultation), son değerlendirme (evalutaion), personel geliştirme (staff development) işlevlerini yerine getirmesi gerekmektedir. Son olarak sosyal politikaların gelişim ve ilerlemesi için katılımda bulunulması amacıyla sosyal hizmet uzmanları politika analizi (policy analysis), planlama (planning), politika geliştirme (policy development), gözden geçirme (reviewing) ve politika savunuculuğu (policy advocacy) işlevlerini gerçekleştirmelidir (Duyan, 2010, s. 19-20).

Sosyal hizmet uzmanının yurttaşlık haklarını korumada ve sağlamada rollerine baktığımızda, bu rollerin tamamının doğrudan ya da dolaylı olarak insan haklarıyla ilgisi

görülebilir. Burada yurttaşlık hakları ile doğrudan bir bağ kurmak gerekirse, iki rol üzerinde durmak gerekir. Bağlantı kurucu olarak sosyal hizmet uzmanı, müracaatçı ile kaynaklar arasında bağlantı kurmak ve bilgi verme işini yürütür. Sosyal değişime katkıda bulunmayı amaçlarından biri gören sosyal hizmet uzmanı, sosyal politikaları ve sorunları değerlendirip toplumun görmesini sağlayarak sosyal kaynakların gelişimine katkı sunar. Sosyal hizmet uzmanı yurttaşlık haklarını korumada ya da müracaatçısının bu haklarla buluşmasını sağlamada meslekî bilgisini ve varolan kaynakları –deneyimini– kullanmaktadır. Kısaca sosyal hizmet uzmanının temel rolü, müracaatçının özgürleşmesinde, yeniden güçlenmesinde, kararlarını verebilmesinde, yurttaşlık haklarına ulaşmasında yaptığı değerlendirme ile katkı sağlamaktır. Sosyal hizmet uzmanı, kişinin içinde bulunduğu durum nedeniyle onu başkalarının acımasına bırakmadan, savunmasız olmadığı bilincine varmasını sağlayarak, yurttaşlık haklarına ulaşmasını sağlar. Uzman uygulamasında, danışmanlık hizmeti, kaynak yöneticisi ve eğitici rollerini yerine getirirken, insanın onur sahibi olduğunu gösteren, insan ve değerlerini bilen, onun için doğru olanı ona veren kişidir. Uzman çocukların, gençlerin, yetişkinlerin, engellilerin vb. olanaklarını gerçekleştirebilecekleri koşulları ve korunmalarını sağlar. Bunu yaparken yasaları kullanır. Sosyal politikaların oluşturulması, uygulanması ve gerek görüldüğünde değiştirilmesinde aktif rol oynar. İnsanların ve insan gruplarının yurttaşlık haklarına erişimlerinde sosyal yardım, sağlık, eğitim, barınma, istihdam gibi sektörlerle işbirliği yapar. İnsanların haklara erişiminde ayrımcılık ve kötü muamele görmeleri durumunda, insan onuruna uygun hizmet vermeleri yönünde meslekî ilke, yöntem ve teknikleri kullanarak insan haklarının korunmasını sağlar.

Sosyal hizmet uzmanı uygulamasında insanlar ile kaynakları bir araya getirirken, bu profesyonel yardım ilişkisini kurarken bu ilişkiyi

> …sosyal hizmetin ilkeleri, değerleri ve etik kuralları çerçevesinde yürütür. İnsan hakları ve sosyal adalet ilkelerinin yanı sıra, eşitlik, bireysellik, gizlilik, insan onuru ilkelerini göz önünde bulundurur ve insanların karşılaştığı ay[ı]rımcılık ve önyargılara karşı meydan okur (Duyan, 2010, s. 25).

Sosyal hizmet uzmanı bir zaman kesiti içinde karşılaştığı bir durumu belirleyen şartları tespit edip ortaya koymaktadır. Burada önemli olan nokta, bu eyleminde etik temelli bilgiye dayalı bir ilişkiyle bir insanın ya da insan grubunun içinde olduğu o tek durumu doğru değerlendirebilmesidir.

İKİNCİ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME SORUNU

2.1. Bir Durumu Doğru Değerlendirme ve Bunun Sosyal Hizmet İçin Önemi

Bir kişinin bir insan durum ile karşı karşıya geldiği etik ilişkide değerlendirme konusu olan, kişi eylemi, bir sanat eseri olabileceği gibi, bir insanın ya da bir insan grubunun durumu da olabilir. Çalışmamızın odağında sosyal hizmet uzmanının mesleki değerlendirmesi –mesleği gereği bir durum karşısında yaptığı değerlendirme– bulunduğundan "durum" değerlendirmesi üzerinde durulmuştur.

> 'Durum' derken dile getirmek istediğim, bir insanın ya da bir grubun, bir "an"daki koşullarının bütünüdür: kendi dışındaki koşullarla (:yani ortaya çıkmalarında söz konusu kişinin ya da grubun ancak payı olduğu ya da hiç payı olmadığı koşullarla) ilgisinde kendi koşulları ve bu koşullarda kendi tutumudur. Bu "an" ise yıllar da olabilir (Kuçuradi, 2011a, s. 90).

Bir durum ancak adı konulunca o durum olur. Bu durumun sonuçları olarak ortaya çıkan olaylar, durumu fark etmeyi sağlar, açıklanması ise nedenlerini –onu yaratmış olayları– görmekle olur (Kuçuradi, 2011a, s. 91-92).

Bir durum değerlendirmesi bilgisel bir iştir ve değerlendirenin, nesnesini oluşturan ilgiler bütününü görmesi ile olur.

İoanna Kuçuradi, bir bilme etkinliği olarak durum değerlendirmesinin üç aşamada gerçekleştiğini belirtmektedir: İlk aşama, durumu saptamaktır, bir insanın ya da insan grubunun içinde bulunduğu koşulları kavramak ve bu koşullar bütününün özelliğine göre adını takmaktır. Kurulan ilgi, bir insan ya da insan grubunun belirli bir "an"daki zaman dilimi içinde ayrı ayrı olaylar arasındaki ilgidir. Bu ilginin ortak bir sonucu olarak ortaya çıkan ise, durumun olgusal nedenidir. Bu görüldüğünde durum saptanmış olur. İkinci aşama, bir durumu tarihselliğinde ortaya koyma; bir durumu saptadıktan sonra, bir insan ya da grupla ilgisinde o bir defalık özelliğini ortaya koymaktır. Buradaki amaç, hangi etkilerin hangi olan biteni yarattığı, bu etkilerin o durumda nasıl düğümlendiğini bulmaktır. Bu da her durumun tek olması ile ilgilidir. Üçüncü aşama ise, bu durumun o "an"da" –bir insan ya da grupta insan hakları ile ilgisinde– nelerin harcanmasına yol

açtığının ya da koruduğunun anlaşılmasıdır. O bir defalık durumun bu özelliği de insanın değerine ilişkin bilgimizle belirlenir. Bu da tarihselliğinde durumun insanın değeri ile ilgisini görmekle olur. Olgusallığında ise böyle oluşan koşullar bütününün insanın hangi olanaklarının gerçekleşmesini sağladığının, hangisine engel olduğunun bilinmesi ile olur. Öyleyse ilk aşamada, değerlendiren kişinin saptanan durum karşısında tutumu oluşacak, ikinci aşamada, olgusallığında saptanmış durumun tarihselliğinde, yani o tek durum ile kurulan ilgi durumda nelerin yapılabileceğini bulmayı sağlayacak ve eylemi belirleyecektir. Son aşamanın önemi, insanın değeriyle ilgisinin kurulduğu aşama olmasıdır. Bu aşamada yapılacak olan, ortaya çıkmış durumun insanlara verdiği zararı gidermek/azaltmak için o koşulda yapılabilecek olanla ilgilidir. Bu da değerlendiren kişinin, insanın olanaklarına, insan haklarına ve diğer sorunlara ilişkin felsefî bilgiye sahip olmasıyla mümkündür. Bir insan durumuna bu bilgi ile bakan kişi, bir durumu doğru değerlendirmenin üçüncü aşamasını gerçekleştirmiş olur (2011a, s. 92-95).

Sosyal hizmet ile ilgili değerlendirmelerin doğru yapılması, etik ihlâlleri engelleyebildiğinden önemlidir. Sosyal hizmet uzmanı, insanlar ve insan grupları ile ilgili değerlendirmesinde bir baskı ya da bilgisizliği nedeniyle değer harcamasına yol açabilir; bu da etik ihlale neden olur. Bir meslek mensubunun karşılaştığı bir durum karşısında bilgisi eksikse, değerlendirmesi de yanlış ya da eksik olacaktır. Bununla birlikte meslek mensubunun bir durum karşısında doğru değerlendirme yaptığı halde, bir baskı ya da bir çıkarı nedeniyle gereğini yerine getiremeyecektir.[6] Böylece hizmet alan kişi ya da insan grubu etik ihlâle uğramış olur.

Bir sosyal hizmet uzmanından insan değerinin bilgisinden türetilen muamele ilkelerine uygun eylemde bulunması beklenir. Böyle eylemde bulunan bir uzman aynı zamanda etik ihlallere sebep olmamış ve insan haklarını korumuş olacaktır. Oysa, sosyal hizmet uzmanı karşısındaki insanları birer nesne olarak görür ya da karşılaştığı tek durumunun özelliklerini görmeden mesleki ezberlere ve kültürel normlara dayalı değerlendirmeler yaparsa, insanın değerinin bilgisinden hareket etmemiş ve insan değerini harcamış olur.

Sosyal hizmet uzmanı bir durum karşısında doğru değerlendirme yapmak yerine, bir değer biçmede veya bir değer atfetmede bulunursa; değerlendirme konusu yaptığı

[6] http://www.tfk.org.tr/_doc/pcp10_arastirma_raporu.pdf (08.07.2018-21:58)

insan durumuna ahlakî veya kültürel değer yargıları veya çıkarlar açısından yaklaşmış olacak, böylece de etik ihlallere ya da insan hakları ihlallerine neden olacaktır.

Eğer sosyal hizmet uzmanı işi gereği karşılaştığı bir durum karşısında, ahlakî ve kültürel çıkarlarına göre ya da karşısındaki kişi ve insan grubu ile kişisel ilişkiye dayalı bir değerlendirme yaparsa, doğru bir değerlendirme yapmamış olacaktır. Bu tarz değerlendirmelere başvuran uzman, karşılaştığı duruma değer biçmiş ya da değer atfetmiş olacağından, etik ihlallere dolayısıyla insan hakları ihlallerine neden olma olasılığı yüksektir. Bununla birlikte bir uzman değerlendirdiği durum karşısında yaşantıları da kararlarının belirleyicileri arasındadır. İnsan değerinin bilgisi bir durum karşısındaki tutumunu belirleyeceği gibi, değer yargıları da bu değerlendirmeyi belirleyebilir.

2.2. Değerlendirmede Değerlendirenin Tutumu

Takiyettin Mengüşoğlu, tavır takınan değer sahibi bir varlık olan insanın, bir durum ya da herhangi bir şeyle karşılaştığında, kendi değerlendirmeleriyle onun yanında ya da karşısında olacağını, bilen ve değer duygusu olan insanın çevresinde olup biten hiçbir şeye kayıtsız kalmayacağını, tavır takınarak harekete geçeceğini (2015, s. 173) söylemektedir. Bu tavır da eylemin belirleyicileri arasındadır. Hayatta insanın aktif yapıp-eden bir varlık olduğunu gören Mengüşoğlu, insan eylemlerinin değerler tarafından yönlendirildiğini, böylece insanın bir anlamı, bir amacı gerçekleştirmesinin, bir hedefe varmasının arkasında bu değerlerin olduğunu belirtmiştir (2015, s. 250).

"Kişinin bir insan ya da grupla ilişkisinde yaptığı durum değerlendirmesinin – doğru değerlendirmede de üçüncü adımın– değerlendiren kişideki karşılığı, onun bu durum karşısında yaşantıları ve/veya tutumu olarak karşımıza çıkar" (Kuçuradi, 2011a, s. 105). Bir kişi karşılaştığı durum ile ilgili değerlendirmesinde, kendisinden gelen bir belirleyiciyle hareket ederek o durumu "istenen" ya da "istenmeyen" durum olarak görür. Dolayısıyla aynı durum karşısında farklı kişilerin tutumu farklılık gösterebilir. Bunun nedeni ise "dünya"ya ve "hayat"a ilişkin kişilerin farklı değerlilik inançlarıdır (Kuçuradi, 2011a, s. 105).

Sosyal hizmet uzmanı tutumunun belirleyicilerine bağlı olarak bir durum karşısında değerlendirmesinin sonucunda bir kanaate varmakta ve bir karar vermektedir. Bu kararı sonucunda neden, niçin bu kararı verdiğine dair bir muhakeme yaptığında uzman "kendisine hesap vermiş" olur. Yani o durumda neden başka bir şey değil de bunu

yaptığını, bu kararın belirleyicilerinin neler olduğunu bilebilir. "Vicdan" sorunu ile karşılaştığı yer, işte bu noktadır.

Sosyal hizmet etiği ve değerleri alanında çalışmaları olan Frederic G. Reamer sosyal hizmet için çekirdek ya da "odak" erdemler olarak, "şefkat", "anlayış", "güvenilirlik", "bütünlük" ve "vicdanlı olmak" olduğuna vurgu yapmış "vicdanlı olmayı" da şöyle açıklamıştır:

> Vicdanlı davranan bir insan, doğru olanı yapmaya motive olmuştur çünkü bu doğru olan şeydir ve bu kişi neyin doğru olduğuna karar verirken itina ile uğraşmıştır. Doğru olanı yapmaya çalışır ve bunu yaparken yeterli miktarda çaba harcar (Reamer, 2018, s. 51).

Sosyal hizmet mesleği uygulamalı bir meslektir. Sosyal hizmet uzmanı sürekli insanların ya da insan gruplarının içinde oldukları tek durumlarla karşı karşıya gelmektedir. Bu durumlar karşısında değerlendirme yaparken bilgi eksikliği, mevzuat yetersizliği gibi nedenlerle uzmanın değerlendirmesini belirleyen tutumunun insana olan "sorumluluk duygusu" olduğu zaman zaman kimi uzmanlar ve yine kimi idarecileri tarafından ifade edilmektedir. Yani bir insanın başka bir insana zarar vermeyeceği, çünkü insanın "vicdan" sahibi olduğu fikrinden hareketle bir uzmanın değerlendirmelerinde "vicdan"ına başvurması gerektiği yönündeki yaygın görüş mevcuttur. Bu fikirden hareketle bir sosyal hizmet uzmanı değerlendirmelerinde "vicdan"ına başvurduğunda neler olabileceğini anlayabilmek için "vicdan"ın ne olduğuna dair bazı düşüncelere bakmak doğru olacaktır.

2.3. "Vicdan" Üzerine Düşünceler

"Vicdan" *(conscientia)* Antik dönemde, terim olarak olmasa da, kavram olarak Platon ve Aristoteles ile başlayarak tartışma konusu yapılmıştır. Bu dönemde, "vicdan" insan hayatında akıldan bağımsız düşünülmemiş, hayatı değerlendirmede önemli bir öğe olarak ele alınmıştır. "Vicdan" *(conscientia),* 13. Yüzyılda ahlaksal ve bilgisel olmak üzere iki boyutu içinde barındıracak şekilde ele alınmıştır. Aydınlanma dönemi Avrupa'sında "vicdan" teriminden bilinç terimi doğmuş *(consciousness),* 18.yüzyıl ile özellikle Descartes ve onu izleyen düşünürlerde "vicdan" ve "bilinç" kavramlarının birbirleri ile ilintili fakat farklı anlamlar içererek paralel kullanıldıkları olmuştur (Gülzade, 2013, s. 9).

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde "vicdan" şöyle açıklanıyor: "Kişiyi kendi davranışları hakkında bir yargıda bulunmaya iten, kişinin kendi ahlak değerleri üzerine dolaysız ve kendiliğinden yargılama yapmasını sağlayan güç… "Vicdan" azabı çekmek (veya duymak) istenilmeden veya bilinçsizce yapılan kötü bir işten dolayı acı çekmek, üzülmek" (Türkçe Sözlük, 1998, s. 2347). Bu açıklamada "vicdan"ın, kişinin kendi ahlak değerlerinden hareket ederek kendi eylemlerini yargılaması olduğu sonucu çıkıyor. O halde, belirli ahlak değerlerine sahip kişiden, kendi ahlak değeri üzerine dolaysız bir şekilde yargılamada bulunması bekleniyor.

Ali Püsküllüoğlu'nun *Arkadaş Türkçe Sözlük* adlı kitabında, "vicdan" yerine "duyunç" kullanılmıştır. Orada "vicdan", "kişiyi kendi davranışlarıyla ilgili olarak bir yargıda bulunmaya yönelten, kişinin kendi ahlak değerleri üzerinde dolaysız ve kendiliğinden yargılama yapmasını sağlayan, kişiye doğruyu ve iyiyi yapma yükümünü de yükleyen içsel güç" olarak tanımlanmıştır. Duyunç için "1. Kişinin kendi eylemlerini ve niyetlerini töre, ahlak yönünden iyi ya da kötü bulmasını ve bununla birlikte, doğruyu ve iyiyi yapmasını sağlayan ve bu işleri kovuşturan duygu, iç evren, "vicdan". 2.(fels.) İnsanın, ahlak değerleri üzerinde dolaysız ve kendiliğinden yargılama yapma yetisi, gücü, törel bilinç, vicdan" (2010, s. 840) deniliyor.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 1. maddesi, "Bütün, insanlar, özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdanla donatılmışlardır, birbirlerine kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar" der. Burada akıl dendiğinde, insanın bilen yanını "vicdan" dendiğinde ise kişinin etik yanını anlayabiliriz. Bu maddeden anlaşılan, her bir insanın akıl ve vicdanla donatılmış olması nedeniyle, başka her bir insana kardeşçe davranmasının beklendiğidir. Gerçekliliğe baktığımızda ise, bunun çoğu zaman bir gerçekleşmeyen bir beklentiden öteye gitmediğini görüyoruz.

Kişi "vicdan" sahibidir" diyenlerin bir bölümünün, birbirleriyle savaşan insanların öldürme eylemlerinin yüzyüze gelmeden yapıldığını, uçakla bomba atma ya da bomba ile yüzünü görmediği kişileri öldürme şeklinde olduğunu, aksine kişinin yüzyüze olduğu kişiyi öldüremeyeceği, çünkü "vicdan" sahibi insanın bu eylemde bulunamayacağı gibi yaygın bir görüşe sahip oldukları anlaşılıyor (Güzeldere, 2013, s. 8). Peki onlara göre bir insan başka bir insanla yüzyüzeyken, yani gözünün içine bakarken öldürmesi nasıl mümkünüdür? Bu görüşten hareketle, "vicdan" üzerine birkaç soru sorulabilir: Bir mekânda bekçilik yapan polisin birileri tarafından kurşunlanarak öldürülmesi, buna

karşılık bu eylemi yapanın arkadaşları olduğu öne sürülen militanların ölen polisin arkadaşları tarafından işkenceye tabi tutulması ve bu yolla öldürülmesi; veya polisin bazı olaylarda hedef gözeterek gaz kapsülünü eylemcilerin gözlerine ve kafalarına atması gibi olaylara baktığımızda, "vicdan"la ilgili açık kalan birçok soru ortaya çıkar: Polisi öldüren eylemcinin "vicdan"ı yok mudur? Hedef göstererek gaz kapsülünü atan polisin "vicdan"ı yok mudur? Ya da tarihten örneklere baktığımızda, Nazilerin "vicdan"ı yok muydu? Yoksa insan "vicdan"ının arkasında onu belirleyen bir şeyler mi var? Öyleyse nedir bu "vicdan"?

"İnsan vicdan sahibidir" diyenler şöyle düşünür: ilahiyatçı Abdulvahit İmamoğlu'nun "vicdan"a dair düşüncesi şöyledir: "…insanın fıtraten "vicdan"î bir özelliğe sahip olarak yaratıldığını bilmekteyiz" (2010, s. 130). İmamoğlu'na göre, yapısında bencillik olan insan, varlığını sürdürmek için, içgüdülerinin de yardımıyla insana, doğaya zarar verir, ama diğer taraftan da sahip olduğu değerleri korumak için canından vazgeçebilecek manevî zenginliğe sahiptir. Bu manevî zenginlik insanın kendi iç dinamiklerini bilmesiyle açığa çıkmaktadır; bu iç dinamiklerden birinin adı da "vicdan"dır (2010, s. 130). Bir diğer ilahiyatçı K. Ali Kahveci'nin açıklaması ise şöyledir, "vicdan iyiliği görüp ona yönelme; kötülükten de kaçınma kabiliyeti, hissi insanların fıtratında var olan temel bir özelliktir*"* (2012, s. 205).

"Vicdan"ı, kişinin yapıp etmelerini denetleyen, aklın olduğu kadar, adeta otomatiğe bağlanmış "içsel" gücün devreye girdiği şey olarak görenler de olmuştur.

> Vicdan kavramını, en temel haliyle, insanı kendi davranışları hakkında doğru-yanlış ve iyi-kötü ekseni üzerinde yargıda bulunabilmesini sağlayan, kimi zaman da kişiyi zorunlu olarak buna iten bir zihni güç ve içsel yetki ya da daha genel olarak bir zihni kapasite olarak tanımlayabiliriz (Gülzade, 2012, s. 9).

Filozoflara kulak verirsek, Rousseau, insanda adalet duygusunun olduğunu, bir ulusta yaşanan ahlâk bozulmasını tüm insanlığa mal etmemek gerektiğini vurgulamakta, şüpheci olarak gördüğü Montaigne' i böyle düşündüğü için şöyle eleştirmektedir:

> Ey Montaigne! Sen ki açık yürekliliği ve gerçeği sevdiğini ileri sürüyorsun, eğer bir filozof içten ve doğru olabiliyorsa, sen de öyle ol ve söyle bana, dünyada inancını korumanın, bağışlayıcı, iyiliksever, yüce gönüllü olmanın suç sayıldığı, iyiliksever insanın hor görüldüğü ve kötü insanın saygı gördüğü bir ülke var mı? (2014, s. 404).

Rousseau, bir insanın yüreğinin sesini dinlediğinde, çıkarı için davranmayacağını düşünmektedir:

> Bunun için yalnızca kazanılmış fikirlerimizi doğal duygularımızdan ayırt etmek gerekiyor; çünkü önce hissediyor, sonra tanıyoruz. İyiliğimizi istemeyi ve kötülükten kaçmayı öğrendiğimiz, ama bu istenci doğadan aldığımız için, iyilik, sevgi ve kötülükten nefret de özsevgimiz gibi doğaldır. Vicdanın edimleri yargılar değil duygulardır. Tüm fikirlerimiz bize dışarıdan gelseler de, bunları değerlendiren duygular bizim dışımızdadır ve irademiz ya da kaçınmamız gereken şeylerle kendimiz arasında var olan uygunluğu ya da uygunsuzluğu ancak bu duygular sayesinde biliriz (2014, s. 405).

Rousseau, duygularımızın zekâdan önce geldiğini, fikirlere sahip olmadan önce duygulara sahip olduğumuzu, varlığımızın nedeni ne ise onun bizim doğamıza uygun duygular vererek varlığımızı korumamızı sağladığını, doğuştan gelen bu duyguların 'özsevgi', 'acıdan korkma', 'ölüm korkusu', 'mutluluk arzusu' olduklarını, ancak toplumsal bir varlık olan insanın yalnızca maddî çıkarları hesaba katıldığında bu duyguların birleştirici değil dağıtıcı olacağını belirterek, önleyici güç olarak "vicdan"ı göstermiştir:

> …insanın kendisi ve türdeşleriyle olan bu ikili ilişkinin oluşturduğu ahlâksal sistemden vicdanın itkisi doğmuştur. İyiliği tanımak, onu sevmek değildir. İnsan iyiliği doğuştan tanımaz, ama aklı tanıttığında, vicdanı onu sevmeye sürükler: Doğuştan gelen duygu, bu duygudur (2014, s. 406).

O halde Rousseau "vicdan"ı akıldan bağımsız olarak düşünmemektedir. Kişide var olan "vicdan"ın aklın yardımıyla işlevsel olabileceğini öne sürerek, kişinin sade olması ve daha az gururlu olması gerektiğini, içinde olan ilk duyguların kişiye yettiğini, çünkü bu duyguların kişiyi yönlendirdiğini düşündüğünü görüyoruz.

> Vicdan, vicdan! Tanrısal içgüdü, ölümsüz ve göksel ses, bilgisiz ve dar görüşlü, ama zeki ve özgür bir varlığın güvenilir rehberi; insanı Tanrı'ya benzer kılan, iyilikle kötülüğün yanılmaz yargıcı; insanın doğasını kusursuz, eylemlerini ahlaka uygun yapan sensin; sensiz, beni hayvanlardan üstün tutan hiçbir şey hissetmiyorum içimde; sensiz, kural tanımayan bir idrak gücünün ve ilkesiz bir aklın yardımıyla yanlıştan yanlışa sürüklenmek gibi üzücü bir ayrıcalığa sahip olurdum (2014, s. 406).

Rousseau bilgi olmadan da insan olunabileceğini, hatta bunun için ahlâkı incelemenin daha güvenilir bir rehber olacağını, ancak onu tanımak ve izlemek gerektiğini belirtmiştir. Rousseau, "vicdan"ın önyargılardan beslenmediğini, aksine onlardan kaçtığını, önyargıların bağnazlığını "vicdan"a yüklememek gerektiğini düşünmüştür. Rousseau insanı yanlışa götürenin "vicdan" olmadığını, aksine "vicdan"ın insanı kusursuz bir varlık haline getirdiğini, ancak doğa durumundan çıkan insanın yeni yaşamında değer yargıları nedeniyle "vicdan"ın kişiden uzaklaşabileceğini düşünse de,

“vicdan”ı insanın yapısal ve varlıkta ayırt edici bir özelliği, dolayısıyla da karar vermede ahlaksal ön koşulu olarak görmektedir.

Kant’ın “vicdan” üzerine düşüncelerine baktığımızda, Kant, kişinin kendi aklının koyduğu yasalarla kendi kendini belirleyebileceğini belirtmiştir. Aklı başında bir kişinin yaptığı her yasaya aykırı eylem için “ben bu eylemi yapmayabilirdim” diyebileceğini, işte bunun da insanın içindeki “vicdan” adı verilen yetinin yargılamaları olduğunu öne sürmüştür. İnsanın istediği kadar kendi yasasına aykırı eylediği için kendisini suçsuz kılmaya çalışsın, içindeki “vicdan”ın sesini susturamayacağını, bununla birlikte insanın gelecekteki eylemlerinin tam manasıyla saptanmasının mümkün olmayacağından, bu yetenekle bize verilmiş üçüncü bir gözün bizde olmadığını, bunun yerine bizde sadece akıl kavramının var olduğunu ileri sürmüştür (2009, s. 107-108).

> …Ergin olmama durumu çok rahattır çünkü. Benim yerime düşünen bir kitabım, vicdanımın yerini tutan bir din adamım…oldu mu, zahmete katlanmama hiç gerek kalmaz artık (Kant, 1984, s. 214).

Kant kişinin başkasının rehberliğine başvurmadan kendi aklını kullanarak bu ergin olmayış halinden çıkabileceğini, kişinin “vicdan”ını da kendisinin belirlemesi gerektiğini, çünkü kişinin bu akla sahip olduğunu vurgulamaktadır. Kant’ta, “vicdan” ile akıl uyumlu olduğunda, pratikte insanlara amaç olarak yaklaşılabilmektedir.

Erdem ve erdemsizliği kişinin kalıcı özellikleri olarak gösteren merhamet, kötülük ve bencilliğin kişide hep var olduğunu söyleyen Schopenhauer, kişiliklerin davranışları belirlediğini, “vicdan”ımızın ise bizim ne olduğumuzu gösterdiğini öne sürmektedir. Kişinin kendisini doğru değerlendirebildiği ölçüde başkasını da doğru değerlendirebileceğini, bunun da kişinin kendisini tanıyabilmesiyle yani bilgiyle olabileceğini, kişinin kendisini olumsuz olarak değerlendirdiğinde ise “vicdan” azabıyla karşı karşıya kalacağını belirtmiştir. Akıl ile vicdan arasındaki ilişkide, aklı hatırlayan, “vicdan”ı ise bu hatırlama sonucunda ortaya çıkan yargılayıcı taraf olarak göstermiştir; kişinin bir eyleminden dolayı üzülmesinin, yaptığı şeyi bilmesine ya da yaptığı şeyi öğrenmesine bağlı olarak oluştuğunu, burada üzüntüsüne bağlı duyduğu pişmanlıkla “vicdan azabı” duyacağını, böylece kişinin “vicdan” sayesinde kendisiyle yüzleşmiş olacağını söyler. Schopenhauer’e göre insan “neyse odur”, değişmez, ancak insanın içinde bir tohum vardır, o tohum da “vicdan”dır; insan bildikçe, öğrendikçe bu tohum dallanır budaklanır (Schopenhauer, 2014, s. 142-144).

Nietzsche *İnsanca Pek İnsanca* başlıklı kitabındaki "Çeşitli Görüşler ve Özdeyişler" başlıklı bölümün 43. paragrafında şöyle der:

> Vicdanı takip etmek, aklına itaat etmekten daha kolaydır; çünkü her başarısızlıkta mutlaka bir mazereti ve esprisi, içsel bir rahatlığı vardır – bu nedenle vicdanlılarla kıyaslandığında, hâlâ çok az sayıda akıllı insan vardır (2011, s. 32).

Rousseau ise şöyle der:

> Tüm yüreklere sesleniyorsa, öyleyse neden onu dinleyen bu kadar az kimse var? Çünkü o, her şeyin bize unutturduğu doğanın diliyle sesleniyor. Vicdan çekingendir; bir köşeye çekilmeyi, dinginliği sever; kalabalık ve gürültü onu ürkütür, onun doğmasına yol açtığı söylenen önyargılar en acımasız düşmanlarıdır; onların önünden kaçar ya da susar; onların gürültülü sesi onun sesini boğar ve duyulmasını engeller. Bağnazlık onu taklit ederek suçu onun adına işletir. Kovula kovula sonunda usanır. Artık bize seslenmez, yanıt vermez olur ve bunca uzun süre hor görüldükten sonra, kovulmuş olması kadar geri çağrılması da güç olur (2014, s. 407).

"Vicdan"a derin bir kuşkuyla yaklaşan Nietzsche, kişinin yanlış eylemlerinde "vicdan"ın kişiyi eylemi karşısında rahatlatan bir tarafı olduğunu düşündürerek, bizleri "vicdanın arkasında ne var?" sorusuna götürmektedir. Rousseau ise insanı yanlışa götürenin "vicdan" olmadığını, doğa durumundan çıkan insanın yeni yaşamında değer yargıları nedeniyle kovulduğunu düşünerek, "vicdan"ı insanın yapısal bir özelliği gibi göstermektedir.

Bu alıntılardan şu sonuç çıkabilir: Rousseau'ya göre her insanda adalet duygusu vardır, dolayısıyla insanlar normlarla değil "vicdan"la kendi eylemlerini ve başkalarınınkini "iyi" ya da "kötü" olarak yargılayabilmektedir. İnsanda anlama yetisinden önce "vicdan" yetisinin olduğunu belirten Rousseau, her ne kadar aklın ahlâk gelişimindeki etkisini yadsımasa da, ilgiyi doğuştan geldiğini iddia ettiği "vicdan" üzerine çekerek, sadece "vicdan"ın çelişkiye düştüğü yerde zihinsel yetiye başvurulabileceğini öne sürmektedir.

Nietzsche, Rousseau'nun tersine "vicdan"ı doğuştan insanda varolan bir yetenek olarak görmemektedir:

> Ceza suçlu insanda suçluluk duygusu uyandırmalıdır diye düşünülüyor; "kara vicdan", "vicdan azabı" denilen şu ruhsal tepkinin gerçek aracı aranıyor onda. Böylece, bugün uygulanırken bile, psikoloji ve gerçeklilik yanlış anlaşılıyor; hele insanın o en uzun tarihinde, tarih öncesinde uygulanırken daha da çok! Kesinlikle suçlular ve tutuklular arasında bu vicdan azabına son derece seyrek rastlanıyor (2013a, s. 97).

Nietzsche, "kara vicdan"ın kökenini açıklarken, bu kavramı toplumun değişimi ile "barışın duvarları arasında" kalmış modern insanın ağır bir hastalığı olarak görüyor. Bu insanlar:

> En basit bir işin altından kalkamayacaklarını duyumsarlar, bu yeni dünyada artık, düzenleyici bilinçdışı yanılmaz, kendilerine önceden yol gösteren içgüdülere artık sahip değillerdir…Genellikle yeniyi sanki yeraltında hoşlarına gidecek bir şeyi arar gibi ararlar. Dışarıya boşaltılmayan tüm içgüdüler, içe döner, buna insanın içselleştirmesi diyorum: İşte bu insan, sonraları "ruh" denen şeyi ilk geliştiren varlıktır (2013a, s. 100).

Dışavurumu yasaklanmış insanın iç dünyası büyür, böylece insan kendine karşı bir varlığa dönüşür:

> Dış düşmanlardan ve dirençlerden yoksun insan, zorla törelerin ezici darlığının ve düzenliliğinin mengenesine sıkıştı; sabırsızca, parçalanmış, izlenmiş, kemirilmiş, ürkütülmüş, hırpalanmış, 'evcilleştirilmeye' çalışıldıkça kafesinin çubuklarına vura vura kendini yaralayan, vahşiliğe duyduğu sıla özlemiyle kendini yiyip bitirmiş bu mahrum hayvan, kendini bir işkence odasına, belirsiz ve tehlikeli vahşiliğe dönüştüren varlık, - bu zavallı, bu özlem dolu, bu umutsuz mahkum, "kara vicdanın" yaratıcısı oluverdi. Böylece insanın bugüne dek şifa bulmadığı en büyük, en korkunç hastalık başladı, insanın, insana, kendisine, acı çektirmesi… (Nietzsche, 2013a, s. 101).

O ilkel geçmişinden zorla koparılan insan artık eski içgüdülerine karşı savaşmaya başladı. Bu zorlayıcı edimin yaptığı "...içgüdüsel bir yaratma, bir biçim verme çabasıdır." (Nietzsche, 2013a, s. 102). Nietzsche'de "kara vicdan" tarihsel olarak bir çeşit suçluluğa bağlı borçlanmaya, dolayısıyla "göreve" dayalı olarak gelişiyor. Atalara borçlanma ile başlayan bu bilinç, tanrılara ve oradan da tanrıya uzanıyor:

> …Şimdi amaç, 'suç' ve 'ödev'i geri çevirmek olmalıdır –peki, kime karşı? Kuşku yok: Önce, sonunda, ödenmez borcun, ortadan kaldırılmaz bir kavram olan ödenmez ceza kavramını (ebedi ceza) doğuruncaya dek onu yiyip bitiren, içinde bir polip gibi yayılıp, artık sağlam biçimde kök salan kara vicdana sahip 'borçluya' karşı–… (2013a, s. 107).

Nietzsche "vicdan"ı insanda yarattığı "suçluluk" duygusu nedeniyle rahatsız edici ve insanlık dışı bulur. Acımak, kendini başkası için feda etmek, çile çekmek gibi kavramlardan ve kendi hayatımızdan vazgeçip başkasının hayatına kendimizi adamaktan hoşlanmaz. Böyle bir durumda üst bir "ahlâkî" konumu işgal ettiğimizi, tepeden baktığımızı, daha doğru bir ifadeyle bu dünyadan kopuk "ahlâkî" seviyeye ulaştığımız gibi davrandığımızı söyler. Nietzsche'de "kara vicdan" içgüdüleri bastırmanın bir sonucu olarak ortaya çıkıyor. Ona göre "kara vicdan"ın gelişiminde tek tanrılı dinlerden olan

Hristiyanlık önemli rol oynamaktadır. Nietzsche'ye göre insan hayvan ile üst insan arasında gerilmiş bir iptir. "Kara vicdan" onun deyimiyle hayvan tarafına ait bir oluşumdur. Onun insanı,"…geleceğin insanı, istemeyi yeniden özgürleştirip amacını yeryüzüne indiren, umudunu insana göre yeniden düzenleyen, büyük kararların öğleyin çalan çanı, bu deccal ve hiçliğe karşı olan, bu Tanrıya ve hiçliğe karşı zafer kazanan…" (2013a, s. 112) dır. Nietzsche'ye göre "vicdan"ın kaynağını otoriteye olan inanç temsil etmektedir. Böylece "vicdan"ın kaynağını Tanrı'nın sesi olarak gösterenlerin tersine, davranışları belirleyen başka insanların sesi olduğunu düşünür.

Nietzsche "vicdan" konusunda diğer filozoflardan radikal olarak ayrılır. Ona göre "vicdan" modern dönemin bir uydurmasıdır. Bunların modern insanı evcilleştiren, asıl doğasından koparıp belirli otoritelerin ve nihilist bir yaşamın içine sürükleyen kavram olduğunu ileri sürer. "Suçluluk" duygusu gibi, "merhamet" duymak gibi "vicdan"ı da modern dönemin bir hastalığı olarak görür.

Erich Fromm "vicdan"ı yetkeci törel bilinç olarak adlandırır. Ona göre yetkeci törel bilinç, özümsenmiş bir dış yetkenin, anne-babanın, devletin ya da mensubu olunan kültürdeki farklı bazı yetkelerin sesidir. Kişilerin törel bilinçlerinin neden olduğu bir suçluluk duygusu, çoğu kez kişilerin yetkelerden duydukları korkudur. Törel bilinç kişinin tutum ve eylemlerini belirlemede, dış yetkelerden duyulan korku belirlemesinden daha etkilidir. İnsan, dış yetkelerden kendisini koruyabileceği halde, kendisinin bir parçası haline gelmiş olan özümsediği yetkeden kaçamaz. (Fromm, 1996, s.145). Yetkeci törel bilinç, Freud'un üst-ben (super ego) olarak açıkladığı şeydir. Freud'a göre Oedipus Kompleksi bir içe tepmedir. "Vicdan" denilen "yetenek" de bu içe tepmeden *(repression)* doğar (Fromm, 1996, s.146).

Hans Zulliger[*], "vicdan Tanrı'nın sesi midir," "yoksa toplumsal koşullara mı bağlıdır" sorularına cevap aramıştır:

> Bir köy[lün]ün on yaşındaki oğlu okula giderken yolda bir avuç kiraz çalıyor… O sırada evin önüne dikilen bahçe sahibi görüyor küçük hırsızı. Bir süre onu seyrediyor; derken yumurcağın yeteri kadar kiraz kopardığına karar verip, onu uyarmak için bir ıslık öttürüyor. Oğlan da bunun üzerine elinden dalı bırakıp yoluna gidiyor… çocuk yaptığından da hiç vicdan azabı duymuyor…Beri yandan,

[*] İsviçreli eğitimbilimci, tıp ve felsefe doktoru (1893-1965), Rorschach Yöntemi' nden "Z Testi" adı verilen, meslek ve öğrenci seçiminde tanınmış bir yardımcı araç olan testi geliştirmiştir. Suçluyu yıldırma, yaptığını ödetmeye yönelik cezalandırma yönteminin yerine suçluları suçsuz yaşama yönlendirecek daha sağlıklı, etkin ve uygar yöntemlerin bulunduğunu savunan Zulliger, çocuk ruhbilimin öncüsü sayılmaktadır. (Zulliger, 2000, Arka kapak)

> bahçenin sahibi olayı unutuyor, köylünün oğlu bahçeden birkaç kiraz aşırdı diye kızıp köpürmüyor, bundan dolayı babasına varıp çocuğu şikayet etmeyi geçirmiyor aklından. Ertesi gün köy rahibinin oğlu yoldan geçerken aynı ağaç altında duruyor. Olgun kiraz iştahını kabartıyor. Ama oğlan duraksıyor, neye karar vereceğini bilemiyor bir türlü. Vicdanı buyuruyor: "Çalmayacaksın!" Ama kirazlara duyduğu iştah, haydi ne bekliyorsun gibilerden cesaretlendiriyor kendisini…kirazlardan koparmaya başlıyor. O anda ahırdan çıkan bahçe sahibi durumu görüp öfkeyle sesleniyor: "Şu benim kiraz ağacını rahat bırakacak mısın, yoksa köpeği üzerine salayım mı ha? Bunu işiten oğlan elinden bırakıyor dalı, korkuyla kaçıp uzaklaşıyor. O gün öğleye kadar okulda dikkati dağınık ve dalgın vakit geçiriyor; öğretmenin saptadığına göre, hiç mi hiç başarı göstermiyor derste. Öğretmen, rahibin oğlunun vicdan azapları içinde kıvrandığını, vicdan azaplarının çocuk için matematik, coğrafya, dikte ve beden eğitimi derslerinden daha fazla önem taşıdığını bilmiyor kuşkusuz. Oğlan öğleyin okuldan çıkıp eve giderken her zamanki yolu bırakarak dolambaçlı bir yol izliyor, hırsızlık suçunu işlediği yerden ve bahçe sahibinin evinin önünden geçmek istemiyor. Evde babası suçlayıcı bakışlarla kendisini karşılıyor. "Hey Allah!" diye göğüs geçiriyor. "Evlat sahibi olmak dertmiş meğer!" Bu anlamlı girişten sonra, rahip baba derin bir pişmanlığa kapılmış oğluna, bahçe sahibinin telefon edip durumu bildirdiğini, şimdi birlikte ona gidip gönlünü alacaklarını ve zararı ziyanı da ödeyeceklerini söylüyor. "Bir rahibin oğlu meyve aşıracak ha! İçinden bir duygu, kimsenin bir şeyini çalmaman gerektiğini söylemedim mi sana? Vicdanının sesini işitmedin mi? diye yakınıp sızlanmaya başlıyor (Zulliger, 2000, s. 10-11).

İlk olayda, "vicdan"ın sesinin hiç duyulmadığı, ancak ikinci olayda harekete geçtiği, hatta aşırı derecede kendisini hissettirdiği görülmektedir. O halde Tanrı'nın sesi olduğunu ve her insana "bahşedilmiş" olduğu düşünülen "vicdan"ın ilk olayda neden ortaya çıkmadığı, ikinci olayda ise kendisini aşırı bir şekilde gösterdiğine bakıldığında, akla "vicdan"ın kaynağı acaba toplumsal koşullara mı bağlı sorusunu getirmektedir. Hırsızlık yapan köylü çocuğun hiç "vicdan" azabı duymadığı, ancak babası rahip olan çocuğun derin bir şekilde "vicdan azabı" duyduğu, yine bahçenin sahibinin köylü çocuğu şikâyet etmemesi ama büyük bir öfkeyle rahibe oğlunu cezalandırılması için şikâyet etmesi ne anlama gelmektedir? Aynı "suçu" işleyen iki çocuktan birinin cezalandırılmasını isteyen bahçe sahibinin "adaletsiz" davranışını acaba "vicdanı" görmemekte midir? Belli ki bahçe sahibi, iki çocuğun birbirinin aynısı olan eylemlerini yargılarken; bir rahip çocuğunun hırsızlık yapmış olması kendisini rahatsız etmiş görünüyor. Rahibin çocuğunun da, babasının din görevlisi olması ve dinî bir bilinçle yetişmiş olması nedeniyle "vicdan" rahatsızlığı duyduğu anlaşılıyor. Görülüyor ki, "vicdan"ı belirleyen dışsal etmenler var. Kişilerin toplumsal konumları üzerinden değerli gördükleri ve değersiz gördükleri ile "vicdan" denen bilinç olgusu harekete geçiyor.

Zullinger, "vicdan"ın her normal insanda bir yetenek, bir çekirdek kimliğiyle doğuştan bulunduğu varsayımını ortaya atar. Ona göre çevresel ve toplumsal etkenlerden soyutlanmış bir "vicdan" oluşumundan bahsedilemez. Aslında "vicdanın sesinin" kaynağını toplumsal etkenlerde aramanın doğru olacağını iddia eder ve "vicdan"ın oluşumunda eğitimin önemli bir rolü olduğunu vurgular: *"*Çocukta yetenek halinde varolan "vicdan"ın uyandırılıp geliştirilmesi, belki tümüyle bir eğitim sorunudur*"* (Zulliger, 2000, s. 17). Fakat bu fikrin tehlikeli tarafı şudur: "Vicdanın sesini dinlemek" aslında kişide "vicdan"ı şekillendiren eğiticinin, annenin, babanın, öğretmenin, din görevlisinin yargılarına uymak ya da bu değer yargılarının sesini dinlemektir.

"Vicdan"ın insanın doğuştan gelen bir özelliği olmadığını ve arkasında yaşantıya bağlı değer biçmeler olduğunu belirten İoanna Kuçuradi, belirlemesini şöyle yapıyor:

> Kişinin kendi eylemlerine değer biçmesini izleyen yaşantı ise, 'vicdan' denen bilinç olgusuyla karşılaştığımız "yerdir". "Vicdan" sorunu, sorumluluk sorunuyla ilgilidir; ne var ki buradaki sorumluluk, olan bir sorumluluk değil, duyulan bir sorumluluktur: bir grup üyesi olarak kişinin benimsemiş olması gerektiğini düşündüğü, doğallıklarına inandığı belirli genel değer yargılarından ve bunların temelindeki kural ve ilkelerden kendini sorumlu duyması (2011a, s. 161).

İoanna Kuçuradi temellendirmesinde, "vicdan"ın kişinin kendi eylemine karşı değerlilik-değersizlik bilinci olduğunu, bu değer biçmelerin ise yaşantı ve duygu olarak karşımıza çıktığını, böylece kişi bir eylemine bir değer yargısıyla değer biçtiğinde, eylemi o değer yargısına uygun olduğunda "vicdan rahatlığı", olmadığında ise "vicdan rahatsızlığı" duyacağını ya da kendini sorumlu duyacağını belirlemektedir. Burada "sorumluluk duymanın", sorumlu olmayı beraberinde her zaman getirmediği gibi, "sorumlu olmanın" da sorumluluk duymayı her zaman beraberinde getirmediğine şahit oluyoruz. Kişinin 'sorumluluk duyması' "…içinde bulunduğu çeşitli varlıksal ilişkilerin hangisine öncelik verdiğinden, yani "kendisini" en başta ne olarak gördüğünden kaynaklandığı görülüyor." "Sorumlu olmanın" ise "kişinin içinde bulunduğu çeşitli varlıksal ilişkilerin kendilerinde ve aralarındaki ilgide bulunuyor." İlki bir duyuş, ikincisi ise bir bilgi olarak karşımıza çıkıyor, ancak bu bilgi aynı zamanda duyuşun kaynağı da olabiliyor. Böyle bir durumda, "kişinin kendine karşı sorumluluğu" bir grubun değer yargılarını paylaşmasıyla o gruba karşı sorumluluğa dönüşmüş oluyor. İşte "kişinin kendine karşı sorumluluğu" ise bu grubun ahlâkının belirlediği, "kendine karşı ödevleri" yerine getirme gerekliliği oluyor. Kişinin bu ilişkisi sonucunda "vicdan" denen bilinç ortaya çıkıyor (2011a, s. 161-162).

Bu bölümde söylenenler için bir özet yapmak gerekirse: "Vicdan"a yaklaşımlardan biri, "vicdan"ın insanda doğuştan olduğunu, örneğin dil gibi çevre ve zamana bağlı olarak geliştiğini öne sürer. Rousseau, insanın aklını kullanamadan önce duygularının olduğunu, yani "vicdan"ını kullandığını, insanda doğuştan bir adalet duygusunun olduğunu, dolayısıyla "vicdan"ının karşılaşacağı hiçbir durumda yanılmayacağını, sadece çelişkiye düşebileceği anlar olabileceğini, o durumda da zihnin inceliklerine başvurarak bu sorunun aşılabileceğini ifade eder. Rousseau, "vicdan"a o kadar güvenir ki, değer yargılarına rağmen "vicdan"la neyin "kötü" neyin "iyi" olduğuna ancak "vicdan" muhasebesiyle karar verilebileceğini ve "vicdan"ın kişiyi yanıltmayacağını öne sürer.

Sağlıklı bir kişi olduğu bilinen Paul Tibbets Hiroşima' ya atom bombası atarak 65 bin kişinin ölümüne sebebiyet vermiştir. Etkileri günümüze değin ulaşmış bu eylemi karşısında yaşamının sonuna kadar sorulan sorulara, yapması gerekeni yaptığı için her gün yastığa "vicdan" rahatlığıyla kafasını koyduğunu, çünkü ulusunun geleceği için bu ödevi yerine getirdiğini ifade etmiştir (Güzeldere, 2013, s. 8). Bu örnekten hareketle, ikinci bir görüşe baktığımızda, "vicdan"ın kişinin bir çeşit tanrıyla konuştuğu ve onun sesini dinlediği, tanrı tarafından ona verilmiş bir 'özellik' olarak ele alındığını görüyoruz. Bu görüşe belki de en büyük eleştiriyi Nietzsche getiriyor: o "vicdan"ın bir hastalık olduğunu, dinin, siyasal ve diğer toplumsal otoritelerin bu hastalığı insana bulaştırdığını, böylece kendisini borçlu duyan, dolayısıyla da suçlu hisseden kişinin bu hastalık sayesinde boyun eğdiğini belirtmiştir. Aslında "vicdan"ın öyle insanın kalbindeki tanrının sesi olmadığını, psikolojik, toplumsal, yani gerçeklikle ilgili bir durum olduğunu ifade ediyor.

Ahmet İnam'ın "vicdan" açıklaması ise oldukça açıklayıcı görünüyor:

> Vicdan, yaşadığımız dünyaları nasıl yaşadığımıza, bu yaşadıklarımızı içimize nasıl aldığımıza, içimizi onlarla nasıl yaşadığımıza bağlı olarak sahip olduğumuz bilinçle ortaya çıkıyor. Vicdan, bilinçlilikle, kendimizi, içinde bulduğumuz dünyaları, ahlak değerlerini tanımlamamızla ilgilidir…Penceremizden gördüklerimizi kapılarımızdan alıyoruz. Belki de canımızın pencerelerinden gördüklerimiz bize yaşadığımız dünyalardan dayatılan görüntülerdir. Değerlerdir, inançlardır, kurallardır, onlarla birlikte gelen sıkıntılar, kaygılar, korkular, sevinçlerdir. Kapılarımızdan alıyoruz bazılarını, bilinçli ya da çoğu zaman bilinçsiz. Kapılarımızı kırıp, içimize yerleştiriliyor da olabilirler (2013, s. 77).

Kişide "vicdan"ı oluşturan, kişinin kendi tercihi olarak kabul ettiği ya da kendi çıkarına göre uyarladığı değerler, değer yargıları, ahlâklar vb. olduğu gibi, kişinin

farkında olmadan ona dayatılan ve yine farkında olmadan kabul ettiği ideolojiler, inanışlar vb. olabilmektedir.

O halde "vicdan"ın şaşmaz adaletinden bahsedebilir miyiz? "Vicdan"ımız özgür mü ki, bizi kendi eylemlerimizde doğru karara götürebilsin ve karşılaşılan bir durum karşısında yargıda bulunsun.

İoanna Kuçuradi kişinin "vicdan"la kendi eylemlerine değer biçmesi ile oluşan yaşantısında karşılaşıldığını, bu yaşantı sonucunda "vicdan"ın bir sorumluluk duyma bilinci olarak karşımıza çıktığını belirlemiştir. Felsefi bilgiden yoksun olduğunda bu bilinçle hareket ederek değerlendirme yapmanın da, rastlantılar dışında, insanın değerini harcayabileceği için "tehlikeli" olduğunu ileri sürmüştür (2011a, s. 162).

Alexis Bertrand, doğal bir kabiliyet olarak gördüğü "vicdan" ile bir eylemin ahlâksal değerinin ayırt edilebileceği, "vicdan yeteneği" olmasaydı ahlâktan da bahsedilmeyeceği görüşünden hareket ederek, "iyiyi kötüden ayırma yeteneğinin özel bir adı vardır, o da "vicdan"dır sadece, bilinç, bir şahit, "vicdan" ise bir hakimdir" açıklamasını yapmaktadır. Bertrand her ne kadar "vicdan"ı doğuştan bir yetenek olarak ele alsa da, onu akıl ile yönetmek gerektiğini belirtmiştir. Ona göre "vicdan" ilahî bir içgüdü değil, doğal bir içgüdü olarak akıl tarafından yönetilebilen bir yetenektir (2001, s. 21). Çünkü kişi görevlerini aklın rehberliğinde "vicdan" rahatlığı içinde yerine getirebileceği gibi, çıkar ilişkileri söz konusu olduğunda "vicdan" hata yapabilir. Bertrand, "vicdan" ile ilgili iki teori olduğunu, bunlardan birincisinin, kişinin sosyal bir varlık olarak toplumdan etkilendiği ve dolayısıyla "vicdan"ını da mensubu olduğu kültürün belirlediğini ileri sürenler ile, ikinci olarak, "vicdan"ın değişmez, ebedî ve mutlak bir kanun şeklinde ilahî bir güç olarak insanda olduğunu gösterenler olduğunu belirtmiştir (2001, s. 27). Bu iki teoriyi de, "vicdan"ın bireysel bir yetenek olduğundan hareketle "vicdan"ın statik değil de, akıl yoluyla ahlâkî gelişime açık olduğunu belirterek eleştirmektedir (2001, s. 27).

Evrimsel bir yaklaşım sunan Alâeddin Şenel'in iddiaları da şöyledir: insanı yapısal olarak diğer varlıklardan ayıran "yeti" ve "yetenekleri" vardır, "yetiler" biyolojik evrim sürecinde kazanılmıştır, bu "yetiler" kültürel evrim süreçlerinde "yeteneklere" dönüşen fizyolojik ve psikolojik temellerdir (2015, s. 14). İnsan dünyaya doğuştan sahip olduğu düşünme "yetisi" ile gelmektedir. Örneğin, bu düşünme "yetisi" ile sanat, edebiyat gibi yeteneklerini gerçekleştirmekte ya da gerçekleştirememektedir. Düşüncelerin,

duyguların aktarımı kalıtım yoluyla değil, eğitim, deneyim, simgesel araçlar gibi olanaklarla olmaktadır. "Vicdan" ya da "vicdan"sızlık" "yeti" değildir. Eğer "yeti" denseydi, örneğin sağlıklı her insanın yürüme yetisine sahip olduğu gibi, akıl sağlığı yerinde olan her insan için de tek bir "vicdan" anlayışından bahsetmiş olurduk (2015, s. 15). İnsan biyolojik evrim ile, empati "yetisi" kazanmış ve bu "yetisi" "geçim/üretim" ve "kavga/savaş" ilişkileri ile "vicdan" yeteneğine dönüşmüştür (2015, s. 17).

Seküler bir vicdan kuramını benimseyen Çetin Balanuye de, kusursuz bir vicdan performansı için üç koşulun gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştur:

> İlk koşul "uygun" bir kalıtım devralmak, ikinci koşul "doğru" karşılaşmaların ağırlıkta olduğu bir çevrede yaşamak, son koşulsa anlama yetisinin "makul" bir ölçüde gelişmesine olanak verecek kadar uzun bir yaşam sürmektir (2013, s.79).

Görüldüğü üzere mistik ya da ilahî hiçbir fikre bel bağlamadan, üçüncü aşamada yerini erdem ve bilgeliğe bırakacak türde bir "vicdan" oluşturmadan bahsediyor. Oysa İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 1. maddesinde yukarıda belirtilen aşamalara bakmadan her insanın "vicdan" sahibi olduğundan bahsediliyor. Yani her insanın etik olduğu vurgusu yapılıyor.

Realiteye bakıldığında kişilerin, bir başka kişi tarafından kendi türüne, diğer canlılara ya da belli bir değeri olan bir cisme zarar verdiğinde, "vicdan"sız ifadesini sıklıkla kullandıkları bilinmektedir. Kişiden akıl sahibi bir varlık olduğundan, düşünerek eylemde bulunması, karşılaştığı bir durumu düşünerek değerlendirmesi beklenir. Burada kişi belli bir bilgiye, düşünceye, inanışa, dünya görüşüne, anlayışlara dayalı düşünüp karar vermektedir. "Vicdan"lı ya da "vicdan"sız olarak adlandırılan kişilerin de bu şekilde düşünüp karar verdikleri, bu karar sonucunda bir eylemde bulundukları söylenebilir.

2.4. Karar Vermede "Vicdan"ın Yeri

İoanna Kuçuradi *Etik* başlıklı kitabında, "Yargıcın Eylemi" adlı bölümünde, bazı yargıçların bir eylemi yargılarken, değer koruma adına insanın değerinden kaynaklanan istemler olan genel ilkelere göre hareket ettiklerini ve aslında burada insanın değerine karşı duyulan bir sorumluluk olmasına rağmen, korunanın rastlantılar hariç bu ilkeler olduğunu, kendilerini de bu ilkeler üzerinden insana karşı sorumlu duyduklarını belirtmiştir. "Yargıç ancak "vicdan"ına karşı sorumludur" ifadesi, bu anlayışın, yani yargıcı "gruba" karşı değil de "insana" karşı sorumlu gören anlayışın dile getirdiği bir düşünce olsa gerek" (2011a, s. 138). Anlaşılan o ki 'iyi' niyetli bir isteme olsa da, ezbere

dayalı bir değerlendirme yaparak eyleme değer biçilecek, dolayısıyla kişinin değeri yerine bu genel ilkeler değer olarak görülecek ve korunmuş olacaktır.

> …bunca övülen "kişinin vicdanına göre hareket etmesi", "vicdanının sesine kulak vermesi" istemi olukça "tehlikeli" bir istem olarak görünüyor…kişinin "onu her yerde izleyen, saklılarını gören iyi gözü"de sayılan vicdanına göre hareket etmesiyle değer koruması olasılığının derecesi, kendini geçerliliklerinden sorumlu duyduğu ilkelerin –kuralların niteliğine bağlı, dolayısıyla belirli bir etik ilişki açısından bakıldığında rastlantısal görünüyor. Aynı şekilde, "kişinin vicdanının" bir eylemini "onaylaması" ya da "onaylamaması", bir eylemin etik değeri sorunu açısından bakıldığında, onaylanan-onaylanmayan eylemin değeriyle ilgisiz görünüyor (Kuçuradi, 2011a, s.162).

Bir durum karşısında kişiden "vicdanının sesine kulak vermesini" istemek, "kişinin kendisine karşı dürüst" olduğu inancından türemektedir. Oysa bu, değer biçmelere dayalı, felsefi bilgiden uzak "sınırlı bir bilinç" olarak karşımıza çıkıyor. Bu bilincin kaynağı da kişilerin mensubu oldukları grubun değerli-değersiz gördükleridir. Bu duruma etik bir ilişki açısından bakıldığında eylemlere değer biçilmiş olacağından, "vicdanın sesine kulak vererek" insan değeri korunamamış, o grubun genel ilkeleri korumuş olur. O halde "vicdan"ı ile hareket edip değerlendirmede bulunan bir kişi, sahip olduğu genel ilkelerin, bir grubun ona biçtiği "ödevlerin", yani değer yargılarının tuzağına bu "duyuşu" ile düşeceğinden, doğru değerlendirmede bulunamayacaktır.

Sürekli bir insan ya da insan grubunun durumu karşısında değerlendirme yapıp karar veren sosyal hizmet uzmanı, bankacı, reklamcı, borsacı gibi duygularını "askıya" alan, yaptığı iş itibariyle karşısındaki kişinin hayatını belirleme durumu kendi dışında gelişen meslekî içeriğe sahip değildir. Bunun tersine, "yardım etme" duygusu ve sosyal hizmetler alanında karar verme yetkisi nedeniyle, sosyal hizmet mesleğinin yapısı değer atfetmelere ve değer biçmelere oldukça uygundur. Ülkemizde son zamanlarda popüler olan –sahip olunan inanç gereği– "manevî doyum" arayışının, yardım etme bilincini de belirgin bir biçimde belirlemeye başladığı söylenebilir. Bu belirleme karşısında laik bir devlet yönetimine sahip bir ülkede her ne kadar kurumlarının bilgi ve hukuk normları ile yönetilmesi beklense de, ülkemizde inançların, grup yargılarının yapılan işe karıştırıldığı örneklerle artık sıkça karşılaşılmaktadır. Bazı örneklerde, ihtiyaç sahibi yurttaşa yardım etmekle görevli bir kamu çalışanının, yardım edilen kişiden çok, yardım etme eylemini kendi inancı gereği ve kendini inancına uygun hareket ederek yaptığı, bu eylemiyle de duyulan bir sorumluluğu yerine getirmenin "rahatlığını" yaşadığı anlaşılmaktadır. Gerçekliliğe baktığımızda, sahip olduğu inanca göre yardım ederek manevî sorumluluğu

yerine getirdiğini düşünen oldukça fazla kamu çalışanı ile karşılaşılmaktadır. "Vicdan"ın inançlardan, mensubu olunan grup yargılarından vb. etkilendiğini söylersek, "vicdan"a dayalı karar veren bir kişinin karar verirken kendi eylemine değer biçmiş olduğunu da rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bu belirlemeden hareket edersek, "vicdanının sesine kulak vermesi" beklenen bir sosyal hizmet uzmanının, sosyal sorun yaşayan müracaatçısı için doğru değerlendirme yapma olasılığı rastlantının ötesine geçemeyecektir.

2.5. Sosyal Hizmet Mesleği ve Uygulama Sorunu

Sosyal hizmet mesleğinin çeşitli uygulama alanları bulunmaktadır. Uygulama alanları 1920'li yıllarda oluşmaya başlamıştır. İlk uygulama alanları aile refahı, çocuk refahı, psikiyatrik sosyal hizmet, tıbbî sosyal hizmet ve okul sosyal hizmeti olarak sıralanabilir. Her bir alan ile ilgili olarak, yardıma ihtiyacı olan insanlarla çalıştıkları için sosyal hizmet uzmanlarından bu alanların bilgisine sahip olmaları beklenir (Duyan, 2010, s. 52).

Sosyal hizmet uzmanından insan ve insan gruplarıyla yaptığı çalışmalarda empati kuran, nezaketli, sıcak, içten, duyarlı, nesnel, sabırlı, yardım etme isteğinde olan ve hizmet alan kişinin kendisine yönelik farkındalık geliştirmesi gibi temel becerilere sahip olması beklenir. (Duyan, 2010, s. 79) Sosyal hizmet uzmanı kendini anlayan, yasal görevlerini bilen, sosyal hizmetin temel değerlerini bilen, sosyal hizmet etik ilkelerini bilen, duruma uygun etik ilkeleri ve yasal görevleri belirleyen kişidir (Duyan, 2010, s. 80).

Sosyal hizmet pratiği ülkemizde çoğunlukla genelci sosyal hizmet pratiği olarak görülmektedir. Sosyal hizmet lisans eğitimi sonunda sosyal hizmet uzmanından tıptaki pratisyen gibi genelci bir şekilde sosyal hizmet mesleğini gerçekleştirmesi beklenmektedir. Bir alanda uzmanlaşma ise genellikle yüksek lisans eğitimi ile olmaktadır. Çoğunlukla tercih edilen uzmanlık alanları şöyle sıralanabilir: aile terapisi, yönetim, klinik sosyal hizmet, çocuk refahı, endüstriyel sosyal hizmettir. Genelci sosyal hizmet pratiğinde, diğer uzmanlık alanları ile koordineli bir şekilde çalışılarak, "sorun" geniş bir yelpazede ele alınmaya çalışılmaktadır. Genelci sosyal hizmeti gerçekleştiren sosyal hizmet uzmanları bireyler, aileler ve gruplar ile çalışırlar. Bu uygulamanın aşamaları genel olarak şöyledir:

> Sosyal hizmet uygulaması, sosyal hizmet eklektik bilgi temeline dayanır ve esas olarak sosyal hizmetin gerçekleştirilmesidir. Sosyal hizmet uygulaması becerileri, 1) müracaatçı ile ilişkilerin nasıl biçimlendirileceğini, 2) müracaatçılara bilgileri sizinle nasıl paylaşacağı konusunda yardımcı olmayı, 3) eylem için sayısız seçeneklerden hangisinin seçileceğini belirlemeyi ve değerlendirmeyi, 4) duruma özgü plan yapmayı, 5) yapılan planı uygulamayı, 6) gelişmeyi değerlendirmeyi, 7) müracaatçı-uzman ilişkisini sonlandırmayı ve 8) belirli bir müdahalenin artık gerekli olup olmadığını belirlemek için izleme aşamasını kapsamaktadır (Duyan, 2010, s. 53-54).

Genelci sosyal hizmet uzmanlarından beklenen, müracaatçının insan olanaklarını geliştirebilmesi için, güçlü yönlerini görmesini sağlayarak, onun kendi kendine yeter hale gelmesine yardımcı olmasıdır.

Sosyal Hizmet Eğitimi Konseyi, Eğitim Politikası ve Akreditasyon Standartları'nda genelci uygulamayı şu şekilde tanımlamaktadırlar;

> …Genelci uygulayıcılar sosyal hizmet mesleğiyle özdeşleşir ve uygulamada eleştirel düşünme ve etik prensiplere müracaat ederler. Genelci uygulayıcılar, uygulamalarında çeşitliliği bünyesinde barındırır ve insan haklarını, sosyal ve ekonomik adaleti savunur. Tüm insanların güçlü ve esnek yanlarını tespit edip geliştirmelerine destek verirler… (Zastrow, 2010, s. 94).

Bu belirlemeler günümüzde sosyal hizmet uzmanından beklenenler arasında birkaç maddedir. Sorun şu ki, karşılaşılan vakalarda sosyal hizmet uzmanları "etik prensiplere müracaat ederler" ibaresi, tek bir durum karşısında bir çeşit "ezberlere başvuru" anlamına gelmektedir. Oysa sosyal hizmet uzmanından beklenen, insanın olanakları ve insan hakları bilgisine sahip olarak tek bir durum karşısında değerlendirme yapabilmesidir. Bu nedenledir ki sosyal hizmet mesleği karşılaştığı durumu aydınlatmak için, felsefe, antropoloji, psikoloji, sosyoloji gibi bilimlerden yararlanır.

Teknik olarak sosyal hizmet uzmanının işinin ehli olması yetmez, dünya problemleri çeşitlendikçe gelişen bilim tarafı yanında çoğunlukla yapa yapa öğrenilen, insanlara ve insan gruplarına "muamele etme" boyutunda cisimleşen bir sosyal hizmet uzmanını diğer meslek uzmanlardan ayıran mesleğin sanat tarafı da vardır. İnsanların ve insan gruplarının "yaşam durumuyla" ilgilenen sosyal hizmet uzmanı, yoğun ve karmaşık süreçlerinde kişilerin tekliğini her zaman hatırlayıp, her kişinin tek durumunu görerek müdahalesini plânlamalıdır. Her bir kişinin yaşam durumu, psikolojik hali, hayat karşısındaki direnci, olanaklarını gerçekleştirebilme koşulları ve potansiyeli farklıdır. Yine insan grupları da kendi iç dinamikleri, "değer" anlayışları bakımından farklı farklıdır. Bu nedenle her bir tek durum için doğru müdahale sosyal hizmet mesleğinin

bilim ve sanat yönünün birlikte kullanılması ile olabilmektedir. Sanırım sosyal hizmet uzmanının etik durumu, uygulamasında özellikle doğası itibariyle sanat yönünü özgür olarak kullanabilmesiyle mümkün olmaktadır. Özgür kullanımdan kasıt ise, sosyal hizmet uzmanının onurlu bir varlık olan insan için olanakları değerlendirdiğinde doğru olanı isteyebilmesidir.

Thompson bir sosyal hizmet uzmanının bilgiyi kullanırken üç hususa dikkat etmesi gerektiğini savunmaktadır: a) seçme: bilginin tamamının kullanılmasının mümkün olmadığını, koşullara uygun olarak bilgi temelinin hangi yönünün kullanılacağına karar vermek gerektiğini, bu kararda önemli olanın ise, neyin başarılmak istendiğine açıklık getirilmesi gerektiğini, b) bütünleştirme: iki aşamada gerçekleştiğini, birincisinde, bütünleştirilmesi gereken bilginin çeşitleri olduğunu (örneğin, felsefî, psikolojik, sosyolojik bilgi), bu çeşitlerin birbirleriyle birleşip şekillenebileceğini, ikincisinde ise, çalışılan özel koşullara uygun olacak bilgiyi sağlamak için kuram ile uygulamanın bütünleştirilmesi gerektiğini ve c) düşünme: bilgiyi basit bir şekilde kullanmanın yeterli olmadığını, eylemlerimiz ve onların doğuracağı sonuçlar üzerine düşünmek gerektiğini belirtir (2014, s. 108-109).

Thompson, uygulamada bilginin kullanılmasında yukarıda belirtilen seçme, bütünleştirme ve düşünme kavramlarının önemini vurgulamakta, ancak kuramın her bir durum için hazır "şablon" olmadığını belirtip, sosyal hizmet pratiğini bilgiye dayalı sanat icra etmeye benzeterek, buna da "düşünümsel uygulama" adını vermiştir. Bu uygulamayı da şu şekilde açıklamıştır:

- Uygulamalarımız öncesinde, sırasında ve sonrasında tam anlamıyla "düşünme", uygulamalar üzerinde eni konu kafa yorma.
- Spesifik koşulların göz önüne alınmadığı, herkes ve her durum için geçerli olma iddiasındaki yaklaşımlardan ve rutinlerden kaçınma.
- Sorunlara düşünmeden, mekanik bir biçimde yanıt vermekten kaçınma.
- Her sorun için, yalnızca bir olası [olanaklı] çözüm varmış gibi "doğru cevabı" aramaya yeltenmeme.
- Genellikle karmaşık haldeki uygulama durumlarını kavrama ve onları anlamak için çaba harcama.
- Sorunların çözümüne ilişkin olası [olanaklı] yelpazeyi irdeleme ve yaratıcı olma.

- “Sorunu ortaya koyma” –neyin sorun olduğu ve ona nasıl tepki verilebileceğine açıklık getirme.
- Sahip olduğumuz düşüncelere aykırı olsa bile yeni düşüncelere ve diğer insanların perspektiflerine açık olma (2014, s. 109-110).

Sosyal hizmet uzmanı karşılaştığı bir durum karşısında değerlendirme yaparken, etik temelli sosyal hizmet bilgisini o tek durum karşısında düşünce süzgecinden geçirerek insan haklarını sağlayıcı, koruyucu ve güçlendirici bir perspektifle etik ilişki kurarak vakasına yaklaşmalıdır.

Bir disiplin olarak sosyal hizmet, toplumun dezavantajlı kesimleri ile çoğu zaman çözümü kolay olmayan problemleri ve karşılanamamış ihtiyaçları olan insanlarla çalışmayı gerektirir. Sosyal hizmet uzmanından bir durum içindeki her bir kişinin bir insan olduğunu unutmadan, yani insan ile çalıştığının bilincinde olarak –insanın değerinin bilgisine sahip olarak–, bu insanların her biriyle etik bir ilişki kurması beklenmektedir. Sosyal hizmet uzmanı, “istismara” uğramış müracaatçısı ile etik ilişkisinde, onu korumak ve haklarını savunmakla görevlidir.

Sosyal hizmet mesleğinin birbiriyle bağlantılı bilgi, beceri ve değer olmak üzere üç ayağı vardır. Değer ayağında ise insan refahını ve sosyal adaleti sağlama, koruma, insan onuruna uygun davranma vardır. Sosyal hizmet uzmanı insanların farklılıklarını bilerek, ayırımcılığa karşı durup; zorbalığın, yoksulluğun ve sosyal adaletsizliğin ortadan kaldırılması için çaba gösterir. Bu çaba doğrudan uygulama, toplum örgütlenmesi, meslekî yönetim-meslek mensubuna danışmanlık (süpervizyon), yönetim, danışmanlık, sosyal ve siyasal müdahale, savunuculuk, kişilere güçlü yönlerini gösterip kapasitelerini arttırma, sosyal politika geliştirme ve uygulama, eğitim, araştırma ve olayları ve olguları değerlendirme şeklinde olabilmektedir (Duyan, 2010, s. 95).

Sosyal hizmet mesleğini uygulayıcıları 20. yüzyıl sonlarına kadar kendi moral değer ve etik anlayışlarından çok, insan ve insan gruplarının ahlâk değerleri üzerine odaklanmışlardır. 20. yüzyıldan sonra ise, sosyal adalet ve sosyal reformu gerçekleştirmek üzere sosyal hizmet uzmanları kendi meslekî etik sorumluluklarına yönelmişlerdir (Duyan, 2010, s. 98). Gelinen zamanda müracaatçıların ahlâk değerlerine vurgu giderek azalmaya başlamış, meslekî etik standartlar geliştirilmiştir. Bu etik standartlar ise, mesleğinin değerli olarak kabul ettiği kişinin yaşama hakkına, kendisini ifade etme ve özgürlüğüne saygı, insanları sosyal-ekonomik-siyasal haklar karşısında eşit

görme, ayırımcılık yapmama, adaletli olma, dayanışma gösterme, sosyal sorumluluk alma, barış, gelişme, güçlendirme, şiddete maruz bırakmama, ilkelerine dayandırılmıştır (Duyan, 2011, s. 99). Sosyal hizmet uygulamasında "sosyal hizmet felsefesi", tutum, davranış ve değerlerin niteliğini belirlemektedir. "Sosyal hizmet felsefesi" etik ilkeler ve standartlar olarak somutlaşır ve sosyal hizmet uzmanının bilgi birikimini bütünleştirip uygulamaları yönlendirir. Sosyal hizmet etiği uygulamada ortaklaşmayı ya da ortak bakış açısı ve anlayış oluşturur. Sosyal hizmet etiği mesleğin "değerlerine" dayanır, meslekî "değerler" de meslekî tutum ve davranışları belirler (Cılga, 2004, s. 72-74).

Sosyal hizmet uygulamalarında en sık görülen etik konular dört başlıkta ele alınabilir: 1) Bireyin hakları ve refahıyla ilgili hususular: Müracaatçının kendi kaderini tayin etme hakkı ve sorumluluğu yanında sosyal hizmet uzmanının da müracaatçısının refahını artırma sorumluluğu vardır. 2) Kamu refahı ile ilgili konular: Müracaatçıların kendi dışındaki insan ve insan gruplarının haklarına karşılık sosyal hizmet uzmanının da topluma ve iş bulma kurumlarına karşı sorumluluğu vardır. 3) Eşitlik, farklılık ve baskıyla ilgili konular: Sosyal hizmet uzmanlarının toplumdaki farklılıkları görerek eşitliği sağlama, olumsuz devlet politikalarını değiştirme yönünde çalışma yapma ve baskılara karşı mücadele etme sorumluluğu vardır. 4) Meslekî roller, ilişkiler ve ilişkilere dair sınırlarla ilgili konular: Sosyal hizmet uzmanının belirli bir durum karşısında doğru karar verme, siyasal yaşam, meslek ve bireyler arasındaki sınırları görebilme sorumluluğu vardır (Gökçearslan Çiftçi, Gönen, 2011, s. 151).

Sosyal hizmet mesleğinin temel değerlerine bağlı 6 etik ilkesinden bahsedilmektedir.

1. Değer: Hizmet

Etik İlke: Sosyal hizmet uzmanlarının öncelikli amacı, sosyal problemleri olan ve ihtiyaç içerisindeki bireylere yardım etmektir.

2. Değer: Sosyal Adalet

Etik İlke: Sosyal hizmet uzmanları sosyal adaletsizlikle mücadele ederler.

3. Değer: Bireylerin Değer Yargıları ve Saygınlıkları

Etik İlke: Sosyal hizmet uzmanları, her insanın kendine özgü değer yargıları olduğunu ve bu nedenle saygı görmesi gerektiğine inanırlar.

4. Değer: İnsan İlişkilerinin Önemi

Etik İlke: Sosyal hizmet uzmanları insan ilişkilerinin önemini kabul eder.

5. Değer: Dürüstlük

Etik İlke: Sosyal hizmet uzmanları güvenilir ve dürüst bir biçimde davranırlar.

6. Değer: Yeterlilik

Etik İlke: Sosyal hizmet uzmanları meslekî yeterliliklerini uygulama alanlarında gösterirler ve meslekî uzmanlıklarını geliştirirler (Gökçearslan Çiftçi, Gönen, 2011, s. 152).

Sosyal hizmet mesleği değer temelli bir disiplindir. Bu nedenle sosyal hizmet uygulamasında sosyal hizmet uzmanının meslekî sorumluluklarını belirleyen etik ilkeler oluşturulmuştur. Etik ilkeler sosyal hizmet uzmanının her bir durumda nasıl davranması gerektiğini gösteren ilkeler değil, sosyal hizmet uzmanını uygulamasında yönlendiren, bilgilendiren, bir nevi değerlendirmesine rehber olan standartlar toplamıdır (Özateş, 2010, s. 95).

Kuçuradi'ye göre, son dönemde meslek etikleri modadır; normlardan oluşan bu meslekî etik ilkeleri felsefenin dışında geliştirilmektedir. Meslek etiklerinde, bir meslek icra edilirken, belirli tek bir durum karşısında yapılması gerekenin etik ve hukuksal normlara dayandırılması gerektiği anlayışı geçerlidir (Kuçuradi, 2009b, s. 28).

Sosyal hizmet uzmanları bir kişi ve bir durum karşısında yaptıkları değerlendirme sonucunda karar verirler, zaman zaman kendi "değerleri" ve meslekî değerleri arasında bir çatışma yaşayabilmektedirler. Meslekî değerler ile sosyal hizmet uzmanının "değerlerinin" örtüşmesi durumunda, örneğin kürtaj olmak isteyen bir kadına saygıyla yaklaşabilmekteyken, kürtaja karşı olan bir sosyal hizmet uzmanının kendi değer yargıları ile meslekî değerleri çatışabilmekte ve müracaatçısının kararına saygı duymayabilmektedir. Ancak meslekî etik ilkeler gereği sosyal hizmet uzmanının müracaatçısının kararına, bu durumda eğer biyopisişik yapısını tehdit eden bir öğe yoksa, saygı duyması beklenmektedir (Gökçearslan Çiftçi & Gönen, 2011, s. 153). Sosyal hizmet uzmanından, meslekî çalışmalarında karşılaştığı tek durum karşısında doğru olan eylemi belirlemeye çalışması, modern yaşama ayak uydurarak ve değişimlere uyarak gelişim göstermesi, karar verme sırasında etik kaygı duyarak meslekî etik değer ve ilkelere başvurması beklenir (Özateş, 2010, s. 92). İnsan ile çalışan sosyal hizmet uzmanının uygulaması değerlerden bağımsız düşünülemez. Genelde toplumun değer yargıları, özelde ise müracaatçısının ve kendisinin değerli gördükleri uzmanın yaptığı değerlendirmeyi belirleyebilmektedir. Bu belirlenme kişilerin etik olanaklarıyla ilişkilidir. Sosyal hizmet uzmanının insanın değerini korumaya yönelik uygulamaları,

kurduğu meslekî ilişkiyi de belirlemektedir. Sosyal hizmet uzmanının karşılaştığı etik dışı bir durumda, etik ikilem ya da değer yargılarıyla çatışan bir durumda ne yapacağı, onun kişi olarak özellikleriyle (Özateş, 2010, s. 93), insan ve değerlilik görüşüyle ilgilidir.

> ...sosyal hizmette etik değerler sorunu, hem karmaşıklığı hem de etkileri bakımından temel bir sorun olarak kabul edilmelidir. Değer temeline sahip olma, sosyal hizmet disiplinini meslek haline getiren önemli bileşenlerden birisidir – değerlerimiz karar verme sürecinde bize yol gösterdiği gibi, bizler için önemli bir motivasyon kaynağıdır da… (Thompson, 2014, s. 154).

Yukarıda bahsedilen sosyal hizmetin "etik değerleri" ve etik değer olarak kabul ettiklerinin "karmaşık" olduğu yönündeki görüşe katılmak pek mümkün değildir. Eğer bir karmaşıklık sorunu varsa, bunun da nedeni mesleğin felsefî bilgiden yeterince yararlanmamasıdır. Bundan dolayı, kültürel değer yargılarıyla durumlara değer biçmek, belirsiz dayanaklar öne sürerek, "kişinin kendi kaderini tayin hakkına" sahip olduğunu etik bir ilkeymiş gibi gösterip, doğru olmayacak değerlendirmelerle karşılaşmak mümkün olmaktadır. Kişinin "kaderini" belirleme hakkı önemlidir. Fakat değer yargıları ile eylemde bulunan bir kişinin özerkliğinden bahsetmek güç görünüyor. Bununla birlikte sosyal hizmet disiplininin değer olarak kabul ettiği önemli kavramlar bulunmaktadır. İnsan onuruna saygı, dolayısıyla insanın değerine uygun muamele etme, sosyal refahın sağlanması, eşitlik, kişinin "biricik" olduğunu bilerek müdahalede bulunma vb. insanın değerinin bilgisini uygulamalarında temel olarak kabul eder. Dolayısıyla bir sosyal hizmet uzmanının da bu değerleri koruyacak şekilde eylemde bulunması beklenir.

Sosyal hizmet uzmanının insanın diğer canlılar arasındaki özel yerini bilmesi gerekir. Çünkü insan olanaklara sahiptir ve bu olanaklarını gerçekleştirmesi ve geliştirmesi gerekir. Bu da her bir kişinin, insan haklarının korunmasıyla sağlanır. Sosyal hizmet uzmanı kamu görevi yapmaktadır, dolayısıyla bu sorumluluğun bilincinde olmalıdır.

> …kamu görevlilerinin, hatta tüm çalışanların, eylemlerinin kalkış noktası üzerinde ayrıntılı olarak düşünmeleri büyük önem taşımaktadır. Herhangi bir kurumda çalışan görevli, çalışarak, insanlaşmasını sağlamanın ötesinde, çalışma edimiyle, aslında, bir hizmeti yerine getirmekte; insanlaşmaya hizmet etmekte, daha somut ve yalın bir anlatımla, çalışma edimiyle, insan haklarını korumakta ya da koru(ya)mamaktadır. Kısaca kamu görevi yapmak, insan haklarını korumaktır (Çotuksöken, 2012, s. 43).

Bir sosyal hizmet uzmanından çoğunlukla beklenen, devletin sahip olduğu sosyal ve ekonomik olanaklar ile her bir kişinin haklarının –beslenme, barınma gibi temel kişi

haklarının– korumasıdır. Bu koruma işi bir değerlendirme sorunudur; toplumsal ahlâkın, bir grubun değer yargılarının, kanaat önderlerinin güdümünde olan değerlendirmelerin sonucu olsa olsa insan haklarını rastlantısal olarak korur. Hak koruma bilgiyle olur, bir sosyal hizmet uzmanı için bu bilgi meslekî bilgidir, ancak bu bilginin tamamlayıcısı insanın değerinin bilgisinden türetilmiş olan insan hakları bilgisidir.

Realiteye bakıldığında sosyal hizmet uzmanlarını uygulamada bekleyen kendiyle ilgili ve kendinden bağımsız kimi tehlikeler de mevcuttur,

> Bir disiplin olarak sosyal hizmet, birçok baskıyı ve sorumluluğu beraberinde getiren mesleki bir etkinliktir. Dolayısıyla bazı uygulayıcılar için, bu baskılardan kurtulma ve basitçe günü kurtarmanın ötesinde hiçbir tutkunun olmaması anlaşılabilir bir durumdur. Ancak 'anlaşılabilir' ve 'kabuledilebilir' aynı şeyler değildir. Böyle bir yaklaşım, nitelikli bir uygulama için oldukça yetersizdir ve gereksiz yere kendini kısıtlayıcıdır (Thompson, 2014, s. 183).

Sosyal hizmet uzmanı zaman zaman kişinin, ailenin ya da grubun haklarını savunmak yerine bürokratik işleyişle bağlantılı olarak devleti koruma çabasına girmekte, kişiye karşı devleti savunmaya çalışmaktadır. Tabiî olunan mevzuatların her ne kadar uluslararası insan hakları belgeleri temel alınarak hazırlanmış oldukları düşünülmekte olsa da, bu mevzuatlarda gelenek, görenek, ahlak gibi kimi gruplarda "değer" olarak görünen yargıların korunmasına yönelik normların olduğu görülmektedir. Zaman zaman sosyal hizmet uzmanı kendi meslekî bilgi ve becerisini kullanarak değerlendirme yapması gerekirken, idarecisinin ya da siyasal bir erkin baskısına maruz kalmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı bir durum karşısında kendi değerlendirmesini yapmadan bazı güç odakları tarafından yönlendirilerek araçsallaştırılmaktadır. Böylece, sosyal hizmet uzmanı müracaatçısı ile çalışırken "günü kurtarmanın" ötesine geçmeyerek, hakkaniyetli bir dağıtıcı olamamakta ve aile parçalanmalarına, özgüven zedelenmesine ve damgalamayı, ayrımcılığı, baskıyı pekiştirme gibi sorunlara neden olan yanlışa bir yanlış daha eklemiş olmaktadır.

Sosyal hizmetin bilgiye dayalı profesyonel bir yardım etme mesleği olduğu bilinmektedir. Bir sosyal hizmet uzmanı karşılaştığı insan ve insan gruplarının durumları ile çalışma yaparak değerlendirmede bulunur. Ancak değerlendirmesinde meslekî bilgisinin yetersiz olduğu durumlarda neye başvuracağı hususunda "vicdan"ına başvurması yönünde yaygın bir görüş vardır.

2.6. Yardım Etmede "Vicdan"

Sosyal hizmetin amacı, genellikle "yardım etmek" olarak kabul edilir. Bu amaç, sorunlara ve karşılanmamış ihtiyaçlara cevap vermeyi ve bireylerin koşullarını daha iyi hale getirmeyi de kapsar (Thompson, 2014, s. 184). Bilinen ilk sosyal hizmet kurumları 1800'lü yıllarda kentlerde yaşayan insanların gereksinimlerini karşılamak için kurulmuştur. Bu dönemde uygulama inanç önderleri ve dinsel önderlerin inisiyatifinde gelişmiştir. İnsanın değerine dair felsefî bilgiden yoksun, insan davranışları alanında eğitim almamış bu din adamları, duygusal ve kişisel telkinlerle –kişinin içinde bulunduğu istenmeyen durumdan çıkmasını sağlamaya çalışarak değil de, içinde bulunulan durumu kişinin "kaderi" olarak görerek– 'yardım' eyleminde bulunmuşlardır (Zastrow, 2010, s. 94). Bu dönemde hizmet götürülen dezavantajlı gruplar: yoksullar, işsizler, engelliler, annesiz-babasız çocuklardır. Burada bir durum karşısında din adamlarının tutumunu belirleyenin insana karşı duyulan sorumlulukla ilgili olduğu, ancak bu duyulan sorumluluğun arkasında, sorumluluk duyanın genellikle dinsel inanışının gerekleri doğrultusunda değer biçtiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bir kişi inancına uygun davrandığında "vicdan rahatlığı" yaşadığından, inancına dayalı yargılarla eylemde bulunabilir. Bu tür bir eylem ele alındığında, bu tarz bir eylemde bulunan kişinin bir beklenti içinde olduğu anlaşılmaktadır. Dinsel boyutu olan bu beklentiye baktığımızda, eylemin amacının kişinin kendisi ile ilgili bir beklenti olduğu anlaşılmaktadır. Kişinin inancını oluşturan ve ona ne yapması gerektiğini söyleyen o inancın rehber niteliğindeki kuralları, eylemlere ve durumlara değer biçmelere götürür. Bu tarz bir eylemle rastlantısal olarak değer korunabileceği gibi, "yardım etme" eylemini örnek olarak ele aldığımızda; bu eylemde bulunan kişinin kendi inanç sisteminin kabul ettiği kriterleri taşıyan yardıma ihtiyacı olan kişiye yardım ettiğinde "vicdan rahatlığı" yaşayacağı gibi, yardıma ihtiyacı olan başka bir kişi için yardım edecek kişinin inanç sisteminin gereklerini taşımadığından yardıma ihtiyacı olan bu kişiye yardım etmeyebileceği ve bu eyleminden de "vicdan rahatsızlığı" duymayacağı örneklerle de karşılaşılabilmektedir.

Günümüzde sosyal devlet anlayışının bir gereği de ekonomik nedenlerle ihtiyaç sahibi yurttaşlara "yardım etmek"tir. Devletin yurttaşlarına eşit bir biçimde sağlanmak üzere çerçevesini yasalarla belirlediği bu yardımlar, hak etme kriterlerini taşıyan her bir yurttaşın hakkıdır. -Günümüzde "yardım etme" eyleminde bulunan sivil toplum örgütleri,

inanç grupları gibi yapılanmalar bulunmakta, ancak bu yapılanmaların ihtiyaç sahiplerine bu yardımları ne tür bir değerlendirme sonucunda verdikleri tartışma konusu olmayı sürdürmektedir.-

Devletin yurttaşlarına karşı sorumluluğu gereği, sosyal ve ekonomik destek hakkını yurttaşlarına sağlaması gerekmektedir. Bu hakkı da ihtiyacı olan her bir yurttaşa sağlayacak olan devlet örgütlenmeleri ve bu örgütlenmelerde çalışan personeldir. Bir değerlendirme sorunu olan hak edenin yardımdan faydalanmasını sağlamak da, bir ülkede devletin sosyal adaleti sağlamış olması ile görevli personelin eğitimi sorunu olarak görünür. Sosyal hizmet eğitimi de bu nedenle önemlidir. İnsanlarla çalışan sosyal hizmet uzmanı, insanın değerinin bilgisine sahip olarak karşılaşacağı her bir durumu tarihselliği ve olgusallığı içerisinde değerlendirebilecek bilgiye sahip olmalı ve değerlendirmesinin sonunda da insan haklarını koruyan bir tutum ile eylemde bulunmalıdır.

Örneğin sosyal ve ekonomik destek alanında görevli bir uzmana "vicdanınla karar ver" denildiğinde anlaşılan, karşılaşılan bir durumla ilgili karar verirken gerekli olan dayanakların, yani yasal çerçevenin, ilkelerin bilinmemesi ya da o tek durum karşısında bu dayanakların yetersiz kalmasıdır. Bu düşüncenin de arkasında her bir kişide "insana karşı sorumluluk" duygusuna dayalı bir bilinç olduğu iddiası yaygın bir görüştür. Sorun şu ki, "vicdan"ı belirleyen bu bilince baktığımızda, kişinin yaşamı sonucunda oluştuğunu, bu yaşamın ise, bir grubun sahip olduğu değer yargılarından besleneceğini görüyoruz. "Vicdan"a göre eylemde bulunurken, sosyal hizmet uzmanının o durum karşısındaki tutumumu belirleyen şeyin, üyesi olduğu grupta yaygın olan "dünya görüşü", "hayat görüşü" olabileceği açıktır. Dolayısıyla böyle bir durum karşısında "vicdanının sesini dinle" anlayışı bizi doğru bir değerlendirmeye götürmeyeceği gibi, sadece rastlantı sonucunda hak koruyacağı açıktır. Bu nedenledir ki, "vicdanı" ile karar vererek bir kişinin hakkı olanı almasına engel olan birinin eylemi karşısında, bu eylemden direkt etkilenen ya da tanık olan birileri, bu eylemi gerçekleştiren kişiyi –çoğunlukla onun kendi eylemine değer biçtiğini bilmeseler de, neden olduğu sonuçtan dolayı– eleştirmektedir. O halde "vicdanının sesini dinleme" yönündeki yaygın görüş insan haklarının korunmasında eksik kalmakta, çok defa da hak ihlallerine neden olduğu için tehlikeli olabilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM VE BULGULAR

3.1. Yöntem

Bu bölümde, yapılan araştırmanın yöntemi, birlikte çalışılan grup, veri toplama araçları, süreci ve verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiş, sonra da bulguların analizi yapılmıştır.

3.1.1. Araştırmanın Modeli

Sosyal bilimler alanında araştırma nicel, nitel ve karma metotlar ile yapılabilmektedir. Bu konuda ortaya atılan bir görüş, pozitivizmin günümüzde araştırmanın güvenirliliği açısından daha çok sorgulanır olduğudur. Araştırmada yanılgıyı daha aza indirmek için sosyal bilimler alanında araştırmacı kişinin sık sık, insan fenomenlerine odaklanmasını sağlayan yöntemlere yöneldiği bilinmektedir. Bu nedenle bu çalışma, sosyal hizmetler alanında uygulama yapan sosyal hizmet uzmanlarının değerlendirme tarzlarını nitel araştırma metoduyla anlamaya odaklanmıştır.

Nitel araştırma ile insanların kendi dünyaları ve içinde oldukları toplumu nasıl anladıklarını ile nasıl yorumladıkları anlaşılmaya çalışılmaktadır (Kafadar, 2014 s. 14). Farklı bir ifadeyle, nitel araştırma, belirli bir konuyu açık ve seçik bir şekilde anlama ve açıklama amacıyla gerçekleştirilmektedir. İnsan durumlarını, araştırma yapılan kişilerinin söyledikleriyle anlama, sonuçlardan daha çok süreçlere eğilme, esnek ve yapılandırılmamış olması nedeniyle nitel araştırma tercih edilmektedir. Bir alan hakkında daha önce bir bilgi yoksa ya da araştırılacak durumun "ne kadar" olduğu yerine "neden oluyor" ve "nasıl oluyor" sorularına cevap aranıyorsa bu yöntem tercih edilmektedir.

İnsan hakları açısından sosyal hizmetlerle ilgili değerlendirmelerde "vicdan" sorunu ile ilgili olarak ülkemizde bir çalışma henüz yapılmadığından, böyle bir çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur. Araştırmada, görüşme yapılacak sosyal hizmet uzmanlarının meslekleri ile ilgili kanaatlerini belirleyen değerlendirme aşamalarında karşılaşılan sorunların "neden" ve "nasıl"ı üzerine durulacağından nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

3.1.2. Veri Toplama Araçları ve Süreci

Bu araştırmadaki veriler, araştırmacı tarafından oluşturulmuş ve araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formuyla ve sosyal hizmet uzmanları ile derinlemesine görüşmeler yapılarak toplanmıştır. Punch'ın da belirttiği gibi, "…görüşme, temelde soru sorma ve yanıt alma ile ilgilidir, fakat özellikle nitel araştırma bağlamında, bundan çok daha fazla anlamı vardır" (Punch, 2011, s. 166). Araştırmanın yarı yapılandırılmış görüşme formu, temelde direkt cevap almak için değil, görüşmeciyi düşündürecek, cevapları arasında bağlantılar kurarak araştırmacıya yol gösterecek bir tarzda hazırlanmıştır.

Görüşme forumunun uygulanması sırasında ilk olarak görüşmecilerin izni alınmıştır. Görüşmeler zaman zaman dizüstü bilgisayar zaman zaman da kağıda kalem kullanılarak görüşmecilerin ifadeleri direkt kayıt altına alınmıştır. Görüşmeler, görüşmecinin istediği zaman ve yerde yapılmıştır. Görüşmecilerin kendilerini rahat hissetmeleri için, sorulara sadece kendi uygulamaları üzerinden yanıt vermeleri istenmiş ve istedikleri zaman görüşme kesilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile sosyal hizmet uzmanlarından demografik bilgiler, uygulamalarında kullandıkları meslekî bilgiler ve tezin konusuna dair yorumları alınmıştır. Soru formu, literatür taranarak elde edilen bilgiler ile meslekî uygulamalar arasındaki farklılıklara bakılarak hazırlanmıştır. 32 soru içeren soru formunda meslekle ilgili bilgiler, sosyal hizmetlerde değerlendirme ile ilgili düşünceler, etiğe ilişkin düşünceler, insan hakları ve sosyal hizmet mesleği arasındaki ilişki ve karar verme aşamasında "vicdan" denen bilinç duygusunun yeri üzerinde durulmuş ve veri haline getirilmiştir.

Görüşmecilerin çalıştığı yerler, sosyal hizmetlerle ilgili değerlendirme yapan ve kararlar alan kurumları etkileyen İstanbul Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğüne bağlı Sosyal Hizmet Merkezleri belirlenmiştir. Görüşmeciler ise buralarda çalışan meslekte en az 3 yılını bitirmiş sosyal hizmet uzmanlarından seçilmiştir. Öncelik ise Merkezlerde en uzun süre görev yapan uzmanlara verilmiştir. Asıl görüşme yapılmadan önce, deneme maksadıyla iki görüşme yapılmıştır. Bu görüşmeler sonucunda bazı sorularda sadeleştirilmeye gidilmiştir. Diğer görüşmecilere ulaşma şekli ise, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğünden araştırma izini alınarak İstanbul ilindeki 25 Sosyal Hizmet Merkezinde görevli sosyal hizmet uzmanları

ile görüşme planlanmıştır. Toplamda 25 sosyal hizmet uzmanı ile görüşme planlanmış olsa da 1 sosyal hizmet merkezlerinde sosyal hizmet uzmanının olmaması ve 1 sosyal hizmet merkezinde de görüşme esnasında uzmanın çalışmaya iki ay önce başlamış olması nedeniyle görüşme yapılamamıştır. Görüşmecilerin randevu tarihlerine sadık kaldıkları, dört görüşmeci randevuyu çeşitli sebeplerle ertelediği, görüşme yapılan sosyal hizmet merkezlerinde, meslek mensuplarının en az üç kişilik odalarda diğer meslek mensuplarıyla birlikte çalıştıkları için görüşmeler, Merkezlerin görüşme odalarında yapılmıştır. Bütün sosyal hizmet merkezleri müdürleri görüşmeler için gerekli kolaylığı ve olanakları sağlamışlardır.

Veri toplama aşamasındaki kısıtlılıklar ve olanaklar şu şekilde tespit edilmiştir: Yarı yapılandırılmış görüşme formu, görüşmecilerin sosyal hizmet felsefesi penceresinden bakmalarını amaçladığı için, bilgiler arasında bağlantı kurmaları ve derinlemesine düşünmelerinin sağlanması amaçlanmıştır. Ancak çoğunlukla görüşmecilerin felsefî bilgi ile sosyal hizmet mesleğini yanyana getirmekte zorlandıkları üniversite eğitiminde "Etik", "Değerler" ya da "Sosyal Hizmet Felsefesi" ve "Sosyal Hizmet ve İnsan Hakları" gibi derslerinin seçmeli veya "temel" ders olarak görülmediği anlaşılmıştır. Yine bu başlıklarda bir ders ya da ders altında bu konu başlıklarında eğitim alıp almadığını hatırlamayan uzmanlar da olmuştur. Görüşme esnasında görüşmeciler gerekli önlemleri almış olsalar da, zaman zaman görüşme üçüncü kişiler tarafından bölünmüştür. Bu durumların da görüşmeyi olumsuz yönde etkilediği anlaşılmıştır. Görüşmelere sosyal hizmet uzmanları gönüllü katılmışlar ve her bir görüşme 2 ile 2.5 saat sürmüştür. Sosyal hizmet uzmanları dayanışma örneği göstermişler ve görüşmenin ayarlanması, görüşme sürecindeki aksaklıkların giderilmesi hususlarında yardımcı olmuşlardır. Bu durumun da araştırmacı ile görüşmeci arasında açık bir iletişim ilişkisini doğurmuştur.

Veri toplama aracı olarak başlangıçta ses kaydı alınması düşünülmüş, ancak Bakanlık araştırma için izin yazısında ses ve video kaydına izin vermemiştir. Bu nedenle de görüşmeler, olduğu gibi bilgisayara klavye zaman zaman da kağıt kalem aracılığıyla yazılı olarak kaydedilmiştir. Böylece görüşmeler beklenen görüşme süresinin iki katına çıkmış, bu durum da görüşmecileri oldukça yormuştur. Genel olarak soruları görüşmeciler "zor" olarak adlandırmışlar, özellikler "değerler" ve "vicdan" başlıklarında "tıkanıklıklar" yaşanmıştır.

3.1.3. Verilerin Çözümü ve Sınıflandırılması

Çözümleme bölümü notların, alıntıların ve bazı demografik verilerin raporlaştırılması ile olmuştur. Görüşmeler kapsamında tutulan notlar, görüşme sonrasında kategorize edilerek çözümleme başlamıştır. Ham veriler üzerinde kodlamalar yapılmıştır. Neuman' a göre verilerin kodlanması, dağ gibi ham verilerin küçük, işlenebilir kümelere indirgenmesidir ki bu çok zor bir uğraştır (Neuman, 2009, s. 649). Bu ham bilgiler, içerik analizi yapılarak aktarılmıştır.

Alan yazındaki sınıflamalar ve Gerek Wolcott'un sınıflaması veri analizinde her araştırmacı için önemli olan üç temel metodun betimleme, analiz ve yorumlama olduğunu vurgulamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.221-222).

Verilerin analizi aşamasında toplanan verilerin özgün formuna mümkün olduğu kadar sadık kalınmış ve çoğunlukla araştırmaya katılanların söylediklerinden doğrudan alıntı yapılmıştır. Verilerin analizinde, birinci aşamada betimsel bir yaklaşımla veriler okuyucuya sunulmuş, ikinci olarak bazı nedensel ve açıklayıcı sonuçlara ulaşmak amacıyla sistematik analiz yapılmıştır. Ayrıca birinci ile ikinci aşama temel alınarak yapılan veri analizi aşamasında, araştırmacı kendi görüşlerini de dahil etmiştir.

Analiz aşamasında görüşmeciler kimliksizleştirilerek analize dâhil edilmiştir. Tezin verilerinin tartışıldığı bölümde, görüşme yapılan uzmanların ifadelerinden alıntılar aktarılmıştır. Görüşülen meslek mensuplarının kimlikleri ve çalıştıkları sosyal hizmet merkezleri, herhangi bir sıkıntı yaşamamaları amacıyla belirtilmemiş, analiz aşamasında her bir görüşmeciye bir sayı verilmiştir (Örnek: Katılımcı 12, Görüşmeci gibi).

3.1.4. Evren ve Örneklem

Evren, İstanbul Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğüne bağlı hizmet veren 25 Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğünde çalışan 23 kişiden oluşan sosyal hizmet uzmanlarıdır. Araştırmaya katılan kişiler üniversitelerin sosyal hizmet bölümlerinin en az lisans düzeyinden mezun olmuş, aktif olarak en az 3 yıldır çalışan sosyal hizmet uzmanlarından oluşmaktadır.

Nitel araştırmalarda örneklem sayısı ile araştırmanın istenen düzeye ulaşması amaçlamaktadır. Tez kapsamında ilk etapta İstanbul'un 25 ilçesinde hizmet veren sosyal hizmet merkezlerinden her birinden bir görüşmeci ile çalışma planlanmıştır. Ancak bir

sosyal hizmet merkezinde sosyal hizmet uzmanının olmaması, bir sosyal hizmet merkezinde ise sadece bir sosyal hizmet uzmanının olması ve onun da çalışmaya yeni başlamış olması nedeniyle, toplamda 23 kişi ile görüşme sağlanmış ve bu sayı çalışma için yeterli olmuştur.

Bu çalışmada, sosyal hizmet merkezlerinde yurttaşlara sunulan sosyal hizmetleri sağlayan, yıl olarak en tecrübeli sosyal hizmet uzmanlarına ulaşmak planlanmıştır. Uzmanlara ulaşmak için Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığından araştırma izni talep edilmiş ve bu izin talep tarihinden yaklaşık 6 ay sonra çıkmıştır. Bakanlık araştırma yapma izin yazısını İstanbul'daki bütün sosyal hizmet merkezlerindeki sosyal hizmet uzmanlarına göndermiş, yazı çalışma yapılacak uzmanlara ulaştıktan sonra tek tek sosyal hizmet merkezleri aranmış, Merkezlerin insan kaynakları birimi aracılığıyla, en az üç yıllık deneyime sahip uzmanlarla görüşülmüş, araştırmaya katılmayı kabul edenlerle randevulaşarak, çoğunlukla Merkezlerde görüşme yapılmıştır.

Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği 09 Şubat 2013 tarihinde 28554 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış ve başlangıçta her ilde en az 1 tane olmak üzere Merkezler açılmaya başlanmıştır. Bu yönetmeliğin 1. maddesinde amaç kısmı şöyledir:

> Bu Yönetmeliğin amacı; sosyal hizmet müdahalesinin ve takibinin gerçekleştirilmesi, çocuk, genç, kadın, erkek, engelli, yaşlı bireylere ve ailelerine koruyucu, önleyici, destekleyici, geliştirici, rehberlik ve danışmanlık odaklı sosyal hizmetlerin, hizmete erişim kolaylığı esasıyla bir arada ve gerektiğinde kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve gönüllüler ile işbirliği içinde sunulduğu, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı sosyal hizmet merkezlerinin, kuruluş ve işleyişine, yürütecekleri hizmetlere ilişkin usul ve esaslar ile merkezde çalışan personelin görev, yetki ve sorumluluklarını belirlemektir.[7]

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı olarak ülkemizdeki illerde sosyal hizmetler, yurttaşlara sosyal hizmet, psikolojik danışma ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik ile aile ve tüketici bilimleri lisans programlarından mezun meslek mensupları aracılığı ile sağlanmaktadır. Bu araştırmada sadece sosyal hizmet uzmanları ile çalışma yapılmıştır.

[7] http://www.aile.gov.tr/mevzuat/mevzuat (01/04/2018-11:00)

Tablo 1. Uzmanların meslekî tecrübelerinin gösterildiği tablo aşağıdaki gibidir:

	3-5 Yıl Arası	5-10 Yıl Arası	10 Yıldan Fazla
Meslekte Çalışma	**3**	**12**	**8**
Sosyal Hizmet Merkezlerinde Çalışma	**4**	**19**	**-**

Tablo 1'de görüldüğü gibi, görüşme yapılan uzmanların meslekî geçmişleri çoğunlukla 5 ile 10 yıl arasındadır. Sosyal hizmet merkezlerinde çalışan uzmanların yoğunluğu ise 5 yıldan fazla –Her ne kadar sosyal hizmet merkezleri 2013 yılında bir yönetmeliğe bağlanmış olsa da, bu yönetmelik öncesinde de bazı ilçelerde ek hizmet birimleri, toplum merkezleri bünyelerinde filli olarak sosyal hizmet merkezleri hizmet vermiştir,– olduğu anlaşılmaktadır. Kadın görüşmecilerin 12'si kendi isteği dışında sosyal hizmet merkezinde çalıştığını, bir olanak sunulması durumunda farklı bir kuruluşa geçeceğini, 3 kadın uzmanın ise her ne kadar kendi istekleri dışında sosyal hizmet merkezinde çalışmaya başlamış olsalar da şu an sosyal hizmet merkezinde çalışmaktan memnun olduklarını belirtmişlerdir. Erkek görüşmecilerden 4'ü sosyal hizmet merkezinde çalışmaktan memnun olmadığını, 3'ü ise bulunduğu kuruluşta çalışmaya gönülsüz başlamış olsa da zaman içinde bu alanda çalışmaktan mutlu olduklarını bu nedenle de bu alan da devam etmek istediklerini belirtmişlerdir. Bu verilerden de anlaşıldığı üzere, kadın görüşmecilerin büyük çoğunluğunun, erkek görüşmecilerin de çoğunluğunun sosyal hizmet merkezlerinde çalışmak istemedikleri anlaşılmaktadır. Görüşmeciler, bundan 4 yıl önce sosyal hizmet merkezlerinde sosyal hizmet uzmanlarının niceliksel oranının daha yüksek olduğunu, ancak Merkezlerin iş yoğunluğunun fazla ve çalışma koşullarının stresli olması nedenleriyle uzmanların yatılı kuruluşlara ya da koordinatör olarak İl Müdürlüğü bünyesinde hizmet veren şube müdürlüklerine kendi istekleriyle nakil olduklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 2. Uzmanların SHM'lerdeki çalışma alanları aşağıdaki gibidir:

	Çocuk İle İlgili İşlemler	Engelli-Yaşlı Kurum Bakımı	Madde Bağımlılığı	Göçmenler	Aile Danışmanlığı ve Evlat Edindirme
Kadın	**11**	**7**	**1**	**8**	**2**
Erkek	**4**	**6**	**5**	**3**	**2**

Tablo 2'de görüldüğü üzere, uzmanların çalıştıkları sosyal hizmet merkezlerinde birden çok sosyal hizmet alanında çalışmaktadırlar. Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliğinin dördüncü bölümünde "Hizmet Birimleri ve Görevleri" bulunmaktadır. Bu bölümde, Başvuru, Tespit ve İzleme Birimi, Uygulama Birimi, Eğitim ve Danışmanlık Birimi ve Şehit Yakınları ve Gaziler Birimi bulunmaktadır. Görüşme yapılan uzmanların 4'ü Eğitim ve Danışmanlık Biriminde, geri kalanlarının tamamı Uygulama Biriminde çalışmaktadırlar. Uygulama Biriminin hizmetleri, yatılı kuruluşların işlemleri, evlat edindirme, koruyucu aile hizmetleri, çocuklar için tedbir kararlarının uygulanması ve yaşlı-engelliler için evde bakım hizmetlerinden oluşmaktadır.

Tablo 3. Uzmanların lisans eğitimlerini tamamladıkları okulların tablosu:

	Hacettepe Ü.	Ankara Ü.	Sakarya Ü.	Adnan Menderes Ü.	Başkent Ü.
Kadın	**11**	**1**	**3**	**-**	**2**
Erkek	**2**	**-**	**1**	**3**	**-**

Tablo 4. Uzmanların yüksek lisans yaptıkları programların tablosu aşağıdaki gibidir:

	Sosyal Hizmet	Psikoloji	İnsan Hakları
Kadın	**4**	**-**	**-**
Erkek	**-**	**1**	**1**

Tablo 4'te görüldüğü üzere, görüşmecilerin 6'si yüksek lisans mezunudur. Görüşmecilerden 2'sinin tez aşamasında yüksek lisansı bıraktıkları, 3 görüşmecinin hala yüksek lisans eğitimlerine devam ettikleri, 2 görüşmeciden birinin adli tıp, diğerinin ise sosyal hizmet anabilim dallarında doktora eğitimlerine devam ettikleri öğrenilmiştir.

Lisansüstü eğitimini tamamlayan, eğitimine devam eden ve lisans eğitiminden sonra akademik düzeyde eğitime devam etmemiş görüşmecilerin tamamının meslekleri ile ilgili olarak çeşitli eğitimlere katılmaya devam etikleri anlaşılmıştır. Aile danışmanlığı, aile ve çift terapisi, anne-çocuk eğitimi, kadının insan hakları, çocuk hakları, ergenler için yurttaşlık ve insan hakları, cinsel terapi, sanat terapisi, boşanma öncesi danışmanlığı, bilişsel terapi, psikoterapi gibi başlıklarda eğitim aldıkları öğrenilmiştir.

Uzmanların tamamı görüşme öncesinde hizmet verdikleri ilçenin demografik yapısına dair bilgiler vermişlerdir. Bu bilgilere göre, İstanbul'da birinci sırada sosyal ve ekonomik destek alanında, ikinci sırada korunmaya ihtiyacı olan çocuklara ve üçüncü sırada engellilere ve yaşlılara hizmet verildiği anlaşılmıştır. Görüşmecilerin 20 tanesi daha önce Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bağlı olarak hizmet veren bir kuruluşta çalışmış, Kurumun Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına dönüşmesiyle bulundukları yerlerde kalmışlar, ancak sosyal hizmet merkezleri açıldıktan sonra bu alana görevlendirilmişlerdir.

3.2. Bulgular

Yaptığımız anketin (yarı yapılandırılmış görüşme formu) amacı, İstanbul'da bulunan sosyal hizmet merkezlerinde çalışan sosyal hizmet uzmanlarının meslekî çalışmaları kapsamında değerlendirmelerini neye dayandırdıkları, bilgilerinin yetersiz

kaldığı ve profesyonel destek alamadıkları durumlarda "vicdan"larına mı, yoksa insanın değerinin bilgisine ya da insan hakları bilgisine mi başvurup vurmadıkları öğrenmektir. Bu nedenle görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular, Görüşmecilerin Sosyal-Demografik Özellikleri, Sosyal Hizmetlerde Meslekî Değerlendirmelerle İlgili Düşünceleri, Sosyal Hizmetler Alanında Etiğe İlişkin Düşünceleri, İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet Mesleği Arasındaki İlişkiyle İlgili Düşünceleri, Karar Verme Aşamasında "Vicdan" Üzerine Düşüncelerini kapsayan beş temel başlık altında yorumlanmıştır.

İlk bölüm, bazı değişkenler açısından görüşmecilerin tanıtımını kapsamaktadır. Bu bölümde görüşmecilerin sosyo-demografik özellikleri, meslekî deneyimi, sosyal hizmet merkezlerinde çalışma süreleri, bulundukları kurumda çalışma süresi ile çalıştıkları en yüksek/en düşük vaka sayısı ile ilgili olarak bulgular yer almaktadır.

Bundan sonraki bölümler, görüşmecilerle yapılan mülâkat analizinin sonucunda oluşturulmuş ve alt başlıklara ayrılmıştır.

İkinci bölümün ana başlığı 'değerlendirme' *(evaluation / assessment)*dir. Bu başlık altında, meslekî uygulamalarda değerlendirmenin nasıl yapıldığı ve eleştirisi, meslekî değerlendirmeye bağlı olarak kanaatlerin arkasında nelerin olduğu, değer kavramı ve mesleğin değerler olarak kabul ettiklerine yaklaşımlar üzerine bulgular yer almaktadır.

Üçüncü bölümün ana başlığı "etik"tir. Bu başlıkta sosyal hizmet mesleğinin toplumda neden var olduğu, meslek yapılırken ne gibi etik sorunlar yaşandığı ve sorunlar karşısında meslek etiğinin yeri üzerine durulmuştur.

Dördüncü bölümde, "insan hakları" temel başlık olarak belirlenmiştir. Bu başlıkta insan haklarının nasıl tanımlandığı, uygulamada karşılaşılan insan hakları ihlalleri ile insan haklarının korunduğu/geliştirildiği örnekler üzerine durulmuştur.

Son bölümün ana başlığı ise, meslekî karar verme aşamasında "vicdan"ın yeridir. Bu başlıkta "vicdan"ın görüşmecilerdeki anlamı ve meslekî değerlendirmelerde "vicdan" denen bilinç duygusunun yeri üzerine durulmuştur.

3.2.1. Görüşmecilerin Sosyal-Demografik Özellikleri

Araştırma, sosyal hizmet merkezlerinde çalışan 23 sosyal hizmet uzmanı ile yürütülmüştür.

Tablo 5. Araştırmaya Katılan SHU'ların Sosyo-Demografik Özellikleri

Sıra No	Adı	Yaşı	Cinsiyeti	Medeni Durumu	Öğrenim Durumu	Kaç Yıldır Meslği Yaptığı	SHM'lerde Kaç Yıldır Çalıştığı	Vaka Min/Max
1	Katılımcı 1	26	K	B	Lisans	4	4	30-40
2	Katılımcı 2	42	K	E	Y.L.	19	5	32-40
3	Katılımcı 3	32	K	B	Y.L.	6	5	30-40
4	Katılımcı 4	26	K	B	Lisans	3	3	20-40
5	Katılımcı 5	29	K	B	Lisans	6	5	35-45
6	Katılımcı 6	33	K	E	Lisans	8	5	30-40
7	Katılımcı 7	41	K	E	Lisans	17	6	40-45
8	Katılımcı 8	52	K	E	Lisans	30	6	40-50
9	Katılımcı 9	30	K	E	Lisans	6	6	25-40
10	Katılımcı 10	26	K	B	Lisans	4	3	15-25
11	Katılımcı 11	33	E	E	Lisans	6	5	50-60
12	Katılımcı 12	37	E	B	Y.L.	7	4	25-35
13	Katılımcı 13	39	K	E	Lisans	15	5	20-25
14	Katılımcı 14	50	E	B	Lisans	23	6	30-40
15	Katılımcı 15	30	E	E	Y.L	7	5	30-45
16	Katılımcı 16	30	K	E	Lisans	9	6	30-40
17	Katılımcı 17	32	K	B	Y.L.	7	5	35-40
18	Katılımcı 18	29	E	B	Y.L.	6	6	30-40
19	Katılımcı 19	41	E	B	Lisans	20	6	25-40
20	Katılımcı 20	29	K	E	Lisans	6	5	35-40
21	Katılımcı 21	27	E	E	Lisans	6	6	30-40

22	Katılımcı 22	37	E	E	Lisans	13	6	35-40
23	Katılımcı 23	35	K	B	Lisans	11	5	15-25

3.2.2. Sosyal Hizmetlerde Meslekî Değerlendirmelerle İlgili Düşünceler

Bu başlık altında, saha çalışması yapan sosyal hizmet uzmanından bir durum karşısında kanaatlerini nasıl oluşturdukları, değerlendirmeyi nasıl yaptıkları, mesleğinin değer olarak kabul ettikleri ile değerlendirmeleri arasında ne tür bir ilişki kurdukları, bu alanda yaşanan sorunlar ve çözümlere yönelik düşünce ve yorumlara yer verilmiştir.

3.2.2.1. Kanaatin Oluşma Süreci

Görüşme yapılan bütün sosyal hizmet uzmanları sosyal inceleme raporu (SİR) yazmaktadırlar. Bu nedenle de raporlarında uygun sosyal hizmet uygulamasının belirlenmesi konusunda kanaatlerini belirtmektedirler. Görüşmecilerin tamamı kanaatlerini belirlerken, kişilerle yaptıkları görüşmeler sonucunda edindikleri bilgileri sentezleyip sonuçta bir kanaate ulaştıklarını belirtmişlerdir. Uygulama biriminde (Sosyal ve ekonomik destek uygulama alanında) çalışan Katılımcı 8, şu şekilde ifade etmiştir:

> Hacettepe'nin verdiği eğitim aracılığıyla ailenin koşullarını analiz ediyorum. Burada bu yardıma sosyal ekonomik destek için başvurmuşsa, böyle bir yardıma ihtiyacı olup olmadığını, yardımları alışkanlık haline getirip getirilemeyeceğine bakıyorum. Bunları da yasa, yönetmelik, genelgeler çerçevesinde ve aldığımız sosyal hizmet eğitimine bakarak kanaatimi veriyorum.

Akademik eğitimden edindiği meslekî bilgi ve mevzuat bilgisine dayanarak kanaat oluşturduğunu belirten, bu görüşmecinin, kanaatini bilgi ile oluşturduğu anlaşılmıştır.

İoanna Kuçuradi, kanaat ile bilgiyi bir birinden ayırırken, bilginin farklı yollardan (nesnesine gidilerek) doğrulanabileceğini, oysa belli bir konu hakkında olan kanaatlerin düşünme etkinliğinin bir ürünü olduğunu, bu nedenle de kişisel olduğunu söylemektedir. Böyle olduğu için de doğrulanmasının mümkün olmadığını, başka biri için sadece inanma konusu olabileceğini belirtmiştir (2011b, s. 109). Bu nedenle de kanaatlerde yanılma payı olabileceği sorunu ortaya çıkmaktadır. Fakat bu yanılma payına rağmen insan hayatında kanaatler, sosyal hizmet mesleğinde olduğu gibi, oldukça işlevsel bir yerdedir. Bir sosyal hizmet uzmanı, almış olduğu eğitim ile, bir durum karşısında oluşturduğu kanaatle mesleğini yapmaktadır.

İnsan hakları alanında yüksek lisans eğitimi almış olan Katılımcı 15, kanaat oluşturma bilgisinin aldığı eğitim ile nasıl değiştiğini şöyle ifade etmektedir:

> Kanaatimi, aslında iki üç sene önce aldığım bir eğitimden sonra –yüksek lisans insan hakları eğitimiydi, bu eğitimden sonra– değerlendirme tarzım/yöntemim değişti. Ama bu eğitimden önce meslekî değerlendirme yaparken benden önce mesleğe başlamış uzmanları gözlemleyerek, onların yazdıkları sosyal inceleme raporlarını okuyarak yapıyordum. Tabiî ki daha önce iyi olduklarını düşündüğüm uzmanlara kulak vererek yapıyordum da. Biraz mevzuatla falan açıklıyoruz, ama son üç yıldır herhalde yapmaya çalıştığım şey, insan hakları bilgisiyle değerlendirmeye çalışmaktayım. Yaptığım, verdiğim kararın insanın değeri üzerinde nasıl bir etki yarattığı, nasıl bir etki bıraktığı, bundan sonra ne olacağını değerlendirmeye görmeye çalışıyorum.

İnsan hakları bilgisi ile kanaat oluşturmak hak sahiplerine hak ettiğini vermekle olmaktadır. Bu da değerlendirme sorununu beraberinde getirmektedir. Buradan da doğru değerlendirmeyle doğru kanaate ulaşılabileceği sonucu çıkmaktadır.

Bu görüşler yanında duyguları ile hareket eden görüşmecilerden, yaşlı ve engelli alanında çalışan Katılımcı 12, kanaatini oluşturma sürecini şöyle dile getiriyor:

> Açıkçası kanun ve yönetmelikler çerçevesinde oluşturuyoruz. Ayrıca vicdanen yaptığımız için bu işi vicdanımız neye el veriyorsa, hiçbir tesir altında kalmadan onu gerçekleştiriyoruz raporumuzu yazarken.

Benzer şekilde korunmaya ihtiyacı olan çocuk işlemlerini yapan Katılımcı 18 de, aldığı formasyon ve mevzuat bilgisi ile kanaatlerini oluşturduğunu, ancak kanaatlerinde "vicdan"ına danıştığından bahsediyor.

> Tabiî bunun vicdanî ve meslekî alanda daha yükümlülükleri oluyor, ama bunu ben aldığım eğitimler sonucunda öz süzgecimden geçirerek karar veriyorum.

Sosyal hizmet uzmanlarının meslekî görevlere, normlara, inanılan değer yargılarına karşı duyulan sorumluluk sonucunda da kanaatlere vardıkları anlaşılmaktadır. Yaşlı alanında çalışan Katılımcı 22'nin düşünceleri ise şöyledir:

> En başta yasal mevzuat daha sonra insanî olmanın gerektirdiği ihtiyaçlar, insanın ihtiyaçları ve daha sonra kendimizden de kendi yaşantımızdan da yararlanıyoruz, yani biraz vicdan da bu işin içinde. Hepsinin bir sentezi karışımı olmakta.

Katılımcıdan 22'den "…kendi yaşantımızdan da yararlanıyoruz, yani biraz da vicdan…" ifadesini açmasını istediğimizde şu yanıtı vermiştir:

> Empati kuruyorum yani, ben olsam nasıl yapardım diye ve rahatsız oluyorum. Karşımdakine meslekî bilgim ve mevzuat çerçevesinde yine elimden geldiğince destek olmaya çalışıyorum, bu olunca rahatlıyorum.

Bu başlıkta bütün sosyal hizmet uzmanları, kanaatlerinin arkasında meslekî bilgilerinin, mevzuatın, meslekî etik ilkelerin olduğunu belirtmişler, ancak bazı uzmanlar değerlere, duygulara atıfta bulunmuşlardır. Bu hususa araştırmanın daha sonraki safhalarında değinilecektir.

3.2.2.2. Değerlendirmeyi Belirleyen Kriterler

Sosyal hizmet merkezlerinin çoğunda hizmet alanları meslek mensupları arasında paylaştırılmamıştır. Bir uzman, birden çok sosyal hizmet alanında meslek uygulaması yapmaktadır. Ve bir uzman ilgilendiği müracaatçısını çoğunlukla takip edememekte, 3 ya da 6 ay veya 1 yıl sonra yapılacak periyodik takiplere farklı bir meslek mensubunun gittiği, böylece de hizmet alanları arasında sürekli geçişler olduğu anlaşılmıştır. Bir uzman kendisinden önce bir vakaya dair başka uzmanın yaptığı değerlendirmeleri dosya üzerinden rahatlıkla görebilmektedir. Buradan hareketle görüşmecilerden sosyal hizmetler alanında karşılaştıkları değerlendirmelere dair görüşleri, ardından da bir değerlendirmenin nasıl olması gerektiği ve son olarak kendi değerlendirmelerinin nasıl oluştuğu hususlarında görüşleri alınmıştır.

"Sosyal hizmet alanında değerlendirmeler nasıl yapılmaktadır?" sorusuna meslek mensuplarının tamamı "eleştirel" yaklaşmıştır. Katılımcı 14:

> Ellerinde bir takım doneler var. Bu donelerden biri nedir, atıyorum, çocuk üzerinden gidiyorsak, bunun alan olarak elinizde bazı şeyler vardır. Bunlardan biri nedir, ya SED'dir ya kurum bakımıdır, ya da 5395'deki yer alan tedbirlerdir. O tedbirler doğrultusunda değerlendirmeler yapılıyor.

Bir ihbar ya da talep alındığında, bazı uzmanların o talep neyse, örneğin ekonomik destek ise, sadece bu alana baktıkları anlaşılmaktadır. Ekonomik destek ihtiyacının temelinde bir madde bağımlılığı var mı, eğitimsizlik var mı, buna bakılmadığı sonucu çıkıyor. Görüşmecilerden Katılımcı 4, şöyle yaklaşıyor:

> Bizim Bakanlık sosyal hizmetleri yara bandı olarak görüyor. Hâlbuki sosyal hizmet onarıcı bir şey olmalı. Merhem olmalı. Ama biz sadece yara bandıyız. Dediğim gibi görüşmeler, görüşmelerden sonra sosyal çevre araştırılması, biz gidip çocukların öğretmenleri ile konuşmuyoruz, sosyal çevre araştırması yapmıyoruz.

Burada meslek mensuplarının sorunların çözümüne dönük köklü çalışmalar yapmadıkları için sorunun geçici çözümlerine odaklandıkları, bunun da "yama" yapmaktan başka bir şey olmadığı anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Oysa sosyal hizmet uzmanından beklenen, karşılaşılan tek durum karşısında kapsamlı bir değerlendirme yapmasıdır. Bu konuda Katılımcı 9, bu görüşü şöyle desteklemektedir:

> Engellilik alanı için söylüyorum, çoğunlukla standart formlarla ve formların belirlemiş olduğu dar bir bakış açısıyla ezberci genellemeler yapılarak değerlendirme yapılıyor. Engellinin de bir insan olduğu, biricikliği görmezden geliniyor.

Son dönemde getirilen bir eleştiri de standart formlara yöneliktir. Hizmetten yararlanacak kişiye dair genel bilgilerin alındığı, ancak özel durumların göz ardı edildiği yönünde bir eleştiri yapılmaktadır. Katılımcı 3 de bu konuya eğilmiştir: "Bazen değerlendiriliyor. Çocuk kuruma gelmiş. Kuruma gelen çocuk değerlendiriliyor, ama aynı evde yaşayan kardeşleri değerlendirilmiyor."

Aynı ailede yaşayan kardeşlerden biri hakkında işlem talep edildiğinde, aile ziyaretine giden meslek mensubu için "sadece o çocuğa dair bilgi topluyor, diğer kardeşleri görmezden geliyor" yönünde eleştiriler olmaktadır. Katılımcı 21 bu duruma dair şu ifadeyi kullanmıştır:

> Bu meslek kesinlikle memur kafası ile yapılacak bir meslek değil. Yani dosya sayısını azaltmak için vakalar kapatılıyor. Çözüme kavuşturulmadan kapatılıyor. Bunun yapılmaması gerekiyor kesinlikle.

İnsan hakları temeli olan sosyal hizmet mesleğini yürüten meslek elemanlarından, bütüncül bir bakış açısı ile vakalarını değerlendirmeleri, bütün aile bireylerini değerlendirmenin konusu yapmaları beklenmektedir. Çocuk koruma alanında çalışan Katılımcı 7, konuya şu şekilde yaklaşmıştır:

> Yani tutarlılık da yok, hani bütünlük te yok raporlar arasında. Bir de çok ayrıntılı raporlar, sosyal inceleme raporu dediğinde bütün aile bireyleri yazılır. Ayrıntılara aile ve sosyal durum kısmında çoğu yerde değinilmiyor. Çocuk kimdir? Ailesi kimdir? Kardeşleri var mı? Nasıl bir aileden geliyor? Çok ayrıntılı şeyler yok. Diğer çocukların, ebeveynlerin ihtiyaçları nelerdir, onlara uygun sosyal hizmet modelleri var mıdır?

Zastrow, uzmanın bir probleme birden fazla sistemle müdahale etmesi gerektiğini, örneğin suça sürüklenmiş bir çocuk için, aile bireyleriyle, okuluyla vb. çalışacağını, çünkü sorunların tek bir açıklamasının çoğu zaman işe yaramadığını belirtmiştir (2010, s. 93).

Meslek mensuplarına dair diğer bir eleştiri de, mesleği inançlarının bir gereği olarak yaptıkları yönündedir. Katılımcı 18 durumu şu şekilde ifade etmiştir:

> Daha çok sanki sosyal hizmetin hak temelli olduğu değil de, sanki onun ilahi adalet gereği bağlanmış bir yardım yapma gibi değerlendiriyor. Böyle kanaat veren uzman arkadaşlarımız var.

Bazı sosyal hizmet uzmanları müracaatçılarının "yararı" üzerinden değil de, kendi "çıkarları" üzerinden, ya da öyle olması gerektiği için değil de birilerinin, bir inancın öyle istediği için meslekî çalışmalarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Kant'ın ifadesiyle "ödeve uygun" olarak hareket etmiş oluyor; ancak ona göre önemli olan, "ödevden dolayı" olanı yapmaktır (Kant, 2009, s. 89). Bir uzmanın, doğru bir karar verebilmesi, ancak kendi için belli bir çıkarı düşünerek değil de, müracaatçısı için uygun olanı bularak mümkün olur.

Meslekî bilgi eksikliğine Katılımcı 22 de değinmiştir:

> Şimdi şöyle baktığımızda soru şu: oradaki deneyimlerle ilgili daha çok SHM'lerde bu işi yapan meslek elemanları, yeni mezun olanları geliyorlar. Tabiî işin başında oldukları için ve belli bir oryantasyon ve eğitim sürecinde de eksiklikleri olduğu için, tam vakıf olamıyorlar. Kimi zaman tamamen, direkt bazen yasal mevzuatsal olarak bakmaya çalışanlar da var. Ama tamamen duygusal olarak bakanlar da var.

Meslekte süpervizyon eksikliğine hemen hemen bütün sosyal hizmet uzmanları değinmiştir. Bazı sosyal hizmet merkezlerinde donanımlı ve deneyimli meslek mensupları olmasına karşın, çoğunlukla merkezlerde yeni başlayan meslek elemanları görev yapmaktadır. Bunlar da bir süre sonra, iş yoğunluğunun daha az olduğu, daha az yıpranacaklarını düşündükleri kuruluşlara geçtikleri bilinmektedir.

Türkiye Felsefe Kurumu Derneğinin hazırlamış olduğu Sosyal Hizmet Uzmanları İçin Etik Kılavuzun 4. maddesi şöyledir:

> Sosyal hizmet uzmanı meslekî yeterliliklerinin bilincindedir. Meslek uygulamaları sırasında kendi sınırlarını bilir ve bu sınırlar içinde kalmaya özen gösterir. Gerektiğinde meslektaşlarının deneyimlerinden yararlanmaktan ve yardım almaktan kaçınmaz. Yetkilerini kullanırken dikkatli ve özenlidir (2017, s. 4).

Değerlendirme konusunda bir diğer eleştiri, idarenin tutumu ile ilgilidir. İdarecilerin kararlara müdahale ettikleri yönünde eleştiriler olmuştur. Katılımcı 16, işe başladığı ilk yıllarda bu durum karşısında mücadele ettiğini, ancak artık umursamadığını şu şekilde ifade etmiştir:

> Niye sinirleneyim ki, niye canımı sıkayım ki, diyorsun ki "artık lanet olsun, yeter." Benim direndiğim tek şey red ise, ya da SED bağlama yönünden ise o biraz sıkıntı; ama mesela bir çocuk için yardım bağlayacağım, idarecim diyorlar ki iki çocuk adına bağlayacaksın, ben de hay hay diyorum artık.

Kanaatlere idarecilerin müdahale ettiğini, görüşme yapılan uzmanların büyük bölümü dile getirmiştir. Katılımcı 17, soruna şöyle yaklaşmıştır. "Tabiî genellikle mevzuat bilgisi ile meslekî bilgi yetersizliğini görüyoruz, fakat genelleme yapmıyorum. Baskı var, bununla birlikte iş yükü çok fazla. Onların da yapacakları sınırlı."

Bazı idarecilerin, uzmanların vakalarla ilgili değerlendirme yapmadan ezbere karar aldıkları; ya da uzmanların değerlendirmelerini görmezden gelerek kendi taleplerini dayattıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte makul iş yükünün olmaması nedeniyle uzmanların ya sürekli idarecileri ile çatışma halinde oldukları ya da durumu kabullendikleri, böyle olunca da işlerine yabancılaştıkları anlaşılmaktadır.

"Sosyal hizmet alanında değerlendirme nasıl yapılmalıdır?" sorusuna Katılımcı 14, şu şekilde cevap vermiştir:

> Ben kanaatimi oluştururken bir sorun olarak tanımlanan şeyle ilgili öyküyü alıyorum. Öyküyü alırken sorunun tarihçesine giriyorum, tarihçe kısmında da bu sorun nasıl başlamış, soruna kimler dahil olmuş, o dahiliyet sonucu aileye ve ya bireye neler yapmış. Hangi noktalarda tıkanmış, hangi noktalarda başarılı olmuş ve bütün bu çalışmadan sonra onların bugün burada olmasını gerektiren ne olmuştu da şu an karışımdalar. Bu konular üzerine iyi bir şekilde öykü aldıktan sonra ailenin güçlü yönleri nelerdir, onları tespit edebilmek ve bu güçlü yönleri üzerine çalışmayı yürütmeyi daha çok tercih ediyorum. Bu tespiti yaptıktan sonra müdahale aşaması dediğim noktaya gelirim. Müdahale aşamasında da yaptığım şudur: İhtiyaç analizi yaparım. İhtiyaç analizini de işte kişilerin sağlık alanına ilişkin ihtiyaçları ne? Ekonomik alana ilişkin mi? Psiko-sosyal boyuta ilişkin ne? Eğitim alanına ilişkin ne? Bu ihtiyaç analizini yaptıktan sonra, hangi kurumlarla nasıl bir iletişim halinde çalışabilirim, bunu tespit ederim. Bütün bu tespitlerden sonra da, uygun sosyal hizmet modeli ne, bunun tespitini yapar kanaatimi veririm. Benim değerlendirme şeklim bu.

Görüşmecinin sorunun, yani olayın adını koyduğu, sonra olayın tarihselliğine bakarak örgüsünü çözdüğü, çözüm noktasında kişinin güçlü yönlerini tespit ettiği, bununla birlikte ihtiyaç analizini yaparak uygun sosyal hizmet uygulamasını belirlediği anlaşılmaktadır.

Katılımcı 7, "Aile bir bütün olarak ele alınmalı. Biz genelde ailelerle, kişilerle çalışırken güçlendirme ve ekolojik yaklaşımı kullanırız. Kişiyi çevresi içinde değerlendiririz" ifadesini kullanmıştır.

Sosyal hizmet mesleğinin temel yaklaşımları: a) Ekolojik yaklaşım, kişiyi çevresi içinde ele alarak, kişinin çevresi ile kurduğu etkileşimleri, ilişkileri çözümleyerek kişi hakkında değerlendirme yapmayı öngörür (Duyan, Sayar, Özbulut, 2008, s. 50). b) Sistem yaklaşımı, temellerini Sigmund Freud'dan almaktadır. Bu yaklaşım sosyal hizmete ihtiyacı olan kişiyi hasta olarak görmekte, problemlerin kaynağının da kişinin kendisinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Kişinin kendisi başta olmak üzere, ailesi, okulu, arkadaşları vb. diğer sistemleri oluşturmaktadır. Uzman, sorunu çözerken bu sistemleri inceleyerek teşhisini koyup tedavisini uygulamaktadır (Duyan, Sayar, Özbulut, 2008, s. 57). c) Güçlendirme yaklaşımı, sosyal hizmet açısından kişinin patolojik, işlevsel olmayan yönüne yönelmek yerine, onun güçlü olabilecek yanlarını görerek kişinin bu yönlerini öne çıkarmaktadır (Duyan, Sayar, Özbulut, 2008, s. 61).

Daha çok ihtiyaç sahipleri ile çalıştığımızı vurgulayarak müracaatçıyı "etiketlemeden" müdahalede bulunmanın doğru olduğunu belirterek etik normlara uyulmasından bahseden Katılımcı 4, şöyle devam etmiştir:

> Bir kere bizim kurumlarda şey yok, ben X Sosyal Hizmet Merkezinde çalışırken bilmiyordum. X İlçesindeki kaynaklar nelerdir, müracaatçı ile ben onları nasıl bağlantılandırırım, bilmiyordum. Ancak şu an çalıştığım ilçede kaynakları biliyorum ve değerlendirmemde kaynakların önemli bir yeri var.

Sosyal hizmet mesleğinde ihtiyaç analizi yapıldıktan sonra çözümün gerçekçi olabilmesi için, var olan kaynakların ihtiyacı karşılaması gerekir. Örneğin sokakta kalmış çocuklu bir anne hakkında barınma tedbiri alıp uygulanması için yerel yönetime göndermek sorunu çözmemektedir. O yönetimin sağlayacağı bir konut ya da bu konuda harcayacağı bir bütçe yoksa, sorun çözülmemiş olur. Bu nedenle bir sosyal hizmet uzmanının çalıştığı yörenin kaynaklarını bilmesi, karşılaştığı sorunlar karşısında kalıcı çözümler bulmasını sağlar. Katılımcı 4, da bu konuya makro düzeyde değinmiştir: "Ülkenin şu an bulunduğu durumu, ülkenin şu an sunduklarını ve sunamadıklarını dikkate alarak değerlendirme yapmaya çalışıyorum." Bir sosyal hizmet uzmanının müracaatçısını temel kişi haklarıyla buluştururken, bu konudaki devlet politikasını bilmeli ve sınırları görebilmelidir. Katılımcı 8, buradan insanın değerine şu şekilde geçiş yapıyor:

> Mevzuat bize genel bir çerçeve çiziyor, yasal sorumluluklarımızı, neyi ne kadar yapabileceğimizin çerçevesini yasa belirliyor. Onun dışında aldığımız meslekî bilgi, beceri, deneyimlerimiz artı bunu insanın hak ettiği değerler, üzerinden yani insan olmasından kaynaklı değerlerle birleştirip, harmanlayarak karar veriyoruz.

Sosyal hizmet uzmanından, insanlar arasında ayrım yapmadan, o ülke kanunları yurttaşlarına ne tür haklar sunmuşsa, müracaatçısının o hakka/haklara ulaşmasını sağlaması beklenmektedir.

Bazı uzmanlar değerlendirmenin sonucuna bakarak cevap vermişlerdir. "Müracaatçının üstün yararı" sağlanmışsa, değerlendirmede yöntemin bir önemi olmadığını vurgulamışlardır. Bunlardan biri olan Katılımcı 9 şu şekilde bir açıklama getirmiştir:

> Bana göre teori ile pratik bizim alanda çok örtüşmüyor. Gözlem, deneyim önemli, bu da alanda olmakla oluyor. Değerlendirmenin sonucunda işlevsel olmuşsa ve sorun çözülmüşse, bence değerlendirme olmuştur.

Bazı sosyal hizmet uzmanları, fen bilimlerdeki gibi, sosyal bilimlerde de kanunların ve formüllerin olmasını arzu etmektedirler. Bunun insana ve topluma dair konularda pek de mümkün olmaması durumlarında ise, ilk eleştirileri "teori ve pratik örtüşmüyor" olmaktadır. Gerçi bu örtüşmeyi sağlayabilmek için çabalar yok değildir. Örneğin yoksulluk ölçütü için, yani olgu için bir şablon oluşturulup, bu olguya bağlı her olay için bu şablonu kullanmaya çalıştıkları bilinmektedir. Oysa her tek durumun bir tarihi olduğu ve buna bağlı dinamikleri içinde barındırdığı, yine farklı farklı ve kendine özgü bağlantıları olduğu gözardı edilmektedir. Çeşitli ezber ve kalıpları kullanmadığını belirten Katılımcı 18, kendisini şu şekilde ifade etmiştir: "…her olayın özel olduğunu göz önünde bulundurarak karar vermeye çalışıyorum."

Başka bir açıdan meslekî değerlendirmeye açıklık getiren Katılımcı 22 kendisini şöyle ifade etmiştir:

> Meslektaşlarımız adeta bir açık arıyorlar, bir yalanı bulma gibi bir arayış içerisine girenler var. Ülkemizde kurumsal bir sosyal yardım sistemi olmadığından, müracaatçı yardımı almak için yalan da söyleyebilir. Burada önemli olan, bence, o yardıma gerçekten ihtiyacı var mı?

Karşısındaki insandan çok devleti korumaya çalışan uzmanlar da oluyor. "devletin parası harcanmasın" bakış açısı ile, kişilerin eylemleri değerlendiriliyor ve eylemler üzerinden yargılara varılıyor. Böylece hak edenin hak ettiğini alamadığı durumlarla zaman zaman karşılaşılabiliyor.

İnsan hakları eğitimi almış olan Katılımcı 15 bu soruna şöyle bir açıklama getiriyor:

> Sosyal hizmet alanında değerlendirme, durum değerlendirmesi üzerine yapılması gerekiyor. Yani biz burada eylemi değerlendiren kişi değiliz. Dolayısıyla kocaman bir süreç var. Bu sistem teorisinde de çevresi içinde nasıl etkilenmiş, nasıl yetişmiş bir sürü dinamik var. Bizim yaptığımız şey ihmal idaresine bir şeyi bildirmekten fazlasına yaramalı.

Sosyal hizmet uzmanı yoksulluk, çocuk ihmal/istismarı, şiddet gibi sürekli bir durum ile karşı karşıyadır. İşi, karşılaştığı durumu analiz edip, "iyiliği" için çalıştığı insan/ insan grubu ile bir karar vermektir. Frederic. G. Reammer, etik karar verme çerçevesini şöyle çizmektedir:

> 1. Toplumsal değerler ve bu konudaki görevleri de içeren etik konuları tanımlayın.
> 2. Verilecek etik karardan etkilenmesi muhtemel bireyleri, grupları ve organizasyonları tanımlayın.
> 3. Uygulanabilir tüm eylem yollarını ve mevcut katılımcıları, her birinin potansiyel yararları ve risklerini, dikkatlice tanımlayın.
> 4. İlgili olduğunu düşündüğünüz her bir eylem biçimini, lehte ve aleyhte olan sebeplerini iyice inceleyin,
> a. Etik kurulları ve yasal ilkeler.
> b. Etik teorileri, ilkeleri ve yönergeleri (örneğin, dentolojik ve telelojik-faydacı bakış açısı ve onlara dayanan etik ilkeler).
> c. Sosyal hizmet uygulamaları teorisi ve ilkeleri.
> d. Kişisel değerler (din, kültürel ve etnik değerler ve siyasi ideolojiler), özellikle kendininkilerle çelişenler.
> 5. Meslektaşlar ve uygun uzmanlarla birlikte değerlendirme yapın (kurum personeli, süpervizörler, denetçiler, kurum yöneticileri, avukatlar ve etik ile ilgili çalışan bilim adamları).
> 6. Kararları alın ve karar verme sürecini belirleyin.
> 7. Kararı izleyin, değerlendirin ve izleyin (2018, s. 100).

Yazar haklı olarak uzmanın karşılaştığı insan durumları karşısında bir yöntem olarak bu karar verme çerçevesinin kullanılması ile etik karar verme kalitesini yükseltilebileceğini iddia etmektedir.

Görüşmecilerin tamamı meslek hayatlarının bir döneminde değerlendirmelerine idarecileri, çalışma arkadaşları tarafından mutlaka müdahalede bulunulduğunu belirtmişlerdir. Yine değerlendirme sonucunda devletin yurttaşlarına sunmuş olduğu haklar ölçüsünde hizmet modellerinin belirlenmesi nedeniyle, uzmanların değerlendirmelerini kimi kriterlere göre yaptıkları anlaşılmaktadır. Katılımcı 1 şu şekilde belirtmiştir, "Dayanaklarımız kanun, yönetmelik, yerel paydaşlarla olan işbirliği. Elimizdeki somut hizmet ile müracaatçının talebini eşleştiriyoruz. Ek olarak hizmet üretmek mümkün olmuyor."

Katılımcı 7, bir vakaya farklı gözlerle yaklaşılabileceğini belirtmiştir. “Benim için ideal olan şey herkes için olmayabilir. Herkes biraz kendi yöntem ve tarzını alanda geliştiriyor. Diğer arkadaşlar da belki öyle yapıyordur.” Sosyal hizmet mesleğinde “beceri”nin yeri büyüktür. Çünkü uzmanın meslekî yaşamının sonucunda edindiği tecrübeye karşılık gelir. Bu becerinin güçlülüğü de vakaları karşısında yaptıklarına bakılarak anlaşılır.

Her uzman, meslekî uygulamalarına sanatsal bir bileşen katan özel yeteneklere sahip olmalıdır. Bu yetenek sezgisel kabiliyetten doğan bir yetenektir. Bu nedenle bu yeteneğin diğer adına sanat tarafı denir. Uzmanın bu becerisi ile meslekî bilgisinin birleşmesi hayat boyu gelişerek sürer (Sheafor, Horejsi, 2016, s. 55). Sosyal hizmet mesleğini yapan uzmanın “sanatçı” tarafının olması gerektiği söylenir. Bu sanat yönü yapa yapa gelişir ve uzmanın meslekte bir tarzı oluşur.

Katılımcı 15, insan hakları temelli şöyle bir değerlendirme yapmıştır:

> Ben açıkçası temeline insan haklarının bilgisini koyuyorum. Yani bunu yaparken, dediğim gibi, 2013’te başladığım bir yüksek lisans programı vardı o dönem bunun nasıl yapılacağı hakkında bir fikrim yoktu. Bunun da en önemli nedeni insan hakları felsefesi bilgisi ile uğraşmamıştık. Sadece insan hakları bilgisi kuru bir söylem olarak mevzuat üzerinden yasal olarak anlatılıyordu, ama insan haklarını bir fikir olarak kabul ettikten ve öğrendikten sonra, bu işler biraz daha kolaylaştı diyebilirim. Hem zorlaştı hem kolaylaştı. İnsan hakları bilgisine bir yorum getirirken biraz da bu etik meseleleri değerlendirme yapmak gerekiyordu. Bunu öğrenmek gerekiyordu. Benim değerlendirme kıstasımda yaptığım şey, kişiye nasıl bir fayda sağlıyor, bu benim için önemli bir soru. Ne yaptım, doğru karar verebildim mi, adil olabildim mi, eşit olabildim mi, kaynakları paylaştırırken ya da adaleti sağlayabildim mi, çünkü elimdeki bazı kaynakları dağıtırken ölçülü gitmeye çalışıyorum.

Felsefe temelli ve etik odaklı insan hakları eğitimi almak mesleğe başka bir gözle bakmak anlamına gelmektedir. Normların, ilkelerin, ezberlerin dışına çıkarak tek durum karşısında değerlendirme yapabilmenin yolu da bu tarz bir eğitim almaktan geçmektedir. Meslekte sosyal hizmetin değerlerinden bahsedilir. Ancak bu değerleri anlamak, ezber listesinden çıkartarak insan ile bağlantısını kurmak, değerleri yeniden değerlendirmek belli bir eğitimi gerektirmektedir. Bu eğitim de felsefe temelli insan hakları eğitimidir.

3.2.2.3. Değerlendirmelerde Sosyal Hizmet Mesleğinin Değer Olarak Kabul Ettiklerinin Yeri

Bu alt bölümde değer ve değerler ayrımı üzerine durulduktan sonra, sosyal hizmet mesleğinin değer olarak kabul ettikleri üzerine yoğunlaşılacaktır. Sosyal hizmetin değer olarak kabul ettikleri ile sosyal hizmet uzmanının kendi "değerleri" arasındaki uyuma bakılacaktır.

Değer denince görüşmecilerin büyük bölümü çeşitli değerlerden, değer biçmelerden ve değer atfetmelerden bahsetmişleridir. Katılımcı 2, "…değer aslında çok kıymetli olan bir şey", Katılımcı 8 ise " …gelenekler, görenekler", Katılımcı 23, "vicdanlı olmak" diyerek değer biçmelerden bahsetmiştir. Katılımcı 12, "… kişiden kişiye göre değişir, değer bir kişi için belki telefondur, belki bir kağıt parçasıdır onun için önemli bir tarafı olan şey işte" diyerek değer atfetmelerden bahsetmiştir.

Bazı görüşmeciler ise kendileri için değerli olandan bahsetmişlerdir. Katılımcı 1, "Her alanda ölçüyü tutturabilmek, olması gerekeni yapmak ve uygulamak, herkes için kabul görmüş her şey", Katılımcı 11, "…insan için doğuştan gelen bir hak..", Katılımcı 5, "İnsanların hani önünü açan, geliştiren her türlü şey veya hani insanların bir arada yaşayıp dayanışmasını sağlayan her türlü şey değerdir benim için." Katılımcı 10 "Bir insanın hakkettiği şeyi alması", Katılımcı 18 "Değer dediğim zaman çocuğun yüksek yararı neyi gerektiriyorsa benim için o değerdir" şeklinde ifade etmişlerdir. Yukarıdaki görüşler değer biçmeleri ve değer atfetmeleri içinde taşımakla birlikte, aydınlatılmamış "iyi" niyetler gibi görünmektedir.

Bazı görüşmeciler değer denince kurallar, ilkeler ve bunlara bağlı olarak karakter özelliklerinden bahsetmişlerdir. Katılımcı 3 "onurlu olmak", Katılımcı 4 "insancıl olmak", Katılımcı 14 " adil ve hakkaniyetli davranmak", Katılımcı 16 "güvenilir" olmak ifadelerini kullanmışlardır.

Kavram olarak "değer nedir?" sorusuna iktisadi bir açıklama getiren Katılımcı 9, " Bir şeyin ederini ve önemini belirleyen bir ölçü" olarak ifade etmiştir. Katılımcı 22 ise şu şekilde ifade etmiştir:

> Değer benim aklıma şöyle gelmişti, bir şeyin benzerleri arasındaki yeri diye geçer bilimsel olarak. Ama değer denince bizim günümüzde insanların ahlakî değerleri anlaşılıyor. İnsanî değerlerin de anlaşılması gerekir. Yani o açıdan genellikle

insanî değerlerin anlaşılması lazım, her şeyden önce insan gözüyle bakabilmek lazım.

Değer ile değerler aynı şey değildir. Ne yazık ki birçok sosyal hizmet uzmanı bu iki kavramı karıştırmaktadır. Değerler olarak gördükleri ise ya ahlakî normlar, ya kendileri için önemli olan "iyiler" olarak görünüyor. Bunun yanında evrensel olarak kabul edilen "iyi" davranışlara örnekler verilmiştir. İnsan hakları eğitimi almış olan Katılımcı 15 ise değeri Katılımcı 22 gibi, şöyle ifade etmiştir. "Değer yani aklımda kalan çok güzel bir tanımı var. Bir şeyin kendi türü arasındaki özel yeri diyebiliyorum."

Görüşmeci yukarıda, İoanna Kuçuradi'nin değer tanımını yapmıştır. Bu açıklamayla bir kişinin, bir durumun, bir sanat eserinin vb. değerini ortaya koymak ise, bir değerlendirme ve değerler problemi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kuçuradi, 2003a, s, 8). Bu da ancak insanların felsefî bilgisiyle gerçekleştirilebilir.

Görüşme yapılan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmet mesleğinin değerler olarak kabul ettikleri ve bu değerlerden en çok hangisine önem verdikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu değerler ile uzmanların "kendi değerleri" arasındaki uyum, işlerinde kendilerinden beklenenler ile sosyal hizmetin değerler olarak kabul ettikleri arasında uyum üzerine uzmanların düşüncelerine başvurulmuştur.

Toplumun kültür ve ahlâklarına saygıyı öne çıkartan Katılımcı 1 kendisini şöyle ifade etmiştir: "Her insanın yetiştiği toplum, aile ve din kuralları içinde sahip olduğu değerler vardır, bizim de hizmet sunarken bu değerlere saygı duymayı bilmemiz gerek."

Kuçuradi, "kültürel haklar"dan farklı iki şeyin anlaşıldığını şöyle ifade etmektedir: Birinci olarak, bir kişi hakkını, yani kişinin insanal olanaklarını geliştiren kültürel etkinliklerde bulunmasını, örneğin, konferans, konser verme, şiir yazmak gibi etkinliklere karşılık gelen tekil anlamdaki kültüre işaret derken; ikinci olarak, grup hakkı olan, ulusların grupların kendi kültürlerini yaşatmalarına karşılık gelen çoğul anlamdaki kültürü işaret etmektedir (2009c, s. 54). Burada taşıyıcısı kişi olan tekil anlamdaki kültür, kişi olanaklarını gerçekleştirebildiği için insanın değeri korunmaktadır. Çoğul anlamda kültürün ise gruptan gruba, ulustan ulusa değiştiği ve deneysel olarak bir dönem o grupta, o ulusta bir boşluğu doldurabildiği, ancak zamanla artık işlevsiz hale gelmesine rağmen gündemde tutulduğu anlaşılan kültürdür. Bu çoğul anlamdaki kültürün insanın değerine zarar verecek alışkanlıklar da olabileceği, burada insanın değil bir değer yargısının korunmaya çalışıldığı unutulmamalı örneğin, grupların bir geleneği olarak, kadınların

rızası alınmadan tanımadıkları erkeklerle evlendirilmeleri, çocuk yaşta evliliklere izin verilmesi gibi.

Diğer bir görüşmeci olan Katılımcı 2 ise, meslektaşlarının değer olarak gördükleri kültürleri ve ahlak kurallarını şu şekilde eleştirmiştir:

> Bazı meslektaşlarımız, sosyal hizmet değerleri ahlak olması gerekir diyor. Gelenekler olması gerek, diyor. Örf ve adetine uygun olması gerek gibi şeyler de söylüyorlar. Ve bu arkadaşlar sosyal hizmet lisans mezunu arkadaşlar. Manevî sosyal hizmet diye bir kavram çıktı. Ve bununla ilgili bir örgütlenme de var şu anda. Dernekler falan da kurdular.

Bütün görüşmeciler sosyal hizmet mesleğinin değer olarak gördüklerini şu terim ve kavramlarla ifade etmişlerdir: "farklılıklara saygılı olmak", "refah devletini yaşatmak", "sosyal adaletin sağlanmasına katkı sunmak", "insan onuruna saygı", "gizlilik (mahremiyet)" , "kişinin biricik olduğu", "kendi kaderini tayin hakkı", "insan sevgisi (hümanist olmak)", "insan hakları", "eşitlik".

Görüşmeciler, uygulamalarında ihmal edilen ya da görmezden gelinen, ancak sosyal hizmet mesleğinin değer olarak gördüğü değerlerden en önemlisi üzerine düşüncelerini de ifade etmişlerdir.

Katılımcı 2 kendisine göre mesleğin en önemli değerini şu şekilde ifade etmiştir:

> Her insanın, yani her müracaatçının biricikliğine önem veriyorum. Ve o biricikliği içerisinde taşıdığı değerlerini tartışmaksızın kabul ederek, hem onun kendi kaderini tayinine, hem de ben profesyonel olarak yapabileceklerime değil onun için yapabileceklerimin bir araya getirilmesine önem veriyorum.

Sosyal hizmet mesleğinin değer temelinde yer alan ilkelerden biri de her kişinin biricik olduğudur. Meslek mensuplarından beklenen de insanın değerli ya da onur sahibi bir varlık olması nedeniyle, ona göre karşısındaki kişiye muamele etmeleridir.

Gizlilik ilkesinin ihlal edildiğini düşünen Katılımcı 3, müracaatçının özel bilgilerinin herkes tarafından bilinmesini şu şekilde eleştirmiştir:

> Yani gizlilik dedim, çok olmuyor, sıkıntılar oluyor. Hani bazen bir müracaatçı geliyor, onun her şeyini herkes bilebiliyor. Danışma kısmındaki kişiye siz bu konulara girmeyin, ailelerle sadece üstünüze düşeni yapın diyoruz, ama bunlara dikkat edilmiyor. İşte aile bireylerine, adın ne, nerelisin, niye geldin falan diye soruluyor yani. Bunlara dikkat edilmiyor.

Türkiye Felsefe Kurumu Derneği'nin Sosyal Hizmet Uzmanları İçin Etik Kılavuzunun 10. maddesinde, "Sosyal hizmet uzmanı müracaatçısıyla ilgili olarak elde ettiği bilgileri özel yaşama saygı ve mahremiyet ilkeleri çerçevesinde gizli tutar. Bu etik sorumluluğun sınırları konusunda müracaatçısını bilgilendirir" (2017, s. 10) belirlemesi bulunmaktadır.

Temel meslekî değerlerden biri olan güvenilirlik için Frederic G. Reamer şu açıklamayı yapmaktadır: "Güven başka bir şahsın ahlakî karakterine ve yetkinliğine itimat etme ve güven duymadır. Güven, karşıdaki kişinin doğru motivasyonlarla ve ilgili ahlakî normlarla uyumlu bir şekilde hareket edeceğine duyulan inancı içerir" (Reamer, 2018, s. 51).

İnsan sevgisini öne çıkartan Katılımcı 11 kendisi için önemli olanın hümanist olmak olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

> Sosyal hizmet değerleri olarak baktığımızda, insanın değerinin yaşadığı fırsatlarla ya da işlediği suçlarla ya da yaşadığı ilişkilerle yaptığı kötülüklerle, yanlışlıklarla değil de, insan olduğu bakış açısı ile ona yaklaşmak gerektiğini düşünüyorum. Bu bakış açısı hümanist bir bakış açısı zaten. Bizim eğitim sistemimizde de bu var.

Her bir kişi doğuştan onur ve değere sahiptir. Bu, sosyal hizmet mesleğinin değer olarak kabul ettiğidir. (Reamer, 2018, s. 45). Hümanist (insancıl) teori birçok sosyal bilim alanında kullanılmaktadır. Sosyal hizmet mesleğinde de bu teori, kişiyi ya da müracaatçıyı merkeze alan bir yaklaşımı öngörmektedir. Bu teoriyle kişinin kendisini, yeteneklerini fark etmesi, kendisini toplumda gerçekleştirmesi, yaşamını kendisinin biçimlendirmesini sağlamak amaçlanmaktadır (Duyan, Sayar, Özbulut, 2008, s. 127).

Katılımcı 14, hakkaniyet duygusunun olduğunu, çelişkiye düştüğünde "adaletli olmanın gerektiğini" düşünerek doğru karar verebildiğini şöyle ifade etmiştir: "Benim için önemli olan ilk şey adalet duygusudur. Sonra ise kişinin kendi yaşamına ilişkin kararları verebilme hakkıdır. Bu ikisi çok önemli benim için."

Adil olmak etik bir değerdir. Sosyal hizmet uzmanları özellikle hassas, incinebilir insanlar olan yaşlılar, ihmal ve istismar edilmiş çocuklar, yoksulluk içinde yaşayan insanlar arasında adalet dağıtımıyla ilgilenirler. (Reamer, 2018, s. 51).

Katılımcı 18, yapılan işi bilerek yapmak gerektiğini ve sosyal hizmetin bütün yurttaşların hakkı olduğunu şöyle ifade etmiştir:

> …sosyal hizmet gerçekten bir bağış veya bir sadaka değildir. Sosyal hizmet dediğiniz zaman sosyal hizmet bir haktır. Sosyal hizmet hak temeli bir meslektir. Biz bunları diye diye sosyal hizmete muhtaç sosyal hizmet uzmanları olarak ortaya çıktık, ama sosyal hizmet dediğimiz zaman bunun bir bilimsel dayanağı olduğunu ve bunun insanlara bir lütuf değil de insanların hakkı olarak görürsek, zaten sosyal hizmet gerektiği değeri görecektir.

Sosyal hizmet mesleği "insanlara hizmet"i değer olarak görmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının amacı sosyal hizmete ihtiyacı olan insanlara yardım etmektir. Sosyal hizmet uzmanları kendi bilgi, değer ve yeteneklerini kullanarak, kâr amacı gütmeden kişilere yardım ederler (Reamer, 2018, s. 45).

Eşitliğin olmadığını, farklılıklara saygının artık ortadan kalktığı bir meslekî ortamının olduğunu belirten Katılımcı 20, şu şekilde eleştirel bir açıklamada bulunmuştur:

> Şu an kim birilerini kayırmışsa ya da kim idarecisinin dediğine harfiyen uymuşsa, en değerli işi yapmış sayılıyor; bir insanı kayırmak beceri, değer olarak görünüyor. Sunulan hizmetler ne kadar eşitse bence değer[li]dir.

Türkiye Felsefe Kurumunun hazırladığı Sosyal Hizmet Uzmanları İçin Etik Kılavuz'un 6. maddesinde, "Sosyal hizmet uzmanı mesleğini uygularken ve onun dışında, bütün insanların yalnızca insan olmaları nedeniyle eşit olarak değerli ve saygıdeğer olduklarını kabul eder, ayrımcılık yapmaz" (2017, s. 6) belirlemesi bulunmaktadır. Bu eşitlik ilkesi, kimlikleri bir tarafa bırakıp sosyal adalet ilkesi ile ancak mümkün olabilir.

Katılımcı 4, kişinin kendisiyle ilgili kararlar alınırken söz sahibi olması gerektiğini, bunun sosyal hizmet mesleğinin önemli "değerlerinden" biri olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

> Göçmenlerle çalışmaya başlayana kadar çocuk hakları, özellikle çocuğun katılım hakkının ihmal edildiğini, özellikle Türkiye'de ihmal edilen hak olduğunu düşündüğüm için, bunun yurttaki çocuklar üzerine kendi açımdan ihmal edildiğini düşündüğüm için ön plâna almaya çalışıyordum.

Reamer, özerkliği (otonomiyi) sosyal hizmetin temel meslekî değerlerden biri olarak görmektedir. Sosyal hizmet mesleğinde kişinin kendisini ilgilendiren bir konuda kendi kararını verebilmesi ile yakından ilgili olan özerklik kavramı, başkalarının müdahale ve kontrolünden bağımsız olarak kişinin kendisini yönetebilmesi anlamına gelir (Reamer, 2018, s. 51).

Görüşmecilerin tamamı mesleğin değerleri olarak kabul edilenler ile kendi değerlerinin tamamen uyuştuğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte Katılımcı 22 konuya biraz daha farklı yaklaşmıştır: "Bu değerleri uyuşturmaya çalışıyoruz. Yani hepsini bir şeye yaklaştırmaya çalışıyoruz. Ama bazen çatıştığı oluyor. Elimden geldiği kadar nesnel olmaya çalışıyorum tabiî." Görüşmeci bu ifadeyi kullanarak, mesleğin değerler olarak kabul ettikleri ile kendi değerlerini adeta bir zorunlulukmuş gibi birleştirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Katılımcı 15 zamanla kendi "değerleri" ile mesleğin "değerleri" olarak kabul edilenlerin örtüştüğünü şöyle ifade etmiştir:

> Yani sanırım giderek artıyor. Bu meslekî kimliğimi, sanırım taşımak bana çok zor gelmiyor. Yani inanmadığım şeyi yapmanın beni rahatsız edeceğine inanıyorum. Tabiî ki kaynaklar dağıtılırken eşitlik sağlanacak, tabiî ki adil olunacak, tabiî ki fırsat eşitliğinden bahsedeceğiz, tabiî ki insan onurundan bahsedeceğiz, onurlu bir yaşamdan bahsedeceğiz, bunlar kendi hayatımda da bu değerleri korumaya yönelik bu kavramlar etrafında tartıştığımı biliyorum yani. Bu anlamda da bir mücadelem var. Dolayısıyla sosyal hizmet bu işleri yapmam için bir araç. Sosyal hizmet kimliğimle yücelmiyorum, gerçekten gerçek hayatta düşündüğümü evde, sokakta, kampta, dışarıda, okulda düşündüğümü sosyal hizmet yapmak için bana ortam sağlıyor. Kimlikler çatışmıyor yani orada.

Sosyal hizmet mesleğinin değerler olarak kabul ettikleri arasında adalet kavramı, eşitlik kavramı, özgürlük kavramı, kendi kaderini tayin hakkı ya da geleceğini, hayatını organize etme hakkı bulunmaktadır. Bakıldığında bu kavramlar sosyal hizmet mesleğinden önce de vardı. 100-150 yıllık bir tarihe sahip olan sosyal hizmet mesleği aslında bu kavramlara paralel olarak gelişmiştir. Çünkü bu kavramlar insan ile varolan kavramlardır. Eğer bu kavramlara bizler "değerler" diyeceksek, bu "değerler" bir mesleğin değil insanın değerleridir.

Görüşmecilerden iş yerinde beklenenler ile sosyal hizmetin değer olarak kabul ettikleri arasındaki uyumu değerlendirmeleri istenmiştir. Görüşmecilerden sadece Katılımcı 9 uyumlu olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

> Evet uyumlu. Kurumumuza gelen vakaların durumları insan hakları çerçevesinde değerlendirilerek gizlilik içerisinde sonuca varıyoruz. İdarecim uzak duruyor bizden, o uzak durunca her şey meslek mensubuna kalıyor. Benim için mesleğimin değerleri önemli, yerine getiririm.

Çalışma koşulları uygun ise ve sosyal hizmet uzmanı da kendi işini doğru bir şekilde yapıyorsa, uyum sorunu yaşanmadığı anlaşılıyor.

Meslekî çalışmadan çok, sayıya odaklanan iş anlayışını eleştiren Katılımcı 1 şu şekilde açıklama yapıyor: “Değil, işimde benden beklenen sadece istatistik. Ne kadar çok insana ulaştık? Bekleyen dosya var mı? Gidilmemiş ihbar var mı?”

Bu görüş ile paralellik gösteren diğer bir görüşü ise Katılımcı 17 şu şekilde belirtiyor: “İşimde benden beklenen, sayı. Ne kadar çok dosya yaparsan, o kadar iyisin. Talimatları yerine getir, tamam. Adalet nerede, eşitlik nerede. Yok.”

Bu ifadelerle, bazı idarecilerin nitelikten çok niceliğe önem verdikleri görülüyor. Kaç çocuğa danışmanlık tedbiri alındığı önemli, ancak sonuçta çocuğun ebeveynlerine çocuk yetiştirme konusunda, çocuklara eğitimlerinde ve gelişim dönemlerinde karşılaştıkları sorunların çözümünde faydalı olundu mu, bunun önemli sayılmadığı anlaşılıyor. Belli bir sayıda insana bir şeyler yapıldı, ancak yapılanın sonucunda ne olduğunun önemli olmadığı anlaşılıyor.

Sosyal hizmet merkezlerinde, Lahey Sözleşmesi gereği, evlat edindirme işlemlerini meslek mensupları arasında sadece sosyal hizmet uzmanları yürütebilmektedir. Evlat edindirme hizmeti alanında çalışan meslek mensuplarından Katılımcı 2, aynı meslekî değerlere sahip olunduğu kişilerle çalışmanın avantaj olduğunu belirtmiştir. Çünkü bu durumu yozlaşmanın ve idarî baskının bertaraf edilmesi açısından önemli görmektedir.

> Öz değerlerimiz birbirine benzer olduğu için birbirimizi koruyup kolluyoruz. Yukardan baskı geliyor tabiî. İşte sen müracaatçı ile çalışıyorsun, sen biriciksin, kıymetlisin değerlerin üzerinde varsın, falan diye SİR'ini hazırlıyorsun, ama adam gidiyor Genel Müdürlüğü aratıp beni öne aldırtın diyor. Sırada kimse öne geçemez. Hani burada bir-iki yoklama oldu yukardan, ama biz komisyon kurup hemen reddettik ve buna izin vermedik.

Kanaatlerde ve kararlarda idarî baskının son dönemde artığını vurgulayan Katılımcı 4 şöyle bir örnek veriyor:

> Müdürüm bana diyor ki, çocuğu ailesine teslim et. Ama çocuk eve gitmek istemiyor. Ben çocuk neden eve gitmek istemiyor, bunu bilmiyorum. Müdür çocuğun anne ve babasıyla konuşup bu kararı veriyor, benden bu kararın uygulayıcısı olmamı istiyor.

Son zamanlarda sosyal hizmet uzmanlarının farklı farklı okullardan mezun oldukları bilinmektedir. Bu mezunlardan bir bölümü sosyal hizmet merkezlerinde çalışmaktadırlar. Ülkemizde ihtiyaç analizi yapılmadan, ve akademik kadronun yeterliliğine bakılmadan bir anda birçok üniversitede açılan sosyal hizmet bölümlerinden

mezun olan meslek mensuplarının aldıkları formasyonunu eleştiren bir çevre bulunmaktadır. Temel eleştiri şudur: Bilgi ve beceri eksikliğine sahip oldukları için uygulamada başarısız olmaktadırlar. Ve yönlendirmeye açık olduklarıdır. Bu durumu bir yere kadar kabul eden, ancak kişide de sorun gören Katılımcı 8 durumu şöyle ifade etmiştir.

> Tek başına o değil aslında, bilmemek değil, tamam bilmeyebilir, ama bir süre sonra yapa yapa, okuya okuya öğreniyor. Adalet anlayışı yok, tek başına karar vermesi isteniyor yeni mezunlardan. Bir rapor yazıyor, meslekle alâkası olmayan idarecisinin karşısında raporunu savunamıyor, "kanaatini değiştir" deyince değiştiriyor.

Yine son dönemde ekonomik desteğe ihtiyacı olmadığı hale bu desteği alan aileler olduğunu uzmanlar sıklıkla dilendirmişlerdir. Katılımcı 10 da sosyal hizmet alanında yaşanan bu yozlaşmaya değinmiştir.

> Kanaatimi bildiriyorum, eğer birilerinin işine gelmiyorsa, sorgulanıyor. Örneğin bir aile, ekonomik desteğe ihtiyaçları yok. Ama ısrar ediyorlar, birilerini tanıyorlar, o parayı bir şekilde alıyorlar. Bunun yanında ihtiyacı var, ancak ilk başvuru aşamasında kendisini anlatamadığı için reddediliyor. Kanaatlere müdahale var.

Sosyal hizmet merkezlerinin müracaatçı grubu çoğunlukla eğitim düzeyi düşük, ekonomik yetersizliğe bağlı kente göçle gelmiş, hizmetlere erişim kolaylığı olmayan, şehrin varoşlarında yaşayan insanlar olmaları nedeniyle, onların hizmetlere ulaşımında ilk başvuruyu alma birimi önemli olmaktadır. Bu nedenle de ilk başvuruyu alacak personellerin belli bir eğitimden geçmiş olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda görevli personelin müracaatçılara eşit davranmadığını belirten Katılımcı 16, kendi çalışma ortamını şöyle açıklıyor:

> Merkezde çalışan tüm personel için söylüyorum. Özellikle bazı insanlara karşı daha da verici oluyorlar. Tanıdıkları olsun, ne bileyim çok açık konuşmak istemiyorum şimdi. Şunu söyleyeyim, eşitlik dışında genel olarak değerlere uyuyorlar.

Bu durumda karşılaştığımız sorun, müracaatçıyı bir insan olarak değil de, kültürü, inancı ile değerlendirip, kendisine yakın olanı haklarıyla buluşturan, ancak kendisinden olmayana hakkı olanı vermeyen devlet görevlisinden bahsediyoruz. Burada ayırımcılığı yapan devlet değil, personel oluyor.

Çotuksöken, insan haklarının korunmasının koşulları ile ilgili şöyle düşünmektedir: Toplumsal ahlâkın güdümünde olan eylemler eğer insan haklarını korumuşsa, bu sadece rastlantıya bağlı olmuş demektir. Geleneklerle temellendirilen tutumlar, ilişkiler, davranış biçimleri bazen insan haklarının korunması karşısında en büyük tehlikeyi oluşturmaktadır. Bu nedenle başta kamu görevlileri olmak üzere, tüm çalışanların eylemlerinden önce iyi düşünmeleri gerekmektedir. Bir kamu kurumunda çalışan kişi çalışarak insanlaşmasını gerçekleştirdiği gibi, aynı zamanda çalışarak insan haklarını korumakta ya da korumamaktadır. "…Kamu görevi yapmak insan haklarını korumaktır" (Çotuksöken, 2012, s. 43).

İnsanlara kurumlarda meslek mensupları tarafından verilen hizmetin bilgiden uzak olduğunu, dolayısıyla yapılan iş ile değerlerin örtüşmediğini ve özellikle engelli kurum bakımının insan onuruna uymadığını belirten Katılımcı 11, şu şekilde kendisini ifade etmiştir:

> Ben şöyle söyleyeyim, kesinlikle örtüşmüyor. Halbuki bizim sosyal hizmet eğitiminde, engelli ise o insanın bütün yönlerinin geliştirilmesi, hayat standartlarının, hayat şartlarının tamamen kaliteye ulaştırılması gerektiğini düşünüyoruz. Fakat bunu şu an mesleğim olarak tam olarak uyguladığımızı düşünmüyorum. Hatta tam olarak değil, küçük bir kısmının uygulandığını düşünüyorum.

Müracaatçının biricikliğine vurgu yapan, ancak iş yoğunluğu nedeniyle sosyal hizmetin bu "değeri" üzerinden müdahalede bulunamadığını ifade eden Katılımcı 5, bunu şöyle ifade etmektedir:

> Yani evet, çelişki olduğu zamanlar çoğunlukta. Yani mikro anlamda bireyi, makro anlamda toplumu güçlendirmek asıl işimiz, fakat daha çok günü kurtarmak gibi çalışmalar yapıyoruz. Mesela bir kişiye bir yıl boyunca ekonomik destek verdikten sonra, ona ne olacağına dair hiçbir planlamamız yok. Bir izleme yok, Her ailenin kendine özel durumları vardır. İş yoğunluğundan kaynaklı çok yüzeysel bakabiliyoruz. O aileleri, o kişileri kendi özgün koşulları içerisinde değerlendiremiyoruz.

Görüşmecilerin tamamı iş yükünün makul olmadığını, kişi başına düşen dosya sayısının fazla olduğunu belirtmişlerdir. Bu işyükü nedeniyle kişiye sosyal hizmet müdahalesinin tam olarak yapılamadığı, dolayısıyla sorunların köklü bir şekilde çözümlenemediği, müracaatçıların uzun yıllar geçmesine ve aldıkları desteğe rağmen durumlarında hiçbir değişiklik olmadığı yönünde geribildirimler alındığında, buradan çözüm bulması gereken sorunların sadece ertelendiği sonucu çıkmaktadır.

Görüşmeciler sosyal hizmetin değer olarak kabul ettiklerini, çoğunlukla ilkeler olarak sıralamışlar, ancak iş ortamlarındaki meslekî uygulamalarında bunları yerine getirmekte zorlandıkları anlaşılmıştır. Görüşmecilerin üniversitede "sosyal hizmet değerleri" başlığı altında bir ders ya da bir dersin konusu olarak gördükleri anlaşılmış, ancak bu değerleri sadece bazı normlar olarak hatırlamışlardır.

Katılımcı 2, üniversite eğitiminde sosyal hizmetin değerleri ile ilgili olarak aldığı dersi şu şekilde dile getirmiştir:

> Sosyal hizmet felsefesi diye bir ders vardı. Sema Hoca veriyordu bize. O zaman ne kadar eleştirsek de, düşününce kadın çok çabalıyormuş ya. Sema Hoca bize uzak kavramlardan bahsediyordu. Anlatım tarzı bizim gençlik dönemimize çok uyuşmuyordu. Ama sonradan düşündüğümde, güzel şeyler yapmaya çalışıyormuş. Böyle bir ders aldık. Aslında sosyal hizmet değeri diye neredeyse her derste aldık.

Sosyal hizmetin değer olarak gördükleri, insanın değerleridir. Ancak eşitlik, sosyal refah devleti gibi kavramlara belli bir ideolojik bakış açısıyla bakıldığında, tartışma konusu haline gelebilmektedir. Sosyal hizmet uzmanından beklenen, bu kavramlara ideolojik açıdan değil, insan hakları açısından bakmasıdır.

3.2.3. Sosyal Hizmetler Alanında Etiğe İlişkin Düşünceler

1980'lerin başına kadar sosyal hizmet mesleğinin merkezinde yer alan, sosyal hizmet mesleğinin değer olarak kabul ettikleri, onur/saygınlık, kişinin biricikliği, kişinin kendi kararını alması, özerklik, saygı, adalet ve eşitlik, bütün mesleklerin kabul etmesi beklenen değerlerdir. Bu dönemden sonra sosyal hizmet meslek etiği gündeme gelmiştir. Bu dönemde de mesleğin değer olarak kabul ettikleri ile etik ilkeler ve sorunlar birlikte ele alınmıştır (Reamer. 2018. s. 23). Zamanımızda meslek etiklerine karşı büyük bir ilgi mevcuttur.

Bu alt bölümde etiğin sosyal hizmet uzmanlarının mesleklerindeki yeri ve uygulamalarında karşılaştıkları etik sorunlar üzerine durulacaktır.

3.2.3.1. Sosyal Hizmet Mesleğinin Amacını Gerçekleştirmesinde Etiğin Yeri

Bu başlık altında sosyal hizmet uzmanlarının üniversite eğitimlerinde aldıkları etik başlığı altındaki dersin, mesleklerini gerçekleştirirken etkisi ele alınacaktır.

Sosyal hizmet mesleğinin amacı konusunda bütün görüşmeciler ortak bir fikir bildirmişlerdir. İnsanların ve toplumun gelişmesi, sorunların çözümü, kişinin sorunlar karşısında başa çıkmasına destek olmak, kişinin kendi güçlü yönlerini görmesini sağlamak, kişinin haklarına ve hizmetlere erişimini sağlamak, bazı kurumlarda onun için arabuluculuk yapmak gibi belirlemelerde bulunmuşlardır. Bununla birlikte sosyal hizmetin amacını gerçekleştirmesinde ülkemizde nelerin olanak, nelerin engel teşkil ettiği yönünde farklı görüşler belirtilmiştir.

Devlet politikaları üzerinden makro açıdan soruya yaklaşan Katılımcı 1, şu ifadede bulunmuştur:

> Ülkenin ekonomik güçleri ve gelişmeye açık olması sosyal hizmetin amacını gerçekleştirmesinde yardımcıdır. Engel ise sosyal hizmete bakış açısıdır. Ülkemizdeki sosyal hizmeti yara bandı tekniği diye adlandırıyorum ben. Yarık mı çizik mi önemli değil, yapıştır yara bandını, üstü kapansın, iyileşmiş gibi gözüksün. Daha sonra altından daha derin enfeksiyonlu bir yara çıkabilir, başka bir sosyal sorun meydana gelebilir, bunu düşünmüyoruz. Hep kısa vadeli çözümler.

Bir ülkede sosyal hizmetin amacını gerçekleştirmesi, o ülkenin ekonomik gücü ile doğru orantılıdır. Ancak bu ekonomik güç belli bir plânlamaya ve politikaya bağlanmadığı sürece kalıcı çözümler yaratmayacağı açıktır.

"Sosyal hizmet etik ilkeleri" adı altında ders alan Katılımcı 1 adlı görüşmeci, bu derste gizlilik mahremiyet ve kişinin kendi kaderini tayin hakkı üzerine durulduğunu belirtmiştir. Mesleğini gerçekleştirirken etik düşüncenin yerini ise, söyle ifade etmiştir:

> İdarecimiz sosyal hizmet uzmanı olduğundan, sosyal hizmet meslekî etik ilkelerine önem vermektedir. İnsan onuruna saygı, her müracaatçıya adil davranma, kişilerin haklarıyla buluşmasını sağlama başlıklarında çalışmalarımızı yapıyoruz. Böyle olunca, sanırım, bir meslekî doyumdan da bahsedilebiliyor.

Meslek etikleri, o mesleği yapan herkesi bağlayan normlardır. O meslek mensubunun mesleğini yaparken bu normlara uyması beklenir. Sosyal hizmet meslek etiği açısından bakıldığında, belirlenmiş normların insan hakları ile çatışmadığı anlaşılmaktadır. Ancak sosyal hizmet etiğinin de, diğer meslek etikleri gibi, genel normlar olması sebebiyle tek durumlar karşısında zaman zaman yetersiz kalması kaçınılmazdır.

Sosyal hizmetin amacını gerçekleştirmesinde en büyük engeli, örgütlenmeyen sosyal hizmet uzmanlarının oluşturduğunu belirten Katılımcı 2 şu ifadede bulunmuştur:

> Yarım yüzyılı devirmişiz ve hala bir sosyal politika oluşturmada etkin değiliz. Yani ben bunu çok büyük problem olarak görüyorum. Bunu başarabilsek, ama niye başaramıyoruz. Hepimiz bu alanda çalışıyoruz, hepimiz aynı şeyleri söylüyoruz, ama böyle güçlü örgütlenemiyoruz. Sosyal demokrat dönemde de böyle oldu. Muhafazakâr dönemde de böyle oldu. Uzun soluklu bir çalışma yok, bir kere de [bir görüşmede] her şeyin değişeceğine inanıyorlar.

Yüksek Lisans eğitiminde etik dersi alan Katılımcı 2 adlı görüşmeci, uygulamalarında etik davrandığını şu şekilde ifade etmiştir:

> Şimdi kadın senin karşına gelmiş yıllarca bir çocuk yetiştirmiş. Sen diyorsun ki "olumlu disiplin yöntemleri", bu da kadının kafasını karıştırıyor. Bir kere ya diyor ben yıllarca böyle yetiştirdim. Şimdi sen bana geldin, böyle dedin. Şimdi sen onun değeriyle oynadın. O oynattığın değerin yerine öyle bir şey koymalısın ki, içi huzurlu olsun. Yoksa değeri sarstığında huzursuzluk oluşuyor. Sen kişinin değerleri ile oynuyorsan, bir görüşmede bitiremezsin bu işi.

Önleyici hizmetler kapsamında çocuk yetiştirme, aile birliğinin ve çocukların tehlikeler karşısında korunması, engellinin yaşam standartlarının artırılması ve sosyal aktivitelere katılımının sağlanması gibi rehberlik ve danışmanlık çalışmalarında sosyal hizmet uzmanı kişiyle çalışırken tutum değişikliği gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Kişinin olumsuz alışkanlıklarını bırakması, davranış değiştirmesi çoğunlukla birkaç görüşme ile sağlanamamaktadır. Kişinin kendine ve çevresine zarar veren alışkanlıklarını değiştirmesi kendi isteği dışında olduğunda, yani yasal zorlama ya da ekonomik destek şartına bağlı olarak geliştiğinde farklı sorunları da beraberinde getirmektedir. Örneğin, çocuğunu dilendiren bir anne için peşinen "çocuğunu sevmediği için dilendiriyor" diyemeyiz. Ailenin ekonomik geçiminin sağlanmasında bildiği tek doğru yolun bu olma olasılığını da göz önünde bulundurmak gerekiyor. Bu örnekte, anneye ekonomik geçimini sağlayacak başka bir yol göstermeden, "çocuğunu dilendirmeye devam edersen, çocuğunu senden almak zorunda kalacağız" tehdidinde bulunarak, onun tutumunu değiştirmenin kolay olmayacağı açıktır. Sosyal hizmet uzmanından beklenen, annenin ekonomik olarak kayıt altında hayatını kazanmasının yollarına ikna etmek ve bu doğrultuda sosyal çalışma yapmaktır.

Üniversitede İngilizce olarak etik başlığı altında bir ders aldığını, bu nedenle içeriğini pek fazla hatırlamadığını belirten Katılımcı 3, bu derste, hatırladığı kadarıyla homofobiyi tartıştıklarını, dolayısıyla insana karşı saygı duymanın önemi ve insan sevgisini işlediklerini belirtmiştir. Katılımcı 3 sosyal hizmetin amacını gerçekleştirmesinde karşılaşılan engellere değinmiş ve bu engellerden doğan sonuçları etik sorun olarak şu şekilde dile getirmiştir:

> Kaynakların kullanılmasının da belli gerekçelere bağlı, o da mevzuatta belirlenmiş. Bazen ailelerin durumları çok farklı olabiliyor. Örneğin sosyal ve ekonomik destek vereceksiniz; bir ailede en fazla iki çocuğa sen ekonomik yardım bağlayabiliyorsun. Çocuk başı 600 TL. Diyelim ailede on çocuk var. Ve hiçbir gelirleri yok. Oturdukları evin kirası 1000 TL. Ne kadar adil yani? Kaldı ki meslek elemanlarımız var, gidiyorlar 2 çocuklu ailede 2 çocuğa yardım bağlıyorlar, 10 kişilik ailede 1 çocuğa yardım bağlıyorlar…

Sosyal hizmet mevzuatının tek durum karşısında esnek olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte uygulayıcıların da tek durum üzerinden değerlendirme yaparken, ya o tek durumu gözardı ederek ya da kendi değer yargılarıyla, ezbere hareket ettikleri, müracaatçısıyla kurdukları psikolojik ilişki ile değerlendirme yapmaları nedeniyle zaman zaman hak ihlallerine neden oldukları görülmektedir.

Katılımcı 4, nitelikli sosyal hizmet uzmanının yetişmediğini ve buna bağlı olarak çalıştığı bakanlıkta işlerin oldukça siyasi yollarla işlediğini belirterek, kendisini şu şekilde ifade etmiştir:

> Bence sosyal hizmet ülkemizde tamamen siyasi etkide. Bağımsız olmalı. Yani kesinlikle siyasetin olmadığı bir yer olmalı. Amacını gerçekleştirmesinde başka neler engel? Açık öğretim engel. Çünkü bence en temelde ben geldiğimde hiçbir şey bilmediğimi düşünerek geldim. Tecrübe çok önemli bir şey. Sosyal hizmet felsefesinin öğrenilmesi gerekiyor. Açık öğretimi tamamlayanların bu felsefeyi benimseyemediklerini görüyorum. Öğretmen de, sosyolog da bizim işimizi yapıyor, meslek değersizleştiriliyor. Olumlu hiçbir şey görmüyorum. Olumlu yanları sizler, bizler gibi insanların olması. Tek olumlu yanı bu.

Son dönemde sosyal hizmet mesleği çevresince eleştirilen bir konu açık öğretimde okumuş mezunlarının, uygulama eğitimini yeterince almadan işe başlar başlamaz vaka görmeleri. Yaygın görüş, sosyal hizmet eğitiminin uygulamalı olduğu ve eğitim süresince öğrencinin beceri yönünün de gelişmesi gerektiğidir. Çünkü sosyal hizmet diploması almış bir meslek mensubunun, sınıfında "rol playing" faaliyetlerine katılmış olması, danışman hocasının kontrolünde belirlenmiş saatler boyunca belli kuruluşlarda staj yapması, karşılaştığı sorunlarda danışman hocasının rehberliğini alması, staj yaptığı kurumda deneyimli bir uzmandan süpervizyon alması gerekmektedir.

Katılımcı 7, açık öğretim eğitiminin meslekî niteliği düşürdüğünü söyleyerek görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

> Çünkü bana "sosyal yardımlaşma ve sosyal hizmet aynı şey" diyen oldu açık öğretimden. Bence sosyal hizmetin gerçekleştirilmesinde açık öğretim bir engel. Siyasetin bu kadar çalışmalara karışması bir engel.

Sosyal hizmet uzmanı klasik bir memur değildir. Sadece para bağlayan ya da para kesen bir kişi değildir. Yeri geldiğinde azınlıkta olanı koruyan, onun güçlenmesine katkı veren, kişinin özgürlüğünü tanımasını sağlayan, devleti koruyacağım diye kişiyi yurttaşlık haklarından mahrum bırakan değil, kişinin haklarını koruyandır. Türkiye Felsefe Kurumu'nun hazırladığı Sosyal Hizmet Uzmanları İçin Etik Kılavuz'un 12. maddesi bu fikri şöyle dile getirmektedir.

> Sosyal hizmet uzmanı çalıştığı kurumun temel misyonuna bağlılık gösterir. İnsan haklarına bağlılık ise diğer bütün sorumluluklarının önündedir. Bu nedenle ister kurumdan, ister öteki ekip üyelerinden, ister kendi meslekdaşlarından, ister öteki müracaatçılardan gelsin, her türlü ayırımcı ve kötü muameleye karşı çıkar. Meslekî bilgi ve yetkinin kötüye kullanılmasına izin vermez (2017, s. 12).

Katılımcı 14, başka bir üniversitede Turizm İşletmeciliği bölümü okurken izlediği bir filimden etkilenip, okuduğu bölümü bırakıp sosyal hizmet okuduğunu şu şekilde gerekçelendiriyor:

> Bir film seyrettim, TRT'de idi. O zaman çok kanal yok. TRT'de bir polisle bir sosyal hizmet uzmanının ilişkisini anlatıyordu. Polis bir noktada ayrılmak durumda kalmıştı. Sosyal hizmet uzmanının polise dediği şuydu: "sen sistemin devamlılığı ile ilgilisin, ben ise bu sistemin değişmesi yönünde harekette bulunan bir insanım, dolayısıyla hani birlikte galiba bu ilişki yürümüyor." O zaman kafama dank etmişti. "Sosyal hizmet uzmanı böyle bir şey" demiştim ve kendime çok yakın hissetmiştim. Okuduğum bölümü bıraktım, sınava hazırlandım ve çok da severek okumaya başladım ben bu bölümü.

Sosyal hizmet uzmanı sosyal değişimde rol alır. Sosyal hizmet uzmanları insan ya da insan grupları ile çalışırken insanların sorunlu koşullarına ve insanî ihtiyaçların karşılanmasında gören bir göz olarak avantajlı konumdadırlar. Sosyal hizmet uzmanı mevcut kaynakların yeterli olup olmadığı, ya da kaynakların artırılması yönünde sorumluluk alan ve bu sorumluluğun gereği olarak insanı savunan kişidir. Bununla birlikte, sosyal değişimler hızlıca oluşmamakta, kaldı ki sosyal değişimler için alınan siyasal kararlar da nadiren sosyal hizmet uzmanlarınca alınmaktadır (Sheafor, Horejsi, 2012, s. 84).

Üniversitede "Sosyal Hizmet Etiği" adı altında bir ders aldığını ifade eden Katılımcı 4, hocalarının, İoanna Kuçuradi etiğine sürekli vurgu yaptığından bahsetmiştir.

> Ben o derste bayağı konuşmuştum hocayla. Etik dersine giren hoca bahsetmişti. Önce etik felsefeden bahsetmişti. Ve bir eğitime gitmiştim yine Gündem Çocuk Derneği'ne Onur Bey vardı orada. O bize şey sordu. İşte bazı hakları yazdı. Bunlardan hangisi önce gelir. Hacettepe Üniversitesi'nden birkaç kişi vardı ve

> Ankara Üniversitesi'nden birkaç kişi vardı. Tartışmaya başladık işte. Temel kişi haklar arasında öncelik sıralamasının yapılmayacağını, sınıflandırmanın da nasıl yapılacağını bize anlatmıştı. Çok hoşuma gitmişti, bunlar kaldı aklımda etik dersinden. Etik ikilemlerin çözümünden çok bahsetmişlerdi. Gerek sosyal hizmet ilkeleri dersinden, gerek etik dersinden bende o kadar bilgi kalmadı biliyor musunuz. Çünkü çalışınca, etik ikilemin içine girince yaşıyoruz.

Sosyal hizmet uzmanları "şu vakada doğruyu bulmak için etik ikilem yaşadım" söylemini sıklıkla dile getirirler. Birkaç seçenekle karşılaşan uzman ne yapacağı hususunda bir çelişki yaşar. Etik ikilem değerli olanın değersiz olanla çatışması sonucu oluşan durumdur (Kuçuradi, 2011a, s. 43). Etik kişi çoğunlukla böyle bir çatışma yaşamaz. Yaşayabileceği çatışma ise, gerçek koşulların kişinin kendi özel durumu ile karşılaşması sonucu olabilir. Yani kişi ne yaparsa yapsın bir şekilde bu değer zedelenecektir. O zaman da 'trajik' bir durum ortaya çıkar (Kuçuradi, 2011a, s. 72). Bir sosyal hizmet uzmanının karşılaştığı insan ve insan gruplarının gerçek koşulları ile özel bir düğümlenme yaşama olasılığı pek mümkün görünmemektedir. Uzman meslek, tecrübe ve değer bilgisi ile hareket ettiği için, bilgisinin yetersiz kaldığı yerde değer bilgisine başvurarak yaşadığı çelişkiyi aşabilir. İnsanın değerinin bilgisi ile de düşülen çelişkiden çıkılamıyorsa, değer konusunda bilgi eksikliği olduğu düşünülebilir.

Katılımcı 23, sosyal hizmet mesleğinin amacına eleştirel bir yaklaşım getirmekte, bununla birlikte varolan durumu kabul ederek insan için nihayetinde anlamlı bir iş gördüğünü şu şekilde belirtmektedir:

> Sosyal hizmetin çıkış noktasına baktığımızda, kapitalist sistemin boşluklarını doldurmaktı. Bir nevi sosyal patlamayı engellemek için bir yol bence. Tabiî bunun yanı sıra insan hakları temelli bir meslektir. İnsanların refah düzeyinde yaşamalarını amaçlayan bir meslektir. Mağdur kesimi kollayan bir meslek. Olması gerektiği gibi olduğunda, bence çok daha iyi şeyler olabilir.

Katılımcı 19, mesleğin amacını gerçekleştirmesinde en büyük engelin, meslekte yozlaşma olduğunu şu ifadelerle açıklamıştır:

> Yurttaşlar arasına eşitliği sağlamada mesleğin ciddî bir rol aldığını kesinlikle düşünmüyorum. Mevzuat yeterli değil, kimi zaman engel, insanların mantalitesi farklı. Meslekten olmayanların ya da son dönemlerde meslekten olup da eşitlik ilkesine uymayanlar var.

Devlet tarafından vatandaşlarına sağlanmış haklar, o devletin bütün yurttaşları içindir. Ayırımcılık yapmadan kişilerin hakları ile buluşmalarını sağlamak noktasında sosyal hizmet uzmanının profesyonelce hareket etmesi beklenmektedir. Ancak haklarına

ya da hizmetlere ulaşımda tam bir eşitlikten bahsedilmeyeceğini, görüşmecilerin büyük bir bölümü de vurgulamıştır.

Sosyal hizmet felsefesi adı altında bir ders aldığını, mesleğin önemli bir ayağını etik değerler olarak gören, fakat birkaç meslek elemanı dışında etik değerlere bakarak hareket eden uzmanın olmadığını, bu nedenle değerlendirmede etik sorunlar yaşandığı üzerine duran Katılımcı 23, son dönemde sosyal hizmet eğitiminin ülkemizde yaygınlaşmasına, fakat eğitim niteliğinin düşmesine vurgu yapmıştır:

> Eğitim sistemi değişti ve başta vurguladığım şey vardı ya Hacettepe'de okumuş olmak, ben bunu kıymetini sonradan anladım. Başka üniversitelerden son zamanlarda gelen meslektaşları gördüğümde, temel meslekî bilgilere dahi sahip olmadıklarını fark ediyorum. Eğitim yetersiz olduğunda, hocalar yetersiz olduğunda, tabiî ki o kişiler iyi değerlendirmiyorlar. Zaten şöyle bir şey birkaç meslek elemanı dışında mesleği oldurmakla [mesleğin gereklerini yerine getirmek] ilgili çok derdi olan var mı bilmiyorum. İnsanlar korkutuluyor, bir yerde sindiriliyor.

Bilgi ile aydınlatılmış ve insan fenomenlerini bilerek, insanın değerleri ile bir vakaya yaklaşmak, sosyal hizmetin meslekî bilgisini güçlendirmekte ve uzmanın doğru karar vermesinde işini kolaylaştırmaktadır.

Katılımcı 11, eşit olarak bütün insanlara, insan olarak bakıp, diğer insanlara göre "düşkün" olanlara yardım etmenin sosyal hizmetin amacı olduğunu, bu amacın gerçekleştirilmesinde mevzuatın yardımcı ancak altyapının yetersiz olması nedeniyle engel olduğunu şöyle belirtmiştir:

> "Sokakta bulunan bir engelliyi derhal kurum bakımına yerleştir" der yönetmelik, ama bana polis "bu engelliyi sokakta bulduk" diye geldiğinde, o gün benim için kaostur, çünkü yer yok, bir şekilde yerleştiriliyor işte.

Etik başlığı altında üniversitede bir ders alan Katılımcı 11, şöyle devam etmiştir:

> Etikle ilgili şunları hatırlıyorum: sosyal hizmette insana, insan olarak davranma, onun bir vatandaş olduğuna, bir hakla doğduğuna ve karşına bu hakla geldiğini bilerek hümanistçe bir davranışla yaklaşılmasını bilmektir de diyebiliriz.

Katılımcı 11 insanı "bilmekten" bahsetmiş ve gördüğü kadarıyla, çoğunlukla arkadaşlarının insana değer vermediklerini, bu durumdan da rahatsız olduğunu belirtmiştir.

Sosyal hizmet mesleğinin, insanın olanaklarını gerçekleştirebilmesinde yaşanan kesintilerin haklarına erişimle ortadan kaldırılması gibi bir rol üstlendiği

düşünüldüğünde, insana değer vermeden bu işi yapmak işi eksik yapmak anlamına gelmektedir.

Katılımcı 5, sosyal hizmetin amacını, insanları sosyal ve psikolojik anlamda kendi kendilerine yetebilecek hale getirilmesi çabası olarak tanımlamıştır. Sosyal hizmetin amacını gerçekleştirmede yardımcı olan ve engel olan faktörleri de şöyle sıralamıştır:

> Neler yardımcı, meslek elemanları [”iyi” yetişmiş meslek mensuplarının olması] yardımcı, eğer tam anlamıyla eğitimini nitelikli bir şekilde almışsa, çünkü şeyi biliyorum yani ilk birinci sınıfta başlayan arkadaşlarımın hani ne kadar umarsız olsalar da, dördüncü yılın sonunda duyarlı bireyler haline geldiklerine tanık oldum. Belki Hacettepe Üniversitesinin bir etkisiydi bu. Engel olarak sistem, çünkü sorunları yaratıp sorunlar üzerinden çözüm buluyor. Aslında sorunları yaratmadan da bir şekilde insanların yaşamları için daha insancıl, daha onurlarına yakışır bir sistem kurulabilir, yürütülebilir. Ama öyle bir sistem ki, zaten sorunlar üzerine kuruluyor. Bununla birlikte devletten sosyal politikalar üretmesini beklersin, ama yok.

Görüşmecilerin büyük çoğunluğu eğitimin uygulama üzerindeki olumlu ve olumsuz etkisine değinmişlerdir. Eğitimde, meslekî bilgi ne kadar yoğun veriliyorsa, uygulamacı meslek mensubu o kadar nitelikli olmaktadır. Buna karşılık eğitimde meslekî bilgi yerine farklı disiplinler öne çıkartılmaya başlandığında ve eğitime gelenekler, görenekler, ahlâklar bağlandığında sorunlar yaşanmaya başlamaktadır. Çünkü farklı kültürlerin olduğu bir coğrafyada çalışan bir meslek mensubundan bütün kimliklerini bırakarak, insan kimliğiyle hareket etmesi beklenir, bu da belli bir eğitimle ancak olur.

Katılımcı 5, lisans eğitiminde “Sosyal Hizmet Etiği” başlığı altında bir ders gördüklerini belirterek, şöyle devam etmiştir:

> Öncelikle etik dediğimiz şey değerlerle de bağlantılı, paralel gidiyor. Yani etik dediğimizde, sosyal hizmet insan onuru, adaleti dediğimiz şeyle birlikte, ırk ayırımı yapmamak, cinsiyet ayırımı yapmamak, dezavantajlı gruplara yönelik çalışmalara öncelik verebilmek, daha hassasiyet ve duyarlılık gösterebilmek, sınıf ayırımı da yapmamak, buna yönelik çalışmaları desteklemek.

Türkiye Felsefe Kurumu’nun hazırladığı Sosyal Hizmet Uzmanları İçin Etik Kılavuz’un 6. maddesinde, “Sosyal hizmet uzmanı mesleğini uygularken ve onun dışında, bütün insanların yalnızca insan olmaları nedeniyle eşit olarak değerli ve saygıdeğer olduklarını kabul eder, ayırımcılık yapmaz” denilmektedir (2017, s. 6). İnsanlar sadece insan olduğu için, hak ettiği için, yani değerli olduğundan dolayı insanca muamele görmelidir.

Sosyal hizmetin amacını "kişinin kendi kendine yeter hale gelmesini sağlamak" olarak belirten Katılımcı 8, bu amacı gerçekleştirmede olanakları ve engelleri şu şekilde açıklamıştır:

> Kaynaklar son yıllarda çok daha iyi durumda, yeterli, geçmişe göre sivil toplum örgütlerinin yaklaşımı daha iyi, daha olumlu, kaymakamlıklardan destek alabiliyorsun, belediyelerden alabiliyorsun, kamu kurumları yapmayı düşündüğün proje varsa destek verebiliyor. O anlamda yeterli olabiliyor, ama engel olan durum daha çok insanların sosyal hizmetleri bir lütuf olarak görmesinden kaynaklanıyor. "Ne kadar çok yardım bağlarsam, o kadar çok geri dönüş alacağım, bana dönecek" düşüncesi bir süre sonra toplumda da kişi kendi kendine yeterli olmaktan çıkıp, yardımlarla geçinmeye, yardımlarla ayakta durmaya yönlendiriyor sonuçta.

Sosyal hizmetin temel fonksiyonlarından biri, maddî yardımı kişinin ya da insan grubunun tekrar kendi kendine yeter duruma gelinceye kadar kullanacağı bir araç olarak görmek ve bu doğrultuda kullanmaktır. Ancak ekonomik yardım bu amaç gözetilmeden kişiye veriliyorsa; bu da müracaatçı için adeta bir maaş gibi algılanıyor, fakat bu durumdan bazı idareciler rahatsız olmuyorlarsa, sosyal hizmetin amacını yerine getirmediği sonucuyla karşılaşılmaktadır.

Etik başlığı altında bir ders almadığını ancak, şu an ismini hatırlamadığı bir dersin konu başlığı olarak gördüklerini belirten görüşmeci Katılımcı 8, söyle devam etmiştir:

> İnsanın bulunduğu yerden başlamak, olduğu gibi kabullenmek, empati, güven ilişkisi gibi birçok kavram tartışıldı bu derste. Sosyal hizmet bence insanın değerli olduğunu bilmekle başlar, bence etik bu yüzden önemli meslekte.

İnsanın diğer varlıklar arasındaki yerini ve bir potansiyele sahip olduğunu bilmek bir tür bilgi ile ve değer temelli etik bilgi eğitimi ile ancak mümkün olmaktadır.

Sosyal hizmetin amacını dezavantajlı gruplara "zorlama olamadan yol göstericilik" olarak ifade eden Katılımcı 12, sosyal hizmetin bu amacının gerçekleştirilmesinde olanakları ve engelleri şu şekilde ifade etmiştir:

> Hükümet bu konuda destek verecek ya da vermeyecek, köstek olacak hükümet demiyorum devlet gelir. Bu yöndeki politikalar ne kadar etkili olursa, ne kadar geniş olursa, cidden sadece kağıt üzerinde kalırsa bu iş yürümez. Ayrıca bunu da söylemem gerekiyor: bu meslekte belli bir noktaya gelmiş, eğitim almış kişilerin devlette bir kademeye gelmesi gerekiyor. Eğitim dışından gelmiş alâkasız insanların bu kurumların başına gelmesi en büyük sıkıntılardan birisidir. Nihayetinde sosyal hizmet uzmanıyım, gidip Maliye Bakanlığının başına geçsem, bunu ne kadar yapabilirim. Böyle sıkıntılar var en başta.

Sosyal politikaların ihtiyaca cevap verecek şekilde oluşturulması, yani yasal düzenlemelerin gerçekçi olması ve uygulanabilir olması önemlidir. Kadına karşı şiddetin önlemesine dair yasal bir düzenleme yapıldı. Ancak kadına karşı şiddetin istatistiksel olarak azalmamış olması bir sorundur. Devletten bu sorunun çözümünde yeniden bir düzenleme yapması beklenir. Devletten bahsederken, üst düzey yöneticilerin yaptıkları işi bilmeleriyle ilgili bir sorundan bahsediyoruz. Sonuçta devlet soyut bir kavram olarak karşımıza çıkıyor. Ancak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığında Kadının Statüsü Genel Müdürü yetki sahibi biri olarak mevzuat önerisinde bulunabilecek ve kabul edilmesi durumunda uygulatabilecek bir makamdadır.

Etik başlığı altında bir ders aldıklarını ifade eden Katılımcı 12, şöyle devam etmiştir:

> …sosyal hizmet uzmanının etik değerleri, onları öğrenmiştik, müracaatçıya karşı, süpervizöre karşı, yanındaki meslek elemanına ya da stajyerlerine karşı yapması gereken etik davranışlar üzerine, bilgi paylaşımı ile ilgili olarak davranılması gereken durumlar işlemiştik bu derste.

Uzmanın meslekî faaliyetlerinde "dürüstlük" kavramı, NASW'ın 2008 yılında gözden geçirip güncellediği sosyal hizmet değeri ve aynı zamanda etik kuralıdır. Buna göre "Sosyal hizmet uzmanları dürüst ve sorumlu bir şekilde davranırlar ve bağlı oldukları kurumların lehine etik uygulamaları teşvik ederler" (Reamer, 2018, s. 46).

Katılımcı 14, sosyal hizmetin amacını, "kişilerin kendi yaşamlarını 'organize' edebilecek noktada olabilmelidir" diye belirterek şöyle devam etmiştir:

> Biz buna ne kadar yardımcı oluyoruz, bilmiyorum, ama var olan sistemler içerisinde şu anki sosyal hizmet galiba bağımlılığa alt yapı hazırlayan ve var olan sistemin devamlılığı üzerine kurgulanan bir şey gibi geliyor. Çünkü sistem varlığını buradan beslenerek alıyor. Bizim hizmet verdiğimiz kesimde varlığını sürdürüyor bence, ondan dolayı amacından çok uzağız. Türkiye'de sosyal hizmetin amacına uygun olarak kullanıldığını düşünmediğim için, zaten herşey sosyal hizmetin amacını gerçekleştirmede engel bence.

Sosyal hizmeti karşılıksız yardım bağlayan bir yer olarak görmek ve bu şekilde kurumları işletmek, aslında sosyal hizmetin amacının dışına çıkılmasına neden olmakta ve kendi kendine yeterli olmayan, yardıma bağımlı kişiler yaratmaktadır. Bir yere bağımlı kişilerin olanaklarını geliştirmelerinden ya da o kişinin özgürlüğünden bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Bu durumu da kendi çıkarları, kendi devamlılıkları için kullanan bazı otoriteler açıkçası en büyük etik ihlali yapmaktadırlar.

Katılımcı 14, kaynakların eski dönemlere göre çok yeterli olduğu yönündeki yaygın görüşü, "kaynak bir araçtır, amaç kişinin kendi kaynaklarını kendisinin yaratmasıdır" diyerek eleştirmiş ve şu şekilde devam etmiştir:

> Kaynak dediğiniz nedir. Sosyal hizmete bakış değişmiş durumda. Kavramlarla çok fazla oynanmış durumda. Kavramlarla bu kadar oynanıldığı yerde, bir kavramı değiştirdiğinizde hizmetinizi de ona göre şekillendirirsiniz. Ve şu an Türkiye'de gelinen nokta, sosyal hizmet açısından kadınlar üzerinden şekilleniyor. Kadınların toplumsal yaşam içerisinde yer almasına ilişkinmiş gibi gösteriliyor aslında, tam tersi bir durum var. Çünkü engelli için verilen evde bakım ücretini kadına bağlıyorsunuz, böylece çalışma yaşamını da engellemiş oluyorsunuz. Yaşlı bakımı konusunda benzer bir duruma gidiyorsunuz, var olan gündüzlü bakım evlerini kapattınız. Engellisini bir anne gündüzleri bu kuruluşlara bırakıp işten sonra alıyordu; yine kamuya ait kreşleri kapattınız, tamamı şu an özel, otomatikman çocukların bakılabileceği bir bakımevi yok, kadın gene toplumsal hayattan geri çekilmiş durumda.

Sosyal hizmet mesleğinin bir amacı da, kadının toplumsal yaşama aktif olarak katılmasına yardımcı olmaktır. Ancak engellisi, yaşlısı olan bir ailede bu kişilerin bakımı için aylık olarak ödeme yapılmaktadır. Bu ödeme ailede bakımı üstlenecek, eğer sağlıklıysa, kadına yapılmaktadır. Bu ödemeyi alan kadın sosyal güvenlik kurumuna tabi olmadan evinde bakım hizmetini yerine getirmektedir. Bununla birlikte günün en az 8 saati bakıma muhtaç kişinin yanında olması gerekmektedir ve başka bir işte çalışma engeli ile karşı karşıya kalmaktadır.

Diğer bir konu, sosyal hizmet kavramlarının değişmesidir. Korunmaya ihtiyacı olan çocuk yerine, "yetim" ve "öksüz" çocuk, müracaatçı yerine "müşteri" gibi kavramlar kullanılmaya başlanmıştır. Anlaşılan o ki, sosyal hizmet kavramları yerlerini ticaret, ahlak ve kültür temelli sözcüklere bırakmaktadır. Sosyal devletin bir gereği olarak bütün yurttaşlara ücretsiz olarak sunulan sosyal hizmetin literatürüne "müşteri" sözcüğünün girmesi ile kavramlarda bir erozyon da yaşanmaktadır.

Katılımcı 14, lisans eğitiminde "etik" başlığı altında bir ders almadığını, sosyal hizmet felsefesi adı altındaki bir derste değerler ve etiği işlediklerini, kendisinin vakalara bilgi ile baktığını ve kesinlikle etik prensiplerden ödün vermediğini belirterek şöyle devam etmiştir: "Etik önemli, fakat kim uyguluyor, kim etik değerler için idarecisiyle mücadele ediyor. Sosyal hizmet için olumsuz bir süreçten geçiyoruz."

Sosyal hizmet uzmanından beklenen, etki altında kalmadan meslekî bilgisini kullanmasıdır. Çelişkiye düştüğü durumlarda ise, sosyal hizmetin değer olarak kabul ettiği ilkelere dayanarak karar vermesidir.

Katılımcı 10, sosyal hizmetin amacını "…toplumda alt tabakada bulunan insanlara yardım eden bir meslek" olarak açıklamıştır. Görüşmeci sosyal hizmetin amacını gerçekleştirmede olanakları ve engelleri şu şekilde belirtmiştir: "Müracaatçılara ya da ihtiyaç sahiplerine ulaşmamda alt yapı yeterlidir. Kurumum maddî olanakları sunuyor. Müdahale çok oluyor, bu da engel. Vakayı görmeden bilgi sahibi olmadan git şunu şunu yap diyorlar."

Bir devlette yurttaşların hakları yasalarla belirlenmiştir. Kurumlar da bu hakların korunması ve sunulmasını sağlarlar. Sosyal hizmet uzmanından beklenen de bu hak sahiplerini haklarla buluşturmaktır. O hakka kimin sahip olacağı ise, uzmanın yapacağı değerlendirme sonucunda belirlenir. Ancak bir değerlendirme yapılmadan, bilgiden uzak bir şekilde uzmanı idarecilerin yönlendirmesi etik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Etik başlığı altında bir ders almadığını, ancak "insan sevgisi", "ayırımcılık yapılmaması", "mahremiyetin korunması" başlıklarının derslerde işlendiğini belirten Katılımcı 10 şöyle devam etmiştir:

> Sıraladık müracaatçı biriciktir diyoruz, gizlilik diyoruz, eşitlik diyoruz, ayırımcılık yapmamalıyız diyoruz. Oluyor mu, sorusuna cevabım çok olumlu değil. Müdahale var. Bir kere hak edenin hak ettiğini almadığı, hak etmeyenin ise hak etmediği halde hizmetlere ulaştığı durumlarla artık sık sık karşılaşıyoruz. O halde meslekî etik kurallarımızdan tavizler verdiğimiz anlamına geliyor bu. Elde değil, "yok, ben dediğini yapmayacağım, doğrusu bu" dersen de idareciyle çatışıyorsun Bu da çok yıpratıcı ve yorucu.

Sosyal hizmet uzmanının karalarında etik olmasını engelleyen temel faktörlerden birisi de, idarecisinin uzmanın kanaatlerine müdahale etmesidir. Oysa Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına ait mevzuat incelendiğinde, idarecinin meslek mensubunun kararına müdahale yetkisi bulunmamaktadır. İdarecinin, uzmanın kanaati karşısında sadece vakayı farklı bir gözle değerlendirmesi için ya bir uzmana yeniden inceletme, ya da bir komisyon kurup vakayı komisyona inceletme yetkisi vardır.

Katılımcı 16, sosyal hizmetin amacını "dezavantajlı gruplara, kişilere yardım yapmak" olarak ifade etmiş, bu amacın gerçekleştirilmesinde olanakları ve engelleri de şöyle belirtmiştir:

> Bilgim ve deneyimim başta gelir. Sonra yetiştiğimiz ortam, hayat görüşlerimiz, bunlar çok önemli. Çünkü çok daha kapalı görüşlü insansan, bazı şeylere açık değilsen, karşına gelen vakalarda da ona göre tepkiler veriyorsun. Ben bazı uzmanlarda bunu görüyorum, evlilik dışı olan bebeklere garip tepkiler veriyorlar. Onların aldıkları eğitim bu yönde çünkü.

Sosyal hizmet uzmanı, aldığı eğitimin niteliğine ve içeriğine bağlı olarak müracaatçısına etik bir yaklaşım gösterebileceği gibi kültürel, ahlâksal önyargılarla da yaklaşabilir. Bunu yaparken kendine göre değer olarak gördüklerini korur, ancak etik penceresinden bakıldığında sosyal hizmet bilgisinden ve insanın değerinin bilgisi olmadan insan korunamaz.

Katılımcı 16, meslekî çalışmalara idarecilerin müdahalesi karşısında tutumunu şu şekilde ifade etmektedir:

> Şunu söylüyorum hep, yani biraz daha kişinin kendisinde bitiyor. Yani bir başka meslek elemanı yöneticisinin lafını/sözünü dinleyerek iş yapabilir. O anda herhangi bir kanaati yoktur, hiçbir şey düşünemiyordur, doğru şekilde yaklaşamıyordur vakaya, başkalarının yönlendirmesi ile yapıyordur. Kendimi övmek gibi olmasın da, evet idareciler mesleğe başlarken benim kanaatlerime müdahale etmeye çalıştılar. Çok ettirmemeye çalışıyorum. Ama başta belirttim, çok da zorlamam.

Sosyal hizmet uzmanının mevzuatla belirlenmiş sınırları ve bu sınırlardan doğan hakları vardır. Uzmanın yapması gereken bir işi idarecisi yapamaz, uzmanın meslekî değerlendirmesine de müdahale etmemesi idareciden –eğer mesleğe dair bir bilgisi yoksa– beklenmez. Bu bilinçte olan bir uzman, idarecisinin haksız talepleri karşısında "ben yapmam" diyebilir.

Sosyal hizmetin amacı "kişinin kendi kendine yetebilmesi durumunu sağlamak" olarak tanımlayan Katılımcı 18, bu amacın gerçekleşmesine yardımcı ve engel durumları şöyle sıralamıştır:

> En çok yardımcı olan, şunu rahatlıkla söyleyebilirim, sosyal hizmet uzmanları mesai kavramını gözetmeden, hatta kendileri sosyal hizmete muhtaç hale gelmelerine rağmen bu sistemi en iyi yönetenler onlar. Yani sosyal hizmet mesleğinin temel prensiplerini almamış insanlar bulunduğu zaman, bunlara ket vurulabiliyor. Onların çalışmalarını da engelleyebiliyor, ama şu anki sosyal hizmetin ayakta kalmasının sebebi sosyal hizmet uzmanlarının kendilerinden ödün verip çocukların, engellilerin en yüksek yararına doğru çalışmalarıdır.

Kamu görevlisi olan bir sosyal hizmet uzmanının kendisine tanımlanmış zaman içerisinde işleri yapabileceği gibi, personel eksikliği nedeniyle özverili davranarak karşısındaki insanın yararını düşünerek, daha fazlasını da verebilir. Bu örneklerle sıkça

karşılaşıldığı gibi, karşısındaki kişiye oldukça kayıtsız davranan uzmanlar ile de karşılaşılmaktadır.

"Etik" başlığı altında bir ders aldığını fakat üzerinden zaman geçtiği için çok hatırlamadığını belirten Katılımcı 18, şöyle devam etmiştir:

> Dersten daha çok hocanın bir lafı aklımda kaldı, "ders her zaman yapılır ama önemli olan burada insana değer vermenizdir". Bize şunu öğretti: insana karşı saygılı olmayı, çocuğa ve ailesine saygılı olmayı öğretti. Çocuğa güvenmeyi öğretti.

Kişiyle ilgili olan saygı ve güven gibi etik değerler müracaatçı ile meslek mensubu arasındaki ilişkiyi güçlendirir, meslekî çalışmanın verimini arttırır. Bu tarz ilişkilerden kaçınılması durumunda, bilgi toplamanın önemli bir aşaması olan yüz yüze görüşmelerde başarılı sonuçlar alınmayabiliyor.

Yatılı kurumlarda bir eyleminden dolayı ceza almış ya da kurumdan kaçmış, ancak bulunup getirilmiş çocuklara olumsuz davranışı bir daha yapmaması için biyopsişik yapısına dokunmayan izin iptali, aylık harçlığından 3/1 oranında kesinti yapılması gibi çeşitli "cezalar" [yaptırımlar uygulanmaktadır] verilebilmektedir. Katılımcı 18, müracaatçı ile neden etik bir ilişki kurulması gerektiğine dair yukarıdaki açıklamayla ilgili olarak bir örnek vermiştir:

> Örneğin bir çocuk vardı, ceza verdik. İzinlerini iptal ettik. Gelip hafta sonu "çıkayım, söz, geri geleceğim" derdi, ama biz ona güvenmiyorduk. O çocuk bir gün kurumdan kaçtı ve fuhuşa sürüklenmiş, madde kullanmazdı madde kullanmaya başlamış. Ona güvenmedik daha kötüsü oldu.

Güven ve saygı duyma ilişkisini sosyal hizmetin etik değerleri arasında gösteren Katılımcı 18, meslekteki etiğin yerini, kişinin iradesi ile bağlantılı olduğunu şu şekilde belirmiştir:

> Bir insana istediğiniz kadar yemin ettirin, istediğiniz kadar ona bir şey yapılması için zorlayın. Eğer insanın içinde yoksa, kendi meslek etiğine, mesleğine saygı duymuyorsa, onu yaptıramazsınız. Şu andaki sosyal hizmetin durumuna bakarsanız, bunu anlarsınız. Kaç tane korunmaya muhtaç çocuk şu anda üniversite okumuş, kendi yaşamını idame ettiren ve suça bulaşmamış çocuğumuz var? Tabiî ki bunlar etik ilkeler çevresinde olsa, şu an bunlar olmazdı.

Sosyal hizmetin bazı alanlarında etik ilişki kurmadan, diğer bir deyişle meslekî çalışma yapmadan da işler yürüyebilmektedir. Bu alanların başında yatılı kuruluşlar gelmektedir. Bu kuruluşta kalanların temel besin, barınma ve temizlik ihtiyaçları

karşılandığında, sosyal hizmet ihtiyacı karşılanmış sayılmaktadır. Tabiî insan sadece temel ihtiyaçları karşılandığında da yaşamayı beceren bir varlıktır. Ancak diğer taraftan bu durum insanın doğasına da aykırıdır. Duygusal, psikolojik ihtiyaçlarının da karşılanması gerekmektedir.

Sosyal hizmetin amacını "siyasetçilerin çıkarlarına yarayan bir alan" haline geldi, "artık sosyal adaleti sağlamada bir araç değil," diyen Katılımcı 20, sosyal hizmetin amacını gerçekleştirmede olanakları görmediğini, sadece engelleri gördüğünü şöyle açıklamıştır:

> Siyasî müdahalelerin olmaması gerekiyor. Siyasî statüsü olanlar arıyor ve istedikleri neyse yaptırıyorlar. Onlar için sıra yok. Bence yaptığımız iş sadece para kazanmak için yaptığımız bir iş değil. İnsanın geleceğini belirliyoruz çoğu zaman, bu nedenle uzmanların siyasî yönlendirmelere, adam kayırmalar karşısında dik durmaları gerekiyor.

Görüşmecilerin büyük bir bölümü siyasetçilerin müdahalesinden bahsetmişlerdir. Siyasetçiler sosyal hizmet alanını bir nevi oy potansiyeli olarak görmektedirler. Bu nedenle, özellikle evlat edindirme işlemlerinde, ekonomik yardım bağlanmasında, engellinin, yaşlının kuruma alınmasında siyasî parti temsilcilerinin, siyasî partilerin ilçe başkanlarının, milletvekillerinin danışmanlarının ve belediye başkanlarının sosyal hizmet uzmanlarına ulaştıkları ya da idarecileri üzerinden talepte bulundukları bilinmektedir. Sosyal hizmetin meslekî etik prensipleri var, ancak bu prensiplerin uygulanabilmesi için ortamın da uygun olması gerekir.

Sosyal hizmet mesleğinin amacının kişinin "hizmetlere ulaşımını sağlamak" olarak tanımlayan Katılımcı 17, sosyal hizmetin amacını gerçekleştirmesinde kaynakların yeterliliğini olumlu, ancak meslekî çalışmasına müdahale edilmesini olumsuz yön olarak değerlendirip meslekî çalışması ile etik arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamıştır:

> Bizim Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Derneğinin de kabul ettiği meslekî etik ilkelerimiz var. Ancak şu an ülkemizde sosyal hizmet uzmanlarının yaptığı işi sadece uzmanlar yapmıyor artık. Psikolog, öğretmen, sosyolog, çocuk gelişimci, rehber öğretmen de kanunda yapılan düzenlemeyle sosyal çalışmacı unvanı aldılar. Bu nedenle sadece bizden bakmamak gerekir, çünkü diğer meslek grupları da bu incinebilir gruplarla çalışıyorlar. Onların meslek etiklerine dair bilgileri var mı? Şüpheyle yaklaşıyorum. Böyle olunca da karar vermede bilgi eksikliğine sahip olan meslek mensubunun kararını vicdanına bırakıyorlar. Bakanlığımızın bu hususta kişinin kendisini geliştirebilmesi için eğitimler düzenlemeli.

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanununun 3. maddesinde[8] yapılan değişiklik ile öğretmen, aile ve tüketici bilimleri mezunları, sosyolog ve çocuk gelişimcilere de dezavantajlı kişi ve insan gruplarıyla çalışma yetkisi verilmiş ve kanunen bu meslek gruplarına sahip kişilere "sosyal çalışma görevlisi" unvanı verilmiştir. Buradaki eleştiri, sosyal hizmet alanında eğitim almamış bu meslek gruplarının insan ve insan gruplarıyla çalışırken, değerlendirmelerini neye göre yapacaklarıdır. Bu meslek gruplarının eğitimlerine dair Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının düzenli bir eğitim planlaması bulunmamaktadır.

Katılımcı 21, sosyal hizmetin amacını "kişinin aktif sosyal hayata katılması, sosyal refahının yükseltilmesi" olarak açıklamış, bu amacın gerçekleşmesindeki engeli devletin idarecilerinin çok fazla müdahil olmalarını, bunun yanında kaynakların fazla olmasını ise olanak olarak gördüğünü belirtmiştir.

Üniversite eğitiminde "etik" başlığı altında bir ders aldığını belirten Katılımcı 21, şöyle devam etmiştir:

> Etiği ben, kültürün ve dinî değerlerin bir noktada yorumlanması olarak düşünüyorum. Genel geçer etik diye bir şey düşünemiyoruz. Kesinlikle kültürel ve dinle olan ilişkisi olduğunu düşünüyorum. Etik dersi bana çok şey öğretti ve hiçbir şey de öğretmedi. O da şu noktada, çünkü sürekli tartışma içerisindeydik. Sürekli bir vaka hakkında etik olarak değerlendiriyorduk. Ben o gözle bakamıyordum, tabiî ki o dersi anlatan hocamız etikle ilgili yorum yaptığı zaman çok farklı şekilde değerlendirebiliyorduk bunu.

Etik için mutlaktır ya da görecelidir demek doğru olmaz. Felsefenin bir alt dalı olan etik bilgilerden oluşur. Bu bilgi yoksa, ancak ahlâktan bahsedilebilir. Sosyal hizmet uzmanının bir durum karşısında değerlendirme yaptığını kabul ettiğimizde, o tek durumu kendi bağlantıları ve özgünlüğü içinde, meslekî bilgisiyle ve etik değer bilgisiyle değerlendirmesi etik bir yaklaşım olmaktadır. Oysa durumlara dinsel ve kültürel değer yargılarıyla değer biçilerek değerlendirme yapıldığında, doğru bir sonuca ulaşmak rastlantılara bırakılmış olur.

Katılımcı 21, mesleğinde etik ilkelere göre hareket ettiğini, ancak son dönemde mevzuatta yapılan değişiklikle müracaatçı almaya başlayan farklı meslek gruplarının bilgi ve sosyal hizmet değerleri yönünden eksik olduklarını belirtmiştir.

[8] http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf (27/05/2018-2018)

Sosyal hizmetin amacını "bireylerin, toplumların refahını yükseltmek" olarak tanımlayan Katılımcı 22, bu amacın gerçekleştirilmesinde yardımcı olan ve engel olan durumları şu şekilde belirtmiştir:

> Üçüncü sektör dediğimiz sivil toplum, bu işi kolaylaştırmada, devlet dışında bu hizmetlerin geliştirilmesinde ve vatandaşa ulaştırmasında kolaylaştırıcı bir etkendir. Hani Türkiye'de eşcinsel olayları, [cinsel yönelimleri farklı yurttaşların toplumda kabul görmeleri sorunu] LGBT denilen vakaların kabul edilmesi somut hizmet anlamında bazen yasal olarak bunlara ne yapacağımız konusunda politik olunabiliyor. Bu da zorlaştırıcı bir etkendir bir noktada. Bizim kaynaklar yeterli de kaynakların hep maddî boyut açısından olması biraz sıkıntı. Kaynak bol, ama bu sorunun sadece maddî yardım yapılarak çözülmesinde sıkıntı var. Eğitim, danışmanlık, yönlendirme, rehberlik bu ayaklarda bazen eksiklikler olabiliyor.

İnsan hakları ve sosyal hizmet adı altında bir ders aldığını ve bu dersin konu başlığı olarak etiği işlediklerinin vurgusunu yapan Katılımcı 22, etiğin uygulamasını nasıl belirlediğini şu şekilde açıklamıştır:

> Vakalarımız çok boyutludur, müracaatçıyı sadece bir boyutuyla ele alamıyoruz. Kendi yaşadığım vakadan biri sadece aileye gittiğimizde ekonomik yoksunluk olması, çocukların okula gitmemesi için okulla iletişime geçme, çocuğun okula kaydının yapılabilmesi için eğitim birimine yönlendirme, gördüğün zaman çocuğun kronik bir rahatsızlığı olduğu zaman sağlık birimlerine yönlendirilebilmesi açısından hem onun adına savunuculuk yapmış oluyoruz, hem de gerekli rehberliği/danışmanlığı yapmış oluyoruz. Bu bir boyutu ile kalmıyor, ama herkes aynı mı yaklaşıyor dersen herkesin kendi vicdanına kalmış bir şey. Olayı dar açıdan da görmek isteyen oluyor, geniş açıdan da görmek isteyen de oluyor. Gittiğin zaman çok farklı vakalar da çıkabiliyor, yani bir aileye sosyal yardım için gidiyorsun, başka bir şey çıkıyor altından. Senin onu sosyal yardım olarak görüp kapatman yanlış bir şeydir.

Sosyal hizmet uzmanı kendisine gelen başvuru evraklarını incelediğinde, sadece talep edilen başlık üzerinden çalışma yapabileceği gibi, aileyi, kişiyi tüm boyutlarıyla değerlendirip, ailenin içinde bulunduğu çok boyutlu problemlerin çözümüne destek de olabilir.

Sosyal hizmetin amacını "haklarını koruyamayan, bu hakların farkında olmayan, insanların da haklarını korumak/geliştirmektir" diye tanımlayan Katılımcı 15, bu amacın gerçekleşmesine engel ve yardımcı faktörleri şu şekilde açıklamıştır:

> Aile Bakanlığı bir sosyal politikalar bakanlığıdır. Kendi adında, isminde de geçer. Çünkü barınmayı sağlıyor, bakımı sağlıyor, korunmayı sağlıyor, can güvenliğini, yani bu temel hakların [korunmasını sağlar]. Doğrudan korunması gereken bir hakkı dolaylı yollardan koruyor. Bunun için, mesela mahkeme bir karar çıkardığında takibini Aile Bakanlığına veriyor, 5395 sayılı kanunda. "Eğitimini

> takip et" diyor. Fakat hala okulsuz yüzbinlerce çocuk var, hala şiddet mağdurları var. Bu şiddetle baş edebilecek bir kafanın oluşmayışı bir problem. Bir dönem mesela töre cinayetleri çok fazlaydı. Nasıl bitirdiler, yasa bunun için önemli bir şey. Eğer kan davası ile giderse iki katı ceza alıyordu. Aile içi şiddet neden bitmiyor, mesela bunun için ciddî bir kafa [yoran yok] yürütülmüyor. Ya da mesela Aile Bakanlığındaki çalışmaların çoğu ekonomik yardım, 0-6 yaş grubunda şu an binlerce çocuk kurumda çürüyor. Yani neden koruyucu aile hizmetine ağırlık verilmiyor?

Görüşmecilerin tamamı, dosya yükü nedeniyle vaka yönetimi yapamadıklarını, sadece inceleme yapıp bir karar verip dosyayı kapattıklarını belirtmişlerdir. Oysa, ilk görüşmeden sonra değerlendirmenin yapılması, ardından müracaatçıyla bir plânlama yapılması, plânın işleyip işlemediğinin kontrol edilmesi, müracaatçı için –gerekiyorsa– kurumlar karşısında savunuculuk yapılması, kaynaklarla buluşmasının sağlanması ve düzenli olarak sistemin işleyip işlemediğinin kontrolünün sağlanması ile vaka yönetimi yapılması bir uzmandan beklense de, bunun yapılmadığı bilinmektedir. Denetim mekanizmaları her ne kadar iki yılda bir merkezi olarak işlese de, bu eksiği görmezden gelmektedir.

Lisans eğitiminde "etik" başlığı altında ders alıp almadığını hatırlamayan Katılımcı 15, yüksek lisans eğitiminde aldığını ve mesleğini yaparken etkisini şu şekilde açıklamıştır: "Yani bu etik meselesi şu, bu normlar bu işi nasıl yapacağımızı öğretiyor. Bu işi yapmamızı kolaylaştırıyor. Dönüp dönüp bu kılavuzlara bakmakta fayda var."

Bir uzman, sosyal hizmet bilgisi ile vakaları değerlendirilip çözüm yolları aramaktadır. Bunu yaptığında etik davranmış olur. Etik ilkeler ise, uzmana sınırlarını gösteren ve uyulması gereken normlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzman çelişkiye düştüğünde, dönüp meslekî etik ilkelere bakarak çelişkilerini azaltabilir. Bu nedenle meslekî etik ilkelerin her meslekte olduğu gibi sosyal hizmet mesleğinde de önemli bir yeri vardır.

3.2.3.2. Uygulamada Etik İlişkiler

Bu başlıkta meslekî uygulamalarında uzmanların etik olduğunu düşündükleri ilişkiler üzerine durulmuştur. Bu konuda görüşmecilerin çoğunluğu, birlikte çalıştıkları mesai arkadaşlarıyla yaşadıkları ilişkilere örnek vermişlerdir.

Katılımcı 1, "birlikte çalıştığım arkadaşlarla aramızda saygı, güven ilişkisi var. Bir vakayı gizlilik ilkesine bağlı olarak tartışabiliyorum" diyerek kişiyle ilgisinde etik

değerlere vurgu yapmıştır. Katılımcı 3, "…bilgi paylaşımı yaptığım arkadaşlarım oluyor tartıştığım, süpervizyon aldığım meslektaşlarım oluyor." Katılımcı 13, "Bilgi paylaşımına önem veririm, çalışma arkadaşlarım da öyle" diyerek bilgi paylaşımının önemine vurgu yapmıştır. Katılımcı 17, "Komisyonumuz var, her vakada bir araya gelme olanağına sahibiz, böylece bilgiyi paylaşıyoruz" diyerek, vaka değerlendirme toplantıları ile vakaların birden fazla gözle değerlendirildiğini, böylece de farklı açılardan değerlendirme konusu edilen vakaya dair tartışmalarla yaşanan sorunları çözme olasılığı artırıldığını belirtmiştir. Katılımcı 19, "…sınırlar içinde meslek elemanları ile aramda etik ilişki var. Onlar benim ben onların kararlarına saygı duyarım. Destekleyici olmaya çalışırım" ifadesini kullanarak, meslek mensuplarıyla arasında bir dayanışma olduğunu göstermiştir. Katılımcı 4, "Müdür Bey dosyaya müdahale etmiyor, bu etik bir davranış bence. Sadece dosyaların hızlı olmasını istiyor. Bir de birlikte çalıştığımız meslektaşlarımıza karşı da sorumluluklarımız var." İdarecilerin meslekî boyutta vakalara karışmaması, mesleğin gereklerine göre işini yapan meslek mensubunu özgür bırakması etik yaklaşıma bir örnektir. Katılımcı 23, "Yaptığım işe arkadaşlarımın ve idarecilerimin saygısı var. Müdahale edilecek herhangi bir dosya olduğunda, bana havale edilmiyor. Hani orada duruşun belli olduğu için". Sosyal hizmet uzmanı bir işi doğru yaptığında, bunu arkadaşlarına ve idarecisine anlattığında, kendisi de doğru anlaşılıyor. Bu ilişkiye iyi bir örneği Katılımcı 7, şu şekilde vermiştir:

> Başlarken idarecim sürekli ne yapmam gerektiğini söylerdi, "şu aileye yardım bağla", "çocuğu alma" gibi. Onun dediklerine hiç kulak asmadım. Doğrusu neyse onu yaptım, tabiî çatışmalar oldu, ama bir süre sonra beni anladı, bu işin bu şekilde yapıldığını, doğru olanın bu olduğunu anladı. Sonrasında aramız çok iyi oldu, çünkü bana saygı duymaya başladı, bana saygı duyunca ben de ona saygı duydum.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı taşra teşkilâtlarının temel sorunlarından biri, idarecilerin sürekli değişmesi; çoğunlukla bu alanda hiç çalışmamış, farklı bakanlıklardan statü kazandırılmak için getirilmiş idareciler olmasıdır. Sosyal hizmet mesleğine yabancı olan bu idareciler, geldikleri kurumun idarecilik anlayışını bu kurumda da uygulamaya çalışmaktadırlar. Böyle olduğunda çatışmalar kaçınılmaz olmaktadır. Bununla birlikte uzmanın etik bir tutum takınması, bir süre sonra tutumundan dolayı çatışma yaşadığı kişide değer koruduğu, güven oluşturduğu, dürüst davrandığı için saygı uyandırmaktadır. Yani bir tarafın bir kişiye etik yaklaşımı, o kişinin de diğer tarafa etik yaklaşımda bulunmasını sağlamaktadır.

Katılımcı 22, meslekî çalışmaya müdahaleye iki boyutta, şu şekilde yaklaşmıştır:

> Benim kendi meslekî yaşamımda bir müdahale yoktu. Müdahale boyutu yoktu, ama bu kendi kişisel ilişkilerimizle belirlenen bir şeydi. O, meslekî olgunluğu, doygunluğu, karşıya verdiğin zamanı gördükçe, seni anlayabiliyordu. Müdahale noktasında tam bir müdahale olmuyordu. O müdahale öneriye dönüşebiliyordu. "Böyle yapmaktan ziyade şu açıdan bakalım, bu daha iyi olabilir mi?" perspektifine dönüşebiliyordu. Ama bizim kurumlarda müdahale var. Bir müdahale olumlu anlamda olursa bir faydası olur, gereksiz anlamda olduğu zaman da bir sorun oluyor maalesef.

Bir perspektif getirme maksadıyla öneri mahiyetindeki müdahaleler önemli ve gerekli olmakla birlikte, sadece ego tatmini için, ya da ayırımcılığa dayalı müdahaleler, hem meslek mensubunu yıpratmakta hem de hizmet alan kişi ya da insan grubunu olumsuz yönden etkilemektedir.

Katılımcı 14, ideolojik kaygılar nedeniyle yaptığı işe saygı duyulmadığını şu şekilde ifade etmiştir:

> Şöyle çok saygı duyulduğumu düşünmüyorum. Var olan politik süreçte düşünceleriniz çok dikkate alınmıyor. Çünkü sizi muhalif olarak görüyorlar. Bir şey söylediğinizde, bu muhalif kimliğinizden dolayı bu söylediğiniz şeyi değersizleştiriyorlar. Bundan rahatsız oluyor ve kendilerini kapatıyorlar. Bu üst yapıya ilişkin bir gözlem benimki, daha mikro düzeydeki ilişkiler boyutunda baktığınızda birebir ilişkilerde daha başka gelip soruyorlar yönlendirmenizi alıyorlar ve uyguluyorlar.

Sosyal hizmet alanında kişilere politik görüşleri üzerinden yaklaşılması ve "bizden" ya da "onlardan" gibi ayrıştırıcı muamele gösterilmesi, çalışılan işyerinde güvensizliği doğurduğu gibi iş barışını da olumsuz yönde etkilemektedir.

Katılımcı 12, etik ilişki başlığını kişi ile kişi ilişkisinde etik ile meslekî normlar olarak etiği ikiye ayırarak şu şekilde açıklamada bulunmuştur:

> Meslek olarak düşünmemek gerekiyor, insan olarak düşünmek gerekiyor. Nihayetinde ailemiz olsun, arkadaşlarımız olsun etik ilişki olmazsa, zaten sınırlar kalkmış olur. Bütün ilişkiler aslında etik ilişkiler üzerine kuruluyor. Bütün hayatımızda ve bu etik bizim anlayışımıza göre değişiyor. Benim etik anlayışım farklıdır, sizin etik anlayışınız farklıdır. Benim etik bulmadığım şeyi siz etik bulabilirsiniz. Yani etikten ne kastettiğimiz, yaklaşımımız, düşüncemizle alakalı. Meslek etiği farklı bir şey tabiî ki bunlar maddeleşmiş şeyler, normlar, kalıplaşmış normlar.

Kişi ile kişi ilişkisinde değerlere bağlı gelişen bu ilişki türü, insanların farkında olsun olmasın yaşadığı bir ilişki türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüşmecinin söylediği gibi kişiden kişiye değişmesi ise, değer yargılarıyla olan ilgisindedir. Fakat

meslekî normlar olarak kaşımıza çıkan etik ilkelerin o mesleği yapan herkesi bağlayıcı bir tarafı vardır.

Katılımcı 15, işi ile bağlantılı olarak etik ilişkiye şu örneği vermiştir: "Mesela çocukla ilgili bir karar alırken, çocuğun fikrinin alınması ve onun merkeze konulması" ifadesini kullanmıştır. Katılımcı 9, müracaatçı meslek elemanı ilişkisine değinerek şu açıklamayı yapmıştır:

> Karşılıklı saygı. Birbirine dürüst ve açık davranma. Neden bunları söylüyorum, çünkü sosyal yardım alabilmek için yalan söyleyen müracaatçılar ile çok karşılaştım. Sırf yardım alabilmek için boşanan çiftler gördüm, ancak aynı evde birlikte yaşıyorlar.

Meslek mensubu ile müracaatçısı arasında karşılıklı güven ve dürüstlüğe dayalı bir ilişki olması beklenir. Ekonomik yardım alabilmek için yalan söylemek, hata boşanmak, değerlendirmede büyük bir sorundur. Boşanan çiftin gerçekten yardıma ihtiyacı olmasına rağmen, bu yardımı bir türlü alamadığı için mi boşanmıştır, yoksa dürüst davranmayarak ihtiyaçları olmadığı halde yardım alabilmek için mi? Uzman ile müracaatçı arasında iletişim etik bir ilişki üzerinden geliştiğinde, değerlendirmenin örgüleri daha rahat çözülebilecektir.

3.2.3.3. Uygulamada Etik Sorunlar

Bu başlık altında sosyal hizmet uzmanlarının işlerini yaparken ne tür etik sorunlarla ya da etik ihlallerle karşılaştıkları anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Katılımcı 1, iş yoğunluğuna vurgu yapmış ve idarecisinin kendisinden beklenen asıl işinden farklı olarak işler istediğini şu şekilde ifade etmiştir:

> Müracaatçıya yönelik etik olarak düşünürsek, kişinin, ailenin belli bir aşama göstermesi için daha çok vakit ayırman, vaka çalışması yapman, multi-disipliner çalışma yapman gerekiyor. Ancak senden beklenen bir vaka sayısı ve her vakaya ayırman gereken bir süre var, bunun yanında senden beklenen başka işler de var. Dolayısıyla emek verdiğinde olumlu geri bildirim alacağını bile bile yarım bıraktığımız çalışmalarımız çok.

Sosyal hizmet uzmanından beklenen, kişi ya da insan gruplarıyla sosyal çalışma yapıp, ihtiyaçların belirlenmesinde yardımcı olmak ve belli bir plan doğrultusunda kişiyi güçlendirmektir. Ancak başvuruların fazla, fakat personelin yetersiz olduğu durumlarda, çoğunlukla uzmanın geçici çözüm yolları bulup dosyayı kapatmak zorunda kalındığı durumlarla sıklıkla karşılaşılmaktadır.

Katılımcı 11, iş yükünün fazlalığı ve zaman zaman dış etkenlerden kendi ruh halinin olumsuz etkilenmiş olması gibi nedenlerle, müracaatçılarına kişi-kişi ilişkisinde etik davranmadığı dönemler olduğunu şöyle ifade etmiştir:

> Biz de bir insanız, bizim de bir yaşamımız var, toplumun içinde yaşıyoruz, bazen bizim de psikolojik sorunlarımız oluyor, bazen dosya sayımız çok fazla oluyor ve bu bizi kötü etkiliyor. Kötü etkilediği zaman bazen müracaatçı karşımıza geldiği zaman onlara karşı davranışlarımızda sertlikler olabiliyor. Karşımdaki insana değer verme konusunda eksiklikler yaşayabiliyoruz.

Sosyal hizmet uzmanı cinsel istismara uğramış çocuk, kadın, terkedilmiş engelli, yaşlı, ekonomik yetersizlik nedeniyle yoksulluk içinde olan insanlarla karşı karşıyadır. Bu durum sosyal hizmet uzmanında meslekî tükenmişliğe yol açabilmektedir. Bunun için çalışana psikososyal destek hizmetinin belirli aralıklarla sunulması gerekmektedir. Ancak henüz sosyal hizmet merkezlerinde böyle bir uygulama olmamıştır.

Yukardaki görüşe tersinden bakan, yani müracaatçıların eylemlerinin etik olmadığını belirten görüşmeci Katılımcı 23 şöyle devam etmiştir:

> Bazı müracaatçılar mesleği, devlet memurluğunu herşeyi bir kenara bırakın, bir insan olarak bile bize değer vermiyorlar, saygı duymuyorlar. Hani şunla karşılaştım son dönemde: engelli, yaşlılık alanında, gerek sosyal ve ekonomik destek alanında "yapacaksın işi", "benim sayemde buradasın", "ben olmazsam ekmek yiyemezsin". Şimdi böyle durumlarda aklımdan geçenlerle yapmam gereken farklı oluyor. O zaman ciddî bir ikilem yaşıyorum, ama yine o duygumu bunun dışında tutmaya çalışıyorum.

Sosyal hizmete ihtiyacı olan müracaatçıların bir bölümü, yaşadığı olumsuz durum karşısında yaşadığı çaresizliğe bağlı olarak saldırgan söylemlerde bulunabildiği gibi, bazı durumlarda fizikî şiddet olayları ile de karşılaşılmaktadır. Diğer taraftan çoğu zaman eğitim düzeyi hemen hemen en düşük olan insanlarla çalışıldığı için, görgüsü zayıf insanlar ile de karşılaşılmaktadır.

Katılımcı 20, çalışmalarına müdahale olduğunu, bununla birlikte müracaatçıları ile ilişkisinin de sorunlu olduğunu şöyle belirtmiştir:

> …Sonra müracaatçılarımın eğitim seviyeleri çoğunlukla çok düşük ve beni ona yardım bağlamak zorunda olan bir kamu görevlisi olarak görüyorlar. Eğer yardım bağlanmasa, çoğunlukla hakaretlere maruz kalıyorum.

Sosyal hizmet uzmanları, çoğunlukla büyükten küçüğe devredecek bir yoksulluk döngüsü yaşayan müracaatçılarla çalışmaktadır. Okuma-yazma bilmeyen ya da en temel

eğitimi dahi tamamlayamamış insanlarla iletişim kurmak, zaman zaman uzmanlar için güç olmaktadır.

Katılımcı 4, mesleğini yaparken kendisinden ve müracaatçısından kaynaklı oluşan etik sorunları şu şekilde dile getirmiştir:

> İçsel olarak kendimi bir müracaatçım ile özdeşleştirmeye başladığımda, ona iyi bir hizmet veremeyeceğimi düşünürüm. Çok sık olmaz, ama bu durumda etik olmadığını düşünerek dosyayı başka bir arkadaşıma devrederim. Tabiî ki insanız, benim de bir noktama değen bir şey olduğunda, bununla baş etmeyi bilmiyordum. Mesela bazen müracaatçı geliyor, mezhepsel bir şey söylüyor. Açık söylemek gerekirse, "Alevilerin başını keseceğim" diyor. Müracaatçı bana neden böyle bir şey söylüyorsa artık. Orada ister istemez soğuk terler akıyor sırtımdan. Benim bir vakam vardı, anne-baba IŞID'den cezaevinde. Çocuğun evine gidiyorsun, o benim gözümde bir çocuk. Ona gerekeni yaptım, ama IŞID'li biriyle çalışmam istense, diyorum, ne yaparım. Yine müracaatçı geliyor, mesela bana bunlardan, açık söylemek gerekirse, bir mezhebe yönelik inanılmaz bir hakaret içerikli şeyler. Kendi duygularımı nasıl daha uzağa itebilirim, Einstein'ın bir lafı var ya "paltonuzu çıkarıp girin", şurada paltomuzu çıkarıp girmemiz lazım. Burada tek bir kimliğiniz olabilir, o da sosyal hizmet uzmanı olmak. Kesinlikle çocuk çocuktur. İnsan da insandır yani.

Sosyal hizmet uzmanı karşılaştığı vakalarda kişiyle empati kurayım derken, sempatik bir ilişki kurabilmekte, kendisine yakın hissedip psikolojik bir bağ oluşturmakta, böylece de fark etmeden değer atfetmelere dayalı meslekî bir uygulama ortaya çıkmaktadır. Görüşmecilerin birçoğu gerek müracaatçı grubunun suça sürüklenmiş olmaları, eğitim düzeylerinin düşük olması, şiddet eğilimleri ve onları tetikleyen aile problemleri yaşıyor olmaları nedeniyle, can güvenliklerinin tehlikede olduğunu belirtmişlerdir. Bir uzmandan kimliklerini bir tarafa bırakarak, değer bilgisiyle kişiye yaklaşması beklenir. Bu yaklaşım çoğu zaman bir süre sonra karşısındaki önyargılara sahip kişide önyargıların kırılmasını ve güven ilişkisinin oluşmasını sağlar.

Katılımcı 5, yaşanan etik sorunları idareciler ve mesleği yapan personelin eğitimi üzerinden şu şekilde ifade etmiştir:

> Bir kere idarecilerin tutumu, sonra meslek elemanlarının hem yetersizliği hem de meslek elemanı olmayışları –hani sosyal çalışmacı adı altında herkes bu işi yapıyor– formasyonu/eğitimi zayıf. İki aylık, bir aylık stajdan sonra hemen alanda, birkaç arkadaşla birlikte incelemeye çıkılıyor. Ondan sonra da gözlemliyorlar, rapor nasıl yazılır, yazmaya başlıyorlar. Sosyal hizmet bu değil.

Meslekî çalışma raporlarının düzenlenmesi belli bir mesleki bilgi, beceri ve insan değerinin bilgisi gerektirmektedir. Bu formasyona sahip olmayan personel, gözlem

yaparak ve daha önce düzenlenmiş raporları okuyarak rapor yazmaya başlamakta; ya da biçim olarak meslekî çalışma raporu düzenlenmiş olmaktadır. Kişinin dosyasındaki bir eksik böylece tamamlanmış olur. Fakat raporun içeriğine, niteliğe önem verilmediğinde, hizmet talep eden kişi için neler yapılmış, neler yapılabilir soruları önemsiz kalmaktadır.

Katılımcı 10, yaptığı işe saygı duyulmadığını şu şekilde dile getirmiştir: "Bilgime saygı yok. Bilgiye saygı yok. Müracaatçının mahremiyetine saygı yok. Ben de ihlal ediyorum zaman zaman. Değerlendirmemi engelliyor tabiî ki."

Sahip olunan bilginin önemsenmemesi, değersizleştirilmesi, saygı duyulmaması bir süre sonra uzmanın yaptığı işe yeterli önemi vermemesine neden olabilmektedir.

Katılımcı 2, idarî sorunlara değinerek, yaşanan etik olmayan ilişkileri şu şekilde ifade etmiştir:

> Mesela liyakat ile çalışmıyoruz biz. Sen yıllarca aynı alanda çalışıyorsun. Senin deneyimine, bilgine, görgüne başvurulmaksızın kararlar alınıyor. Mesela şimdi deniliyor ki evlat edinme yönetmeliği çıkarılacak. Peki, alana soruldu mu? Alandaki uzmanın bilgi, görgü deneyimine başvuruldu mu? Hayır. Burada bir etik aykırılık var zaten. Sonra işe baktığında bir yere idarî bir atama yapılacaksa, sen atanmıyorsun gibi etiğe çok aykırı şeylerle karşı karşıya kalıyoruz.

Kanunlarda memurun işinde yükselme haklarından bahsedilir, sonra bu yükselmenin liyakate bağlı olduğu vurgulanır. Ancak çoğunlukla böyle olmuyor. Tepeden atamalar yapılıyor. Çok daha önemlisi, mevzuata değişiklikler yapılmaya karar verildiğinde, alanda yıllardır çalışan, sıkıntıları gören, çözüm yollarına ilişkin öneri sunabilecek kişilere fikirlerinin sorulmaması önemli bir etik sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katılımcı 9, bazı otoriteler tarafından müracaatçılar arasında ayırımcılık yapıldığını şöyle ifade etmiştir:

> Çoğunlukla çalıştığım sosyal hizmet merkezinde etik dışı sorunlar olmuyor. Ama bazı durumlarda mevzuata uygun olmasa da ve kişi için çok gerekmese de engellinin ailesinin siyasî baskı uygulayarak, sıra gözetmeden engelliyi kuruluşa yerleştirebiliyor. Tabiî bu durumda, biz de yapmak istemediğimiz bir işi yapmak zorunda kalıyoruz.

Katılımcı 12 de benzer etik bir soruna değiniyor:

> Ben kendim vicdanen etik davranırım, müracaatçının benim için hiçbir farkı yok, ben hepsine eşit davranmaya çalışıyorum, ama üst kademelerdeki idarecilerimiz bize bu yönde olumsuz etkiliyor muhakkak.

İdarenin, bunun yanında belli otoritelerin yapılan çalışmaya müdahaleleri ile hak edenin hak etiğini alamadığı, bunun yanında birilerinin hak etmedikleri halde kayrıldığı örneklerle sosyal hizmetler alanında sıklıkla karşılaşılmaktadır.

Katılımcı 15, idarecisi ile yaşadığı bir etik sorunu şu şekilde ifade etmektedir:

> Yani baskı ortamı bunu çok baltalıyor. Ben mesela burada bir raporu heyecanla okurdum, yani altını çizerdim, üstünü çizerdim, alırdım yani ona yakın okuma yapardım. Hayatımda belki çok az makaleyi öyle okumuşumdur. Ama bir senedir raporuma müdahale edecek kadar sınır tanımayan bir idareci ile çalışıyorum. Yaptırmıyorum, ama daha az rapor yazdığımı fark ettim. Benim başımı derde sokma diyor, dolayısıyla bu her zaman size rahat bir çalışma ortamı vermiyor.

Bir idareci zaman zaman meslekî çalışma raporlarında konu ile ilgili olarak bütün bilgilerin olmasını istemeyebilir. Çünkü idare ettiği kuruluşun eksiklikleri ya da ihmali sonucunda bir sorun yaşanmış olabilir. Bu nedenle idareci raporlara müdahale edip içeriğin değiştirilmesini isteyebiliyor. Bilgi saklamak, kurumu koruyup müracaatçıyı ihmal ediyorsa, bu durum etik bir ihlal olarak karşımıza çıkar.

Katılımcı 19, sosyal hizmet uzmanı ile idarecisi arasındaki etik ilişkiye eleştirel bir bakışla yaklaşmıştır:

> Uzmanla idareci çatışıyor. Uzman kendi gözüyle bakıyor. Süpervizyon alıyorsa oradan, anlamlandırdığı şekliyle bakıyor. Vakanın etkisi altında olabiliyor. Görüşmenin etkisi altında olabiliyor. Karar verirken etki ediyor. İdareci ne kadarını görüyor, uzman bilgi topluyor, bu etik bir durum, ama bilgisi olmayan idareci müdahale ediyor. Tabiî bunula birlikte uzman işbirliğine açık mı, idareci gerekli özgürlüğü tanıyor mu, etik nerede, bilgi nerede? "Ben dedim, oldu" diyen idareciler var.

Sosyal hizmet uzmanı ile idarecisi arasında, sınırların korunması koşuluyla, bilgi paylaşımının olması iş barışını sağlayabildiği gibi, bu yaklaşımla çatışmaların önüne geçilebilir. Böyle olduğunda idareci de, uzman da kendi işine odaklanır ve iş verimi artmış olur.

Katılımcı 14, mesleğini yaparken yaşadığı etik ikilemlerin yarattığı sorunlar üzerine şöyle durmuştur:

> Bazen bilgi isteniyor ve vermek durumunda kaldığımız oluyor. O bir ikilem, bizim için evet, bazı bilgiler paylaşılabilir. Bu bilgiler nelerdir, hani müracaatçının kendine zarar verme durumu varsa ya da bir başkasına zarar verme durumu varsa, ben bunu bildirmekle yükümlüyüm. İşte madde kullanıyorsa, belli bir yaşta ise, bunu bildirmek durumundayız, çünkü mevzuatın sana dayattığı şeylerden biri bunlar.

Yukarıdaki bölümlerde de belirtildiği gibi, karar vermede kimi çelişkiler yaşanabilmektedir. Ancak bunlara etik ikilem demek, uzmanı birinci düzeyde bağlayan bir ilişkinin yaşanıyor olmasını gerektirir –bir yargıcın kendi oğlunu işlediği bir suç iddiasından dolayı yargılamak zorunda olması gibi. Bu durumun sosyal hizmet uzmanı için geçerli olmadığı açıktır. Sosyal hizmet uzmanı bilgisi ve değerler yardımıyla bu çelişkileri aşabilir.

Katılımcı 21 de kaymakamlıkların, ilçe emniyet müdürlüklerinin kimi müracaatçılar hakkında bilgi isteyebildiklerini; madde kullanan gençler ile çalıştığını ama onları aynı zamanda ilgili adlî birimlere ihbar etmek gerektiğinden etik ikilemler yaşadığını belirtmiştir.

Sosyal hizmet alanında yaygın bir söylem olan "etik ikilem", aslında sadece sosyal hizmet alanı için kullanıldığında, tartışmalı bir sözcük olarak göründüğüne değinmiştik. Bir uzman ancak etik değer ve ilkelere ilişkin bilgisizliğinden dolayı etik sorun yaşayabilir. Trajik çatışmada karşılaştığı etik çatışmayla ilgili olarak İoanna Kuçuradi şöyle bir açıklama yapıyor:

> …kişi ile kişi ilişkisinde bir eylemin doğru bir değerlendirmesi yapıldığı halde, değerlendirilen eylem kişiye "zarar" verdiği için, değerlendiren kişinin kendiyle çatışmaya düştüğü –değerlendirmenin yaşattığı yaşantıyla, o koşullarda beninin belirlediği yaşantının çatıştığı– ve ilişkide bulunulan kişiye karşı görünüşte tutarsız yapmalara götüren durumdur bu (2011a, s. 47).

Burada bir uzman bilgi bakımından gelişmiş, olabilir ancak çıkarını öne çıkarttığında, yani etik olarak gelişmemiş olduğunda, çatışmalar yaşayabilmektedirler. Mevzuatı mı, müracaatçısının haklarını mı, koruması gerektiği konusunda ya da kendi çıkarını korumak isterken çatışmaya düşebilmektedirler. Bu nedenle sosyal hizmet alanında profesyonel çalışan bir uzmanın müracaatçısıyla kurduğu ilişki sadece mesleki, etik değer ve ilkeleri çerçevesinde gelişmişse, etik ikilem yaşama olasılığı ortadan kalkmış olur ve insan hakları da korunmuş olur.

3.2.4. İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet İlişkisine Dair Görüşler

Bu bölümde görüşmecilerden insan hakları ile sosyal hizmet mesleği arasında kurdukları ilişkiyi paylaşmaları istenmiştir. Bütün görüşmeciler sosyal hizmet mesleği ile insan hakları arasındaki ilişkiyi, kişinin haklarına ulaşması bağlamında devletin sorumluluğu ile bu sorumluluğun bir parçası olarak sosyal hizmet uzmanının oynadığı

roller açısından ele almışlardır. Bu bölümde birçok görüşmeci aynı sözleri kullanmıştır. Bu nedenle de tekrarlardan kaçınmaya çalışılmıştır.

Katılımcı 2, sosyal hizmet ile insan hakları fikrinin birbiri ile güçlü bir bağının olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

> Yumurta mı tavuktan çıkmış, tavuk mu yumurtadan çıkmış aynı, içiçe, ayıramazsın. Ne diyor İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi: herkes doğduğu andan itibaren vazgeçilemez, devredilemez, haklara sahiptir. Doğumdan itibaren diyor ya dolayısıyla sosyal hizmetle içiçe. Çünkü sosyal hizmetten doğumdan ölüme kadar herkes yararlanabilir.

Ayırım yapılmaksızın bütün insanların sahip olduğu insan hakları kişinin doğumu ile başlar, bu hakların koruyucusu ve sağlayıcısı olan mesleklerden biri de, daha önce belirtildiği gibi, sosyal hizmet mesleğidir.

Katılımcı 22 de insan haklarının korunmasında Evrensel Bildirgeye işaret etmiştir.

> Sosyal hizmetin temel felsefesinde insan haklarına saygı ve insan odaklı bakmak vardır. Mesleği yapabilmek için Evrensel İnsan Hakları Bildirgesine, ihtiyaçlar temeline bakmak lazım. Bu açıdan bakılması gerekir diye düşünüyorum.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde belirtilen, ancak uygulanmasında sorunlarla karşılaşılan normların tam olarak uygulanmasında sosyal hizmet uzmanı bir çaba sarf etmelidir. Katılımcı 21, uygulamasında Evrensel Bildirgedeki normlara atıfta bulunduğunu şöyle ifade etmiştir:

> En başta insan hakları temelinde çalışan bir meslek grubunun bir üyesiyim. Bu noktada bunları gözeterek, insan haklarını gözeterek çalışmamız lazım ki her çalışmamda da bununla ilgili raporlarıma İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinden şeyler ekliyorum.

Katılımcı 12, sosyal hizmet mesleğini insan haklarına bağlı bir sisteme benzeterek, bu sistemin dezavantajlı grupların haklarla buluşmasını sağlayarak çalıştığını şöyle açıklamıştır:

> Sosyal hizmet de insan haklarında kurulmuş bir sistem. En dezavantajlı kesimden en alt tabakadaki insan da olsa, o insandır. Hani hiçbir insanın hiçbir insandan üstünlüğü yoktur, herkes eşittir. Eşit muamele görme hakkı vardır, herkese bu şekilde muamele yapmamız gerek. Hani birinin maddî imkanı var, birinin yok diye öbürü daha ayrıcalıklı değildir, hepsine aynı düzeyde yaklaşmamız gerekir. Devleti temsil ediyoruz biz.

Şahin Taşğın da insan haklarının korunmasında devletin, kurumları ve kurumların uygulamaları ile bir aktör olduğunu vurgulamaktadır. Sosyal hizmetler ile ilgisinde ise,

sosyal dışlanmaya bağlı olarak varlığını sürdürmeyi başaramayan yurttaşlar için devletin, asgarî düzeyde de olsa, yurttaşlarının temel ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğini belirtmiştir (Şahin Taşğın, 2017, s. 205).

Katılımcı 1, sosyal hizmet ile insan hakları arasındaki ilişkiyi "…asıl amacımız hizmet sunduğumuz ihtiyaç sahibi insanları, insanî haklara ulaşmalarını sağlamak" olarak ifade etmiştir. Katılımcı 4, "Sosyal hizmet bir kere insan haklarının gerçekleşmesi ile ilgili çalışır. Her insanın insan olmaktan gelen hakları var ya, bunlara ulaşması için…" ifadesini kullanarak sosyal hizmetlerin insan haklarının sağlanmasındaki rolünü vurgulamıştır. Katılımcı 23, "Sosyal hizmetler insanların, hakları ile buluşmasını sağlar özünde" ifadesini kullanarak bir önceki görüşmeciyle paralel bir ifadede bulunmuştur.

Katılımcı 3, "Sanki ona lütfediyormuşuz gibi sunmamalıyız. Onun hakkı olduğu için, biz bu bakış açısıyla hareket etmeliyiz" diyerek, sosyal hizmeti kanunlarla belirlenmiş hakların sahiplerine ulaştırılması olarak gördüğünü ifade etmiştir. Katılımcı 15, "Sosyal hizmet bir insan hakları mesleğidir. İnsan haklarını korumaya, geliştirmeye, yaygınlaştırmaya, bildirmeye, öğretmeye, savunmaya yarayan bir araçtır sosyal hizmet" ifadesini kullanarak, mesleğin sadece var olanı uygulamak değil, insan haklarının geliştirilmesi ve toplumda yaygınlaştırılmasına vurgu yapmıştır.

Katılımcı 17, insan hakları ile sosyal hizmet mesleğinin arasındaki ilişkiyi bütün açıklığıyla şöyle ifade etmiştir:

> İnsan hakları ile sosyal hizmet mesleği birbirlerini tamamlayan iki alan. İnsan haklarını kendi haline bırakırsanız, herkesin kendi haklarına ulaşabileceği hayal olur. Sosyal hizmet mesleği devletin sunduğu haklara ulaşamayan kişileri haklarıyla buluşturan bir meslektir.

Kişiler, bir nedenden dolayı, haklarına ulaşamayan ve bu haklara ulaşamadığı için, hak ettiği değerin karşılığını alamayan, hatta biyopsişik yapısını olumsuz etkileyen durumlar ile karşılaşmaktadır. Barınma yeri olmayan, günlük beslenme ihtiyacı karşılanmayan, sağlık hizmetlerine ulaşamayan kişileri, bu haklarla buluşturmak sosyal hizmet uzmanının insan hakları ile ilişkisinde üstlendiği önemli bir roldür.

Katılımcı 1, sosyal hizmetin insan hakları ile ilişkisinde yukarıdaki görüşleri desteklemiştir:

> Dezavantajlı gruplarla çalışıyoruz. Bu gruplar ya da kişiler haklarını bilmiyorlar ya da insan oldukları için almaları gereken hizmetleri alamıyorlar. Burada biz

> devreye giriyoruz ve onları haklarıyla buluşturuyoruz. Barınmadır, beslenmedir, sağlıktır, eğitimdir, bunu yapamıyorsak bizim eksikliğimiz olur.

Katılımcı 13, "Biz gökten bir şey indirmiyoruz. Var olanı kişiye veriyoruz, bu kadar. Ya da görmesini ve tercih yapmasını sağlıyoruz" ifadesini kullanarak kişiyi haklarıyla buluşmasında uzmanın oynadığı rolü göstermiştir. Bu görüşü destekleyen Katılımcı 14, ise şöyle düşüncelerini ifade etmiştir:

> Kişinin güçlü yönlerini ortaya çıkarmak dediğimiz bu bağımsız hareket edebilmelerini sağlamak, kendi kaderini tayin etmesini sağlamak, bu boyutlarıyla sosyal hizmet ile insan haklarının çok içiçe olduğunu düşünüyorum. Ama uygulamada sıkıntılar var. Kurum bakımına aldığımız kaç tane çocuk kendi kültürel yapısı göz önünde bulundurarak yerleştiriliyor? Kendi kültüründen veya dilinden, ebeveynin yaşantısından çok uzak bir kültürde yetişiyor ve aileye dönüşte o yapıya yabancılaşmayla karşı karşıya kalıyor.

Buraya kadar olan açıklamalar barınma, beslenme, sağlık, eğitim gibi temel haklara ulaşamayan dezavantajlı grupların bu haklarla buluşmalarıyla ilgiliydi. Katılımcı 14, sosyal hizmet mesleğinin değer olarak kabul ettiği, "kişinin kendi kaderini tayin hakkının" kuruluşlarda çocuk için uygulanmadığını belirterek tartışmayı farklı bir boyuta taşımıştır. Çok kültürlü toplumların yuvalarında da farklı kültürlere sahip çocukların olması normaldir. Her kültürün ritüelleri ile çocukların bu yuvalarda yetiştirilmesinin güç olduğu da bilinmelidir. Bu durumda o an için egemen olan kültüre bağlı olarak çocukların yetiştirilmesi de etik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada doğru yol insanın değerinden hareketle, seküler bir yaklaşımla, Anayasanın laiklik ilkesini de gözeterek, kuruluş bakımında olan çocukların olanaklarını gerçekleştirecekleri bir muamele görmelerini sağlamak ve devletin kaynaklarını kullanarak aile ilişkilerini sürekli canlı tutacak uygulamalar geliştirmektir.

3.2.4.1. Uygulamalardan Yola Çıkarak İnsan Haklarının Korunduğu Çalışmalara Örnekler

Bu bölümde görüşme yapılan sosyal hizmet uzmanlarından insan haklarının korunmasına yaptıkları katkı üzerine durulmuştur. Görüşmeciler çoğunlukla kişi hakları olan temel hakların ve yurttaşlık haklarının korunmasına yaptıkları katkılara vurgular yapmışlardır.

Katılımcı 2, farkındalık çalışmaları yaparak yaşama hakkı kapsamında bilinçlendirme çalışmaları yaptığını şöyle ifade etmiştir:

> Şiddetle ilgili çok çalışma yaptık. Kadınlarla ilgili ve işte toplum merkezinde çocuk işçiliği ile çok çalışma yaptık. Yani grup çalışmaları yaptık. Kadınlarla böyle halkı da örgütleyen ve sorunlara sahip çıkan çalışmalar yaptık.

Sosyal hizmet uzmanlarının bir diğer rolü ise eğitim ve meslekî çalışmalar yaparak kişilerin haklarını bilmelerini sağlamaktır. Ve yine uzmanlar özellikle kadınların, çocukların, engellilerin yaşam haklarının çeşitli etkinliklerle anlaşılmasını sağlamak için çalışmalar yürütürler.

Katılımcı 4, insan haklarının korunmasında farkındalığın oluşturulmasıyla ilgili olarak yaptığı çalışmaları şu şekilde ifade etmiştir:

> Biz lisansta iken dördüncü sınıfta bir proje yazdık. Çocuk haklarının görünür kılınması ile ilgili çok güzel şeyler yaptık. Mesela hak temelli 23 Nisan etkinliği yaptık. Ankara Tuzluçayır'da bir ilkokulda. Bilgi Üniversitesi Çocuk Merkezi'nin bir oyunu var. Söz Küçüğün diye. Bunu gidip biz Mamak'taki okullarda çocuklara oynattık. Ben rehber öğretmenlerle görüştüm proje kapsamında. Başka İzmir Caddesini biliyorsunuz. Böyle beyaz tişörtler üzerine 2013 -2014 senesinde o dönem hak ihlaline uğrayan çocukların isimlerini yazdık. O zaman da Efe ölmüştü, İzmir'den. Ben mesela Efe olmuştum. Başıma lavabo düştüğü için İzmir'de öldüm. Ya da işte Güldünya, töreyi de yazmıştım o çok simge bir isim olduğu için. Okuldan yine çocuk gelişimi, PDR, sosyal hizmet öğrencilerine gidip orada montlarımızı çıkardık 5 dakika hareketsiz durduk. İnsanların dikkatini çektik. Ankara Üniversitesinde pano istedik. Dekanımız Şengül Hablemitoğlu idi. Verdi bize. Utanç duvarı dedik oraya o yıl işte. Hak ihlalinden ölen çocukların gazete kupürlerini çıkarıp astık.

Görüldüğü üzere toplumda farkındalık yaratabilmek için, görsel araçlar kullanılarak bir duyarlılık ya da bir bilinç oluşturma çalışmaları uzmanlar tarafından düzenlenip uygulanmaktadır.

Katılımcı 9, dezavantajlı gruplar içinde yer alan her kişinin biricik olduğuna şu şekilde vurgu yapmıştır:

> Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde uyum sorunu yaşayan engelli, çocukluk döneminde yeterli sevgi ve ilgiyi görememesi yetişme hakkının ihlalidir. Eğer gerekli sevgi ve ilgi gösterilirse, insan hakları korunur. Sevgi ve ilgi tüm kurumlarda yaşayan engellilere gösterilerek insan hakları geliştirilebilir.

Kurum bakımında en önemli sorunlardan birisi, gruplar halinde yaşayan kişilerin yeterli ilgi görmemeleri, kişilerin duygusal doyum sağlayamamalarıdır. Kurum bakımında olan kişi biricik olduğunu hissetmemektedir. Çünkü bütün sorunlarına rağmen "aile", kabul edelim etmeyelim, sevgi ve saygının yaşatıldığı ve kişinin ben duygusunun geliştiği ilk yerdir. Bakım işlevi olan kuruluşlardan aile ortamını beklemek pek güçtür.

Fakat “gönüllü aile” ya da “gönüllü veli” projeleri hazırlanıp kuruluş bakımında olan kişilerle özel olarak ilgilenilebilir, onların biricik oldukları hissettirilebilir.

Katılımcı 18 de, kurum bakımında olan çocuklara değer verilmediği, bunun için çaba sarfetmek gerektiğini belirtmiştir:

> Bizim temel nesnemiz/objemiz zaten insan. İnsanlara değer vermediğiniz zaman kurumdaki çatışmalı ortam ortaya çıkıyor. Çocuklar biran önce kurumdan kaçmak istiyor. Kendi hayatlarına bakmak istiyorlar. O yüzden insan hakları ile ilgili en büyük çalışma çocuklara değer vermenizdir. Böylece otomatik olarak insan haklarını korumuş oluruz.

İnsan ile çalışan sosyal hizmet uzmanlarından, insana, insan olduğundan dolayı çocuk, engelli, kadın, yaşlı ayırımı yapmadan gerekli değeri vermeleri beklenir. Burada değer vermek sadece sözde değil, uygulamalarla olmalıdır. Kuruluş bakımındaki kişinin, kuruluşta kendisini ilgilendiren hususlarda alınacak kararlara katılma hakkının olması, isteklerinin gözönünde bulundurulması, kendi farkını ortaya koyacak yeteneklerini gerçekleştirme fırsatının olması gibi kişiye insan olduğunu hissettirecek yaklaşımlar olmalıdır. Böyle olduğunda, belki ailesi olmayan kişi değerli bir varlık olduğunu duyabilir.

Katılımcı 15, uygulamasına başlarken önem verdiği ilk adımı şöyle ifade etmektedir:

> Evet, bir kere dezavantajlı bir gruba müdahale ederken yaptığınızla onu daha dezavantajlı konuma getirmemeye çalışıyorum. Çok dayanaklı görünseler de artık ayakta durmayacak kadar güçsüz hale gelenler ile çalışıyoruz. Zor bir şey. Bunun nasıl değerlendirilebileceğine, artısını-eksisini nasıl görmek gerektiğini, o kritiği yaşamayabilir yani. Bunu bilmek gerekiyor ki, kendi kaderini tayin etsin. Ama kendi kaderi mi kalmış O [kişi] kadersiz olmuş zaten.

Bir sosyal hizmet uzmanı çoğunlukla incinmiş kişilerle çalışmaktadır. Uzmandan karşısındakine değerli bir varlık olduğunu hissettirerek uygulamasına başlaması beklenir.

Katılımcı 17, hak kimin ise o hakkı sahibine vermek gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

> Kanunda evlât edindirmede evlilik şartı aranmıyor, tek erkek de tek kadın da evlât edinebiliyor. Kadın yapabilir deyip kadının yanına rahatlıkla çocuk yerleştirilirken, erkek için yapamaz diyorlar ve reddediyorlar. Ben reddetmem, incelerim. Yapabiliyorsa, çocuğu evlat edindiririm. Böyle vakalarım oldu.

Sosyal hizmet uzmanının bütün uygulamalarında olduğu gibi bu alanda da değerlendirme sorunu karşımıza çıkmaktadır. İnsan haklarının korunmasında önemli olan, doğru değerlendirme yapabilmektir. Doğru değerlendirme yapabilmenin ilk adımı ise önyargılardan arınmaktır. Ancak böyle olduğunda, yani ayırımcılık yapmadan kişiye yaklaşmakla ve onun sahip olduğu koşulları, özelliklerini ve yeteneklerini doğru bir şekilde görebilmekle mümkün olmaktadır.

Katılımcı 22, uluslararası standartlara uyulması durumunda insan haklarının daha rahat korunabileceğini şu şekilde belirtmiştir:

> İnsan haklarını koruyabilmek için evrensel şeyleri kabul etmek lazım. Yani verilen bir standart mutlaka kurumların vardır. UNESCO'nun, Bileşmiş Milletlerin belgelerine imza atıyor bizim devlet. Ama uygulamasında sıkıntı oluyor kimi zaman. Olduğu gibi kabul etmemekten kaynaklı sıkıntılar var, yöresel bakış açıları var, cinsiyetçi bakış açıları var. Bunların kırılması lazım. Bu da toplumun eğitimi ile olur.

İnsan haklarını koruyan uluslararası kurumların talep ettiği insanın evrensel değerlerine, yerel düzeyde sahip çıkmak, insan haklarının korunmasına katkı sağlar. Bu evrensel ilkeleri, örneğin yerel düzeyde kadın-erkek eşitliğini, kadının toplumsal yaşama katılımını sağlamaya, çocuk yaşta evlilikleri engellemeye çalışırken, gelenekler-görenekler ve grupların ahlâk normları ile çatışma yaşanabilmektedir. Sosyal hizmet uzmanı bu durumlarda sosyal değişim faili rolü üstlenir.

Katılımcı 19, temel insan haklarından dolaylı korunan hakların sağlanmasına vurgu yaparak, bu hakların sağlanması esnasında müracaatçının biricik olduğunun gözardı edilmemesi üzerine görüşünü belirtmiştir:

> Barınma, sağlık, bunlar var zaten. Uzman işini yapmıyorsa, insan haklarını ihlal etmiş oluyor zaten. Kişinin kimliğini ifşa edenler var. Müracaatçı uzmana herşeyini anlatıyor, çünkü o bir otorite. Bilgi aktararak destek istiyor. Sen de ona istediğini vereceksin.

Katılımcı 1 temel hakların yanı sıra, sosyal ve ekonomik destek hizmeti ile ekonomik kaynakların dağılımı, yeşilkart ile sağlık güvencesine ulaşım hakkını savunulması gerektiğini vurgulayarak şu örneği vermiştir: "Kadın hamile ve kocası terk ediyor, SED ile destekliyor, kürtaj olmaması için ikna ediyoruz, ceninin yaşam hakkı."

Bazı sosyal hizmet uzmanları insan haklarının insanın doğumu ile başladığını savunurken, bazı sosyal hizmet uzmanları anne rahmindeki ceninin de yaşama hakkı başta olmak üzere kimi temel haklara sahip olduğunu savunmaktadırlar.

Katılımcı 23, insan haklarının korunmasını "Sosyal hizmetlerle ilgili uygulamalarımın tamamının, az da olsa insan haklarını koruduğunu söyleyebilirim" şeklinde ifade etmiştir. Katılımcı 12, "…ben işimi iyi yaptığımda insan haklarını korumuş oluyorum" demiştir. Katılımcı 5, insan haklarını nasıl koruduğunu bir örnekle şöyle açıklamıştır:

> Bir kadın müracaatçım vardı, işsizdi. Onu İş Kurumuna yönlendirdim. Oradan onu bir işe yönlendirmişler, o olmamış, başka bir işe yönlendirmişler. Bu bir yıllık süreçte de ekonomik destek aldı, bizden. Bir yılın sonuna doğru iş buldu, ekonomik özgürlüğünü eline aldı, artık kimseye ihtiyacı olmadığını gördü. Kendi başına ayakta durabileceğini gördü. Bir birey olabileceğini, çocuklarına bakabileceğini gördü. Özgüveni yerine geldi. Daha sonrasında bunlarla birlikte kadın bilinçlenmeye başladı. Mesela çocuğu da, kendisi de bir takım kurslara katıldılar. Kadın kendine hobi edinmeye başladı. Ondan sonra çalıştığı işi beğenmedi kursa gitti, başka bir mesleğe yöneldi. Sürece bakınca aslında yok sayılan bir kişi, tükenmiş bir şekilde bize sosyal ve ekonomik destek almaya geliyor. Burada ekonomik yardım doğru kullanıldı, müracaatçı izlendi, onun için İş Kurumun'da savunuculuk yapıldı, her aşamasında danışmanlık yapıldı ve bu noktaya gelindi.

Yukarıdaki örnek vakada da görüldüğü gibi, bir sosyal hizmet uzmanı vaka yönetimi ile müracaatçısını kendi kendine yeter düzeye getirebilmekte ve müracaatçısının kendi "kaderini" belirlemesine yardımcı olabilmektedir. Kişinin olanaklarını gerçekleştirebilmesine, dolayısıyla insan haklarının sağlanmasına yardımcı olmak, yurttaşlık haklarıyla müracaatçının buluşmasını sağlamak, insan haklarının korunmasını sağlamaktır. Tabiî ki müracaatçının hayatını değiştirme yönünde isteği ve yeterli çabası olması şartıyla.

Katılımcı 14, sosyal hizmet uzmanının vaka yöneticiliğini insan haklarını koruma bağlamında şu şekilde ifade etmiştir:

> Savunuculuk dediğimiz şey de aslında insan hakları ile içiçe geçen yönlerden biridir. Bununla ilgili aslında ne yapıyorsunuz? Müracaatçınız çocuksa, hep çocuk üzerinden gidiyorum, ama farklı gelişen bireyler [engelli kişiler] üzerinden de gidelim, onları yaşamlarıyla ilgili kararları verirken birincisi, onları bu karara katmak çok önemli. İkincisi, onların toplumun bazı kaynaklarından yararlanmalarını sağlamaktır. Onlar adına bu kaynaklara ulaşabilmelerinde arabuluculuk yapmak, diğer bir boyuttur. Sosyal hizmet uzmanının fonksiyoneline [yapması gereken işe] ve insan hakları boyutuna denk gelen bir şeydir.

Sosyal hizmet uzmanı, vaka yöneticisi olarak kişinin temel haklarından dolaylı korunan hakları ile, yani yurttaşlık hakları aracılığıyla korunan haklarıyla, buluşmasını sağlayarak, yaşama hakkını da güvence altına almış oluyor.

Katılımcı 8, "Korunmaya ihtiyacı olan çocuk açısından bakarsak, öncelikle ihtiyaç tespiti yaparak, eğitim tedbiri, sağlık tedbiri, danışmanlık tedbiri ya da barınma tedbiri alınmasına karar verip mahkemeden talep ederim" ifadesini kullanarak şöyle devam etmiştir:

> …Bakım tedbirini en son çare olarak düşündüm. Kurum bakımına almadan, yani sosyal-ekonomik destekle destekleyip mümkün olduğunca kurum bakımına almamaya çalışırım. Yaşlı ve engellide de böyle alternatif sosyal hizmet modelleri var, engelli için evde bakım ücreti mesela. Bu paraya bakmak isteyen bir yakını varsa, bağlıyoruz.

Eğitim hakkından mahrum bırakılmış çocuk için alınan eğitim tedbiri ile öğrenimine devam etmesinin sağlanması, barınma ve beslenme ihtiyacı karşılanan kişinin sağlıklı bir yaşam sürmesi, dolaylı olarak diğer bazı haklarının da korunmasını sağlamaktadır. Yine yaşama hakkı sağlanan ve eğitim, sağlık, barınma gibi hakları ile buluşan kişi ancak sahip olduğu olanaklarını gerçekleştirebilir.

Katılımcı 21 de sosyal hizmet müdahalesi ile kişilerin haklarına ulaştıklarını şu şekilde ifade etmiştir:

> Mesela bu eğitim hakkı da bir insan hakkıdır, sağlık hakkı da öyle. Aileler eğitimsiz, bu nedenle kendi haklarından haberleri yok. Yani biz onları bu hizmetlerle buluşturarak, bir noktada insan haklarını koruyoruz.

Katılımcı 10, "Barınma hizmeti, ekonomik destek bunları ihtiyaç sahiplerine ulaştırıyorum, böylece haklarını koruyorum yani" ifadesini kullanmıştır. Yine Katılımcı 13, "Müracaatçılarımın bakım, barınma, iş, sağlık, eğitim haklarını korumaya çalışıyorum" ifadesini kullanmış, buna ek olarak da farklı bir yorum getirmiştir:

> Bunun yanında danışmanlık yaparken çocukların oyun hakkı var ve aileler bunu ihmal ediyorlar. Gelişmeleri için şunu söylüyorum, çocukların oyun oynama hakları vardır, yani "sizden alacağı var, alacağını çocuğunuza verin" diyorum."

Bir çocuğun fiziksel gelişiminin daha iyi olabilmesi, hayal gücünün gelişmesi, buna bağlı olarak da yaratıcı bir insan olabilmesinde oyunun önemli bir yeri vardır. Bir çocuk için oyun, tıpkı eğitim hakkı gibi ele alınabilir. Çünkü eğitim bir tarafıyla insana

nasıl ki belli bir yetenek kazandırabiliyorsa, oyun da çocuğun hayal dünyasını geliştiren bir faaliyettir.

Katılımcı 11, "…biz insanî değerlere çok önem veren bir meslek grubuyuz. Bunun için de bence bizim biraz daha başta ya da yönetimde olmamız gerektiğini düşünüyorum" ifadesini kullanarak, aslında insan haklarının korunmasında gerekli olan sosyal politikanın oluşturulmasında sosyal hizmet uzmanlarının yer almasına vurgu yapmıştır.

Katılımcı 16, "Örneğim yok" demiş, Katılımcı 3, insan hakları terimini duyunca çekinmiş ve "bu soruyu, lütfen, geçelim" ifadesini kullanmıştır. Katılımcı 7 "…insan haklarının korunduğunu düşünmüyorum, 'mış' gibi yapıyoruz" ifadesini kullanarak sosyal hizmet uygulamalarını eleştirmiştir.

Bu alt bölümde sosyal hizmet uzmanlarının büyük çoğunluğu insan haklarının korunması yönünde fikir birliği içinde oldukları, meslekleri gereği bu koruma işini yerine getirmeye çalıştıkları anlaşılmıştır. Bununla birlikte bazı uzmanlar işlerinde yaşanan insan hakları ihlalleri nedeniyle, bu başlık altındaki görüşme sorularına Katılımcı 7 ve 3 de olduğu gibi tepki göstermişler ya da susmuşlardır.

3.2.4.2. Uygulamalardan Yola Çıkarak İnsan Haklarının Korunmadığı Örnekler ve Yarattığı Tehlikeler

Bu alt başlık altında, sosyal hizmet uzmanlarının meslekleri ile ilgili olarak uygulamalarından yola çıkarak, korun(a)mayan insan hakları ya da tanık oldukları insan hakları ihlallerine dair ve bu insan haklarının korunmaması ya da insan haklarının ihlallerinin ne gibi tehlikeler doğurabileceği konusunda görüşlerine başvurulmuştur.

Katılımcı 1, incelemeler sonucu çocukların yaşadıkları sorunları çözebilmek için aldıkları tedbir kararlarının işlevselliğini eleştirmiştir:

> Eğitimine bir nedenle devam edemeyen çocuk ya da ailesi tarafından sağlık kontrolleri yaptırılmayan çocuklar için tedbirler alıyoruz. Tedbirlerin uygulayıcıları ise sağlık kurumları ve millî eğitim kurumları, ancak bunlar görevlerini zaman zaman yapmıyorlar. Dolayısıyla tedbir uygulanamıyor, çocuk okula gitmiyor ya da sağlık kontrolleri yapılmıyor. Tehlikeli, tabiî ki eğitim almamış çocuktan ne beklenebilir ki.

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanununun 5. maddesinde sıralanmış olan koruyucu ve destekleyici tedbirlere baktığımızda, danışmanlık tedbirinin uygulanmasından Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı sorumludur. Eğitim tedbirinin

uygulanmasından Millî Eğitim Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı sorumludur. Sağlık tedbirinin uygulanmasından Sağlık Bakanlığı sorumludur. Bakım tedbirinin uygulanmasından Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı sorumludur. Barınma tedbirinin uygulanmasından ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Yerel Yönetimler sorumludur.[9] Görüşmeciler bu tedbirlerin uygulanması ve denetimi hususunda personel yetersizliği, mahkemelerin takip sistemlerinin zayıflığı gibi sıkıntılar olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcı 7, danışmanlık tedbirinin ve sağlık tedbirinin uygulanışı ile ilgili eleştirisini şöyle dile getirmiştir:

> Bir örnek vereyim: adam eşini 13 yaşındaki kız çocuğunun önünde bıçaklayıp öldürüyor. Çocukla birlikte saatlerce ölünün yanında bekliyor. Adam tutuklanıyor, çocuğun bakımını ise anneanne üstleniyor. Tabiî çocuğun yaşadığı travma ortada, sağlık tedbiri ve danışmanlık tedbiri alınıyor. Sonuç şu: sağlık tedbirini uygulayan doktor çocukla bir defa görüşüyor, ilâç yazıyor ve mahkemeye sağlık tedbirinin uygulandığını, randevu verdiğini ve tedbirin kaldırılması yönünde yazı yazıyor ve mahkeme sağlık tedbirini kaldırıyor. Çocuk bir daha doktora gitmiyor. Tedbir kaldırıldığı için doktor hastayı takip etme zorunluluğu hissetmiyor. Bizde danışmanlık tedbirini uygulayan personel "yas terapisi" [ölen bir yakını nedeniyle verdiği tepkiyi normalleştirme çalışması] yapacak, ancak eğitimi buna yeterli değil, çocukla bir defa görüşüyor çocuk bir daha gelmiyor. O da mahkemeye danışmanlık tedbirinin kaldırılması yönünde rapor gönderiyor. Tedbir kalkıyor. Tehlike şu: bu çocuğun sağlıklı bir gelişim göstermesini bekleyebilir miyiz? Tabiî ki hayır.

Çocuklar için alınan bu önleyici ve koruyucu tedbirler uygulandığında iyi sonuçlar alınabileceği gibi, çocuğun ihtiyacı olmasına rağmen uygulanamadığında ya da uygulanmış gibi gösterildiğinde, etik bir sorun ile karşılaşmaktayız. Çocuğu düşünmekten çok kendisini düşünen ve işini bürokratik işleyişe göre yapan ancak içerikte çocuğa pek bir faydası dokunmayan personelin aslında kendisini aldattığı, bunun yanında çocuğu yalnız bıraktığı anlaşılmaktadır.

Katılımcı 21, bu tedbir kararlarının uygulanmasında yaşanan ihmali şu şekilde ifade etmiştir:

> …bunu yine vaka üzerinden söyleyeceğim. Örneğin, bir çocuk hakkında sağlık tedbiri aldığınız zaman, normalde daha önce Toplum Sağlığı Merkezleri bu tedbiri uygularken, şimdi çocuk hastaneye sevk ediliyor, hastane yetkilisi gidip çocuğun

[9] http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/data/544e2471369dc318044059a0/%C3%87ocuk%20Koruma%20Kanununa%20G%C3%B6re%20Verilen%20Koruyucu%20Ve%20Destekleyici%20Tedbir%20Kararlar%C4%B1n%C4%B1n%20Uygulanmas%C4%B1%20Hakk%C4%B1nda%20Y%C3%B6netmelik.pdf (29/05/2018-00:22)

> düşüncesini soruyor, "tedavi olmak istiyor musun, istemiyor musun? Hastaneye götürelim mi?" diye soruyor. Çocuk da "hayır, ben istemiyorum" dediği zaman tedavisi yapılmıyor. Üsküdar İlçe Millî Eğitim Müdürlüğünde eğitim tedbirlerinin hepsi duruyor. Bir buçuk senedir, 160 tane çocuk okula gidemiyor şu anda. Mahkemenin denetiminin yetersiz kalması sadece mahkemenin değil, kurum ve kuruluşların hepsinin yetersiz kalması. Denetimin eksik olması bunları engelliyor. Yani eğitime ulaşamayan çocuğu bir noktada kaybedeceksiniz. Mesela madde kullanan bir çocuğun kendisine sorun, zaten 18 yaş altında bir çocuk mahkeme kararı ile sağlık tedbiri almışsınız ve o madde kullanan çocuğun daha ileri gitmemesini, maddeyi tedavi olmadan kullanmamasını bekleyemezsiniz, yani çok zor bir ihtimal. Yani bir noktada onları kaybetmek diye düşünüyorum.

Tedbir kararlarının uygulanmasında, tedbir kararını uygulayan kurumun her üç ayda bir tedbir kararının devamı ya da sonlandırılmasına dair bir raporu ilgili mahkemeye sunma zorunluluğu vardır. Ancak mahkemelerin takip sistemlerinin zayıf olması ve kurumların denetim sistemlerinin yeterince işlememesi nedenleriyle, uygulamada sorunlar yaşanmaktadır.

Katılımcı 23 de aynı soruna bir başka açıdan şöyle yaklaşmıştır:

> Bazen tedbir kararlarını aileler veya çocuk reddedebiliyor. Eğitim tedbiri temel insan hakkıdır bence. Eğitim tedbiri alınıyor, ama uygulamada çocuk istemiyor. Burada "çocuk istemiyor" demek çok doğru bir savunma değil. Onun o algıda olması beklenemez. Zaten burada görev ebeveynlere ve eğitim kurumlarına düşüyor. Ben Millî Eğitimin bunu yerine getirdiğini düşünmüyorum. Onlar biraz daha çoğula/genele bakıyor. Onlar olumsuz çocuk, kötü örnek çocuk diye değerlendiriyorlar. Diğer çocukları olumsuz etkileyecek, sınıfın düzenini bozacak, belki okula kesici alet ya da madde getirecek. Bu çocuğun okulda bazen olmaması tercih edilebiliyor. Yaptığım bazı incelemelerde şuna denk geldim:. Çocuk 6. sınıfa gelmiş ama okuma-yazma yok, sağlık sorunu da yok, okula doğru düzgün gitmemiş, ama sınıf geçmiş. "En son ne zaman okula gittin?" dediğimde, hatırlamıyor bile. Devamsızlıktan kalmamış ama. Ne önemi var derseniz, kişinin refahını, yaşam standardını etkiler. Eğitim almamış çocuk birçok şeyden mahrum kalmış oluyor. Kişinin kendi kişisel gelişimi anlamında, toplumsal anlamda sıkıntı yaratıyor. Suça sürükleniyor, suç mağduru oluyor. O zamanlar çocuk, ama yetişkin olduğunda daha farklı bir gözle bakılıyor. Toplumda, devlette çok farklı bir gözle bakıyor. O zaman "suça sürüklenen çocuk", "mağdur çocuk" sıfatı bundan çıkıyor. O zaman da zaten toplumun dışına itiliyor.

Çocuk için bir ihtiyaçtan dolayı alınan tedbirlerin uygulanmasında çocuğun ya da ailesinin uygulamayı istememesi, uygulayıcı kurumların da bu istememe durumunu kabul etmeleri tedbirin alınış amacına aykırıdır. Çünkü tedavisi yapılmadığı için, okula gidemediği için, kalacak yeri olmadığı için tedbir kararları mahkeme tarafından alınmaktadır. Zorlayıcı bir tarafı vardır ve bu mahkeme kararlarına kurumların uyması beklenir. Tabiî çocuk hakkında eğitim tedbiri olmasına rağmen okula gitmediği tespit

ediliyor, ancak tedbir kararı da uygulanıyor gibi gösteriliyorsa, yani okula gitmeyen çocuk devamsızlıktan kalmıyorsa, burada kurumlardan kaynaklı bir yozlaşma olduğunu rahatlıkla söylemek gerekir.

Katılımcı 15 de, verdiği örneklerle, bu yozlaşamaya şu şekilde değinmiştir:

> Mesela kuruluşlarda kalan çocukların yüzde yirmisi-otuzu sokakta çalıştırıldığı için kuruluşta. Kurumdan çıkıyorsunuz, bir metre sonra çalışan, dilenen çocuklar var. Kurumdaki ile o sokaktaki arasında nasıl bir fark var. Sosyal hizmetin bunu kendisine sorması gerekiyor. Bir örnek daha: eğlence mekânlarına gidelim. Herkesin kendisini iyi hissettiği, mutlu olduğu eğlence mekânları, Kadıköy'de, Taksim'de, Cihangir'de oturanlar arasında savcı, hukukçu, sosyal hizmet uzmanı, psikolog var. Çocuklar gelip mendil satmaya çalışıyor. Burada çocuk işçiliğine şahit olunuyor. Hergün şahit olduğumuz bir sürü karşılaşma var.

Çocuğun sokakta çalıştırılması, ülkemizde çocuğun ihmal ve istismarı olarak kabul edildiğinden, bu durumlarda aile hakkında adlî işlem yapılması beklenmektedir. Çocuk için de okula devam etmiyorsa devamının sağlanması, sağlıklı beslenmesi, barınma sorunu varsa çözülmesi gibi önlemler alınmasını içeren bir dizi tedbirin uygulanması gerekmektedir. Ancak böyle olmadığını görüyoruz. Çoğunlukla sorun resmî bir evrakla uzmana, hakime, savcıya, polise v.b. ulaştığında, bu meslek mensupları işlerinin gereğini yapmaktadırlar.

Katılımcı 8, bir çocuk için uygun sosyal hizmet modelinin belirlenmesi için değerlendirmenin önemine vurgu yapmıştır:

> Olası risklerin bakım tedbirine dönmesi gerekip de döndürülmemişse, her türlü risk oluşabilir çocuk için, ihmalden eğitim aksayabilir. Sağlıkla ilgili bir problem varsa, tedavi olmayabilir. Her türlü istismar, cinsellik de dahil, madde kullanımı, herşey olabilir, en sonunda da hayatını kaybedebilir. Daha ötesi yok. Bu durumları iyi değerlendirmek gerekir.

Ülkemizde çocuğun sokakta çalıştırılması ya da dilendirilmesi ile ilgili vakalarda sosyal hizmet uzmanından beklenen, ihmal ve istismara yol açan ebeveynin bu eylemi bilinçli olarak mı, yoksa farkında olmadan mı, yani çocuk yetiştirme kapasitesi olmasına rağmen bunu bir nedenle beceremediği için mi yaptığını tespit etmektir. Uzmandan eğer ebeveynler bilinçli olarak çocuklarını sokakta çalıştırıyor ve dilendiriyorlarsa, çocuk ile ilgili olarak koruyucu tedbirlerden bakım tedbiri alınması beklenir. Bu eylem bilinçsizce yapılıyorsa ve aile üyelerinin belli bir bilince ulaşabileceği düşünülüyorsa, bir şekilde aile ortamında çocuk için eğitim, danışmanlık ve sağlık gibi önleyici tedbirlerin alınması

uzmandan beklenmektedir. Bu kararlara varmak da bir değerlendirme sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katılımcı 10, sosyal hizmet uzmanın görevini doğru bir şekilde yapması durumunda insan hakları ihlalleri olmayacağını şu şekilde ifade etmiştir:

> Keyfilik olmadığı sürece insan hakları korunur. Çünkü bilgi var. Ama personelde bitiyor, yapmayabilir. Yapmasa ne olur? İnsan ölür, aç kalır, eğitim hakkından mahrum kalır, tedavi görmez. Yok mu bunlar? Var, karşılaşıyoruz bu tür örneklerle. Meslek mensubu önemsemiyor.

Çalışırken odağında insan olan sosyal hizmet uzmanı, ondan bekleneni doğru bir şekilde yapması durumunda, kendisini ilgilendiren boyutunda insan haklarının korunmasını sağlamış olacağı gibi, uygulamada en az düzeyde insan değerinin harcanması örnekleri ile karşılaşılacaktır.

Katılımcı 5, yaşlı ve engelli kurum bakımı alanında yaşanan "adam kayırmacılığına" bağlı olarak yaşama hakkının ihlaline şöyle değinmiştir:

> Uzun süre bakıma ihtiyacı olan, kurum bakımı sırasında bekleyen bir yaşlı ve engelli varken o alınmıyor, ama çok kısa sürede başvurup bir şekilde referans gösteren bir yaşlı ya da engelliyi kuruluşa alabiliyorlar. Benim bir sürü engelli ve yaşlım alınmadığı için öldü yani. Hem engelli hem yaşlı için tehlike, hem de o sorunu yaşayan aile için tehlike, saldırgan şizofren hastası var düşünün, anneyi bıçaklamış, babayı bıçaklamış ailenin de bu durumda hayati riski söz konusu olabiliyor.

Yaşlı ve engelli kurum bakımında, kuruluşların kapasite üstü çalışıyor olmaları nedeniyle, her talep eden hızlıca kuruluşa yerleştirilememektedir. İlk etapta kendi yaşamı tehlikede olan ya da çevresindekilere zarar veren kişiler acil olarak kuruluşa yerleştirilmektedirler. Normal koşullarda ise, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca ya da altyapısı yeterliyse ilgili il müdürlüğünce bir sıralama yapılmaktadır. Sırası gelen yaşlı ya da engelinin kuruluşa daveti sağlanmaktadır. Ancak uzmanlarla yapılan görüşmelerde, inceleme raporlarında acil olarak yerleştirilmesi talep edilmesine rağmen yerleştirilmeyen, ancak acil olmadığı için sıraya alınması talep edilen engelli ya da yaşlıların zaman zaman acilmiş gibi kuruluşlara yerleştirildikleri, dolayısıyla hak ihlallerine neden olunduğu bilinmektedir. Ayrıca, kuruluş sayısı ve kapasitelerinin de artırılması gerekmektedir.

Katılımcı 11, bakıma muhtaç engelli ve yaşlısıyla sürekli yan yana kalan akrabaların yaşadığı sorunlara vurgu yapıştır.

> Aileler engelli ile 24 saat zaman geçirmek zorunda kalıyorlar ve 24 saat başında kalmak zorunda kaldıkları için psikolojik olarak çok kötü etkileniyorlar, bununla alakalı herhangi bir danışmanlık da verilmiyor. Bu benim insan haklarının sağlanamadığına verebileceğim en iyi örneklerden bir tanesidir. Bunla alâkalı şu oluyor: ailelerde psikolojik bunalımdan dolayı intihar vakaları yaşanıyor, ya da engelliyi-yaşlıyı sokağa atabiliyorlar. Yaşlının dışarıda/sokakta karşılaşabileceği istismarlarla karşı karşıya bırakmış olabiliyorlar. Bununla alakalı çok fazla örnek var.

Sosyal hizmetler alanında evde bakım ücreti bağlanan bir kişi, Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü ile yaptığı anlaşma gereği bakımını üstlendiği engelli ile sürekli yanyana –istisnai durumlarda günün en az 8 saati yanında olmak– ve onun ihtiyaçlarını karşılamakla görevlidir. Böyle olunca sosyal hayatı kısıtlanan bakıcı, zaman zaman psikolojik sorunlar yaşamakta, ancak bu bakıcılara özel olarak herhangi bir profesyonel destek sunulmamaktadır.

Katılımcı 12, toplumsal duyarlılık ve devlet kurumlarının duyarsızlığına değinmiştir:

> Geçen hafta bir yaşlı aldık. Vatandaş beş yıl boyunca bir hastanenin bahçesinde yaşamış. Şöyle bir şey var, beş yıldır fark edilememiş. Şimdi mi fark edildi? Hani şöyle bir şey var; illa ölüm aşamasına geldiğinde mi fark ediliyor? Kimse fark etmemiş beş yıldır. Yaz aylarında bahçede uyumuş, kış aylarında hastanenin acil servisinde. Oradaki, hastanedeki sosyal hizmet uzmanı onu hiç mi görmemiş? Hiç mi işlem yapmamış? Yapmamışlar işte.

Bir kamu kurumunun sınırları içinde sağlıklı bir barınma yeri olmadan yaşamış bir kişinin Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğüne bildirilmemiş olması düşündürücüdür. Kamu kurumlarının karşılaştıkları bu tür vakalarda ilgili kurumlara bildirim zorunluluğu vardır.

Katılımcı 4, göçmenlerin yaşadıkları insan hakları ihlallerine şöyle yaklaşmıştır:

> İnsan hakları ile ilgili şimdi şöyle bir şey var. Biz Cenevre Sözleşmesini imzalamışız ve bu insanları buraya almak zorundayız. İnsanlar buraya geliyorlar ve insan onuruna yakışmayacak şekilde yaşıyorlar. Öyle kötü şartlarda yaşıyorlar ki, savaş kadar kötü. Türkiye Cumhuriyetinde karşılaştıkları da onlar üzerinde travmatik bir etki yaratıyor. Metrobüste bile "sen Suriyelisin kalk", "ben Türküm, ben oturacağım" deniyor. Böyle bir şey olabilir mi ya! İnsan hakları ihlalleri her yerde. Bir odada dört Suriyeli aile yaşıyor, sonra toplumda dışlanıyorlar. Bence insan için felâket.

Geçici koruma altındaki Suriyeliler ile ilgili olarak, toplumdaki sıradan bir insanı bir tarafa bırakalım, Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğünde çalışan bir meslek mensubunun dahi Suriyeli göçmenleri dışlayabildiği örnekler ile karşılaşılmaktadır.

Geçici koruma altındaki Suriyeliler, evde bakım hizmeti hariç, bütün sosyal hizmet uygulamalarından yararlanmaktadırlar. Nedeni de şudur: evde bakım hizmetinin takibini daha kolay yapabilmek için ikamet izni gerekmektedir. Bu ikamet izni ise şu an İstanbul için verilmemektedir. Ancak Geçici koruma altındaki Suriyeliler ya Avrupa'ya göç etmek istedikleri ya da İstanbul dışında bir ile yerleşmek istemedikleri için ikamet izni almak istemedikleri anlaşılmaktadır.

Katılımcı 17, cinsel yönelimleri farklı olan yurttaşların sosyal hizmet uygulamalarından yararlanırken, yaşadıkları ayırımcılığı şu örnekle dile getirmiştir:

> Ayırımcılığın olduğu vakalarda çok oluyor, özellikle cinsel olarak farklı yönelimlere sahip kişiler evlat edinmek isteyince. Mevzuatta "veremezsin" diye bir kural yok, ancak çocuk bunlara verilmiyor. Ben de vermiyorum, çünkü bunu yaparsam, ciddi sorunlar yaşarım. Daha önce de belirttim; ahlakî bir mesele diyorlar.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası dahil, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının işleyişini düzenleyen mevzuata bakıldığında, din, dil, ırk ayrımı yapılmaması özellikle vurgulanmaktadır. Ancak bununla birlikte "Türk ailesinin ahlâk yapısının korunması, toplumun örf ve adetlerine saygı gösterilmesi ve yaşatılması", ibarelerine sık sık karşı karşıya gelinmektedir. Bu nedenle farklı cinsel yönelime sahip kişiler Türk aile yapısına uygun bir hayat sürmedikleri nedeniyle, mevzuatta yeri olmasa da başvuruları reddedilmektedir.

Katılımcı 22, göçmenlerin ve farklı cinsel yönelime sahip kişilerin haklarının korunmaması durumunda yaşanacak tehlikelere şöyle değinmiştir:

> Yani korunmazsa, bu bir sorun her anlamda, Suriyeliler konusunda da örnek verirsek, korunmadığı zaman toplumsal huzur ve barış olmaz. Kişisel güvenlik olmayabilir. Bunlar istihdama sevk edilmediği zaman toplumsal sorunlar meydana gelebilir. İşte dilenmeden, hırsızlıktan kaynaklanabilecek bir sürü sorun var. Yani bir şekilde bunların korunması lazım. LGBT'ler korunmazsa ne olur? Korunmazsa, her şey her anlamda böyle bir yaşantı var bir şekilde korunması lazım. Bunlar hangi açıdan, cinsel sağlık açısından, onların hem istihdama kavuşturulması açısından, kadın cinayeti ya da bu LGBT'lilere karşı cinayetler çok fazla oluyor. Bu, düzeni bozmaktadır. Ruhsal sıkıntılar da yaratmakta.

Kişi sosyal ve ekonomik haklara ulaşamadığında, başta insan haklarından olan yaşama hakkı tehlikeye girmekte ve bu kişi yaşamak için de başkasının yaşama hakkını ihlal edebilmektedir. Dolayısıyla insan haklarının ayırımsız bütün insanlara sağlanması, toplumsal barışın sağlanması da demektir.

Katılımcı 3, gizlilik ilkesinin ihlalinin sonucunda kişinin yaşamının tehlikeye girdiğini şu şekilde ifade etmiştir:

> Diyelim ki aile içi şiddetten, töreden kaçan kadınlar bize geliyorlar. Daha önce de bahsetmiştim, vaka içeriye geliyor ya, oradan girip bize gelinceye kadar herkes zaten görüşmeyi yapmış oluyor. Güvenlikten, çaycısından, kat görevlisine kadar herkes biliyor.

Can güvenliği tehlikede olan insanların korunmasında bütün personelin gizlilik kurallarına uyulması beklenirken, gizlilik kurallarına uyulmadığı durumlar ile de karşılaşılmaktadır.

Katılımcı 16 da gizlilik ilkesine uyulmadığını şu örnekle eleştirmiştir:

> Geçen gün bir yerdeydi, hangi il hatırlamıyorum. Bir olay olmuştu. O, duyduğum bir haberdi. Kadın konuk evinde kalıyor aslında, kadın çocuğu ile Aile Bakanlığına ait başka bir binada, güya gizlilik kurallarına göre görüşme yapılıyor. Görüşme bitiyor, kadın binadan çıkıyor, konuk evinin aracına tam binerken eşi tarafından öldürülüyor. O adam nereden duydu bu görüşmenin orada olacağını? Burada bir gizlilik problemi var mesela. Ya o insan öldü, daha önemli bir şey var mı?

Bir yasal düzenleme olmasına rağmen kadın cinayetleri ülkemizde devam etmektedir. Görüşmecinin verdiği örnek 3 Ekim 2017 tarihinde Kastamonu Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü hizmet binasının önünde yaşanmış ve bu olay sonucunda kadın hayatını kaybetmiştir. Bu olay sonrasında yapılan soruşturmada gizlilik ihlali olup olmadığına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Katılımcı 20, kamu personeli olarak tanık olduğu insan hakları ihlallerini şu şekilde dile getirmiştir:

> Kadınlar korunmuyor. Kadın cinayetlerine bakalım, kadın gidip koruma talep ediyor. Aile Mahkemesi talebini kabul ediyor. Eşine uzaklaştırma veriyor, ancak bu, yazıda kalıyor. Adam geliyor, yine şiddet uyguluyor ya da öldürüyor. Erken yaşta evlilikler var sonra, 13 yaşında, 15 yaşında evlendiriyorlar. İstismar bu ama savcı soruyor 15 yaşındaki kıza "kendi rızanla mı cinsel birliktelik yaşadın?" "Evet" derse, suç hafifliyor. Bir de şu var: kemik testine gönderiliyorlar, ne hikmetse, benim ilgilendiğim tüm çocukların kemik yaşı kimlik yaşından büyük çıktı. Çocuk, çocuk doğuruyor, adolesan anne oluyorlar. O çocuğun çocukluğunu yaşayamadan anne olması ne demek ve gelecekte sorunlar başlıyor. Toplumsal olarak öğrenilmiş ve normalleşmiş bir durum.

Burada mevzuat belki cinsiyetçi bir ayırıma izin vermiyor, ancak uygulamada kamu görevlisinin işini tam olarak yapmadığı ya da gelenek-göreneklerin etkisinde kaldığı sonucu çıkıyor. 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin

Önlenmesine Dair Kanun[10] içerik olarak kadını korumak üzerine hazırlanmıştır. Erken yaşta evlilik ya da çocuğun cinsel istismarının Türk Ceza Kanununa göre cezaî bir karşılığı vardır. Her iki kanunun insanı korumak için hazırlanmış olsa da, kanunun uygulayıcılarının koruma yükümlülüklerini tam manasıyla yerine getirdiklerini söylemek güç görünmektedir.

Katılımcı 2, "Bizim ülkemizde ekonomik yardımların bağlanmasında bir düzensizlik var, hak eden almıyor, hak etmeyen alıyor" ifadesini kullanmıştır. Katılımcı 14, "Bence en büyük insan hakkı ihlali sosyal adaletin sağlanmamış olmasıdır" demiştir. Katılımcı 10, "Kadınlar ve erkekler çocuksuzsa, ekonomik yardım alamıyorlar" ifadesini kullanarak mevzuatın yetersizliğinden bahsetmiştir. Katılımcı 9, "Özel bakım merkezleri var, biliyorsunuz, orada kalan engellinin aylık ücretini devlet ödüyor, ama nasıl bakıldıkları şüpheli" ifadesini kullanmıştır. Hemen hemen her ülkede yoksulluk denen bir olgu var ve insanlar bu olgunun hem sonuçları ile hem de nedenleri ile yaşamaktadırlar. Yoksulluk içinde yaşayan kişilerin tespit edilmesi ve onların devletin ekonomik yeterliliği ölçüsünde adil ve eşit bir şekilde desteklenmeleri beklenir. Bu da doğru sosyal politikalar yaparak ve etik çalışan kamu görevlileri ile ancak hayata geçirilebilir.

Katılımcı 18, sosyal hizmetler alanında insan haklarını korumaya çalışmanın çalışanların insan haklarını tehlikeye soktuğunu şöyle ifade etmiştir:

> Karşılaştım, şöyle durumlar oldu. İnsan haklarının korunmadığı ve çocuklara saygı duyulmayan bir ortam içinde bulundum. Mesela kurumun yöneticilerinin, kurum temsilcilerinin çocuklara değer vermediği, onların haklarını hiçe saydığı durumlarda mustarip olmadık mı? Olduk. Şikâyetçi olmadık mı? Olduk. Ne değişti dersiniz, hiçbir şey değişmedi. Sadece o dönem taşeron firmaya bağlı çalışıyorduk, kolay olduğu için işimize son verdiler. Aylarca işsiz kaldım, sınava girdim 657 sayılı kanuna bağlı olarak atandım.

İnsan haklarını korumaya çalışmak bazı ülkelerde korumaya çalışan için riskleri beraberinde getirmektedir. Özellikle insanın değerinin yeterince önemsenmediği, çoğul anlamda kültürlerin ve ahlâksal değer yargılarının politikaları belirlediği ülkelerde insan onuruna sahip çıkmak, sahip çıkan için zaman zaman sorunlar yaratmaktadır.

Bu alt başlıkta sosyal hizmet uzmanının uygulamalarında insan haklarının korun(a)madığı örnekler üzerine durulmuştur. Bu alt bölümden sonraki bölümde ve alt

[10] http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120320-16.htm (29/05/2018-00:18)

başlıklarında ise bir uzmanın mesleki değerlendirmesinde "vicdan"ına başvurması durumunda, insan haklarını korumuş olup olmayacağı üzerine durulacaktır.

3.2.5. Karar Verme Aşamasında Vicdan Üzerine Düşünceler

Bu bölümde sosyal hizmet uzmanlarının "vicdan"a bakış açıları ve değerlendirmelerinde "vicdan"ın yeri üzerine durulmuştur. Sosyal hizmet uzmanlarının karar verdikten sonra duygu durumlarına dair görüşlerine başvurularak, karşılaştıkları vaka örneklerini kullanarak söylenecekler üzerine yoğunlaşılmıştır.

3.2.5.1. Bilginin Yetersiz Olduğu Durumlarda Karar Verme Sorunu

Bu başlık altında uzmanlarla yapılan görüşmelerde, sosyal hizmetlerle ilgili yaptıkları değerlendirmelerde bilgilerinin yetersiz kaldığı durumlarda, ya deneme-yanılma yoluna, ya da kendilerine bir yol göstereceğine inandıkları başka bir uzmana başvurdukları anlaşılmaktadır.

Görüşme yapılan sosyal hizmet uzmanları bilgilerinin yetersiz kaldığı durumlarda çoğunlukla daha tecrübeli bir sosyal hizmet uzmanına, farklı bir meslek kişisine ya da bir kuruma danıştıklarını belirtmişlerdir. Bununla ilgili olarak Katılımcı 4, "Daha deneyimli sosyal hizmet uzmanlarıyla görüşüyorum", Katılımcı 1, "Bilgimin yetersiz kaldığı an muhakkak olmuştur. Bu tip durumlarda arkadaş ve müdürüm ile muhakkak istişare yaparım"; Katılımcı 8, "Bu durumda tanıdık diğer meslektaşlarımla, diğer kurumlarda aynı alanlarda çalışan arkadaşlarla bilgi paylaşımı yapıyorum", Katılımcı 20, "Bilebileceğini düşündüğüm kişilere soruyorum"; Katılımcı 21, "İlgili birimdeki sorumlu kişi kimse ona soruyorum"; Katılımcı 11, "İlk önce bu işi yapan kimse o birime saygı duyarak, telefonla konuşarak, iletişime girerek, bilgi alarak çözmeye çalıştım"; Katılımcı 19, "Her konuda bilgi sahibi olamayabilirim. Destek alırım başka disiplinlerden"; Katılımcı 15 de, "…bu işin reçetesi yok. Şimdi mevzuatla ilgili bir şeyse, buna bakabileceğim yeri artık biliyorum, ama genelde soruyorum. Yani daha önce bu işlerle kimler uğraşmış olabilir, onlara soruyorum" ifadelerini kullanmışlardır. Burada uzmanların bilgilerinin yetersiz kaldığı ve mevzuatta karşılığını bulamadıkları vakalara dair daha önce karşılaşan bir uzman var mı? Varsa bu vaka karşısında ne yapmıştır? Ve olaydan etkilenen kişinin müdahale sonucunda son durumu ne olmuştur? Sorularına cevap aradıkları anlaşılmaktadır.

Katılımcı 5, mutlaka yapılabilecek bir şey olduğunu düşünüp, yeri geldiğinde inisiyatif aldığını şu şekilde ifade etmiştir:

> Vakayı kapatmak mümkün değil zaten. Alanımız, sosyal hizmet alanı, insanla çalıştığımız için bir insanın hayatını nasıl kapatabilirsiniz, mümkün değil. Ama bununla ilgili olan mevzuatları teker tekrar arayıp bakmak gerekiyor, incelemek gerekiyor. Bir alternatif var mı, incelemek gerekiyor. Bir örnek vereyim: 1400 TL'ye çalışan bir kadın geldi. "Ben ev kiramı verip çocuğuma nasıl bu parayla bakacağım", dedi. Bu örnekten çok var. Asgarî ücret aldıkları için aslında ekonomik destekten yararlanamıyorlar. İnisiyatif kullanabiliyoruz, tabiî hesap vermek şartıyla. İnisiyatif kullanıyoruz, ama bu, risk almadan olmuyor.

Sosyal hizmet uzmanları karşılaştıkları vakalarda çoğunlukla sosyal inceleme raporu düzenlemektedirler. Bunlar gerekçeli kanaat raporlarıdır. Bu raporları göz önünde bulundurarak ilgili makamlar karar vermektedir. Sosyal hizmet uzmanı bu raporundaki kanaatini yıkılmayacak şekilde belirttiğinde, yani doğru bir değerlendirmeye dayandırmışsa, devletin o hizmet için ayırdığı kaynakları ölçüsünde kişi söz konusu hizmetten yararlanabilmektedir.

Katılımcı 10, yukarıdaki görüşe biraz daha eleştirel bir yaklaşımı şu şekilde ortaya koymuştur:

> Şimdi 52 yaşında X amca vardı. Hastaydı, ama engelli değildi. Huzurevi talebi vardı. Ancak huzurevine girme alt yaş sınırı 60 olduğundan, onu huzurevine yerleştiremedik. O güne kadar bir pidecide çalışmış, ama sigortası yatırılmamış. Emekli de olamamış. Hiç evlenmemiş ve çocuğu da olmamış. X amca evsiz, geliri yok ve ona bakacak birinci dereceden akrabası da bulunmuyor. Ne yaptık derseniz? Bizim mevzuata göre yapacak bir şey yok. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfına yazdığım raporu gönderdim, oradan aylık 300 TL nakdi yardım bağlanmasını sağladık, o kadar. Anlayacağınız sokağa bıraktık. Sadece SYDV aracılığı ile cüzi bir miktar para yardımı için aracı oldum. Böyle durumlarda sivil toplum kuruluşları, belediye başkanlıkları ile görüşüyorum. Tabiî hiç bir şey yapmayan arkadaşlarım da var. Elimizden gelen bir şey yok deyip kapıyı gösteriyorlar.

Bir sosyal hizmet uzmanı çalıştığı bölgede, dezavantajlı kişilerle buluşturacağı kaynakları bilmeli ve müracaatçısının yararına arabuluculuk yaparak bu kaynaklarla buluşmasını sağlamalıdır. Bir uzman böyle bir çalışma yapmadan, sadece bağlı olduğu kurumun mevzuatının kendisini bağladığını gerekçe göstererek vakasına dair hiçbir işlem yapmadan dosyayı kapata da bilir. Bu durumda uzmanın yaptığı iş ile insana verdiği değer ve etik gelişkinliği rol oynar.

Katılımcı 12, geçici görevlendirmeyle altı aylığına gittiği farklı bir sosyal hizmet merkezinde, daha önce engellilik alanında çalışmadığı için yaşadığı sıkıntıyı şu şekilde ifade etmiştir:

> Yeni başladığım sosyal hizmet merkezinde daha önce engelli konusunda kimse çalışmadığı için eksiklik hissediyorduk. Bu alanda daha önce kimse çalışmamıştı orada. Yani sonra kendimiz vaka görüşmeleri yapa yapa bir şekilde çözmeye çalıştık. Hazırladığımız dosyaların eksik olması ya da bir şeyi yanlış yaptığımız için, İl Müdürlüğü olsun, Bakanlık düzeyinde olsun, dosyaların geri dönüşü çok olmuştu. Kimse yardım etmemişti bize.

Özellikle yeni açılan sosyal hizmet merkezlerinde tecrübeli bir sosyal hizmet uzmanı ve kurumun profesyonel anlamda supervizyon hizmeti yoksa, uzmanların yanlış değerlendirmeleri nedeniyle başta müracaatçı hizmete zamanında ulaşamadığından hak kaybına uğramakta, bunula birlikte iş yükünün fazlalığından şikâyetçi olan uzman da tekrarlardan dolayı zaman kaybı yaşamaktadır. Yine günümüzde yaygın olan "doğru bilinen yanlışların" oluşmasına da neden olunmakta ve o yanlışalar aktarılarak gelecekte karşılaşılacak vakaları de tehdit etmektedir.

Katılımcı 13, profesyonel bir danışma mekanizmasının olmamasını şu şekilde eleştirmektedir:

> Mevzuat herşeye cevap veremez. Vermesini de bekleyemeyiz. Bu nedenle supervizyon şart. Ancak bizim ülkemizde böyle bir şey yok. Bu olmadığında, şunu söylüyorum kendime: Bilgim ve becerim bu kadar. Elimden gelen budur.

Uygulamalı mesleklerde supervizyon hizmeti önemli bir yer tutmaktadır. Ancak bu, sosyal hizmet mesleğinde hala etik bir sorun olarak çözüm beklemektedir. Meslekdaşların kendi aralarında bilgi paylaşımlarının olması ve bu paylaşımın kurumsal bir yapıya büründürülmesi yönünde tartışmalar sürmektedir.

Katılımcı 9, kendisini işinde bağlayan tek şeyin mevzuat olduğunu ve sınırları zorlamadığını şu şekilde ifade etmiştir:

> Oldu, oluyor da. Mevzuatta bakarım ben. Mevzuatta yeri yoksa, tabiî ki reddederim. Ben mevzuata bağlı iş yaparım, bu benim sorunum değil, devletin sorunu. Kapsayıcı mevzuat oluştursun.

Devletten plânlı bir şekilde sosyal hizmet alanıyla ilgili olarak ihtiyaçları belirleyip, bu ihtiyaçların karşılanması için yasal düzenlemeler yapması beklenir. Devletin bu görevi yanında bir de çalışan kişiyle olan ilgisine bakmak gerekir. Bir kişi belli yaptırımlarla normlara uymaya zorlanabilir, ancak etik değer korumayı istemeye ve

eylemde bulunmaya zorlanamaz. Fakat bu istemeyi edinebilmesi için değerler bilgisi temelli belli bir eğitimden geçebilir (Kuçuradi, 2003b, s. 9).

Katılımcı 16, bu tartışmaya daha esnek bir şekilde yaklaşmaktadır:

> Yapabileceğim bir şey yoksa dahi, diğer bildiğim kurumlarla işte belediye, kaymakamlık v.b. yardım yapan kuruluşlarla iletişime geçerim. Ama her vaka için de değil tabiî ki. Hani kanaat orada oluşuyor. Vakanın gerçekten ihtiyacı olduğunu düşünürsem. Ebeveyn yoksunluğu vardır, çocuklar vardır, ortada. Böyle muhtaçlık durumunu görürsem, müdahale ederim. Onun dışında çok da fazla kendi kurumum dışında sorun çözmeye çalışmam. Sonuçta devletin bunlarla ilgili farklı önlemler alması gerekiyor. Baktığımız da tek bir vaka değil çünkü, baya fazla bir sayı var.

Etik açıdan bakıldığında sosyal hizmet uzmanından beklenen müracaatçısını ülkedeki kaynaklarla buluşturmasıdır. Ancak diğer kurumlardan müracaatçısı için bir şeyler talep etmek her zaman olumlu sonuç vermemekte, zaman zaman boşa zaman harcamak anlamı da taşımaktadır. Bir sosyal hizmet uzmanının iş yükünün fazlalığı göz önüne alındığında, bu müdahale tarzı uzmanın tercihine kalmaktadır.

Katılımcı 22, sosyal hizmet alanının sadece Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının alanı olmadığını, bu nedenle farklı kurumlarla ortak çalışma yapılması gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

> Mevzuat açısından baktığımızda, karşılamadığı durumlar oluyor. Ama bizim kendi alanımızdaki çözebileceğimiz vakaları çözeriz. Ama diğer anlamda rehberlik ve danışmanlık devreye giriyor. İşte bazen burada örneğin eğitim, toplumsal gelenekler, görenekler, töre var. Bu sadece sosyal hizmet kurumlarıyla tek taraflı çözülebilecek bir şey değil. Millî Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, ilgili birimlerle ortaklaşa yapılacak projelerle ya da proje çalışmaları ile çözümlenecek bir şeydir. İşte burada sosyal hizmet boyutunu aşan noktalar var.

Bu açıklamayla sosyal hizmetler ile diğer kurumlar arasında bir koordinasyon sorunu karşımıza çıkmaktadır. Çünkü okula devamsız olan çocuğun okula devamını sağlamak hususunda Millî Eğitim Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ve ASPB birlikte çalışmaktadır. Yine çeşitli töre, inanç, geleneklere bağlı yeni doğan bebeğine aşı yaptırmayan bir aile için Sağlık Bakanlığı, Müftülük, Adalet Bakanlığı ve ASPB birlikte çalışmaktadır. Buradaki birlikte çalışma ülkemizde çoğunlukla bürokratik yazışmaların ötesine geçmemektedir.

Katılımcı 17, deneyimli meslek mensuplarına danıştığını belirtmiş, ancak zaman zaman bunun da yetmediğine vurgu yaparak özverili davranıp vakaları çözmeye çalıştığını şu şekilde ifade etmiştir:

> …evlat edindirilmek üzere bir çocuk vardı. DNA testi gerekiyor, rıza kararı aranabilmesi için, bu hukuk işlerinin görevi, ilgilenmiyorlar, Bakanlığı arıyorum, oradaki yetkili bizim işimiz değil diyor. Aile Hakimi beni aradı "bıktım sizden, nedir sizden çektiğim" dedi. Mecburen ben yetkimi mahkeme kararıyla genişlettim ve çocuğun işlemlerini tamamladım. İsteseydim, bunu yapmazdım.

Sosyal hizmet uzmanının farklı disiplinlerin görevini üstlenmek zorunda kaldığı durumlarla sık sık karşılaşılmaktadır. Bu durumlar meslek etikleri açısından pek hoş karşılanmamakla birlikte, uzmanın "insanın yüksek yararını" gözeterek sorumluluğu dışında -yasal anlamda istenildiğinde olabilecek- görev alma örnekleriyle karşılaşılmaktadır.

Katılımcı 18, her alanda uzmanlaşmanın güç olduğuna, bu nedenle bazı vakalarda yetersiz kaldığını belirterek çözümden de şöyle bahsetmiştir:

> Bunu ister istemez alanda yaşıyoruz. Burada ne yaparsınız, öncelikle hocalarınızdan destek alabilirsiniz, onlarla doğru iletişime girebilirsiniz, kitaplar alıp kendinizi geliştirebilirsiniz. Bunun kurumdaki karşılığı ne olur? "Biz zaten herşeyi biliyoruz, sen hiçbir şeye karışma" diye, sizi de o çarkın bir şeyi yaparlar.

Burada da görüldüğü gibi, bir sosyal hizmet uzmanının bilgisinin yetersiz kaldığı yerde yine de herşeyi bildiğini iddia etmeden, diğer disiplinlerden destek almasını bilmelidir. Gerçi burada, bilmese de herşeyi bildiğini iddia etmek bir didişme değil de bir inanmanın sonucu da olabilir. Böyle olduğunda çözüm daha da zorlaşmaktadır.

Katılımcı 7, meslekî bilgi ve becerisine vurgu yaparak karşılaştığı sorunların çözümünü şu şekilde açıklamıştır:

> Bilgimin yetersiz kaldığı bir durumla karşılaşmadım. Ancak çok nadir de olsa, mevzuatta karşılığını bulamadığım durum olmuştur. Bu durumlarda görüşmelerde müracaatçı ile yapmış olduğum gözlemler, verilen cevaplar, tutum ve davranışlarına göre kanaatimi bildirmişimdir.

Burada görüşmecinin, meslekî bilgi ve deneyimine oldukça güvendiğini görebiliyoruz. Bazı uzmanlarda bu güvenin kaynağında uzun yıllar yapılan doğru işler olduğu bilinmektedir.

Katılımcı 14, bu durumlara "yaşadığım ikilemler" diye yaklaşmıştır. Çözüm yolu olarak da tıpkı Katılımcı 7 gibi yılların deneyiminin ve meslekî bilgisinin yeterli olduğunu belirtmiştir.

Katılımcı 3, bilgisinin yetersiz kaldığı durumlarda kaygılandığını, çoğunlukla destek aldığını, ancak buna zamanı olmadığı durumlarda, kendisiyle baş başa kaldığını belirtmiştir.

Katılımcı 23, kendi bilgisinin yetersiz kaldığı durumlarda öğrenmeye çalıştığını, bu da olmadığında yalnız kaldığını şöyle ifade etmiştir:

> Yetersiz olduğumu fark ettiğim durumlarda yetiştirmeye çalışıyorum, öğrenmeye çalışıyorum. Bakanlığa yazarım. En azından ben kendimi biraz rahatlamak, belki hani öyle bir şeye ihtiyaç var. Çünkü bakanlığın böyle bir ihtiyaç olduğunu bilmesi gerekiyor ki o halde çalışmalar yapsın. Bazen şununla karşılaşabiliyoruz: ortada bir sorun var, ama uygun bir hizmet modeli yok. İdareciler ile konuştuğum zamanlarda onlarda "evet, yapılabilecek bir şey yok" diyorlar. Öyle kalıyor ve benim elimden bir şey gelmiyor.

Sosyal hizmet uzmanı bir taraftan dezavantajlı insan ve insan gruplarının haklarını savunmakta, diğer taraftan yetersiz ya da savunulan hakları yasaklayan yasal düzenleme ve politikalarla karşı karşıya gelmektedir. Her aşamada bu yetersizlikleri muhataplarına göstermesi, onun meslekî yaşam deneyiminin bilgi ile şekillendirmiş olduğunu gösterir. İnsan haklarının sağlanmasını, korunmasını ve uygulanmasını istemek, uzmanın bilgi ve etik yeteneklerinin geliştiğini gösterir.

Bazı uzmanlar değerlendirmelerinde, bilgileri yetersiz kaldığında, profesyonel bir destek de alamadıklarında, insanın zarar görme olasılığı nedeniyle, kaygılandıkları ve kendileri ile baş başa kaldıkları anlaşılmaktadır.

3.2.5.2. İnsana Dair Verilen Kararlar Sonucunda Yaşanan Rahatsızlık

Uzmanların işleri gereği, yapmış oldukları değerlendirmeler sonucunda, kişilerin hayatlarına müdahalede bulunmaktadırlar. Çünkü çocuklar, yetişkinler, kadınlar, engelliler, yaşlıların haklarına ulaşmalarında çeşitli karar merkezlerini işleri gereği etkilemektedirler. İşte bu başlıkta sosyal hizmet uzmanlarının yaptıkları bu iş sonucunda yaşadıkları duygu durumları üzerinde durulmaktadır. Buradaki amaç, mesleklerini yaparken insana bakış açılarını duygu durumları üzerinden görmektir.

Katılımcı 1, "Kuruma aldığım her çocuğun ardından kendimi rahatsız hissettim. O çocuğun ileride "Kötü olsaydı, ama yeter ki anne-babam olsaydı" demesinden korkuyorum" ifadesini kullanmıştır. Burada sosyal hizmet uzmanın ülkemizde çocuklar için var olan kuruluş bakımına güvensizliğini ifade etmektedir.

Katılımcı 23, çocuklar için ülkemizde kurum bakımının aksayan yönlerine değinerek, yaşadığı duygu durumunu bir örnekle şöyle açıklamıştır:

> Ben en çok bunu çocuklarda yaşıyorum. En büyük sıkıntım bir çocuğu korunma altına alıp almamakla ile ilgili. Ben aslında bir çocuğun kurum bakımına alınmasına dair durumlarda iki defa düşünüyorum. Çünkü bizim kurumların da çok yeterli olduğunu düşünmüyorum. Yani yine bakım kurumlarının şu anlamda nitelik anlamında, bakıcı annelerden tutun birçok faklı meslek grubu var orada ve hani kız yurdunda çalıştım birebir gördüm. Örneklerini de başka yerden duydum, gördüm. Şimdi istismara açık bir çocuk bu çocuğu koruma altına aldım. Yurtta bu çocuk uyumsuz, bu nedenle o çocuğun yurttan kaçmasına aslında göz yumuluyordu. Kaçsın gitsin şeklinde. Ekonomik nedenlerle koruma altına aldıktan sonra, cinsel istismara uğrayan çocuk da oldu. Evet. Yani aslında şöyle bir şey var: almasaydım yine benzer bir şey olacaktı muhtemelen. Yani olmasın diye aldık ama orada da oldu. Yani en temel duygu çaresizlik, vicdan azabı duyarım hala. Bir de kendi çalıştığım kuruma duyduğum inançsızlık. İnsanî değerlerin ayaklar altına alınması yani.

Ülkemizde çocuklar için kurum bakımının kimi örneklerinde çocuğun yararını gözetmediği, çocuk yerine personelin, kurumun ezberlenmiş düzeninin gözetildiği anlaşılmaktadır. Bu durumla karşılaşan, ancak idarenin baskısı karşısında susmayı tercih eden bazı sosyal hizmet uzmanlarının kendi görevlerini yapamamanın verdiği rahatsızlıkla "vicdan azabı" duydukları ve yaptıkları işe ve çalıştıkları kuruma yabancılaştıkları anlaşılmaktadır.

Katılımcı 16, verdiği kararlar nedeniyle yaşadığı rahatsızlığı örnekler vererek şu şekilde ifade etmiştir:

> Bir-iki tane söyleyeyim. Mesela, daha çok yeniydim, bir çocuk için sağlık tedbiri almam gerekirken almamıştım, sonrasında çocuk ölmüştü. Aklıma geldikçe hep "keşke" derim. Bir de bir vaka daha var, anne ve baba ısrar etmişlerdi çocuğun yurda alınması için. Çocuk ta yurda gitmek istiyordu aslında. Baba ile problemi var evde, birbirine bıçak çekiyorlar vs. Aslında bir şekilde çözülebilecek bir şeydi. Danışmanlık tedbiri alınabilirdi. Ama o kadar çok ısrar ettiler ki, kurum bakımı için hani artık ben danışmanlık tedbiri talep etsem ve mahkemeden çıksa da, bunun bir işe yaramayacağını düşünüp bakım tedbiri istedim, çocuk için. Sonra çocuk yurttayken izin alıp çıkıyor denizde boğuluyor. Çift birbirini suçluyor, kadına karşı şiddet nedeniyle anne kadın konuk evine yerleşiyor, aile dağılıyor işte. Biliyorum suç bende değil, ama içten içe vicdan yaptım [vicdan rahatsızlığı

> duydum] yani. Acaba çocuğu almasaydım, gerçekten böyle olmayacak mıydı, bu çocuk ölmeyecek miydi, diye düşündüm yani.

Meslekte insan değerinin harcandığı durumlar, mesleğe yeni başlandığı dönemlerde çoğunlukla olmaktadır. Burada bilgi ve deneyim eksikliğine bağlı olarak yanlış kararlar sonucunda insan yaşamı olumsuz yönde etkilenebilmektedir.

Katılımcı 5 de kurum bakımını eleştirerek, yaşadığı duygu durumunu örnekler üzerinden şöyle açıklamıştır:

> Koruma altına almadığım çok çocuk var. Almak istiyordum, ama şöyle bir şey var: burada yine sistem giriyor, politikalar diyelim. Çocuk hizmetlerinin politikası işin içine giriyor. Çünkü o çocuğu alsan bir ay-iki ay sonra tekrar aileye teslim edeceklerini düşünerek almadığım durumlar da oldu hani. Sonrasında cinsel istismar, taciz olduğunu gördüğüm zaman, bir rahatsızlık hissettim. Vicdanî olarak rahatsız oldum. Bu durumlara hem duygusal hem de meslekî olarak bakıyorsun. Bazen birbirine karıştığı durumlar oluyor, ki zaten karışmaması mümkün değil. Yaptığımız mesleğin böyle bir boyutu, vicdanî ve duygusal boyutu yoğun. Kötü hissettim.

Kuruluşların İstanbul'da kapasite üstü çalışması nedeniyle, hakkında bakım tedbiri alınan çocuğun, bir ay içinde yapılan inceleme sonucunda herhangi bir akrabası yanına –çoğunlukla ekonomik destek karşılığı– yerleştirilmekte, ya da koruyucu aile, evlat edindirme gibi alternatif sosyal hizmet uygulamalarına gidilmektedir. Bu yol izlendiğinde, olması gerekenin, çocuğun aile yanında sosyal, ekonomik, kültürel, eğitsel gibi konularda desteklenerek, bir meslek mensubu tarafından takibinin sağlanmasıdır. Ancak bu takiplerin personel yetersizliğine bağlı olarak zamanında ve sağlıklı bir şekilde yapılmaması nedeniyle çocuklar tehlikelerle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Katılımcı 3, duygularının meslekî çalışmalarda önemli yer tuttuğunu şu şekilde ifade etmiştir:

> İnsani olarak, vicdan olarak rahatsız oluyorum. Öncelikle can güvenliği diye düşünüyorum. O yüzden bir şey olursa, hani kadına şiddette çok karşılaşıyorum, kadının eşi, sevgilisi, kardeşi, adam gelir bir şey yaparsa bu aileye diye her vakada düşünürüm. Ben öncelikle insan olarak bunun hesabını nasıl veririm kendime, nasıl veririm. Öncelikle kendi vicdanım, daha sonra, meslekî şeyler.

Bu örnekte uzmanın değerlendirmelerinde meslekî bilgisinin önüne "vicdan"ını koymasının temel nedeni, kadına karşı şiddette mesleki bilginin, kurumsal önlemlerin kişinin can güvenliğini tek başına sağlayamamasıdır. Oysa devletten, adalet sistemi ve kolluk birimleri ile kadına ve diğer aile bireylerine karşı şiddete engel olması, önlem alması beklenir. Böyle olması durumunda meslek mensubu da kişinin can güvenliğini

düşünmeden, gönül rahatlığıyla kişinin diğer haklarının sağlanmasına, meslekî çalışmalarına odaklanabilir.

Katılımcı 19, bilgi ve "vicdan" ilişkisine değinerek yaşadığı duygu durumunu şu şekilde ifade etmiştir:

> Olmuştur, ancak profesyonel olmak lazım. Bir çocuğu annesinden ayırmak vicdanî bir durumdur. O çocuk aynı evde babasının tacizine uğruyorsa, vicdan rahatsızlığı sıfırlanmaya başlar bende. Bak, meslekî bilgi azalınca vicdan artıyor. Mesleki bilgi arttıkça vicdanın yeri azalıyor kararlarımda. Bilgi varsa, sorun yok. Bilgi nesneldir, vicdan öznel. Öznele kaldıysak, tehlikelidir tabiî ki. Tabiî tamamen vicdanı söküp atamasın. Uzman ağlar tabiî ki, iç huzursuzluk yaşar, ancak oturup müracaatçısıyla ağlayamaz. Ondan etkilenebilir, ancak belli etmez, bu etkilenme kararlarını etkilemez.

Üniversiteyi bitirmiş ve mesleğini yapan bir uzmandan sosyal hizmete ihtiyacı olan insanlarla çalışması beklenir ve çoğunlukla bu insanlarla birlikte kararlar verir. Bu kararları ise meslekî bilgisine dayandırır. Ancak karşılaştığı o tek durum karşısında yeterli bilgiye ve bu bilgiye ulaşma iradesine ve koşullarına sahip olmadığında, kendisi ile baş başa kalmakta ve kendisini kararından dolayı rahatsız hissettirmeyeceği bir yol aramaya başlamaktadır. Burada uzmanın kendisini rahat hissettirecek bir karar vermesi, o kararın doğru bir karar olduğu anlamına çoğu zaman gelmemektedir. Çünkü bu karar çoğu defa bilgiye dayanmamakta, dayanakları değer yargıları olabilmektedir. Sosyal hizmet uzmanı ile müracaatçısı arasındaki ilişkinin, meslekî etik ilişkinin ötesine geçmez, sosyal hizmete ihtiyacı olan kişileri uzmanın sadece değer sahibi varlıklar olarak görmesi gerekir.

Katılımcı 8, "Olmuştur, tanık olmuşumdur. Aile parçalanmıştır, çocuğu almışımdır, bu yüzden rahatsız olmuşumdur. Ama işime hiçbir zaman bilmeyenleri müdahale ettirmedim. O yüzden çoğunlukla kararlarım sonucunda rahatım" ifadesini kullanarak, uygulamalardan kaynaklı rahatsızlık duyduğu durumlar yaşadığını, ancak bu durumların kendisinden kaynaklanmadığını belirtmiştir.

Katılımcı 7, uygulamalarından evlat edinme hizmeti üzerinden yaşadığı duygu durumunu şu şekilde ifade etmiştir:

> Evlat edinme vakalarında çok nadir yaşadığım bir durum. Bazen çok iyi anne-baba adayı olmalarına rağmen, sadece gelir nedeniyle kapattığım birkaç dosyada kendimi iyi hissetmediğim olmuştur. Ama yine de odağım çocuk olduğu için ve onun için en iyisini yapmaya çalıştığım için pişman olduğum bir durum yaşamadım.

Bir sosyal hizmet uzmanın işini doğru yapması bazı durumlarda yeterli olmamaktadır. Çünkü sosyal politikaların belirlenmesi ve bunların uygulama ile uyumlu olması da gerekmektedir.

Katılımcı 22 de yasal sınırlılıklara değinerek yaşadığı duygu durumunu şu şekilde ifade etmiştir:

> Kişisel olarak insan kendi çocuğuna üzüldüğü gibi üzülüyor. Ama işte çözüm noktasındaki yasal boyutta yapılması gereken bir şey, burada meslek elemanının da yapacağı bir şey kalmayabiliyor. Bazen ne kadar iyi niyetle hareket etsen de, uzman müracaatçı yanında yer alsa da, bazı sıkıntılar olabiliyor.

Devletin ilgili kurumlarından sosyal hizmetlerle ilgili olarak ihtiyaçların tespit edilmesi, bu doğrultuda sosyal politikanın belirlenmesi ve uygulama için kriterleri belirleyecek mevzuatın oluşturulması beklenirken, bunun herzaman olmadığı durumlar ile karşılaşılmaktadır. Bu durumlarda ise bazı sosyal hizmet uzmanlarının durumu kendilerine dert edindiklerinden tıkandıkları görülmektedir.

Katılımcı 17, mesleğini yaparken yaşadığı duygu durumunu şu şekilde ifade etmiştir:

> İl dışında 7-8 yıldır evlat edinilmek için bekleyen bir çocuğu getirdim ve ilimizde bir ailenin yanına yerleştirdim. Çocuk da çok mutlu oldu, istiyordu. Fakat çocuk ile aile arasında bir uyumsuzluk oldu ve aile çocuğu istemedi. Çocuğu aile yanından alıp tekrar yuvaya yerleştirdim. Çocuğun yaşadığı yıkımı düşünün, belki ikinci defa ayrılık travması yaşadı. Çocuk aileden ayrılmış yuvaya yerleştirilirken, çocuğa "sigara içiyor musun, kavga eder misin?" gibi sorular sordular. Acaba çocuk şu an ne hissediyor dedim. O ara bana "abla beni bırakma dedi". Sonrasını bilmiyorum, düşünürüm şu an ne yapar diye. Düşündükçe de kendimi çok kötü hissederim. Sanırım vicdanıma dokunuyor.

Evlat edindirme hizmetinde, evlat edinmek isteyen kişi ya da çifttin evlat edinebilecekleri yönünde oluşturulan rapora bağlı olarak, kabul ediliş tarihlerinden itibaren çocuk görmeleri için sıraya alınmaktadırlar. Her evlat edinmek isteyen kişi ya da çift, kendilerine sıra geldiğinde bir çocuk görmektedirler. Kişinin ya da çiftin sırasıyla en fazla üç çocuğu görme hakkı vardır. Üçüncü çocuğu da tercih etmemeleri durumunda sıralarını kaybetmektedirler. Çocukla ilk karşılaşma sonucunda kişi ya da çift ile çocuk arasında evlat edindirme hususunda bir uyum olduğu anlaşıldığında, evlat edinmek isteyen kişi ya da çift ilk etapta çocuğun koruyucu ailesi olmaktadır. Bu koruyucu aile sürecinde uzman tarafından aile belli periyotlarla takip edilmekte, yaşanan olumlu ve olumsuz durumlar not edilmekte, sorunların çözümü aranmakta, ancak sorunların çözümü

mümkün olmadığında, çocuk aileden alınmakta, yeni bir koruyucu aile yanına, bu mümkün değilse kuruluş bakımına geri dönüşü sağlanmaktadır. Burada görüldüğü üzere çocuk ile kişi ya da çift eşleştirmesi bir değerlendirme sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı mesleğini yaparken bilgisiyle hareket edip başlangıçta doğru görünen ancak süreç içinde hatalı bir karar verilmesine neden olabilmektedir. Sosyal hizmet mesleğinde hata payı her zaman vardır. Bir uzman eğer değer biçmelerden kendisini sıyırıp meslekî bilgisiyle hareket ederek bir karar vermişse, kendisinden bekleneni yapmış demektir.

Katılımcı 20, verdiği karar sonucunda yaşadığı rahatsızlığı şu şekilde ifade etmiştir:

> X ilinde sevgi evlerinde çalışıyorum, gezi eylemleri var o dönem, il müdür yardımcısı var, mesleği teknik resim öğretmeni, sevgi evlerinde kalan 16 yaşındaki erkek bir çocuğu eylemde görmüş. Geldi, koordinasyon toplantısı yapın, bu çocuğu yetiştirme yurduna geri gönderin" dedi. Koordinasyon toplantısında ben ve bir arkadaşım şerh koyduk, çocuğun sevgi evlerinde kalmasını istedik. Ancak başka bir meslek mensubu rapor yazmış, raporda mastürbasyon yaptığı, içki ve sigara içtiği, bu nedenle evin huzurunu bozduğu gerekçesiyle çocuğu yetiştirme yurduna gönderdi. Sonra duydum ki madde bağımlısı olmuş, oysa sevgi evindeyken madde kullanmazdı ve çok saygılı bir çocuktu. Hep aklıma gelir ve sanırım, müdahalem yetersiz kaldı. O çocuğu kurtaramadım. Hep düşünürüm şu an ne durumda diye.

Ülkemizde "kışla tipi" oldukları düşünülen yetiştirme yurtları yerine ev ortamının oluşturulduğu düşünülen "sevgi evleri" denilen müstakil dairelerde çocukların bakımları sağlanmaktadır. Tabiî ülkemizde henüz sevgi evleri modeli yetiştirme yurdu modelinin yerini almamıştır. Hala çok sayıda yetiştirme yurdu illerde bulunmaktadır. Şu anki sevgi evleri, yetiştirme yurtlarında olan eğitsel anlamda umut veren ya da başarılı, uyumlu çocukların ödüllendirilmeleri amacıyla yerleştirildikleri kuruluşlardır. Yetiştirme yurtları ise, çoğunlukla problemli ya da eğitimde başarısız olduğu düşünülen çocukların yaşadıkları kuruluşlar olarak bilinmektedir. Görüşmecinin örneğinde çocuğun sevgi evlerinden yetiştirme yurduna idare tarafından değer biçmelere dayalı değerlendirme sonucunda gönderilmesi ile hayatının olumsuz yönde etkilendiği anlaşılmaktadır.

Katılımcı 18, meslekî hayatında vermiş olduğu bir karar nedeniyle kendisini rahatsız hissettiğini şu şekilde ifade etmiştir:

> Bir defa verdiğim kararda şüpheye düştüm ve hala daha şüpheliyim. Bunun için süpervizyon eğitimi henüz almadım. Bir kız çocuğu ile ilgiliydi, kız çocuğuna kardeşi tecavüz etmişti. Yalnız kız çocuğu "kesinlikle şikayetçi değilim" demiş ve

> bana, yaptığımız görüşme esnasında –5-6 seans görüşme yapmıştık– "kimseye söylemeyeceğinize çok güvendiğim için söylüyorum" demişti. İkisi de çocuktu, 15-16 yaşlarındaydılar. Burada yapmam gereken acaba o çocuğu şikâyet etmek miydi? Yoksa değil miydi? Çocuk da aileye dönmek istiyordu, dönüşü de oldu. Yine de o çocuğu şikâyet etmedim, doğru mu yaptım yanlış mı yaptım, hala bilemiyorum. Ya duygum şuydu: "acaba bu çocuğun yüksek yararı bunu gerektiriyor muydu, yoksa ne olursa olsun bir tecavüzcü kardeşi cezaevine attırmak mı gerekirdi?" onu tam bilemedim.

Daha önce de belirtildiği üzere, sosyal hizmet literatüründe bu tür çatışmalara "etik ikilem" adı verilmektedir. Sosyal hizmet mesleğinde etik ikilem, meslekî görev ve değerler arasında bir çatışma nedeniyle kararında neye öncelik vereceği sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır (Reamer. 2018, s. 66). Burada görüşmeci müracaatçının gizli bilgilerinin saklanması ile eve geri dönmek isteyen çocuğun ve onun kardeşinin zarar görmesi arasında kalmaktadır. Ancak vakaya bakıldığında, kız çocuğunun biyopsişik yapısına dokunan bir muameleye maruz kaldığı göz önüne alındığında, bu durumda bir etik ikilemden çok, bir değerlendirme sorunu olduğu görülebilir.

Katılımcı 2, altyapı yetersizliği ve deneyimsizliğine bağlı olarak bir kadının hakkını koruyamaması nedeniyle yaşadığı rahatsızlığı şöyle ifade etmiştir:

> Mesleğin ilk dönemleri, o dönemlerde alanda çok yalnız kalıyoruz. Mesela bir tane şiddete uğrayan kadın vardı. Toplum merkezindeyken gelmişti. Ve ben İl Müdürlüğünü aradım. İl Müdürlüğü dedi ki "sığınma evinde yer yok". Ben döndüm, kadına dedim ki "eve gitmek durumundasın". İşte o inanılmaz, dehşet verici bir şey, karar vermekse aslında o benim kararım değildi. Ama meslek elemanı olarak elimden gelemeyen bir şeydi ve beni mahvetmişti. O kadın gitmişti. Halen üzülürüm yani. Aslında sosyal politika kurumlarının ve donanımların yetersizliğinden kaynaklanan acıları yaşadık hepimiz.

Devletin yurttaşlık haklarının korunması ile ilgili olarak yasal düzenleme yapması yeterli değildir. Bu düzenlemenin gereklerini yerine getirmesi, örneğin kurumlar, kuruluşlar açması, buralarda çalışacak yeterli sayıda kişi istihdam etmesi de gerekir.

Katılımcı 9, verdiği kararlardan dolayı rahatsızlık hissetmesinin nedenini, mevzuatların yetersiz olmasına bağlayarak bir açıklamada bulunmuştur:

> Gelir kriteri nedeniyle çok fazla engelliyi kuruluşa yerleştiremedim. Tabiî bahsedilen gelir de sağlıklı bir kişinin dahi temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak düzeyde. Çaresizlik duygusu yaşıyorum. Örneğin aile içerisindeki gelir asgarî ücretin 2/3 ünü aştığı için, özel bakım merkezi hizmetinden faydalanamıyor. Yani 3 kişilik bir aile düşünelim, bu ailede tüm gelirler toplamı kişi başına bölündüğünde 888 TL yi aşmayacak 889 TL olduğunda, engelli kuruma alınamıyor. Bu durumda ruhsal engellilere hizmet veren resmî bakım

> merkezlerinin de ülkemizde kapasite üstü hizmet vermeleri nedeniyle 1 TL fazlalıktan dolayı bence mağdur oluyorlar.

Sosyal hizmetlerden yurttaşların yararlanmasında çok keskin ekonomik sınırların konması, yukardaki görüşmecinin örneğinden de anlaşılacağı üzere, hak ihlaline neden olabilmektedir. Özellikle engellilik, yaşlılık alanlarında esnek kriterlerin ya da opsiyonlu kuralların, yani ekonomi kriterinin ikinci plâna alınarak belirlenmesinin, hakların korunmasını daha çok sağlayabileceği düşünülebilir.

Katılımcı 21, sosyal hizmetlerle ilgili olarak bir vakada yanlış değerlendirme sonucunda yaşadığı duygu durumunu şu şekilde belirtmiştir:

> Her zaman kesin, net kararlarımız olmuyor. Yani elbet herkes bir çelişki yaşayabiliyor. Yani bununla ilgili genellikle şöyle bir yaşlı ile ilgili bir vakayı acil olarak değerlendirmemiştim. Bu yaşlı bulunduğu koşullar içinde bir ay sonra vefat etti. Bu bana baya koymuştu. Yani tabi kötü hissettim. Bu senin sorumluluğundan dolayı, senin yaptığın bir şeyden dolayı acil olarak değerlendirseydim –o sırada yerleşip yerleştirilemeyeceği meçhul de– hani en azından ben üstüme düşeni eksik yapmış gibi olmazdım. Bazen de takdir-i ilahî diyorum.

Bir nedenden dolayı, yanlış ya da eksik değerlendirme sonucunda, insanın değerinin harcandığı durumlar yaşanmaktadır. Bu hatayı görmek değerlendirmeye başka bir gözle bakmayı sağlar. Ancak burada önemli olan, değer biçmelerden arınarak değerlendirme yapmaktır.

Katılımcı 12, idarenin talebi üzerine kararını değiştirmek zorunda kaldığını ve bu kararıyla da kendisini rahatsız hissettiğini şöyle ifade etmiştir:

> Dediğim gibi, kendim vicdanen yaptığım için yanlış bir karar bu zamana kadar verdiğimi çok hatırlamıyorum, ama bir iki defa yukarıdan gelen telkinler sayesinde değiştirdiğim karalar da açıkçası oldu. Mesela şu an bile bir huzurevi vakasında vicdanen rahatsızım. Vatandaş 26. sıradayken, hak etmediği halde ilk sıraya geçti. "Raporunu değiştir" dediler, ben değiştirdim, 25-26 kişinin hakkı yendi. Kul hakkına girmiş olduk o konuda, vicdanım hala sızlıyor. O güne geri dönsem değiştirmezdim o raporu. Karşı koyardım.

Çalışmanın bundan önceki bölümlerinde "vicdan"ın arkasında çoğu zaman kişinin değer yargıları olduğu, uzmanın da değerlendirmelerinde bilgisinden çok "vicdan"ına başvurması halinde, sadece rastlantı sonucu doğru değerlendirme yapabileceği, çoğunlukla değer biçmelere dayalı değerlendirmelere yol açacağı üzerine durulmuştu. Yukarıda görüşmeci "vicdan"ına başvurduğu için yanlış değerlendirmede bulunmadığını, ancak bir nedenle hatalı bir karar verdiği için, "kul hakkını" yediği için, "vicdanının sızladığı"nı düşünmektedir. Görüşmecinin burada "vicdan"ına karşı duyduğu bir

sorumluluktan bahsedilebilir, sorumlu hissetmesi ise “insana” karşı kendisini sorumlu hissetmesi gibi anlaşılabilir. Ancak burada “kişinin kendine karşı sorumluluğu”, değer yargılarını kabul ettiği gruba karşı sorumluluğuna dönüşebilir. Böyle olduğunda ise, o grubun değer yargılarını “ödev”i olarak görebilir. Bu “ödev” ise insan değerini korumayan bir yargı da olabilir. Bu nedenle de “kişinin vicdanına göre hareket etmesi” insan haklarının korunmasında “tehlikeli” bir istem olmaktadır. Çünkü buradaki kişinin “ödev”ine uygun davranarak “vicdan”nı rahatlatması çoğu zaman insan değerinin koruması anlamına gelmediği gibi belli bir değer yargısının koruması anlamına gelmektedir (Kuçuradi, 2011a, s. 162).

Bir sosyal hizmet uzmanının vakasına dair değerlendirmesine idarenin ya da farklı bir otoritenin müdahalesi olmuşsa ve bu müdahale sonucunda verdiği karardan dolayı ”vicdan rahatsızlığı” duyduğunu iddia ediyorsa, bu durum birinci olarak meslekî bilgisinin yetersizliği, ikinci olarak sosyal hizmet mesleğinin değer olarak gördüklerine başvurmaması ile açıklanabilir.

Katılımcı 10, mesleğe başladığı ilk yıllarda süpervizyon almadığı ve deneyimsiz olduğu için yanlış değerlendirmeye bağlı yaşadığı duygu durumunu şu şekilde ifade etmiştir:

> İlk zamanlarımdı, bize “ekonomik desteği kısın” diyorlardı. Bazen de, “verin, düşünmeden verin” diyorlardı. Yine “yardımları kısın” dedikleri bir dönemde, çalışmayan, boşanmış ve bir çocuğu olan bir kadın vardı, ona bağlamamıştım. Bağlayabilirdim. Paranın oluşu-olmayışı benim sorunum değil. Şu an olsa, hiç aldırmam, bağlanması gerekiyorsa, bağlarım. Parayı bulmak devletin işidir. Şimdi bazen aklıma gelir ve rahatsız olurum. Geriye de dönemiyoruz. Kadının adını da unuttum. Bir daha da gelmedi kadın. Şimdi ne yapıyordur, diye zaman zaman aklıma gelir. “O yardımı bağlamadım, bu yüzden kötü bir şey geldi mi ailenin başına” diye olumsuz şeyler geçer aklımdan. Evet, yanlış yaptım, yanlış karar verdim. Uykularım kaçtı bir dönem. Vicdan azabı duyuyorum hala aklıma geldiğinde.

Sosyal hizmetlerde değerlendirme yapabilmek için tek başına teorik bilgi zaman zaman yetersiz olabilmektedir. Bunun için, deneyim, yani yapa yapa edinilen bilgi ve sosyal hizmetin değer olarak kabul ettiklerinin bilgisinin de bir araya gelmesi gerekmektedir.

Katılımcı 14, meslekî çalışmalarında karşısındaki insanın geleceğini belirlemede yetki sahibi olduğundan kendini rahatsız hissettiğini şöyle belirtmiştir:

> Çünkü insan yaşamında, en net kararlarda bile rahatsızlık yaşama olasılığımız hep vardır. Çünkü bir başkasının yaşamına ilişkin karar alıyorsunuz. Karar almak bir erki [gücü] size verir. Bu erk de karşınızdaki insanla olan ilişkilerinizde bir takım size ait patolojik durumlarınız varsa, patolojik demeyelim de zaaflarınız varsa, o zaaflarınızı da çok ortaya çıkaran bir ilişki tarzı olur. Ve bu kadar gücü elinde bulundurup başka insanların hayatına dair kararlar vermek, aslında bazı şeyleri farkında olmadan ıskalamanızı beraberinde getirebilir. Hep bir risk taşır, dolayısıyla "her kararım sağlıklıydı" diyebilme şansım yok. Bu da beni rahatsız eder. Ne kadar müracaatçı ile ilgili alınacak bir karara bir şey katarsanız, bir yönü vardır sizi rahatsız eden.

Bazı uzmanlar meslekî çalışmalarda müracaatçının yardım talebi karşısında "ben bilmem" derler. Buradaki amaç müracaatçının kendisine dair kararı, kendisinin vermesini sağlamaktır. Bazı uzmanlar buradaki müdahalelerini minimumda tuttukları gibi, bazı uzmanlar doğrudan müdahalelerde bulunmaktadırlar. Bu müdahalenin doğrudan mı yoksa dolaylı mı olduğu, kişinin güçlü yönlerini keşfetmesi, devletin sunduğu hizmetleri görebilmesi, yeri geldiğinde bir kurum ya da kişi karşısında müracaatçının savunulması gibi meslekî çalışmalar yapmaktan uzmanı alıkoymamaktadır. Burada, görüşmeci bu müdahalenin boyutu ne olursa olsun, kişinin hayatı hakkında bir belirlemeye neden olduğu için, yaptığı müdahale doğru da olsa, kendisini rahatsız hissettiği anlaşılmaktadır.

Katılımcı 15, uygulamada yaşadığı engellemelere bağlı olarak kendisini rahatsız eden durumları şu şekilde ifade etmiştir:

> Karar verirken çok kötü hissettiğim oluyor. Biliyorum, bunları talep etmeme rağmen oluşmadıysa, yani artık kendi haline bırakmak, oluruna bırakmak bana zor geliyor. Yani yasal olarak baktığınızda herşeyi yapmış oluyorum. Onu talep ettim gelmedi, bunu talep ettim olmadı, bunu söyledim yapılmadı, ama bu, bunun ihtiyacıydı. İhtiyaç tespiti yaptık, aslında bu meselelerde en kötü duygu bu işte. Yalnız hissedersiniz, yetersiz hissedersiniz, yani bu hem sizin kişilik örüntünüze saldırıdır. Hala sabah akşam bir şey okumaktan-araştırmaktan kendimi alıkoyamıyorum yani. Bunu bir kariyer planlaması olarak yapmıyorum şu anda. Hakikaten karnım ağrıyor bu meseleler karşısında, kendime saygım, ona saygım bununla ilişkili, ama kararlar her zaman bizi mutlu eden ve tam cuk oturdu dediğim kararlar değil.

Bir sosyal hizmet uzmanında müracaatçısına dair yaptığı müdahaleler sonucunda, beklentileri, talepleri gerçekleşmediğinde ya da tam anlamıyla istenen seviyeye ulaşmadığında kendisinde bir karamsarlık oluşabilmektedir.

Katılımcı 4 "İkilemler yaşarım, ama bahsettiğiniz duruma dair, şu an bir şey hatırlamıyorum", Katılımcı 11, "şu an bir şey diyemeyeceğim, ilerde aklıma gelirse, söylerim, ama ben kritik kararlarda arkadaşlarıma danışırım zaten" ve Katılımcı 6

"…arkadaşlarımla her vakamda istişare ederim, bazen kendi kendime kuruntum da olabiliyor. Öyle bir durumda genellikle içim daralır, uykum kaçar" ifadelerini kullanmışlardır.

Bu alt başlıkta uzmanların çoğunluğu kendi değerlendirmeleri ya da dışarıdan müdahaleler ile vermek zorunda kaldıkları kararların sonucunda müracaatçılarının hak kaybına uğradıklarını anladıklarında bir rahatsızlık duydukları anlaşılmıştır. Bazı uzmanlar bu rahatsızlığı "vicdanım sızladı", "vicdan rahatsızlığı duydum", "ben vicdanıma göre karar veririm" gibi ifadelerle açıklamaya çalışmışlardır.

3.2.5.3. "Vicdan"ın Neliği Üzerine Düşünceler

Bu bölümde görüşmecilere "vicdan" dendiğinde akıllarına ilk gelenin ne olduğu sorulmuş ve "vicdan"ın, insanda doğuştan gelen bir özellik mi, sonradan kazanılan bir yetenek mi, gelişip-geliştirilebilen yoksa uydurulan bir şey mi? sorularını yanıtlamaları istenmiş, verdikleri cevaplardan da görüşmecilerin "vicdan" ile ilgili düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır.

Katılımcı 1, "vicdan"ı "iç kanun, iç muhasebe, derinlerdeki doğru bildiğin his" şeklinde tanımlayarak, şöyle devam etmiştir:

> Biyolojik bir şey olduğuna inanmıyorum nedense. Yetiştiğin ailede, çevrede öğrenilen, gördükçe içselleştirilen bir şeydir vicdan. Evet. Bazı konularda vicdan kazandığımı, daha önce bende o hissin olmadığını düşünüyorum. Demek ki sonradan kazanılan bir şeydir. Soyut olduğu için uydurma gibi gelebilir, adı başka bir şey de olabilir. Ama o his yadsınamaz. Sanki elle tutar gibi gerçek.

Kişide "vicdan" denen bilinç duygusunu oluşturan temel belirleyicilerden birinin kişinin yetiştiği ailenin "değer" olarak gördükleri olduğu anlaşılıyor.

Katılımcı 5, "vicdan"ı, "Bir soruna yol açmamak, çözümsüzlüğe yol açmamak ve bu konuda uygun şeyler yapmak" olarak tanımlayıp şöyle devam etmiştir:

> İnsan boş gelir dünyaya, birçok şey sonradan toplumsal, kültürel olarak bize yüklenen, öğretilen şeylerdir. Burada Türkiye'de bizi rahatsız eden bir şey Avrupa'da rahatsız etmeye bilir. Kültürel şeylerle değişiyor. Vicdanın boyutu, tabiî geliştirilebilir zaten, öğrenildiği için geliştirilir. Her insanda zamanla oluşur böylece.

Kuçuradi, 'kültür' teriminin iki kavramın karşılığı olarak kullanıldığını belirtmektedir. Bunlardan birincisi *cultura animi* (ruhun işlenmesi), eğitim olarak, kişinin insansal olanaklarını gerçekleştirebilen etkinlikler ve ürünleri, yani tekil anlamda

kültürdür. Diğer anlamda kültür ise, bir grubun dünya görüşü, değer yargıları v.b. anlamında kullanmıştır. Tekil anlamda kültür evrensel bir boyutta ele alınırken, çoğul anlamda kültür toplumlarda değişkenlik göstermektedir (Kuçuradi. 2009c, s. 63). O halde taşıyıcısı grupların olduğu kültür açısından "vicdan"a bakıldığında, "vicdan" duygularının kültürden kültüre değiştiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Katılımcı 15, "..boşlukta, böyle ne dersen sana iyi gelecek bir şey gibi geliyor" ifadesini kullanarak şöyle devam etmiştir:

> Kim ölçüyor, kim yapıyor, nasıl oluştu, nedir? Kökü nedir? Oradaki yargı biçimi yani o kadar zor bir kararı verdikten sonra nasıl rahatlayabiliyorsun, mesela benim vicdanım rahat, zor bir karar ve vicdanın rahat. Nasıl bir süzgeçten geçti de seni bu kadar rahatlattı o süzgeç? Bana karanlık geliyor orası, sisli. Vicdan dediğimiz şey, sanırım, geliştirilebilen bir şey. Çünkü mesela politik veganlara baktığınızda bütün aile et yiyor, ama diyor ki "ben canlı bir şey yememeye kara verdim" ve yemiyor. Şimdi vicdan eğer bir şeyse, varsa, böyle bir şeydir bence. Beni çok etkilemeyen bir şeyi, senin için bu kadar travmatik oluşunu bir şeyle açıklamamız gerekiyor. O ne olabilir? Belki budur vicdan. Bir tür bilgi, ama nasıl bir bilgi, onu bilmiyorum. Bu ahlakî bir bilgi midir, değer yargısı mıdır, bilmiyorum. Ama ikimizi bu kadar zıt duygularda etkileyebilecek bir mesele. Mesela ben Yunanistan'da IŞID'linin ölümünü anlatmıştım altı yedi tane meslektaşımıza: Yüksekova'da bir tane IŞID'liyi yakalıyorlar ramazan ayında, dört sene önce. Yüksekova'dan çok giriş oluyor. Ben bunu Norveçliye, İsveçliye, İtalyan, İspanyol, Finlandalı, Yunan meslektaşlarıma anlatıyorum. Yunanistan'da bir programda dedim ki: Yakalıyor bunu ve "senin infazını yapacağız. Son isteğin nedir?" diyorlar. "Beni iftardan önce öldürün, ben öbür dünyada peygamber efendimize iftara gideceğim" diyor. Yakalayanlardan biri "bunu iftardan sonra öldürelim, bulaşık yıkasın" diyor. İşte mesela ben bunu Türkiye'de anlattım, meslektaşlarıma, çok gülmüştük. Ben, Yunanistan'da suratların çok fazla düştüğünü gördüm. Yani aynı bilgi, aynı şey, aynı fıkra bizi burada çok güldürdü. Ama onlar için bir insanın bu şekilde öldürülmesi komik değildi.

Görüşmecinin verdiği örnek üzerinden "vicdan" denen duygunun ideolojilere bağlı olarak da şekillendiği söylenebilir. Bir ideolojinin gerektirdikleri insanın değerini harcayabilir, ancak bu harcama o ideolojiye inanan kişiyi rahatsız etmeyeceği gibi, mutlu dahi edebilir. Ama belli bir ideolojiye dayanmadan insanın ne olduğuna bakıldığında, yani insanın değerinin bilgisi ile bakıldığında, insanın yapısal özelliklere ve olanaklara sahibi olduğu, bu nedenle de diğer varlıklardan ayrıldığı, onu değerli yapanın da yapı özelliklerinin olduğu görülebilmektedir. Böyle olduğunda bir insanın hangi gerekçeyle olursa olsun ölümü, başka bir insanı memnun etmemeli, rahatlatmamalıdır.

Katılımcı 14, "Vicdan, dinler üstü bir şey, insana dair bir şey. Yani insan olmanın özü galiba" ifadesini kullanarak şöyle devam etmiştir:

> İnsan ilişkileri içerisinde oluşan bir şeymiş gibi gelir bana. Böyle bir araştırma var mıdır, bilmiyorum. Bebeğin doğumu ile ilgili bir vicdandan bahsedilebilir mi, bilmiyorum, ama bunu çok netleştiremiyorum kafamda. Sanki insanlaşma sürecimiz ile birlikte gelişen bir şeymiş gibi geliyor bana ve bu işleniyor bir şekilde.

İnsanlaşmadan kastedilen, diğer varlıklarla arasındaki farkını ortaya koymak olsa gerek. Felsefî antropolojinin yardımıyla insanlaşma terimine baktığımızda, insan fenomenlerinin insanı somut olarak diğer varlıklardan ayıran özelliklerini rahatlıkla görebilmekteyiz.

> Bu fenomenler insanın bilen, yapıp-eden, değerlerin sesini duyan, tavır takınan, önceden gören ve önceden belirleyen, isteyen, özgür hareketleri olan, tarihsel olan, ideleştiren, kendisini bir şeye veren, seven, çalışan, eğiten ve eğitilen, devlet kuran, inanan, sanat ve tekniğin yaratıcısı olan, konuşan, biyopisişik bir yapıya sahip olan bir varlık olduğunu gösteriyorlar (Mengüşoğlu, 2015, s. 19).

Görüşmeci "vicdan"ı insanın yukarıda belirtilen bu yapı özellikleri sayesinde sonradan oluşan, gelişen olumlu bir yeteneği olarak görmektedir.

Katılımcı 23, "vicdanı" "İnsanî değer" olarak tanımlayarak şöyle devam etmiştir:

> Hani vicdanlı olmak derken, ben şunu düşünüyorum: birine gerçekten insanî değerler kapsamında davranmak, yaklaşmak, onu işte kişiliğine, onuruna zarar vermeyecek, onu rencide etmeyecek tutum ve davranışlarda bulunmak. Onun duygusuna, düşüncesine, yaşam tarzına saygı göstermek. Bunları yapabildiğimiz zaman daha vicdanlı oluyoruz. Vicdansızlık daha bencilce oluyor. Ve karşıdaki bireye değer vermemektir. Değer verilmediği zaman daha acımasız oluyor. Bence vicdan sonradan kazanılır. Yani çocuğa ufak yaşta verilen bir eğitimle olabilir. Bir insan bir insanı öldürüyor, hiç rahatsız olmuyor, onun öğrendiği vicdan da o.

"Vicdan" inanılan, öğrenilen, değer atfedilenler, değer biçilenler ile beslenmektedir. Realiteye bakıldığında töre cinayeti işleyen bir genç, kız kardeşini vurduktan sonra, bir değeri koruduğuna inanıp, eyleminin gerekli olduğunu söyleyerek bu eylemin arkasında tüm "vicdan" rahatlığıyla durabiliyor.

Katılımcı 3, "vicdan"ı "vicdansızlarda var, ama vicdan insancıl olmaktır" ifadesini kullanarak kavrama değer biçerek konuşmasına şöyle devam etmiştir:

> Vicdan, bence insan önce ailesinin içerisinde yetişiyor. Ailesinin içinde sosyalleşiyor, ailesinin içerisinde değerleri, toplumsal şeyleri öğreniyor. Bence vicdan sonradan kazanılır. Aile içerisinde öğreniyorsun. Bence ailen seni bir kere vicdanlı yetiştirdiyse, bir daha vicdansızlaşamıyorsun. O yapına yerleşiyor zaten. Uydurulan bir şey değil bence. Şöyle diyelim: bazı insanlar çok duygusuz oluyorlar, çok vicdansız oluyorlar. Çok katı ve agresif oluyorlar. Demek ki ailede bunu farklı bir şekilde öğrenmiş. Ya da çevre denilen iletişim içerisinde olunan

> arkadaş grubu ve ideolojisidir. Zaten ideoloji de aileden başlıyor, bakış açısını kazanıyorsunuz.

Görüşmeci burada insanı sevmek, "vicdan"lı olmaktır. İnsanı sevmeyenlerin ise "duygusuz" oldukları için "vicdan"sız olduklarını düşünmektedir. Fakat "vicdan"lı olmanın içini ailenin değer yargıları, çevre koşulları, mensup olunan gruplar ve ideolojilerle dolduruyor. Bunu yaparak, aslında "vicdansızlığı" kendi değer biçtiklerinin karşıtı olarak açıklıyor.

Katılımcı 2, "vicdan"ı "kendi kendime denetleme duygum" olarak tanımlamış ve şöyle devam etmiştir:

> Bu doğuştan gelir mi, gelmez mi, bilmiyorum, ama içdürtü kontrolü olduğundan, vardır herhalde. Bunu ben de şimdi düşündüm. Her şey değişip, gelişip dönüştürülebilir. Vicdan da bence bilginizle, deneyiminizle, yaşadıklarınızla, geldiğiniz etnik kökenle, mezhebinizle bile değişen bir şey bence. Okuduğunuz bir kitapla bile değişebilirsiniz ve dolayısıyla vicdan değişmiyorsa ve sorgulanmıyorsa hatadır. Ben değiştirilmesi ve yenilenmesi gerektiğine inanıyorum.

Görüşmeci "vicdan"ı eylemlerini kontrol eden bir mekanizma olarak görmektedir. Dürtülerin kontrolünden bahsederek "vicdan"a psikolojik bir açıklama getirmektedir.

> İnsan, kendini bir başka nesneyi gözlemlediği gibi kendine bakma, kendini görme şeklinde tanımlanabilecek psişik bir işleve, yani bir tür sezgisel içgörü yeteneğine sahiptir. Freud, ego'dan bağımsız bir kişilik parçası olan bu yetiye süperego adını vermektedir. Yapısal hipoteze göre 'mental aparatus'un egodan gelişen ve enerjisini id'den alan özerk bir parçası olan süperegonun bilinçli kısmını da vicdan olarak tanımlamaktadır (Güleç, 2013, s. 21).

Psikoloji literatüründe süperego, egonun üzerinde onu denetleyen, kontrol eden, yargılayan, insanın içindeki yargıç olarak bilinir.

Katılımcı 12, "vicdan"ı "insanın adalet terazisi, doğruyu bulma çabası" olarak tanımlayarak şöyle devam etmiştir:

> Bence vicdan geliştirilebilir. İnsan nihayetinde şöyle sabit duran bir varlık değildir. İnsan sürekli gelişir, değişir belki kötü özelliklerini daha iyi geliştirebilir. İyi özelliği gerileyebilir. Yaşayarak deneyimlerle. İnsan yaşayarak çok şey öğrenir.

Yaşantıların bir sonucu olarak biriken deneyimler "vicdan"ı beslemektedir. İnsanın değerinin bilgisi ile kişiye ve çevreye yaklaşılabilecekken, olumsuz yaşantılar sonucunda nefret duygusu, intikam duygusu ile de yaklaşılabilmektedir.

Katılımcı 19, "vicdan"ı, "merhamet gibi bir şey" olarak tanımlayarak şöyle devam etmiştir:

> İnsan vicdanla dünyaya gelir bence. Çocuklara bakıyoruz, kötülük yapmıyorlar, insanın genetiğinde var bence. Vicdan sonradan kazanılmaz. Ancak gelişebilir. Eğitimle, yaşantıyla vs. gelişebilir. İnsan deniz kenarında yaşar, sokakta yaşar, hapishanede yaşar, dağda yaşar, bunlar vicdanını belirler. Vicdan bir çekirdek gibi her insanda, büyür ya da küçülür.

Schopenhauer merhamet için "benim ortaya koyduğum ahlakî güdü" açıklamasını yapmaktadır. Ahlaklılığa götüren hakikî güdünün merhamet olduğunu ise şu şekilde açıklamaktadır: "Zengin olsun, fakir olsun bir insanı yasal yollardan da olsa parasından etmek yanlıştır. Bu durumda vicdanın ve olaya katılmayan kişilerin kınamaları da oldukça etkili olacaktır" (Schopenhauer, 2014, s. 118). Burada "vicdan" ile "merhamet" arasında bir ayrım yapmak gerekirse, "merhamet" kişinin yepıp-ettiklerini gösteren, bir tarafıyla etik tarafını da gösteren ise, kişinin "vicdan"ı da onun yapıp-ettiklerini denetleyen bir yargıç gibi karşımıza çıkıyor.

Katılımcı 20, "vicdan" için "Tanımlanabilecek bir kavram değil sanırım, evrensel olmamasıyla ilgili" ifadesini kullanarak şöyle devam etmiştir:

> Bence bölgelere göre değişir, yani kültürlere göre şekillenir. Bence her insan doğuştan vicdanlıdır, koşullar onu vicdansız da yapar. Kültürden etkilenir, sosyal çevreden etkilenir. Din tarafından, aile tarafından özellikle. Katılmıyorum, uydurulan bir şey olamaz.

Burada görüşmeci "vicdan"ın tüm insanlarda doğuştan olduğunu, ancak değer yargıları, ahlâklar ile olumsuz yönde etkilendiğini belirtmiştir.

Katılımcı 9, "vicdan" için, " Kişinin iç adaletidir. Bence çelişkili durumlarda insan içinde bir mahkeme kuruyor ve bir karar veriyor. İşte bu bence vicdandır" ifadesini kullanarak devam etmiştir:

> Vicdan doğuştandır bence. Ancak zaman içinde gelişir ya da körelir. Anne-baba tutumu, sevgisi, çevre koşulları ile gelişir ya da körelir. Bana bütün çocuklar vicdanlıymış gibi geliyor. Sonradan ise bu özelliklerini ya devam ettiriyorlar ya da kaybediyorlar. Bu da aileleri ile, sosyal çevreleri ile ve hayattan beklentileri ile ilgiliymiş gibi geliyor.

Görüşmeci "vicdan"ı insanın bir yapı özelliği olarak, insanın kendi eylemleri karşısında "kendi yargıcı" olarak görmüştür.

Katılımcı 13, "vicdan"ı "Nedense insan hakları geldi aklıma. Evrensel Bildirgede var ya. Herkesin sahip olduğu ve zaman zaman devreye giren bir şey işte" ifadesini kullanarak devam etmiştir:

> Karar alırken oluyor. Doğuştan bir şey var Bilgisayarın içinde nasıl bir şeyler var, ancak kullanılmasa, işlenmese öyle kalır, vicdan da öyle. Evet, kültür, aile, eğitim, işte, var olan bu vicdanı işlerler. Sonra yaşam, tecrübe. Gelişip geliştirilir. Yok sayamayız.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin tek norm özelliği taşımayan maddesi olan, birinci maddesinde insanın "akıl" ve "vicdan" ile donatılmış olduğuna vurgu yapılır. Evrensel Bildirgede bu madde ile insana bir beklenti ile yaklaşılmaktadır. "Akıl" ile insanın bilgi yanının olduğunu, "vicdan" ile da etik belki de ahlaklılık yanının olduğu vurgusu yapılmaktadır.

Görüşmecilerin bir bölümü "vicdan"ın doğuştan insanda olduğunu belirtmişlerdir. Açıklamalardan, bu görüşmecilerin bir bölümü insanın bir yapı özelliği olarak "vicdanın" insanda var olduğunu, diğer bölümün ise tanrı tarafından insana bahşedilmiş bir özellik olduğu sonucu çıkmıştır.

Katılımcı 6, "vicdanı" "Konu her ne olursa olsun birine ya da birşeye zarar vermeden yaptığım ya da yapamadığım şeyler sonrasında gönlümün huzurlu ve rahat olması" olarak açıklamıştır.

> Bence Allah herkese vicdan ve merhamet vermiştir. Onun için vicdanın doğuştan gelen birşey olduğunu düşünüyorum, ama bu, çevreden öğrendiklerimizle, yaşadıklarımızla zaman zaman bazı kişilerde köreliyor gibi geliyor. Vicdan bence bir yetenek değil, ama yukarıda da bahsettiğim gibi kişilere öğretilenlerle, yaşadıklarıyla v.b. değişim gösterebilir. Uydurulan birşey olduğunu düşünmüyorum. İnsanların kendilerine ve çevrelerine zarar vermeden iyiyi ve kötüyü ayırt etmelerini ve ona göre davranmalarını sağlayan içsel bir dürtü/ güç, ne denir bilemedim.

Görüşmeci "vicdan"ı tanrının insana verdiği bir yetenek, eylemlerini denetleyen, yapıp-etmelerini karşılaştıran bir "içgörü" olarak açıklanmıştır.

> Vicdanın özel etkisi, salt bir "hüküm" olmaktan çok, bir çeşit kıyastır. Verdiği gaye hükmü, bir çeşit akıl yürütmenin sonucudur ki, bu akıl yürütme aşağıdaki gibi açıklanabilir. Önce iyilik yapmak ve kötülüklerden kaçınmak gerekir. İkinci olarak, şu işi iyilik üzerine emredilmiştir veya kötü olduğundan dolayı yasaklanmıştır. Üçüncü olarak da, bu işi yapmalı veya bu işten sakınmalıdır (Bertrand, 2001, s. 22).

Kutsal kabul edilen metinlerin talimatlarına uygun olarak kişinin kendi eylemlerini değerlendirmesi, o metinlerde yazan "yasaklı" ve "yasak olmayan"ın

kurallarının ışığında karar vermesi, görüşmeciye göre "vicdan"ın "doğru" çalıştığı anlamına gelmektedir.

Dünyayı ve üzerindeki tüm varlıkları yaratan bir yaratıcıya inanan kişiler, yaratıcılarının sundukları bütün olanakları karşısında ona borçluluk duymakta ve yaratıcılarının kendilerine vermiş olduğu emirlere uymadığını anladıklarında suçluluk hissine kapılabilmektedirler.

Katılımcı 22, "vicdan" için "Kişisel doğru. İnsanın kendi kişisel doğruları-yanlışları ile ilgili bir şeydir" ifadesini kullanarak devam etmiştir:

> İnsanın yakasını bırakmayan bir şeydir. Yani mesela bu meslek dışında düşündüğümüzde insanların ahını almak. Yani bir şekilde bir yerde ortaya çıkıyor, bu olduğunda da rahatlar insan. Kaçarı yok yani, eden bulur misali bir şey oluyor. Doğuştan insanın yapısıdır. Bazen, bazı insanlar duygusuz oluyor. Gelişen bir şey ilerleyen bir şeydir. Sabit kalmıyor. İnsanları gördükçe, yaşadıkça, okudukça, öğrendikçe gelişen bir şeydir.

Görüşmeci kendisine zarar vermiş bir insanın zarar görmesi durumunda "vicdan" rahatlığı yaşadığını belirterek diğer görüşmecilerden ayrılmaktadır. Nietzsche, geçmişte zulmün tanrısallaştırıldığını "büyük halk şenliklerinin ve prenslerin düğünlerinin idamsız, işkencesiz geçmediğini…" belirtmiş, günümüzde, "intikam" duygusuna sahip "evcilleştirilmiş uysal hayvan"ın (modern insan) başkasının kötülüğünü istemesinin temelinin buralarda olduğunu, ancak bunun insanın normal bir özelliği olmadığını söyleyerek şöyle devam etmiştir:

> Başkalarının acı çekişini görmek, mutlu kılar insanı, başkalarına acı vermek daha da mutlu: Bu çetin bir sözdür, ama eski, güçlü, insanî, çok insanî ilkedir…Zulümsüz şenlik olamaz: İşte, en uzun, en eski insanlık tarihinin öğrettiği bu cezada bile şenlikli birçok şey var! (Nietzsche, 2013a, s. 82-83).

Eğer Nietzsche'nın bu düşüncesine kulak vereceksek, "vicdan" rahatlığının her zaman insanın değerinin korunması durumlarında ortaya çıkmadığı, insanın zarar gördüğü durumlarda da ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Yani Nietzsche'nin deyimiyle, insan "kara vicdan"ın da taşıyıcısıdır.

Katılımcı 10, "vicdan" için, "Olumsuzluk duygusu olarak hep doğar bende, suçluluk duyarım sanki, ya da bir olumsuzluk sonrası rahatlama olarak. Beni bir şeyle hesaplaştıran bir duyguymuş gibi" ifadesini kullanmıştır.

> Hayır, herkes vicdanlıdır, diyemem. Yani vatan haini olanlar vicdansız olur. Vatanını-milletini sevenler vicdanlı olurlar. Bu da geldiği kültürün, aldığı

> eğitimin, görgünün değerleri ile ilgilidir. Ben hiç duymadım şunu yaparak " çok vicdanlı biri oldum" diyen birini. Evet, bir yere kadar gelişir. O da çocukluk dönemidir. Katılmıyorum. Vicdan vardır. Kiminde az, kiminde çoktur.

Louis Althusser, kapitalist toplumlarda devlet, üretim ilişkileri başta olmak üzere, toplumsal uyumu sağlayabilmek için egemen bir ideoloji oluşturduğunu, bunu bazı aygıtlarla yürüttüğünü belirtmiştir. "Devletin ideolojik aygıtları" adını verdiklerini, "eğitim aygıtı", "din aygıtı", "siyasal aygıt", "sendika aygıtı", "haberleşme aygıtı", "kültürel aygıt" v.b. adlarıyla örneklemiştir (2000, s. 40). İdeoloji ise, "…bir insanın ya da toplumsal grubun zihninde egemen olan fikirler, tasarımlar sistemidir" (2000, s. 47). O halde ideolojileştirilen insanın değerleri, bazı "aygıtlar" aracılığıyla belirlenmiş fikirler olarak kişiler ve toplumlar tarafından taşınmaktadır. Bu ideolojik fikirlerin de kişilerin yapıp etmelerinde belli bir rolü bulunmaktadır. Böyle olduğunda, tıpkı "vicdan"ı etkileyen dinler, ahlâklar, gelenek-görenekler gibi ideolojiler de kişinin "vicdanını" belirlemektedir.

Katılımcı 18, "vicdan"la ilgili olarak, "…vicdan dediğiniz zaman bende karşılığı iyiye yönelme, iyi yapabilme ve bundan haz duyabilme duygusudur" ifadesini kullanarak şöyle devam etmiştir:

> Bence vicdan insanın doğuştan getirdiği bir şey değildir. Çünkü, dediğim gibi, insan 'tabula rasa' dediğimiz boş levha olarak dünyaya geliyorsa, vicdan da sonradan kazanılan bir şeydir. Geçmişte çalıştığım kurumdan örnek vereyim. Aynı kurumda kalan ikiz çocuklarımız da oldu. Mesela biri hep iyiyi isteyen, insan haklarını hiçe saymayan, arkadaşlarına saygılı biri iken, diğeri karşı tarafı hiçe sayan karşı tarafı döven, hırsızlık yapan bir çocuktu. Şimdi bu çocuklar aynı aile ortamında büyüyor olsa bile, onların yaşadıkları, gördükleri farklıdır. Sonra anlıyorsunuz ki bu çocuklar farklı ailelerde büyümüş, sonra aynı aileye gelmiştir. Yani aile bunun temelidir, diye düşünüyorum, sonra aldığı eğitimlerdir. Kısmen geliştirilebilecek bir şeydir. Bu da ilk çocuğun ben duygusunu kazanabildiği yer kadardır. Sonra değişebileceğini sanmıyorum. Bence uydurulan bir şey değil. Çünkü insanın içinde verdiği kararlardan sonra yaptığı eylemlerden/hareketlerden sonra bir vicdan azabı, ıstırap duyabiliyorsa, insanın kimisi buna vicdan der, kimisi iç görü ya da kendiyle hesaplaşma der –ama bu tür çelişkilerin olduğu insan da bu tür davranışlardan– sonra kendine hesap verme durumu oluşuyorsa, bunun adı vicdandır ve bu vicdan insanı bir şekilde rahatsız ediyor.

Johan Locke'un yüzyıllar önce açıkladığı gibi, insanın boş *(*Lat. *tabula rasa)* bir beyinle doğar. Bilgi birikimiyle, deneyimleriyle aklı sonradan oluşur (Şenel, 2004, s. 67).

Katılımcı 17, "vicdanı" "Olması gereken, yeri geldiğinde başvurduğum bir özellik. Kararlarımı etkileyen bir duygu sanırım" şeklinde açıklayarak, şöyle devam etmiştir:

> Doğuştan olmaz. İnsan dünyaya bomboş gelir. Evet, ancak karakterde de olabilir. Kişinin kendisine özgüdür. Aileden, kültürden etkilenir. Ancak bence tecrübelerle birlikte kişiye özgü olur. Sanmıyorum, geliştirilmez. Hayır, vicdan uydurulan bir şey değil.

Görüşmeci "vicdan"ın sonradan aileden, çevreden kazanıldığını, ancak kişide oluşan "vicdan"ın o kişiye özgü bir karakter olduğunu belirtmiştir. Katılımcı 7, "vicdan"ı "iç sesim" olarak belirtmiş ve şöyle devam etmiştir, "…sonradan öğrenilen, ancak herkeste farklı gelişen bir duygudur". Katılımcı 8, "vicdan" için "Kişinin kendi iç dünyası ile ilgili bir şey" ifadesini kullanarak devam etmiştir. "Yani doğuştan getirilmiyordur, insan dünyaya saf olarak bomboş geliyor. Hani şey düşünün, bir teyp kaseti boş, ona ne kaydederseniz onu kayıt yapar ve geri dönüp dinlediğinizde onu dinlersiniz."

Katılımcı 4, "vicdan"ı "sorumluluk duygusuyla" eş anlamlı olarak kullanarak şöyle devam etmiştir:

> Çocuk büyürken vicdanı öğreniyor. Mesela ben geçenlerde, yüksek lisansta bir ödev hazırlamıştım. Hayvan sever bir çocuk nasıl yetiştirilir diye. Öğrenme psikolojisinde. Ya senin çocuğun gidip durduk yere köpeğe tekme atıyorsa, sen de onaylıyorsan, bu çocuk zaten vicdansız biri olur. Sorumluyuz insana, hayvana. Bu bilinci verebilirsek vicdanlı olur herkes.

Takiyettin Mengüşoğlu, "vicdan" kavramını sorumluluk duyma ya da sorumluluk duymama ilişkisi üzerinden şöyle belirtmiştir:

> ... insan, kendi yapıp ettiklerinin hesabını vermekte, kendisini yapıp ettiklerinden sorumlu ya da sorumsuz görmektedir. Gene ilk kez böyle bir varlık alanında, yani insanda, yapılanlardan, eylemlerden dolayı üzücü yahut sevindirici duygular, bu duyguları bu varlığın, insanın, kendisiyle birlikte bilen "vicdan" adını alan bir alan, bir sfer ortaya çıkmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 369).

Katılımcı 21, "vicdan" için **"**Sanki yaşanılan bir sıkıntıya bir tepkiymiş gibi geliyor. Empati kurulduğunda ise çözülecek ve rahatlanacak bir şeymiş gibi, bilemedim". Katılımcı 11, "vicdan dendiğinde aklımızla çok açıklanamayacak şeyler gibi geliyor, bu konuyu hiç düşünmedim". Katılımcı 16, "Bilemedim, vicdan aslında insanın ruhuna dokunan bir şey, ama somut olarak tarif edemeyeceğim" sözlerini kullanarak "vicdan" üzerine daha önce hiç düşünmedikleri için başka düşüncelerinin olmadığını belirtmişlerdir.

Her ne kadar realitede sıklıkla karşılaşıldığı üzere "kamu vicdanı", "çocuk vicdanı" ["çocuklar kötüyü düşünmez", "çocuklara dünyayı verin bütün kötülükler bitsin" gibi düşüncelere sahip kişilerin ifadesi] gibi ifadeler kullanılıyor olsa da; araştırmamız, eleştirel bir çerçeve içinde, kişide var olduğu söylenen "vicdan" aracılığıyla

bir uzmanın yaptığı değerlendirmede oluşan sorunla ilgilidir. Kişi "vicdanı"nı dinlerken, aslında insanın değer bilgisinden mi ya da insan hakları fikrinden mi hareket ediyor? Yoksa gelenek, görenek, töreler, inanışlar, mensubu olduğu kültürden mi hareket ediyor?

Bu başlık altında görüşmecilerin tamamı "vicdan" kavramın kabul etmiş, bir bölümü sonradan kazanılan bir yetenek, bir bölümü ise insanın doğuştan taşıdığı bir özelliği olarak açıklamıştır. "Vicdan" kavramına dair fikri olmayanlar hariç, görüşmecilerin tamamı "vicdan"ın aile ve çevreden etkilendiğini, inanç, ideoloji gibi yargıların vicdanı şekillendirdiğini belirtmişlerdir. "Vicdanın" doğuştan kazanıldığını düşünen görüşmecilerin bu etkilenmeyi sınırlı tuttuğu da anlaşılmıştır.

İnsan, eğer kimliklerinden sıyrılarak, sadece insanın değer bilgisinden hareket ederse, "vicdan" denen kavram tartışma konusu olmaktan çıkar. Böyle olduğunda ise, kişideki "vicdan"ın yerini insanın değerinden türetilen etik bilgisi alır.

3.2.5.4. Meslekle İlgili Değerlendirmelerde "Vicdan"ın Yeri

Bu başlıkta sosyal hizmet uzmanlarının değerlendirmelerinde "vicdan"larına başvurup vurmadıkları; başvuruyorlarsa, hangi durumlarda "vicdan"larına başvurdukları üzerine durulmaktadır.

Katılımcı 2, değerlendirmelerinde "vicdan"ın yerini "Çok tabiî" ifadesini kullanarak açıklamış, "vicdan"ının yanılmadığını ise "Ben ailemden öğrendim, onlar insana zarar vermezlerdi, ben de öyle öğrendim"; Katılımcı 10 da, "Dinliyorum, tabiî ki. Adam eşine şiddet uyguluyor, haberlerde dinliyorum, kendimi çok rahatsız hissediyorum. Vicdanımı dinlerim hep" ifadesini kullanmıştır. Katılımcı 5, değerlendirmelerinde "vicdan"ına başvurduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

> Tabiî ki. Her durumda başvururum, hani bilgimin yetersiz olduğu durumda da yeterli olduğu durumda da vicdanî olarak değerlendirmeye çalışırım. Tabiî o vicdani değeri de tabi nasıl oluşuyor baktığımız zaman mesela ben X ilindenim, işte benim ailem birbirine gayet saygılı, diğer insanlara zarar vermeyen, hor görmeyen, aşağılamayan bir yapıya sahiptir. Bir kişiye saygısızlık yaptığında, onun alanına girdiğinde ve yok etmeye çalıştığında, orada vicdan yapıyorsun [vicdan rahatsızlığı duyuyorsun], çünkü sen onu ailenden görmedin, bu benim vicdanım mesela.

Kişi ailesinden insanın değerini korumayı öğrenebilir. Felsefî bir bilgi temelli olmadan, rastlantıya bağlı da olsa, insanın değerinin korunacağı tutumu kişi gösterebilir. Buradaki tutum "değer biçmeye" dayandığı için "vicdan" denen bilinç araya girmektedir.

Oysa değerler bilgisi belli bir felsefî eğitim sonucunda edinilmiş olsa, "vicdan" denen bilincin yerini, insan haklarının bilgisi alır.

Katılımcı 6, sadece meslekî hayatında değil, her alanda "vicdan"ına başvurduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

> Tabiî ki. Hayatımdaki birçok kararı alırken vicdanımı dinliyorum. Böylelikle kendime ve çevreme zarar vermeden doğru kararı almaya çabalıyorum. Böylece gönlüm daha huzurlu oluyor. Özellikle konu ne olursa olsun elimden geldiğince kimsenin hakkını yememeye çalışıyorum. Ama tabiî ki sen ne kadar vicdanla yanaşırsan yanaş, bazı durumlar vicdanını devreye soktuğuna sokacağına pişman ediyor. İşte o an "kim seni düşünüyor, sen niye düşünüyorsun, yaşa git hayatını, ne var sanki" [Karşısındaki bir insana yardım etmek istediğinde ve yardım ettiğinde zarar gördüğünü belirtiyor]. Ama oluyor mu, olmuyor. Aynen devam ediyorum, sonra ders çıkarma yok maalesef. Niye en ufacık şeyde giriveriyor o vicdan devreye, sen gene doğru olanı bulmak için dinlemeye başlıyorsun o iç sesi.

Kararlarda "vicdan"a başvurmak çoğu zaman kişiyi yanıltabilir. Çünkü başvurulan, meslekî bir bilgi, ya da felsefî bir değer bilgisi değildir. Çoğunlukla "vicdan" ahlâklara, kültürlere dayalı bir sorumluluk duygusudur.

Katılımcı 12, meslekî değerlendirmelerinin tamamında vicdanına başvurduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

> Tabiî ki. Vicdan olmadan olur mu? Dediğim gibi vicdanen yapıyoruz bu işi. ben karşımdaki insanın yararını düşünerek yapıyorum bu işi. Belki ben de onun yerinde olabilirdim. Empati yapıyorum tabiî ki. Bu şekilde karar veriyorum ben. Yarın bir gün kimin ne olacağını bilemezsin. Beş dakika sonrasına kimsenin garantisi yoktur. Ölüm, kalma ya da engelli olma konusunda. Nihayetinde ben de engelli bir vatandaşım. Yani vicdanen karar veriyorum. Kişi için hangisi daha iyi olacak, hangisi ile refah düzeyini yükseltecek.

Yaygın bir görüş, "vicdan"ın yanılmaz oluğu ile ilgilidir. Sosyal hizmet mesleğinin bilgi, beceri ve değer temeli vardır. Sosyal hizmet uzmanından beklenen ise, kanaat bildirirken meslekî çalışmasını bu üç temel üzerine yapı etmesidir.

Katılımcı 11, meslekî çalışmalarında "vicdan"ın yerini şu şekilde açıklamıştır:

> Dinliyorum. Müracaatçılara bir zarar verip onları üzmediğimden emin olmak isterim. Çünkü ben onu karşımdaki insana, arkadaşıma, dostuma ya da mesleğimde karşıma gelene müracaatçıma ya da gelen mağdur insanlara kötü davranıyorsam, onların istemedikleri hizmeti onlara uygun görüyorsam ya da onlara uygun gelen modeli uygulamıyorsam, kendim için başka şeyler yapıyorsam, kötü yaptığımı düşündüğüm anlar oluyor bu, benim çok karşıma çıkmıyor . Ben genelde vicdanımı dinleyen bir insanım, diye düşünüyorum.

Burada uzmanın "bilgi" eksikliğini, "vicdan" denen bilinç duygusu ile kapatmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Böyle olduğunda müracaatçısının haklarını ancak rastlantılar sayesinde koruyabilir, dolayısıyla hak ihlalleri de yaşanabilir.

Katılımcı 20, "Eğer mevzuatla çakışırsa, verdiğim kararlardan rahatsızlık duymam. Ancak bir belirsizlik varsa ve ben bir kanaate bulunacaksam "vicdan"ımı dinlerim" ifadesini kullanarak, bilgisi ile hareket ettiğini, ancak bilginin yetersiz olduğu yerde "vicdan"ına başvurduğu anlaşılmaktadır. Katılımcı 3, meslekî değerlendirmelerinde meslekî çalışmaları ile "vicdan"ının karşı karşıya geldiğini şöyle belirtmiştir:

> Vicdanımı genelde dinliyorum. Fakat bazen vicdan ve mevzuat çatışıyor. Yani örtüşmüyor. O zaman sıkıntı. Yani biz genelde daha çok mevzuatla kanaat veriyoruz. Ama sonra sıkıntı oluyor. Rahatsız oluyorum yani.

Burada rahatsızlığa neden olan yasal düzenlemedir, yani bu düzenlemenin bir durum karşısındaki yetersizliğidir. Sosyal hizmet uzmanı kanaatinin dayanaklarından biri olarak mevzuatı kullanır. Mevzuat ile çelişen vakalar yaşayabilir, ancak bilgisinden aldığı değerlendirme yeteneği ile kanaatlerini gerekçelendirebilir.

Katılımcı 9, "vicdan"ının sesini hiç dinlemediğini ve mevzuat eleştirisini şu şekilde yapmıştır:

> Dinlemiyorum. Mesleğe başladığım ilk dönemlerde üzülüyordum, ama vicdanıma hiç başvurmadım. Artık beni etkilemiyor, üzülmesi gereken kişi ben değilim. Ben bir mevzuat var, onu uygulayan kişiyim. Bu mevzuatı hazırlayanlar üzülsün ya da vicdan yapsınlar [vicdanları sızlasın]. Mevzuat neyse onu yaparım. Hiçbir şekilde bilgimin dışına çıkmam.

Engelli ve kadın refahı alanlarında çalışan görüşmeci sosyal hizmet uzmanlarının bir bölümü mevzuatların yetersiz olduğuna vurgu yapmışlardır. Bilginin yetersiz kaldığı yerde "vicdan" azabı duyulduğu, ya da Katılımcı 9 gibi mevzuat yapıcılarına tepki gösterildiği anlaşılmaktadır.

Katılımcı 14, "Vicdanı iç konuşmalar olarak tanımlarsak, dönem dönem evet, oluyor. Daha çok ikilem yaşadığım durumlarda bu sesi dinliyorum" ifadesini kullanmıştır. Katılımcı 16, kanaatlerinde "vicdan"ın, çelişkiye düştüğü durumlarda devreye girdiğini şu şekilde ifade etmiştir:

> Yani şöyle: çocuklara bakıyorum, çocukların durumuna, yani ben bu yardımı vermem halinde ne olacak, bunu düşünmeye çalışıyorum. O tarz durumlarda ya

> hadi neyse çok kararsız kaldıysam, vermemektense ekonomik desteği vermeyi tercih ediyorum. O noktada vicdanım devreye giriyor işte.

Sosyal hizmet uygulanmasında "kararsız kalma"nın iki nedeni olabilir. Bunlardan biri açık-seçik bir mevzuatın olmayışı, ikincisi ise meslekî bilginin yetersiz olmasıdır.

Katılımcı 17 de, karar verirken çelişkili durumlarda "vicdan"ına başvurduğunu şöyle ifade etmiştir:

> Meslekî değerlendirmelerde, karar süreçlerinde, arada kaldığımda vicdanımın sesini dinlerim. Evlat edindirme işlemleri yaparken, tabî bazı durumlarda başvuruları reddetmek gerekiyor. Bu durumda bazı aileler bana "senin çocuğun bile yok, sen nerden anlayabilirsin çocuk özlemini" dedikleri oluyor. İşte bu durumda rahatsız oluyorum.

Sosyal hizmet uzmanı birçok insan durumu ile karşı karşıya kalmaktadır. Karşılaşılan bu durumların tamamını yaşamış olması mümkün değildir. Kaldı ki bir şeyi bilmek tek başına onu yaşamış olmaktan geçmez. Bir şeyi bilmek, o şey hakkında söz söylemek için çoğu zaman yeterli olmaktadır. Bu nedenle, tecrübenin zayıf olması, bilginin olmaması anlamına gelmeyeceği gibi, bu durumlarda uzmanın kendisini zayıf görüp "vicdan" rahatsızlığı duyması sorunlu bir durumdur.

Katılımcı 10, meslekî değerlendirmelerinde "vicdan"ının sesini dinlediğini şöyle ifade etmiştir:

> Vicdanımın sesini dinlerim. Özellikle çocuklarda. Nedense çocukların, kıyafetleri eksik, eski olduğunda. Bakıyorum, tablet istiyorlar, ama yok. Bu durumda içimde bir sızı oluşuyor. "Ne yapabilirim" sorusu oluyor ve elimden geleni yapıyorum.

Sosyal hizmet uzmanı bir durum karşısında ne yapılması gerekiyorsa, onu yapmakla görevlidir. Uzman burada "elimden geleni yapıyorum" derken özverili davrandığını göstermektedir. Bu önemli özellikle birlikte, uzmandan devletin sosyal adalet anlayışını, bu adalet anlayışı ile ihtiyaç sahiplerine sunduğu kaynakları bilerek değerlendirmesi, bu bilgiyle aydınlatması beklenir.

Katılımcı 21, meslekî çalışmalarında "vicdan"ının yerini kültürel değer yargıları ve belli bir bilgi ile şu şekilde açıklamıştır:

> Ben insan hakları temelli bir vicdana sahibim. Yani içinde bulunduğum toplumda aynı şekilde insana insan olduğu için değer veren bir kültürde büyüdüm. Kendim Aleviyim, bu nedenle bir noktada zaten vicdanın etkisi yok diyemem. Ama genellikle vicdanımla verdiğim kararlar çalıştığım mevzuatla örtüşüyor. Tabiî ki

> bir noktada sizi yönlendiren şey o. Elimdeki çözümlerin, elimdeki imkânların o olayı çözemediği zaman vicdanımla başbaşa kalıyorum.

Belli bir kültüre ya da dine mensup olmak kişiyi tek başına "vicdanlı" ya da "vicdansız" yapmamaktadır. Çünkü kişi değer yargıları ile uyuşan durumlarda "vicdan"lı olacak, uyuşmayan durumlarda ise "vicdan"dan bahsedilmeyecektir. Bu nedenle bir uzmanın "elindeki imkânlarının" yetersiz olması durumunda "vicdan"ına başvurarak kişinin haklarını tam olarak koruduğunu düşünmesi yanıltıcı olabilmektedir. Diğer taraftan, uzman değerlendirmelerini bir kültüre, bir inanca bağlayarak yaptığında, "elindeki imkânları" yeterli olsa da, değer yargılarıyla çatışma yaşadığı anlarda onu yetersiz olarak görebilecektir.

Katılımcı 15, "vicdan" için "Yani vicdanımın sesini değil, ama bir iç ses demek bana daha şey geliyor, çünkü bilgi var sanki o sesin içinde" ifadesini kullanmıştır. Katılımcı 8, meslekî değerlendirmelerinde "vicdan"ın yerini bilgi ile birlikte ele alarak farklı bir bakış açısı getirmiştir:

> Zaman zaman başvuruyorum tabiî ki. Karar verirken vicdanına başvurabilirsin, etkili olabilir, ama tek başına değil. Senin alandaki bilginle, eğitiminle desteklendiği takdirde vicdan bir işe yarar. Ama tek başına "ay, bu çocuğa yazık, hemen koruma altına almalıyım" veya "ay, yardım bağlayayım, ay, biran önce dönsün ailesine" gibi sırf bu mantıkla yaklaşırsak, yanlış yapılır. Dediğim gibi vicdanın bilgi ile desteklenmesi gerekiyor.

Katılımcı 22, değerlendirmelerinde "vicdan"ın yerini şu şekilde ifade etmiştir:

> Yani böyle bir şey düşündüğüm hissi var. Özellikle başkalarının hayatını etkileyecek noktada daha çok düşünüyorum. Vicdan burada devreye giriyor, işte onları incitmemek için.

İnsanın değerinin korunması, dezavantajlı grupların hizmetlerle buluşmasında incinmelerini önlemek bir sosyal hizmet uzmanının bilgisiyle ve iletişim becerisiyle ilgilidir. Bu bilgi ve beceri gösterildiğinde zaten "vicdan" devre dışı kalacaktır.

Katılımcı 7, "Vicdanımın sesini çok dinlediğimi düşünmüyorum, çünkü çocuk odaklı hareket etmem gerekiyor. Dolayısıyla kararlarımı mevzuat-bilgi-belge ve gözlemlerim doğrultusunda vermek durumundayım" ifadesini kullanmıştır. Katılımcı 1, "Değerlendirmelerimde vicdanımın sesini dinlediğim çok söylenemez. Genellikle eşitlik, adalet ve her vakanın kendine özgü oluşuyla ilgileniyorum. Daha somut halde değerlendiriyorum. İhtiyaç odaklı ilerliyorum"; Katılımcı 19, "Sanmıyorum, vicdana önem veriyorum, ama kararlarımda yeri yoktur vicdanın" ifadesini kullanmıştır.

Sosyal hizmet uzmanından beklenen, değerlendirmelerini ahlâklara, değer yargılarına dayandırarak değil de, meslekî bilgi ve, insanın değerleri ile değerlendirmelerde bulunmasıdır. Böyle olduğunda "vicdan" denilen bir çeşit bilinç duygusunun denetimi yerini etik yeteneği gelişmiş uzmanın değerlendirmelerine bırakır.

Katılımcı 18, "vicdan"ı meslekî değerlendirmelerdeki yerini eleştirerek, meslek etiklerine şu şekilde vurgu yapmıştır:

> Çocukla ilgili değerlendirmeler diyorsanız, ben daha çok etik ilkelere bakıyorum. Çünkü vicdan dediğiniz şey ucu bucağı açık bir sorun. Bunu ilahi duyguları çok kabarık birine söylerseniz vicdanı ahlak, din kurallarına uymak, ibadet etme diye algılayabilir. Aslında vicdan o kadar açık bir sorun ki biraz da tehlikeli bir şeydir. Çünkü bir mesleğin etik ilkeleri var. Bu etik ilkelere uymamız gereken bir prosedür var. Bunu vicdanla, yardımla, ahlâkla, dinle açıklamak bence doğru değil.

Sosyal hizmet uzmanının meslekî değerlendirmelerinde çatışmaya düşmesi durumunda, insan değerlerine dayalı meslekî etik ilkelerine başvurması, "vicdan" a nazaran insan haklarında koruyucu yönü daha güçlü olduğu açıktır.

Katılımcı 4, meslekî kararlarında "vicdan" yerine insan hakları bilgisine başvurduğunu şu şekilde belirtmiştir:

> Benim vicdanım insan haklarından yana olduğu için, böyle bir şey hissetmiyorum. Ben zaten insan haklarına uygun bir karar verdiysem vicdanım çelişmiyor ki. İnsan onuruna uygun karar verdiğimden, benim için işte insanlık kavramıyla içiçe vicdan.

Bir sosyal hizmet uzmanı değerlendirmelerinde ve değerlendirmeleri sonucunda kararlarının dayanağını meslekî bakış açısı ve insan hakları bilgisine dayandırmalıdır. Ancak bu şekilde yaptığı çalışmaya belirli değer yargılarıyla değer biçmemiş olur. Bir uzman insanın değerinin bilgisinden hareket ederek, karşılaştığı tek durum karşısında bir değerlendirme yaptığında, bu değerlendirmesinin sonucu büyük oranda insanı korumuş olur.

3.2.5.5. "Vicdan Rahatlığı" ve " Vicdan Rahatsızlığı"nın Yaşandığı Örnekler

Bu alt başlık altında, görüşmecilerden kişilerle yapmış oldukları meslekî çalışma sonucunda, yaşadıkları duygu durumları üzerinde durulmaktadır. Görüşmecilerden duygu durumlarını anlatacak vaka örnekleri istenmiştir.

Katılımcı 11, kendisinde "vicdan" rahatlığı/rahatsızlığı duygusunu yaratanın "insana insan olduğu için değer vermek" olduğunu belirtmiş, ancak kendisini rahatlatanın kişilerin kendisi için dua ediyor olmalarını belirterek duygularını şöyle açıklamıştır:

> Vicdan rahatlığı duyduğum çok oldu. Engellileri kurum bakımına yerleştirirken dua alıyorum. Sağ olsunlar, gidip ben kendim yerleştirdiğim zaman, elimden geldiğince o engellinin alabileceği en iyi hizmet modeli, yani bizim Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının verebileceği en iyi hizmeti vermeye çalıştığım, çırpındığım için ailelerden genellikle mutlu bir şekilde geri dönüş oluyor. Ama bazı vakalarda, hızlı yaklaşamadığımız vakalarda, bazen engellinin ölümüyle, bazen istismar ile karşılaştığımız zaman vicdan azabı çektiğim oluyor.

Görüşmeci, yaptığı işin sonucunda bir başarı gördüğünde "vicdan" rahatlığı, ancak yaptığı işin sonucunda insan zarar görmüş ise "vicdan" rahatsızlığı yaşadığı anlaşılmaktadır.

Katılımcı 3, "vicdan" için "bende zaten var", ifadesini kullanmış, bununla birlikte ailesinden aldığı "değerler" in de bunda etkili olduğunu belirterek şöyle devam etmiştir:

> Sosyal ve ekonomik yardım için bir kadına gitmiştim ben. İşte kadın eşini kaybetmiş, kızı evli, bir tanesi okula gidiyor. Depresif bir kadın, sürekli evde yatıyor. Gidip kapısını çaldım. Kadın kalktı, sevindi, "kapımızı çalan biri var" diye. Çünkü kimse gidip gelmiyor, kadın dışarı çıkmıyor. Ona yardım bağlamıştım. Onun evine gitmem, onunla görüşme yapmam, onun da çok hoşuna gitmişti, bunu da dillendirmişti. Sonra ben kadına yardım bağladım, belediyenin danışma merkezi var, oraya yönlendirdim. Kadın hani sosyalleşsin, evden dışarı çıksın diye. Antidepresan falan da alıyor. Hani kadın oraya gidip beni soruyordu. Kadında güzel şeyler görüyordum. Kadın hani çok depresif değil dışarı çıkabiliyor, gidip gelebiliyor, biraz özgüveni gelmiş, bunu görünce kendimi iyi hissediyordum. Hani hayatına dokunabildim. Aile ile çalışırken, bazen akli dengesi yerinde olmayan aileler [ebeveynler] oluyor, işte onun çocuğu için hastaneden rapor istiyoruz. Hastaneden rapor getiriyor, ebeveynlik görevini yerine getiremiyorsa ve çocuğu da alacak yakını yoksa, vasilik davası açıp onu evlat edinmeye yazıyoruz. Şimdi zaten bunu yapmak zorundayız. Ama vicdanlı dediniz ya, arada kalıyor. Sonuçta onun akli dengesi yerinde değil. Tamam, ebeveynlik görevini yerine getiremiyor, ama bu çocuğu ben evlat edindirme birimine yazıyorum. Orada bir vicdan rahatsızlığım oluyor.

Burada da işin doğru yapılması durumunda "vicdan" rahatlığı yaşandığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte "vicdan" rahatsızlığı için görüşmecinin verdiği örnekte, kararının doğru olmasına rağmen, kararına değer biçtiği için, kendini yanlış bir şey yapıyormuş gibi sorumlu hissettiği anlaşılmaktadır. Sosyal hizmet mesleğinde "çocuğun üstün yararı" ibaresi kullanılır. Burada söz konusu çocuğun hangi koşullarda sağlıklı bir yaşam süreceği, olanaklarını geliştirebileceği gibi insanın değerini koruyacak müdahaleleri belirlemek bir uzman için çelişkiye neden olmamalıdır.

Katılımcı 5, "vicdan"ı "...koşulların, okuduğunuz şeylerin, bulunduğunuz ortamların ve yaşadığınız olayların…" oluşturduğunu belirterek şöyle devam etmiştir:

> Oluyor, ama vicdan azabı yaşıyorum, ama kararımın da doğru olduğunu düşünüyorum, orada bir çelişki yaşadığım zamanlar oluyor tabiî. Olmuyor değil. Zaten vicdan ile bilgimiz bazen çelişiyor olabilir. O nasıl oluyor, mesela bir kadının ekonomik desteğini kestin, bu beni vicdanî olarak rahatsız ediyor. Ama bilgi olarak baktığınızda, ben bunu kesmeliyim ki artık kendine bir yaşam alanı oluştursun. Çünkü desteklendiği için, hani o sadaka kültürü ile hayatına devam etmesin, artık kendi hayatını devam ettirecek birey haline gelsin diye, mesela orada kesme durumunda vicdanî olarak rahatsız oluyorum, kadını, çocukları düşünüyorsun, ama bilgi olarak baktığında bunu yapmam gerektiğini doğru olarak düşünüyorum ve rahatlıyorum.

Bir kişinin geleceğini ilgilendiren kararlarda, uzmanın kendi yaşantılarına ya da duygularına dayandırarak o kişiye karşı sorumluluk duyması, ancak kendi ahlakıyla ilgili olur. Böyle hareket ettiğinde kendince bazı ödevlerini yerine getirmiş olabilir. Ancak kişi haklarının korunması açısından bakıldığında, bu durumun oldukça tehlikeli olduğu açıktır.

Katılımcı 12, kendindeki "vicdan" olgusunu belirleyenin, "..Allah korkusu var, kul hakkı yiyerek onun karşısına çıkmak istemiyorum" düşüncesinin olduğunu ifade ederek şöyle devam etmiştir:

> Vicdan azabı, örnek verdim önceki soruda, ondan duydum, kaç kişinin hakkına girmiş oldum açıkçası bilmiyorum. Belki müdürümüz bizim kararımız üstlerinde etkide bulunsa da, işlemi biz yapmış olduğumuz için onun günahına ortak olduk. Vicdan rahatlığı duyduğum olmuştur, şöyle: çok acil vakalar oluyor, yerleştirme işleri falan, mesela engelli bir çocuk vardı, onun işlemini yapmıştım. Nihayetinde biz insanız, şey değiliz, karşımızdakini mal gibi göremeyiz, karşımızdaki de canlı. O da bir insan. Ben neyi hak ediyorsam onun da aynı şeyi hak etmesi gerekiyor. Hani bir "Allah razı olsun" demesi ile benim için gayet yeterlidir.

Sosyal hizmet uzmanından, yardım ihtiyacı olan kişilerle ilgili olarak, ondan bekleneni bilgisi ve meslekî etik ilkeleri çerçevesinde yapması istenir. Görevi budur. Uzman meslekî çalışmasını karşısındaki kişinin yararını gözeterek yapar, kendisinin çıkarını düşünerek yapmaz. Burada eylem sonrası rahatlama kişinin sosyal hizmete erişimini sağlamasıyla duyduğu bir rahatlama mıdır? Yoksa uzmanın, inancı gereği, duymak istediğini duymasıyla mı ilgilidir? Bir uzman işini doğru yaptığında dini inancı gereği duymak istediği "Allah razı olsun" gibi bir sözü her zaman duymayabilir. Bu sözü duymadığında kendisini yetersiz hissetmemeli, çünkü bakması gereken yerin işini doğru yapıp yapmadığıdır.

Katılımcı 10, duyduğu "vicdan" rahatsızlığı ya da rahatlığı ile ilgili olarak "Babam din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenidir. Çocukluğumdan beri hep vicdanlı yaklaşmamı isterler. Kul hakkı yeme derdi. İnsan sevgisi aşıladı. Bunlar etkiledi beni" ifadesini kullanmıştır.

Kişi, bir başkasının "doğrularını" olduğu gibi kendisinin "doğruları" olarak kabul ettiğinde, aslında aklının süzgecinden geçirmeden bunu yapmış olur. Buna bir şeye "inanma" demek daha doğru olacaktır. Burada görüşmeci babasının değer yargılarını benimsiyor ve "vicdan"ının dayanakları haline getiriyor. Buradaki yargılar genel olarak insana karşı duyulan sevgi üzerine kurulmuş olsa da, bu yargılar her bir kişi için aynı sonucu vermeyebilir. Oysa görüşmeci, işi gereği, sorumlu olduğu işi doğru bir şekilde zaten yapmaktadır.

Katılımcı 10, meslekî çalışmaları esnasında "vicdan" rahatlığı/rahatsızlığı duyduğu durumlara şu şekilde örnek vermiştir:

> Şimdi bir kadını kocası terk etmiş. 4 çocuğuyla kadın bir başına kalmış. Çalışmıyor. Hiçbir yerden de geliri yok. Çocuklar küçük, aralarında 2'şer yaş fark var. İnceleme için gittiğimde çok kötü bir manzara vardı. İki çocuk için süreli yardım bağladım. Kadın geldi teşekkür için. Kendimi çok rahatlamış hissettim gerçekten. Vicdan azabı olarak ise, bahsetmiştim, ödenek kısıtlamasına bağlı olarak bir aileye yardım bağlamamıştım, beni çok etkilemişti.

Burada görüşmeci işini doğru yaptığında "vicdan" rahatlığı, işini eksik ya da yanlış yaptığında ise "vicdan" rahatsızlığı duyduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcı 6, "vicdan" rahatlığı ve rahatsızlığı duygusunun arkasında, "Allah korkum var. Sanki biri beni takip ediyor gibi" ifadesini kullanarak şöyle devam etmiştir:

> Her ikisi de elbet olmuştur. Aldığım tüm doğru kararlarda vicdan rahatlığı yaşarım. Önceden çalıştığım bazı kurumlarda idarî amirlerin isteği ile mecbur kalarak yaptığım işler oldu, istemediğim halde çocuğun farklı bir kuruluşa naklini yapmak gibi. Böyle durumlarda vicdanım rahat etmiyor. Bir vakayı yanlış yönlendirir ve kişi ya da kişilerin hayatını olumsuz yönde etkileyecek, herşeyi mahvedecek bir çalışma yaparsam, bu beni vicdanen rahatsız eder. Hesap veremeyeceğimi düşünürüm. Kendimi yer bitiririm.

İnanmayı Mengüşoğlu, üç formda ele almaktadır, "1. Dış faktörlere bağlı olan inanma", "2. İmmanet inanma" ve "3. Refleksiyona dayanmayan inanma" (2015, s. 316). Refleksiyona dayanmayan inanmayı günlük hayattaki inanma olarak adlandırarak şöyle açıklamıştır, "Refleksiyonlu, yönetilen inanma, insan üstü, doğa üstü olan bu şey, insan için bir dayanak oluyor. İşte bu inanma bizim din adını verdiğimiz inanmadır" (2015, s.

317). Görüşmeci eylemlerinin arkasında dayanak olarak gördüğü dininin gereklerini, "vicdan"ının oluşturucusu olarak görmektedir. Burada görüşmecinin meslekî değerlendirmelerinde mesleğinin gereklerinden önce, dinî inancının gerekleriyle değerlendirmede bulunduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcı 1, "vicdan" rahatlığı ve rahatsızlığı yaşamasına neden olan ailesinin durumundan hareket ederek "…benim annem yetim, ailemde boşanma çok fazla var. Kuzenlerimin ailesiz kalmaları nedeniyle yaşadıkları imtihanları gözlemledikçe, anne ve babasından ayrılan çocukları farklı değerlendirmişimdir" açıklamasını yaparak şöyle devam etmiştir:

> SED dosyalarında vicdan muhasebesi yapmıyorum. Ancak korunmaya muhtaç çocukların dosyalarında, kurum bakımına aldığımda, o anne-babanın elinden çocuğu kurtardığım için vicdan rahatlığı yaşıyorum, ancak çocuğu sevdiği anne babasından ayırdığım için vicdan azabı hissediyorum. Kişilik özellikleri. İnsanın ne yaparsa yapsın tamamen kendinden sıyrılıp mesleğine yöneldiğini düşünmüyorum. Hassas olduğum noktalar ile ilgili bir vaka geldiği zaman daha çok vakit harcadığımı gözlemliyorum. Bu nedenle çocuğu ailesi yanında mutlu ettiysem, sunulan hizmetle vicdan rahatlığı hissederim, her ne sebeple olsun ayırdıysam da içten içe vicdan azabı hissederim.

Görüşmeci geçmişte aile içinde yaşanmış olumsuz durumlar karşısında etkilenmiştir. Ancak bunun ilahî bir "imtihan" olduğunu düşünmektedir. Ve meslekî çalışmalarında bu etkilenmenin etkilerini sonuçlarını ifade etmiştir. Yine burada sorumluluk duyulanın, işi gereği sorumlu olunanın önüne geçebileceği bir tehlikeyle yüzyüzeyiz.

Katılımcı 14, "vicdan" rahatlığı ve rahatsızlığı duygusunu kendisinde yaratan şeyi şu şekilde ifade etmiştir:

> Biraz savunma mekanizması kuruyorum. Bizim gibi meslek gruplarında araştırmalar göstermiş ki geçmişimizde bizim de travmalarımız var. Biz de insanız. Müracaatçılarımız ile çalışırken bizi de tetikleyen, onların yaşam öykülerinde kendimizi bulduğumuz bir takım hassas noktalar olur ve vicdanımızı tetikleyen de o noktadır gibi geliyor bana.

Kişinin, geçmiş hayatında, yaşamış olduğu biyopsişik sorunları gelinen aşamada çözmemiş ise, psikolojik olarak etkilerini içinde bulunduğu anda ve gelecekte tanık olacağı benzer durumlarda, farklı boyutlarda da olsa, tekrar tekrar yaşama olasılığı oldukça fazladır. Bu tarz biyopsişik sorunların çözümünde psikiyatri ve psikoloji bilimleri çeşitli terapi yöntemleri geliştirip uygulamaktadırlar. Burada görüşmeci

deneyimler sonucunda duyulan bir acı ya da huzursuzluk ile "vicdan" denen sorumluluk duygusunun oluştuğunu belirtmiştir.

Katılımcı 14, "vicdan" rahatlığı ve rahatsızlığını bir vaka örneği ile açıklamaya çalışmıştır:

> Aslında vicdan rahatsızlığı duymuştum, garip bir şekilde. Farklı gelişen bireyle ilgili bir olaydı, kurum bakımında aile yanına izinli veriliyordu, incelemesini ben yaptım, kız çocuğu bu. Anne ve abi çok istekli yanlarına almaya, ama daha önce cinsel istismar mağduru da bir kız çocuğundan bahsediyoruz. Anne ve abi ile ilişkisi sürüyor. İnceleme raporunu yazarken garip bir şekilde sezmişim bu olayı. Evet, anne-abi ile olan ilişkililerinin sürdürülebilmesi çocuk açısından çok önemli, yalnız izin süreci kısa süreli olması gerekir. Yani on günlük bir süre içermeli. Böyle bir rapor göndermiştik, sonra bir rapor geldi. Bu çocuk bir kere daha cinsel istismara uğramış. Anne ile görüştüğümde, "nasıl oldu bu" dedim. "Şey" dedi. "Sizle görüştükten sonra kurumu aradım, süreyi uzatmalarını istedim, onlar da bir aya çıkardılar süreyi". Ben kendimi kötü hissettim, benim vicdanımı çok rahatsız etti. Vicdan rahatlığı işimi doğru yaptığım sürece duyarım.

Bir çocuğun izinli olarak kaç gün ailesine verileceğine, aksi bir mahkeme kararı yoksa, uzmanın düzenleyeceği sosyal inceleme raporu ile karar verilir. Kurum yöneticisi buna resen karar veremez. Vaka örneğinde idareden kaynaklı kurumsal bir kusur olduğu görünüyor. Her ne kadar görüşmecinin kuruluşta kalan engelli için izin süresinin uzatılması hususunda bir payı olmasa da, idarenin bu kararı karşısında yine de kendisini sorumlu duyduğu anlaşılmaktadır. Ancak anlatılan üzerinden bakıldığında uzmanın bu olayda herhangi bir sorumluluğu görülmemektedir. Sadece uzmanın hassas bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcı 15, "vicdan" rahatlığı ya da rahatsızlığı duygusuna kendisinde neden olan "…geçmiş yaşantılarım, travmalarım, bencilliğim gibi şeyler" olarak ifade edip şöyle devam etmiştir:

> Evet yıllar önce kuruluşta üç kardeştiler, anne de onbir aydır bu çocuklarla birlikte. Kimliklerini gizliyor. Babadan kaçıyorlar, kadının can güvenliği yok. Daha sonra işte çocukların yuvada olduğunu öğreniyor baba, on, onbeş gün olmuş çocuklar yuvaya gireli. Çocukları görmeye geliyor. Diyor ki, bir çocuğu ben bir göreyim. Tabiî o çocuk on bir ay boyunca annenin yanında kaldığı için, anne de olumlu-olumsuz nasıl anlattıysa, çocuk baba ile görüşmek istemiyor. Sekiz-dokuz yaşında. Tabiî çocuk için güvenli bir alan oluşturmak önemliydi. Kuruluş da onun için öyle bir yer olması gerekiyordu. Baba çok öfkeliydi, dişlerini sıkarak konuşuyordu. Zaten söyledik ya "bize biraz müsaade et, çocuk çok korkuyor, toparlarız biz. Babaya "çocuğun için bir şey yap" dedik, "git buradan" dedik. "Bize zaman tanıman lazım", ama baba öfkeli, çok sert, konuşamıyoruz. Bir şey olacak korkuyoruz, eli beline gidiyor, neyse, "ben çıkıyorum, çocuklarım önce

> Allaha, sonra sana emanet" dedi ve gitti. Akşam onbir aydır görüşmediği karısını bir yere çağırmış, artık nasıl ulaştıysa. Eyüp'te. Önce kadına sıkmış, sonra kendisini öldürmüş. Ben ertesi gün olayı öğrendiğimde dilekçe yazdım. "Ben ayrılıyorum". O gün hala yapılabilecek bir şey vardı, neydi bilmiyorum. Adamla dışarı çıkabilmek olabilir, çocuğun fotoğrafını çekip, videosunu çekip aşağıya getirmek olabilir. Daha da yıkıcı olabilirdi, ama o gün binbeşyüz karar [birden fazla seçenek] vardı bir tanesini almak zorundaydık. O gün o krizin hepsini ben yönetmek zorunda kaldım. 2013'de falan oldu, 2014'ün başlarında. O gün bugündür hala ben "bu işi artık ne olursa olsun iyi yapıyor" demeleri benim için bir şey ifade etmiyor. Orada iki kişinin ölümünden ben sorumluydum, ben adamla çok sakin konuştum. Bunu gönül rahatlığı ile söylüyorum. Keşke biri alsa, beni günlerce soruştursa, o iki cenazeden bence biz sorumluyuz, kuruluş olarak, kuruluş temsilcisi olarak. Bu bende hiç geçmeyecek bir şey. Erken karşılaşmış olmam kötüydü. Bir şey olabilirdi o görüşmeden benden büyük biri olsaydı, tecrübeli biri olsaydı, belki ben o gün burayı çok iyi yönettim, o adamın dışarıya o öfkeyle gitmesi görülmeliydi yani. Orayı ben anlamadım, bir şekilde adamın buradan çıkması gerekiyordu ben oraya çok odaklandım. Çıkması gerekiyordu, çünkü yukarı çıksa, engelleyemeyiz. Engellemeye çalışsak, ne olacak böyle bir kriz anında. İnsanın o şeyden nasıl etkilendiği benim o olayların yani mesela şöyle bir şey var yani şiddete tanık olanlarında mağduriyeti de tartışılıyor. Biz bu kadar çaresizliği, bu kadar yoksulluğu, rezilliği gördükten sonra bizim de içimiz çok rahat değil açıkçası, buna şahitlik etmek biraz dayanıklılık istiyor.

Bu vaka örneğinde, süpervizyon eksikliği tüm çıplaklığı ile görünmektedir. Bilginin ve tecrübenin olay anında eksik olduğu, ancak yaşanan insan kayıpları sonucunda müdahalede yapılan hatalar fark edildiğinden, uzmanın "vicdan" rahatsızlığı yaşadığı anlaşılmaktadır. Bir tarafıyla da işteki sorumluluğunu, insana karşı olan sorumluluğunu yerine getiremediğini de düşünmektedir.

Katılımcı 19, "vicdan" rahatlığı ve rahatsızlığı duygusuna neyin neden olduğunu tanımlayamadığını belirtmiş ve karşılaştığı bir vakayı şu şekilde örnek vermiştir:

> Vicdan azabı ve rahatlığı duyduğum bir örnek vereyim. Bir yaşlı çift vardı, birlikte yaşıyorlar, ama akıl sağlıklarını yitirmeye başlamışlar. Ben iki ay boyunca onları huzurevine yerleşmeleri için ikna etmeye çalıştım, ama kabul etmediler. Evleri çöp eviydi, iki yaşlı belki 1 yıldır banyo yapmamışlar zaten, evde temizlik yok. Kaymakamın yanına gittim, durumu anlattım, kolluk personeli ve ambulans istedim, onlarla huzurevine yerleştireceğiz. Kaymakam kabul etti. Eve gittik sadece kadın var. Eşi evi terk etmiş, alzeimer tanısı vardı. Kadında da vardı. Adam kayboldu. Ben hep düşünürüm, 2 ay bekledim onları ikna etmek için, beklemeseydim o adam kaybolmazdı. Ne oldu bilmiyorum o adama. Bir yıl geçti o adam bulunmadı, ondan sonra sormadım artık. Aklıma geldikçe vicdanen rahatsız oluyorum. Kadını huzurevine almak istedik o istemedi, hastaneye götürelim deyince kabul etti, tabiî Maltepe Huzurevine gidiyoruz, yolda o bana elinde anahtarları var ve sürekli vuruyor, alzeimer. Huzurevine geldik huzurevi idaresi "almam" dedi. "Yaşlı ajite halde Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesine götür, tedavisini yaptır, öyle getir" dedi oradaki uzman. Oraya

götürdüm, doktoru tanıyordum, hızlıca iğneler yapıldı ve serum takıldı. Yaşlı artık çok mutluydu, hiç banyo yapmamış kokuyor ve bana sarılıyordu, ama ben rahatsız olmadım, huzurevine yerleştirdik, kendimi çok rahatlamış hissetim.

Bu vakada yanlış değerlendirme sonucunda insanın değerinin harcanması var. Sosyal hizmet mesleğinde kullanılacak kaynak durumu, karşısındaki kişinin isteklerine karşılık verememe, uzmanın yaşantıları, o vaka karşısındaki tutumu değerlendirmesini hatalı yapmasına neden olabilmektedir. Bu, meslek için karşılaşılabilecek bir durumdur.

Katılımcı 8, "vicdan" rahatlığı ya da rahatsızlığı duygusunu, "…doğru ve yanlış karar vermeler oluşturuyor" ifadesini kullanarak şöyle devam etmiştir:

> Çoğunlukla vicdan rahatlığı hissediyorsun. Somut bir örnek: sosyal ve ekonomik destek başvurusu yapmış genç bir bayan var. Annesi ile yaşıyor, dört buçuk-beş yaşlarında da bir çocuğu var. Kadın aslında çalışabilecek güce sahip. Ancak işte çocuk annesiyle oturmasına rağmen, çocukta öyle bir anneye bağımlılık gelişmiş ki kadını bırakmıyor, hiçbir şekilde bırakmıyor. Kadın da gidip çalışamıyor, gerekirse merdiven silip kazanacak para ve sosyal yardıma başvuramayacak, ama anneanneye bile bırakamıyor. Eşi cezaevinde. Çocukta "baba terk etti, anne de terk edecek korkusu" var. Danışmanlık tedbiri almıştık mesela, o uygulama sürecinden sonra anneden koptu çocuk ve anne çalışmaya başladı, çok kısa bir süre sonra yardıma bile ihtiyaç duymadı. Bu insanı çok rahatlatıyor, doğru bir karar vermişsin. Vicdan azabı ile ilgili bir örnek hatırlamıyorum.

Bir meslek mensubu kendisinden beklenen işi doğru bir şekilde yaptığında, işini yapmış olur. Bir işi yaptığı için "vicdan rahatlığı" yaşaması, değerlendirmelerine yargılarını karıştırıyor olmasıyla ilgilidir. Oysa insanın değerini korumak bir uzmanın temel görevidir.

Katılımcı 2, "vicdan" duygusunu yaratanın ne olduğuna, "Çok kıymet veririm insanların değer ve yargılarına, dünya görüşüne. Şuraya müracaatçı oturduğunda, mümkün olduğunca nötralize etmeye çalışıyorum. İnsan oluşu üzerinden hareket ediyorum" cevabını vererek, şöyle devam etmiştir:

> Olmaz mı! Değerlendirmelerimde tabiî ki. Mesela sabah söyledim ya. Bir tane aileye çocuk yerleştireceğim diye, onun raporunun yazılmasına daha iki ay var aslında, başvuru süresinin dolmasına ama erkenden yazmışım. Belki de kader bu, aile ve çocuğu buluşturacak şimdi. Vicdan azabı yaşadığım vakalarda aslında şöyle bir şey kendimi denetleyen bir insanım. Şimdi aklıma gelmedi ama az olması beni mutlu ediyor.

Bir sosyal hizmet uzmanından insan fenomenlerini bilmesi ve bu özellikleri gösteren insanlara, insanın değerini korumaları halinde saygı duyması beklenir. Ancak kişinin yargılarına saygı duymanın doğru bir karşılığı olmayabilir. Bir babanın ya da

annenin, kız çocuklarının ahlakî yargıları gerekçe göstererek okumasını istememesi, elbette saygı duyulacak bir şey değildir. Ancak gelenekler gereği bir kişinin yöresel kıyafetler kullanmasına saygı duyulabilir. Bir uzmanın kişinin insanın değerini harcayan sözlerine saygı duyması ve bunu insan özgürlüğü ile açıklaması insan hakların korunmasını riske atması anlamına gelir.

Katılımcı 17, işini doğru yaptığında vicdan rahatlığı yaşamadığını, ancak yanlış kararlarının sonucunu gördüğünde ise vicdan rahatsızlığı yaşadığını belirtmiştir. Görüşmeci meslekî çalışmalarında "vicdan" rahatlığı ve rahatsızlığına neden olan duyguyu şu şekilde açıklamıştır:

> Kanun varsa, bilgi varsa, tecrübe varsa işim daha kolay, çünkü şunu rahatlıkla diyebiliyorum, böyle olması gerekiyordu, böyle oldu. Ancak bazen yalnız kalıyorum ve karar verirken bir iç muhakeme oluşuyor. İşte bu iç muhakeme bence bu duyguyu yaratıyor. Ancak etik olmaya her zaman dikkat ederim.

Sosyal hizmet mesleğini yapan uzman etik davranıldığında "vicdan" rahatlığı ya da rahatsızlığı duymasına gerek kalmaz. Sosyal hizmet mesleğinde mevzuat ve meslekî bilginin yetersiz kaldığı noktada, değerlerin araya girdiği bilinmektedir. Devletin kendi olanakları dahilinde yurttaşlarına sunmuş olduğu yurttaşlık hakları bellidir. Meslekle ilgili olan bu hakların kişilere ulaştırılması ise uzmanın sorumluluğundadır. Uzman bu işini doğru yaptığında "vicdan" muhakemesine yer kalmayacaktır.

Katılımcı 22, "vicdan azabı çekmenin nedeni büyük yanlışlıklarımdır. Vicdan rahatlığı veren ise doğru kararlarımdır" ifadesini kullanarak devam etmiştir:

> Çok büyük vicdan azabı duyduğum bir durum olmadı. Çünkü bir insanın yaşamını olumsuz etkileyecek, balta vuracak, hayatını altüst edecek herhangi bir noktada bir şeyim olmadı. Vicdan rahatlığı, ben yaptığım her hizmette vicdan rahatlığı duyuyorum. Yaşlının sokaktan kurtarılmasından tutun da, bir insan eğitim sağlanmasına kadar. Mesela vatandaşın çocuğuna okul kaydını ben yaptırmıştım. Hani diyeceksin ki bunun kayıt işlemini yapmak senin sorumluluğunda mı? Benim sorunluluğumda değil, ama yaptım, vicdan rahatlığıyla.

Bir sosyal hizmet uzmanı mesleğini rastlantılara bırakmadan, bilerek yaptığında, kişinin hakları ile buluşmasını sağlamış olur. Böylece insan haklarını korumuş da olur.

Katılımcı 13, işiyle ilgili hiç "vicdan azabı" duymadığını, elinden gelenin en iyisini yaptığını, "vicdan rahatlığı" için ise işini doğru yaptığı her çalışmada bu rahatlığı hissettiğini belirtmiştir. Görüşmeci "vicdan" rahatlığı ve rahatsızlığı duygusunun

arkasında olan şeyi kendinden hareket ederek değil, bir genelleme yaparak şöyle açıklamıştır:

> Tersten düşünelim. Bence narsist, empati duygusu olmayan, egosu güçlü insanlarda vicdan duygusu olmaz. Kişi karşısındakini anlamaya çalışmıyorsa, empatiyle ona davranılmamış demektir. Belki de sürekli şiddet görmüş demektir. Bu kişide vicdan yeteneği de yok demektir.

Görüşmeci psikolojik bir yaklaşımla, kendisini karşısındaki kişinin yerine koyamayan, dolayısıyla onu anlayamayan ve bir kişilik özelliği olarak bilinen kişinin sadece kendisini düşündüğü, bencil davranışlar gösterdiği narsist davranışlar gösteren kişinin "vicdan duygusunun olmadığını" iddia etmektedir. Empati yeteneği gelişmiş ve dünyada kendisinden başka insanların da yaşadığını fark eden ve ona göre davranan bir kişinin, bu yetenek ve özelliğinin eğitime, görgüye, deneyime bağlı oluştuğunu kabul ettiğimizde, "vicdan" denen bilinç olgusunun da bu öğrenilenler üzerine kurulduğunu kabul ederiz.

Katılımcı 21 de "…empati kurarak karşımdakini anlamaya çalışıyorum, empati bence duygularımı belirliyor, empati kurduğumda kendimi kötü hissediyorum ve ona yardım etmek istiyorum" ifadesini kullanarak "vicdan"ının arkasındaki duygunun "empati duygusu" olduğuna vurgu yapmıştır.

Katılımcı 9, "vicdan" rahatsızlığının arkasındaki duyguyu yaratanın, empati olduğunu belirtmiş ve buna eleştirel bir şekilde yaklaşmıştır, "İnsan kendisinin de o kötü duruma düşebileceğini düşünüp bu duyguya kapılıyor. Çok bencilce oluyor, ama öyle. Vicdan demek ki bencilliğin bir ürünüdür. Korkuların bir sonucudur. Kendi korkularının" ifadesini kullanarak şöyle devam etmiştir:

> Vicdan rahatlığı da duyduğum, vicdan azabı da duyduğum anlar oldu. Ancak kararlarımı vicdanımı dinleyerek almadığım için önemsemiyorum bu durumu. Vakanın çözümünde olaya vicdanî bakmayı bir kenara bırakıp mevzuat çerçevesinde değerlendirmek, vaka hakkında tarafsız ve doğru karar almayı kolaylaştıracaktır. Sosyal hizmet mesleğinin değerleri derken eşitlikten bahsetmiştik. Bence eğer vicdanımıza dayalı kararlar verirsek, bir süre sonra adil olamayız. Bilgiden saparız. Önyargılar ortaya çıkabilir. Hocam, biz haşa Allah değiliz.

Görüşmeci, kişideki empati yeteneğini, kişinin başka kişide tanık olduğu olumsuz durumu kendisi yaşamamak için kullandığını, aslında empati karşısındakini düşünmenin bir sonucu değil, kendini düşünmenin bir sonucu olduğunu belirtmiştir. Böylece "vicdan"lı olmayı da bencil olmaya dayandıran görüşmeci, bu nedenle "vicdana" göre

karar vermek öznel olacağından, her zaman "vicdan"ın yanılabileceğini belirtmiştir. Görüşmeci için, kişi gruplardan, kültürlerden, ideolojilerden etkilenen bir varlık olduğu için "vicdan" için "doğru bir yargıç" ifadesini kullanmak yanlış olacaktır.

Katılımcı 16, 23, 20 ve 7, "vicdan" rahatlığı ve rahatsızlığı duygusunu yaratanın ne olduğunu hiç düşünmediklerini, işlerini doğru yaptıklarında vicdan rahatlığı hissettiklerini belirtmişler, ancak "vicdan" rahatsızlığı duydukları vakaları olmasına rağmen örnek vermek istemediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcı 18, mülâkatın başlarında bir ensest içerikli vakadan bahsettiğini, o örneğin kendisinde "vicdan" rahatsızlığı yaratığını, bu duyguya neden olanın da "insan sevgisi" olduğunu belirtmiştir. Katılımcı 4, "vicdan" rahatlığı ya da rahatsızlığı duygusuna neden olan şeyin ne olduğunu düşünmediğini, ancak kendisini "vicdan"lı bir kişi olarak gördüğünü, işini doğru yaptığında vicdan rahatlığı, yanlış olduğunu anladığında ise vicdan rahatsızlığı yaşadığını belirtmiştir.

Bu alt başlıkta görüşme yapılan sosyal hizmet uzmanları "vicdan" denen bilinç olgusunun insanda ya yetenek ya da bir özellik olarak olduğunu, uydurulan bir şey olmadığını belirtmişlerdir. Değerlendirmeleri sırasında ya da sonucunda görüşmeciler "vicdan"larının sesini duyduklarını, ancak küçük bir bölümü "vicdan"larını değerlendirmelerine karıştırmadıklarını açıklamışlardır. Görüşmecilerin tamamı işlerini kendilerince doğru yaptıklarında "vicdan rahatlığı" yaşadıklarını, kendilerinden kaynaklı sorun çözememe ve kendilerinden kaynaklanmayan ancak kendilerine dokunan bir sorun durumunda "vicdan rahatsızlığı" yaşadıklarını belirtmişlerdir.

SONUÇ

Bu çalışmada sosyal hizmet ile ilgili değerlendirmelerde sosyal hizmet uzmanın "vicdan"ına başvurması sonucunda doğabilecek sorunlar üzerine durulmuştur.

Çalışmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının tamamının değerlendirmelerini meslekî bilgilere, yasal düzenlemelere dayandırdıkları anlaşılmıştır. Bir bölüm uzman, yasalar ne diyorsa kanaatlerini de bu normlara dayandırdıklarını; norm eksikliğinin, doğru bilinen yanlışların olması durumlarının kendilerini bağlamadığını, "neyse o"nu uyguladıklarını belirtmişlerdir. Meslekî bilgi ve mevzuata dayalı olarak kanaate bulunduklarını belirten görüşmeciler, tanık oldukları meslekî değerlendirmelerin çoğunlukla ezbere dayalı olduğuna vurgu yapmışlardır. Görüşmecilerin çoğunluğu sosyal hizmet mesleğinin uygulamalı olduğunu gerekçe göstererek, bazen tek durum karşısında karar vermede güçlük çektiklerini, profesyonel anlamada süperviyon hizmeti alamadıklarını ancak deneyimli uzmanlardan destek aldıklarını belirtmişlerdir. Yine görüşmecilerin çoğunluğu kanaatlerine idarecilerin ya da siyasî çevrelerin müdahale etmeye çalıştığını ifade etmiştir. Meslekte tecrübelilerin kendilerini bu müdahaleler karşısında koruyabildikleri, ancak meslekte yeni olanların etki altında kaldıkları anlaşılmıştır.

Görüşme yapılan uzmanların çoğunluğu 'değer' ve 'değerler' terimlerini karıştırmışlardır. Değeri "yarar"lı olarak görmüşler ve sosyal hizmet mesleğinin değerleri olarak kabul edilen sosyal adalet, mahremiyete saygı, eşit muamele etme, insan onuruna saygı gösterme gibi ilkelere işaret ettikleri gibi, çoğul anlamda kültür farklılıklarına, grupların değer yargılarına saygı duymayı da değer olarak kabul etmişlerdir. Sosyal hizmetin değerleri bölümünde ise bu ilkeleri tekrar etmişlerdir. Görüşme yapılan uzmanların 3 kişi değer ve değerlerin ayrımını insan felsefesi temelinde ele almaya çalışmışlardır.

Görüşme yapılan uzmanların tamamına yakını lisans eğitiminde "sosyal hizmetin değerleri" adı altında ya bir ders aldıklarını ya da farklı bir dersin alt başlığı olarak bu dersi aldıklarını belirtmişlerdir. Görüşmecilerden 1 kişi bu dersin seçmeli ders olması nedeniyle almadığını belirtmiştir. Görüşmecilerin çoğunluğunun bu dersin tam olarak içeriğini hatırlamadığı, sadece yukarıda belirtilen ilkelere vurgu yaptıkları anlaşılmıştır. Görüşme yapılan uzmanların tamamı sosyal hizmet mesleğinin değerleri olarak kabul ettiklerinin tamamını kendilerinin de benimsediklerini belirtmişlerdir. Ancak hiçbir

sosyal hizmet uzmanı değerlendirmeleri sonucunda karar verirken çelişkiye düştüklerinde ya da yasal dayanağı belirsiz olan durumlarda bu değerlere başvurduğunu ifade etmemiştir. Görüşme yapılan uzmanlardan 1 kişi, lisans eğitiminde Etik başlığı altındaki dersin seçmeli olması nedeniyle almadığını, geri kalan görüşmecilerin tamamı ya "Sosyal Hizmet Felsefesi" ders başlığı altında ya da adını hatırlamadıkları bir dersin alt başlığı altında etiği işlediklerini belirtmişlerdir. Görüşme yapılan uzmanlardan 2 kişi lisans eğitiminde, 1 kişi de yüksek lisans eğitiminde Etik başlığı altında aldıkları dersin meslekî çalışmalarında büyük katkısı olduğunu belirtmişlerdir. Ancak geri kalan görüşmeciler, meslek etiğinin kendileri için önemli olduğunu söylemiş olsalar da, gördükleri ders içeriğini hatırlamadıkları anlaşılmıştır. Görüşme yapılan uzmanların 3'ü hariç, 'etik' dendiğinde meslekte kabul edilen etik ilkeleri anladıklarını belirtmişlerdir. Görüşme yapılan uzmanlar ile kişi-kişi ilişkisinde etiğin yeri üzerine yapılan diyaloglar ile etik başlığı genişletilmiştir. Sosyal Hizmet Mesleğinde Etiğin Yeri başlığı altında yapılan görüşmede, görüşmeciler mesleğin değerler olarak gördüğü adalet, gizlilik, güven, insana saygı, kişinin kaderini tayin hakkı, eşitlik vb. ilkeleri sıralayarak, "adil olmak", "gizliliğe uymak", "kişinin kedisine dair kararlarına saygı duymak", "insana insanca muamele" etmek gibi etik davranış örnekleri vermişlerdir. Görüşme yapılan uzmanlar çalıştıkları iş yerinde mesai arkadaşları ve müracaatçıları ile kurdukları güven ilişkisi, kişilere ve haklarına saygı, bilgi paylaşımı, idarecilerin kanaatlerine müdahale etmemesi, müracaatçıların kendilerine hakaret etmemesi gibi davranış örneklerini etik ilişki örnekleri olarak vermişlerdir. Etik olmayan ilişkiler için ise, meslek mensuplarının müracaatçıları arasında kimlikler üzerinden ayrımcılık yapmaları, ezbere dayalı değerlendirmeler yapmaları, idarecilerin ve siyasî otoritelerin kanaatlere müdahalede bulunmaları, yasalarla belirlenen görev tanımları dışında idarecilerin kendilerine farklı işler vermeleri gibi konulardan bahsetmişlerdir. Görüşmecilerin tamamı "sosyal hizmet mesleğinin kendi haklarını koruyamayanların insan haklarını koruma mesleği olduğu" gibi açıklamalar yapmışlardır. Görüşme yapılan uzmanlar sosyal hizmet mesleği ile insan hakları arasındaki ilişkinin üniversite eğitimlerinde birçok derste vurgulandığını belirtmişlerdir. Görüşme yapılan uzmanların tamamı çocukların eğitim, sağlık, barınma hizmetlerine erişimlerini sağladıklarını, yine engelli, yaşlı ve kadınların barınma ihtiyaçlarını sağlayarak can güvenliklerini de güvence altına aldıklarını ve böylece insan haklarını koruduklarını belirtmişlerdir. Buna ek olarak bazı uzmanlar kültürel farklılıklara saygı duyarak, temiz hava, temiz su savunuculuğu yaparak ve grup haklarına duyarlı davranarak insan haklarını koruduklarını belirtmişlerdir. Görüşme yapılan uzmanlar

insan haklarının korunmadığı durumların ise etik olmayan tutum ve davranışlardan kaynaklandığını belirtmişlerdir. 1 uzman müracaatçılar arasında ayrımcılık yaparak, diğer uzmanların büyük çoğunluğu ise yanlış değerlendirme ve değerlendirmelere müdahaleler sonucunda bazı kişilerin eğitimden, sağlık hizmetlerinden, barınmaya ihtiyaçları olmasına rağmen bu ihtiyacın karşılanmasından, kişilerin temel besin kaynaklarına ulaşabilmeleri için hakları olan ekonomik yardımlardan mahrum bırakıldıklarından bahsetmişlerdir.

Görüşme yapılan uzmanların büyük bir bölümü "vicdan"ın grup kültüründen, aileden, eğitimden, mensubu olunan ideolojilerden edinildiğini, bunlar üzerinden de geliştiğini belirtmişlerdir. Bir bölüm uzman ise "vicdan"ın insanda doğuştan olduğunu söylemiştir. Doğuştan olduğunu söyleyenlerin bir kısmı tanrı tarafından insana verilen bir özelik olduğunu, diğer kısım ise "vicdan"ın insanda doğuştan bir "çekirdek" ve geliştirilebilecek bir yetenek olduğunu, bununla birlikte körelebilecek bir şey de olduğunu belirtmişlerdir. Küçük bir grup ise insanın dünyaya işlenmemiş bir canlı olarak geldiğini ve dünyada yaşayarak "vicdan"lı ya da "vicdan"sız olduğunu belirtmiştir. Görüşme yapılan uzmanların tamamı "vicdan" olgusunun doğuştan olsun ya da sonradan kazanılsın, insanda var olduğunu belirtmişlerdir. Uzmanlardan 3'ü hariç, değerlendirmelerini meslekî bilgi ve yasal düzenlemelere dayandırmalarıyla birlikte, kendilerini "vicdan"lı olarak tanımlamışlar ve değerlendirmelerinde "vicdan"larını gözardı etmediklerini, değerlendirmelerinde sıklıkla ya da karşılaşılan vakalarda bilgi ve mevzuat yetersiz kaldığında başvurduklarını belirtmişlerdir. Görüşme yapılan uzmanların 3'ü ise, değerlendirmelerinin hiçbir aşamasında "vicdan"larına kulak vermediklerini belirtmişlerdir. Görüşmeci uzmanlardan 2'si hariç, geri kalanların tamamı verdikleri vaka örnekleri üzerinden değerlendirmeleri esnasında ya da sonrasında "vicdan rahatlığı" ve "vicdan rahatsızlığı" yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Görüşmeci uzmanların çoğunluğu süpervizyon desteğinin önemini vurgulamışlardır. Uygulamada yaşanan etik sorunların ve ihlallerin yaşanmaması için süpervizyon desteğinin kurumsal bir sorumluluk olarak bütün meslek mensuplarına sağlanmasının önemli olduğunu belirtmişlerdir. Uzmanlar idarecilerin ve siyasî otoritelerin kendi kanaatlerine müdahale ettiklerini, böyle olunca da yaptıkları işi zaman zaman kendilerine ait hissetmediklerini, ancak bu müdahalenin olmaması durumunda mesleklerini daha iyi yapabileceklerini belirtmişlerdir. Yine diğer bir öneri olarak, çalıştıkları iş yerinde kişi başına düşen vaka sayısının oldukça fazla olduğunu, bu nedenle

sağlıklı değerlendirmeler yapamadıklarını, kişi başına düşen vaka sayısının makul olması durumunda, "vaka çalışması" yapabileceklerini ve böylece daha çok kalıcı çözümler üretebileceklerini belirtmişlerdir.

Sosyal hizmet uzmanı, temel insan hakları olan sağlık, eğitim, barınma, beslenme hakların gibi karşılanmasında çeşitli roller üstlenmektedir. Yine devletin olanakları ölçüsünde yasal düzenlemeler ve kurumlar vasıtasıyla yurttaşlarına sunduğu kişinin belli bir işe sahip olması ve karşılığında belli bir ücret alması gibi yurttaşlık haklarına ulaşmasında bireyin güçlü yönlerinin tespit edilmesi, onun için kurumlarda arabuluculuk yapılması gibi roller de sosyal hizmet uzmanına aittir. Her ne kadar temel insan hakları, uluslararası belgeler ve anlaşmalar ile ülkemiz tarafından kabul edilmiş olsa ve yurttaşlık hakları anayasa başta olmak üzere yasalarla ayrım yapılmaksızın bütün yurttaşların hakkı olsa da, her yurttaşın bu haklardan yararlanmaları zaman zaman mümkün olmamaktadır. Çünkü devlet bir kavram olarak vardır. Devletin işlemesini sağlayan insanlardır, kamu görevlileridir. Devlet kendiliğinden insan haklarını korumaz ya da ihlal etmez, bunu yapan o ülkede yaşayan kişilerdir. Sosyal hizmet uzmanının işi, müracaatçısının olanaklarını gerçekleştirebilmesini rastlantılara bırakmadan, sağlık, barınma, beslenme hakkına ulaşamayan kişinin yaşama hakkından mahrum kalabileceği, eğitim hakkından yoksun bırakılan kişinin olanaklarını gerçekleştiremeyeceği, çalışma hakkına ulaşamayan kişinin insanlaşmasını gerçekleştiremeyeceği bilinciyle, bir durum karşısında doğru değerlendirme yaparak kişinin temel insan ve yurttaşlık haklarına ulaşmasını sağlamaktır.

Sosyal hizmet uzmanları ile yapılan görüşmeler sonucunda, insan haklarından anladıklarının çoğunlukla uluslararası belgeler, anlaşmalar ve ulusal düzeydeki yasal düzenlemeler olduğu anlaşılmıştır. Yani insan haklarını hukuk normlarına indirgedikleri ve sadece bu normlara uyulduğunda insan haklarını koruyabileceklerini düşündükleri anlaşılmıştır. Oysa bir uzmanın bu normların türetildiği insanın yapısının bilgisine, yani tarihsel bir varlık olan insanın değerinin bilgisine sahip olması gerekir. Bu gerekliliğin nedeni ise, bir sosyal hizmet uzmanının karşılaştığı kişi ve insan durumlarının her birinin kendine özgü olması ve her bir durumu kendi tarihselliği içinde çözümlemeye çalışmasıyla ilgilidir. Her bir tek durumu olgusallığında değerlendirmek, o duruma değer biçmek olacağından, insan haklarının korunması tesadüflere bırakılmış olacaktır. Bu nedenle bir sosyal hizmet uzmanı değerlendirmelerinde insanın değeri bilgisine de başvurmalıdır. Bu da ancak insan felsefesini bilmekle olur. Eğer bir sosyal hizmet uzmanı değerlendirmelerinde insan değerinin bilgisi yerine, uzun süredir dünyada moda olan

kültürlere, değer yargılarına başvururs ya da demokrasi adı altında insan değerini harcayan yargılara saygı duyarsa, belki bir gelenek-görenek korunacaktır, ancak insan haklarını korumuş olmaz.

Bütün meslek etiklerinde olduğu gibi sosyal hizmet etiği ile insan hakları arasında da güçlü bir bağ vardır. Meslekî etik ilkelere bakarak değerlendirme yapacak olan uzman, her ne kadar bir ezber tuzağı ile karşı karşıya kalsa da, insan haklarını korumak için bir rehbere başvurmuş olur.

Bazı sosyal hizmet otoriteleri, meslek etiklerinin ülkeden ülkeye değişmesinde sakınca görmemektedir (Ife, 2017, s. 150-152). Bir durum karşısında tek doğru ile cevaba ulaşılamayacağı, bir durum için birden fazla doğrunun olabileceği düşüncesi yaygındır. Ancak çeşitliliği kural haline getirerek, değer yargılarını meslek etikleri olarak sunmak insan haklarının korunmasında bir tehlike olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir duruma etik olarak yaklaşmak "değerlerin sınırlandırılmasıdır". Bu nedenle " etik dönem bitti ahlakların dönemi başladı" söylemleri postmodern bir söylemdir. O halde bir sosyal hizmet uzmanı karşılaştığı insan ve insan gruplarının gelenek ve göreneklerini demokrasinin bir gereği deyip peşinen saygı duymamalı, insan haklarını koruyacak bir perspektif ile bu gelenek ve görenekleri doğru bir biçimde değerlendirmelidir.

Bir sosyal hizmet uzmanından insan haklarının ne olduğunun bilgisine sahip olması beklenir. Çünkü insan haklarını korumak için her zaman İnsan hakları Evrensel Bildirgesi nasıl ki yeterli olmayacaksa, meslekî etik ilkeler de her durum için yeterli olmayacaktır. Burada insan değerinin bilgisi bir uzmanın tek durumlarda değerlendirmelerini aydınlatacaktır.

İnsan hakları bilgisine sahip bir uzmanın, karşılaştığı durum karşısında etik eylemde bulunma olasılığı oldukça güçlüdür. Ya da etik bilgi ile donanmış, etik değer bilgisi ile hareket eden bir uzmandan da zaten insan haklarını korumaması beklenemez. Temel amacı insanın insanca yaşaması ve muamele görmesini sağlamak olan bir uzmanın, yaptığı değerlendirme ve verdiği kararıyla insan haklarını koruyup korumadığını sürekli gözden geçirmeli ve insan haklarını koruyabilmek için de bütün etik olanaklarını seferber etmelidir.

Bir sosyal hizmet uzmanından beklenen, bir insan ya da insan grubunun içinde bulunduğu durum ile karşılaştığında, kendi kimliklerini bir tarafa bırakarak

davranmasıdır. Yine içinde yaşadığımız dünyayı insan yararına olanakları ile kolaylaştıran, sanatı, felsefeyi yapanın insandan başkası olmadığını önemsemesidir. Olanaklar sahibi insana gerekli koşullar sağlandığında, yani hakları ile buluşturulduğunda olanaklarını gerçekleştirip geliştirebildiği unutulmamalı bu nedenle de onurlu bir varlık olan insana hak ettiği muamelede bulunmalıdır.

Kişiyle doğrudan ilişki kuran sosyal hizmet mesleğinin de diğer meslekler gibi "değer" olarak gördükleri vardır. Bir sosyal hizmet uzmanının mesleğin "değer" olarak gördüklerini kendi "değerleri" haline getirirken, bu değerlerin insanın olanaklarını gerçekleştirmesi ve geliştirmesi ile ilgisine bakması gerekir. Bu ilgiyi kuran sosyal hizmet uzmanı her bir kişinin değerli olduğunu, insan hakları ve hukuk karşısında eşit olduğunu, insanların sadece insan olmalarından dolayı onlara saygı duyulması gerektiğini, normal koşullarda onun özgür ve özerk olabilecek olanağa sahip olduğunu, dolayısıyla başkasının etkisi altında kalmadan kendi aklını kullanabileceğini ve kendisi ile ilgili kararları alabileceğini bilir.

Bir sosyal hizmet uzmanı, sürekli olarak bir insanın durumuyla karşı karşıyadır ve bu durumu değerlendirerek, o duruma uygun –sosyal ve ekonomik destek, kuruluş bakımı, danışmanlık hizmeti, koruyucu ailelik gibi– sosyal hizmeti belirlemekle görevlidir. Genellikle karşılaşılan, bireysel ya da sosyal sorun içerikli durumlardır. Her bir durum ise, kendi özgünlüğünde, sadece kendisine ait özellikleri de olan ve bütün özelliklerinin kendi aralarındaki ilgileriyle tektir. O halde sosyal hizmet uzmanından bir durum karşısında değerlendirme yaparken genellemelerden, ezberlerden, bir gruba ait değer yargılarından, çıkara dayalı değer atfetmelerden uzak, değer bilgisine sahip bir şekilde kararlar alması beklenir. İnsan tarihsel ve toplumsal bir varlıktır. Böyle olduğu için istediğimiz-istemediğimiz insanın bütün hallerini onda görürüz. Temel olarak bir insanın başka bir insan ile kurduğu ilişki sayesinde onu tanırız.

Günümüzde insan ile doğrudan ilgili her meslek teknik bilgi ve ilkelere sahiptir. Bu meslek mensuplarının her biri de bir kişi, tarihsel ve toplumsal birer varlık olduğundan, her ne kadar meslekî bilgileri ile işini yapsa da, bir gruba üyeliği, sahip oldukları dünya görüşü, hayat görüşü, çoğu zaman bu meslekî bilginin tamamlayıcısı olmakta ve karşılaştığı durumlarda tutumlarını belirleyen bir paya sahip olmaktadır. Bu da insan haklarının korunmasında sadece rastlantısal bir koruma sağlamaktan öteye gitmemektedir. Olması gereken ise, bu meslekî bilginin tamamlayıcı bilgisinin insan

hakları bilgisi olması ve bir durum karşısında değerlendirme yaparken bu bilgiye dayalı bir tutumla hareket edilmesidir.

Sosyal hizmet uzmanından beklenen, bir durum karşısında meslekî bilgi ve becerisi yanında insan hakları bilgisi ile doğru değerlendirme yapmasıdır. İnsan hakları bilgisine sahip olmayan bir sosyal hizmet uzmanı, çoğunlukla mensubu olduğu grubun değer yargılarına, mesleğinin genellemeleri ve ezberlerine, her tek durumun özelliğini hesaba katmadan birer norm olan meslek kurallarına göre hareket edecektir. Doğrudan insanla ilgili olan sosyal hizmet mesleği kişinin, ailenin, toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumludur.

Sosyal hizmet uzmanlarının ancak kabul ettikleri değerlerin bilgisine giderek ezberden ve genellemelerden kurtulabilecekleri, yani insanın değerini görebilmelerini sağlayacak felsefe eğitimlerinden geçmeleri halinde, bir durum karşısında doğru değerlendirme yapabilme cesaretini kendilerinde bulabilecekleri anlaşılıyor. Bu çalışmada da görüldüğü üzere, felsefenin rehberliğine başvuramayan sosyal hizmet uzmanı, sahip olduğu bilgisel eksikliği "vicdan"ı ile tamamlamaya çalışıyor, dolayısıyla bir değeri koruma uğruna yapılan bu eylemin sonucu değer harcayıcı olabiliyor.

Sosyal hizmet mesleği kimi çevrelerce her ne kadar insan haklarını koruma mesleği olarak gösterilse de, ülkemizde uygulamalara bakıldığında çoğunlukla bunu yap(a)madığı görülüyor. Görüşme yapılan sosyal hizmet uzmanlarının büyük çoğunluğu üniversitede "etik", "sosyal hizmet değerleri" ve "insan hakları" adlarını taşıyan dersleri ya görmediklerini ya da içeriğini unuttuklarını belirtmişlerdir. Görünen o ki insan hakları koruyucusu olan bir sosyal hizmet uzmanının bir durum karşısında değerlendirme yapabilmesi için kendi meslekî bilgi ve becerisini insanın değerinin bilgisiyle tamamlaması gerekir. Ancak bu şekilde sosyal hizmet mesleği insan haklarını koruma mesleği olabilir, sosyal hizmet uzmanı da karşılaştığı bir durum karşısında insan haklarını koruyan bir çalışan ve araştırmacı olabilir.

Sosyal hizmet uzmanı, "yardıma" ihtiyacı olan aileleri belirleyerek, sosyal hizmetlerden yararlanmalarını sağlamalıdır. Buradaki sosyal hizmet uzmanının amacı kişiyi yaşamının sonuna kadar yardımlarla desteklemek değil, müracaatçının kendi güçlü yanlarını görüp, kendi kendine yeter bir duruma gelmesine yardımcı olmaktır. Buradaki yardımın amacı, kişinin kendi yaşam standartlarını yükseltinceye kadar –kendi gücüyle

düzenli gelire sahip olup, barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilinceye kadar– yaşamını sürdürmesini sağlamaktır.

Sosyal hizmet alanında araştırma yapan her bir kişi, mesleğin uygulayıcıları ve eğiticileri için yol göstericilerdir. Bir araştırmacıdan araştırması için hangi metodu kullanırsa kullansın, cevap aradığı soruları araştırması sonucunda etik çerçevede doğru bir şekilde cevaplaması ve akıl yürütmelerini tutarlı bir şekilde temellendirmesi beklenir.

Bir sosyal hizmet araştırmacısı, sosyal hizmetin toplumda etkin kılınması ya da temel haklardan ve yurttaşlık haklarından ülkede yaşayan kişilerin yararlanmasına yardımcı olunması amacıyla plan ve programların oluşturulmasına yaptığı araştırmalarla katkı sunmalıdır. Bu da ülkemizde sosyal hizmet alanında olup bitenlerin, insan felsefesi aracılığıyla aydınlatılması ile olur. Araştırmalarda pozitivizmin sınırlayıcı bakışı yerine ontolojinin ve antropolojinin bakış açısını öne çıkarılmalıdır. İnsan doğa tarafı, aklı ve yarattığı değerler ile vardır. İnsanı varlıkta diğer canlılardan ayıran tarafı bilme yeteneği ve yarattığı değerleridir. Bu değerler, uçağı yapması, öykü yazması, insanların daha iyi yaşamalarını sağlayan koşullardır. Bununla birlikte toplumlarda taşıyıcısı gruplar olan ve bir grupta bir zaman bir boşluğu doldurmuş ancak gelinen zamanda işlevini tamamlamış olmasına rağmen, hala korunmak istenen ama insanları korumayan değer yargıları da vardır. Bir sosyal hizmet araştırmacısı bu değer yargılarını, taşıyıcısı insan olan değerlerle karıştırmamalı ve bu değer yargılarını savunma kaygısı taşımamalıdır.

EKLER

Ek 1. Görüşme Onam Formu

EK 1 - SOSYAL HİZMET İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELERDE "VİCDAN" SORUNU

Bu onam formu "Sosyal Hizmet İle İlgili Değerlendirmelerde "Vicdan" Sorunu"nu değerlendirmek amacıyla yüksek lisans tez araştırması için hazırlanmıştır. Vereceğiniz cevaplar araştırma için önemlidir. Görüşme raporlanırken hiçbir şekilde isminiz kullanılmayacaktır. Verdiğiniz bilgiler araştırmanın amacı dışında kullanılmayacaktır. Görüşme dizüstü bilgisayara klavye aracılığı ile not alınarak sürecektir ve görüşmeyi istediğiniz herhangi bir anda kesebilirsiniz. Bu görüşmeyi kabul ettiğiniz ve zaman ayırdığınız için teşekkür ederim.

Sayı:

Görüşme Başlama Saati:

Görüşme Bitiş Saati:

Ek 2. Görüşme Soruları

A. KİŞİSEL BİLGİLER

1. Kaç yaşındasınız?
2. Şu andaki medeni durumunuzu öğrenebilir miyim?
3. Lisans eğitiminizi hangi üniversitede tamamladınız?
4. Lisans eğitiminden sonra öğrenim durumunuz nedir?
5. Okul dışında herhangi bir kurs ya da benzeri eğitim çalışmalarına katıldınız mı?

B. MESLEĞİ İLE İLGİLİ BİLGİLER

6. Ne kadar zamandır bu mesleği yapıyorsunuz?
7. Şu an sosyal hizmetlerin hangi hizmet alanında/alanlarında çalışıyorsunuz?
8. Çalıştığınız sosyal hizmet alanı/alanlarında çalışmayı kendiniz mi istediniz? Nedenini açıklar mısınız?
9. Daha önce farklı kurum/kuruluşlarda çalıştınız mı?
10. Ne kadar süredir sosyal hizmetlerin bu hizmet alanında çalışıyorsunuz?
11. Ayda en çok ve en az kaç vakaya bakıyorsunuz?

C. SOSYAL HİZMETLERDE MESLEKİ DEĞERLENDİRMELERE İLİŞKİN DÜŞÜNCELER

12. Sizden çoğunlukla bir insan ya da bir insan grubunun içinde bulunduğu olayı sosyal hizmetler açısından değerlendirmeniz ve sonucunda kanaat bildirmeniz bekleniyor,

a) Kanaatinizi nasıl oluşturuyorsunuz?

b) Sosyal hizmetler alanında değerlendirmeler nasıl yapılmaktadır?

c) Sizce sosyal hizmetler alanında değerlendirme nasıl yapılmalıdır?

d) Değerlendirmenin sonucunda kanaatinizin dayanaklarını nerelerde arıyorsunuz? Ya da değerlendirmenizi neler belirliyor?

13. Değer denince, aklınıza ilk gelen nedir? Açıklar mısınız?

14. "Sosyal hizmetin değerler olarak kabul ettikleri" denildiğinde, nelerden bahsedebilirsiniz?

15. Meslekte en çok önem verilmesi gereken değer ya da değerler sizce nedir?

16. Üniversitede değerlere ilişkin bir ders görmüş müydünüz? Bu dersi gördüyseniz, sizde bıraktıkları nelerdir?

17. İşinizde sizden beklenenler, sosyal hizmetin değer olarak kabul ettikleri ile sizce uyumlu mu?

18. Sosyal hizmetin değer olarak gördükleri, sizin değer olarak gördüklerinizle uyumlu mu?

D. SOSYAL HİZMETLER ALANINDA ETİĞE İLİŞKİN DÜŞÜNCELER

19. Sosyal hizmetin amacı sizce nedir?

20. Sosyal hizmetin amacını gerçekleştirmesine neler yardımcı, neler engeldir?

21. Üniversite eğitiminizde "Etik" başlığı altında bir ders aldınız mı? Neler hatırlıyorsunuz?

22. Meleğinizi yaparken etik sorun olarak gördükleriniz nelerdir?

23. Etik olduğunu düşündüğünüz ilişkilere örnek verebilir misiniz?

a) Mesleki etiğin mesleğinize etkisi sizce nasıldır?

b) Uygulamalarınızda etik davranmanızı engelleyen faktörler oluyor mu? Varsa nelerdir?

E. İNSAN HAKLARI VE SOSYAL HİZMET MESLEĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİYE DAİR DÜŞÜNCELER.

24. İnsan hakları ile sosyal hizmetler arasında bir ilişki kurmak gerekirse, bu ilişkiyi nasıl açıklarsınız?

25. Uygulamalarınızdan yola çıkarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi yönünde sizin vereceğiniz örnekler var mı?

26. İnsan haklarının sağlanamadığı, korunamadığı örnekleriniz var mı? Tehlikeler nelerdir?

F. KARAR VERME AŞAMALARINDA VİCDANA DAİR DÜŞÜNCELER.

27. Karar verirken bilginizin yetersiz kaldığı ya da mevzuatta karşılığını bulamadığınız bir durum oldu mu? Olduysa, o durum karşısında ne yaptınız? Neye göre karar verdiniz?

28. Karar verdikten sonra kendinizi rahatsız hissettiğiniz anlar yaşadınız mı? Yaşadıysanız, örnek üzerinden o anki hissettiğiniz duygu durumunu açıklayabilir misiniz?

29. Vicdan dendiğinde aklınıza ilk gelen nedir? Kısaca açıklar mısınız?

a) Vicdan sizce insanın doğuştan getirdiği bir özellik mi? Neden?

b) Vicdan sizce sonradan kazanılan bir yetenek mi? Neden?

c) Vicdan gelişip /geliştirilebilir mi? Nasıl?

d) Vicdan acaba uydurulan bir şey mi, aslında olmayan bir şey mi? Neden?

30. Değerlendirmelerinizde "vicdanınızın sesini" dinlediğinizi düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız, hangi durumlarda vicdanınıza başvurursunuz?

31. Verdiğiniz kararlar sonucunda "vicdan rahatlığı" ya da "vicdan azabı" duyduğunuz oldu mu? Bir örnek vermeniz mümkün mü?

32. "Vicdan azabı" ya da "vicdan rahatlığı" duyduğunuz bir vakada, sizde bu duyguyu yaratanın ne olduğunu düşündünüz mü? Belirtiniz?

Teşekkür ederim.

Ek 3. Bakanlık Onayı

T.C.
AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI
Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı

Sayı : 73595336-605.01-E.90843
Konu : Ulaş AKSAKALLI

23/08/2017

MÜSTEŞARLIK MAKAMINA

Maltepe Üniversitesi Rektörlüğünün 25/05/2017 tarih ve 63316977/300-85 sayılı yazısı ile Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları Anabilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Ulaş AKSAKALLI'nın Prof. Dr. İoannaKUÇURADİ'nin danışmanlığında "Sosyal Hizmet İle İlgili Değerlendirmelerde Vicdan Sorunu"konulu tez çalışmasıyla ilgili İstanbul Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğüne bağlı Sosyal Hizmet Merkezlerinde görev yapan Sosyal Hizmet Uzmanları ile araştırma yapma talebi iletilmiştir.

Personel Dairesi Başkanlığı tarafından da olumlu değerlendirildiği bildirilen söz konusu araştırmanın 30/12/2017 tarihine kadar ilgili İl Müdürlüğü koordinesinde, kuruluş müdürlüğü denetiminde, ses-görüntü kaydı alınmaksızın, iş akışını aksatmayacak şekilde gönüllülük esası çerçevesinde, araştırma sonuçlarının herhangi bir yerde yayınlanmadan önce Kurum izni alınması ve araştırma bitiminde bir örneğinin Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığına gönderilmesi koşulları ile gerçekleştirilmesi hususunda;

Olurlarınıza arz ederim.

Ali Nazmi UZUN
Daire Başkan V.

OLUR
23/08/2017

Ayşe KARDAŞ
Müsteşar Yardımcısı V.

EK :
1- Yazı

*Bu belge elektronik imzalıdır. İmzalı suretinin aslını görmek için https://bys.aile.gov.tr/EvrakDogrulama adresine girerek (3C9SI9-yMeXib-LDbQQl-SKnjrb-5u847jCh) kodunu yazınız.

1

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü

Sayı : 65047368-605.01-E.66654 08/09/2017
Konu : Ulaş AKSAKALLI

DAĞITIM YERLERİNE

İlgi : 24.08.2017 tarihli ve 73595336-605.01/91699 sayılı yazı.

Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları Anabilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Ulaş AKSAKALLI 'nın Prof. Dr. Ionna KUÇURADİ 'ni danışmanlığında "Sosyal Hizmet İle İlgili Değerlendirmelerde Vicdan Sorunu" konulu tez çalışmalarını Müdürlüğünüzde 30/12/2017 tarihine kadar yapmasına ilişkin alınan 23/08/2017 tarih ve 90843 sayılı Makam Onayı yazımız ekinde gönderilmiş olup, gerekli kolaylığın sağlanması hususunda,

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Arzu GÜR
İl Müdür a.
İl Müdür Yardımcısı

EK :
1- Onay

DAĞITIM :
Shm
Sosyal Hizmet Merkezleri
08/09/2017 Memur : Pelin ÇOBAN KARAHAN

*Bu belge elektronik imzalıdır. İmzalı suretinin aslını görmek için https://bys.aile.gov.tr/EvrakDogrulama adresine girerek (0urPwI-fr5rh1-wN5DUy-jOUgSM-zrBvj7Mi) kodunu yazınız.

Alemdar Mah. Prof. Kazım İsmail Gürkan Cad. No:10 Cağaloğlu Fatih/İstanbul
Telefon No: (212)511 42 75 Faks: (212)526 44 49
e-Posta: istanbul@aile.gov.tr İnternet Adresi: www.aile.gov.tr

Bilgi için: Pelin ÇOBAN KARAHAN
Memur
Telefon No: -2124

KAYNAKÇA

Acar, H. ve Duyan, Ç.G. (2003). Dünyada sosyal hizmet mesleğinin ortaya çıkışı ve gelişimi, *Toplum ve Sosyal Hizmet, Cilt 14* (1), ss. 1-9.

Akkuş,P. ve Aktürk B.Ö. (Ed.), (2014). *Sosyal hizmet ve öteki.* İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Althusser. L. (2000). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları.* (M. Özışık, Y. Alp, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Balanuye, Ç. (2013). Vicdanın sesini demlemek. *Psikeart.* (Sayı 25), ss. 78-81.

Bertrand, A. (2001). *Ahlâk felsefesi.* (S. Zeki, Çev.) Ankara: Akçağ Yayınları.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Merkezi (2000). *İnsan hakları ve sosyal hizmet.* Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları.

Cılga, İ. (2004). Bilim ve meslek olarak Türkiye'de sosyal hizmet. *H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını.* (Sayı 16), ss. 72-74.

Çotuksöken, B. (2012). *İnsan hakları ve felsefe.* İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.

Duyan,V., Sayar, Ö. ve Özbulut, M. (2008). *Sosyal hizmeti tanımak ve anlamak.* Ankara: Öncü Basımevi.

Duyan,V. (2010). *Sosyal hizmet temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri.* Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları.

Dericiler Yücel, Ö. (2012). Sosyal haklara ilişkin devlet yükümlülükleri ve devletin değişen işlevi, *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi 23*, ss. 120-128. İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.

Fromm, E. (1996). *Kendini savunan insan.* (N. Arat, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Gökçearslan Çiftçi, E. ve Gönen, E. (2011). Sosyal hizmet uygulamalarında etik karar verme süreci. *Toplum ve Sosyal Hizmet. Cilt 22,* (2), ss. 149-160.

Güleç, C. (2013). Ego ile süperego çatışır azabı vicdan çeker. *Psikeart*. (Sayı 25), ss. 20-23.

Güzeldere, G. (2013). Vicdan: bazen sızlar. *Psikeart*. (Sayı 25), ss. 6-14.

Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Avrupa Kredi Transfer Sistemi Bilgi Paketi (2004-2005): Ankara

Ife, J. (2017). *İnsan hakları ve sosyal hizmet.*(B. Özçelik, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.

IFSW (International Federation of Social Workers). (2001) *İnternational definition of social work.* 2 Ekim 2018. https://www.ifsw.org/what-is-social-work/

İmamoğlu, A. (2010). Vicdan kavramının psiko-sosyal tarihi. *Akademik İnceleme Dergisi. Cilt 5*, (1), ss. 129-147.

İnam, A. (2013). Canımızdaki vicdan. *Psikeart*. (Sayı 25), ss. 75-77.

Kafadar, T. ve Tay, B. (2014). Learning strategies and learning styles used by students in social studies, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (2), pp. 259-267.

Kahveci, A.K. (2012). J.J. Rousseau'da ahlâkî vicdan ve değerleri. *Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi. Cilt 12*, (1), ss. 205-213.

Kant, I. (1984). *Seçilmiş yazılar.* (N. Bozkurt, Çev.) Ankara: Remzi Kitabevi.

Koşar, G. N. (2000). *Sosyal hizmetlerde sosyal yardım alanı.* Ankara: Şafak Matbaacılık.

Kuçuradi, İ. (2003a). *İnsan ve değerleri.* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2003b). Etik ve etikler, *Türkiye Mühendislik Haberleri,* (Sayı 423), ss. 7-9.

Kuçuradi, İ. (Ed.). (2009a). *İnsan haklarının felsefi temelleri.* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2009b). Felsefi etik ve "meslek etikleri". H. Tepe (Ed.), *Etik ve Meslek Etikleri.* ss. 25-43. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi İ. (2009c). *Uludağ konuşmaları.* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2011a). *Etik.* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2011b). *İnsan hakları: kavramları ve sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Mengüşoğlu, T. (2015). *İnsan felsefesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Neuman, W. L. (2009). *Toplumsal araştırma yöntemleri: nitel ve nicel yaklaşımlar*. (S. Özge, Çev.) (2. cilt). İstanbul: Yayınodası Yayıncılık.

Nietzsche, F. (2011). *İnsanca pek insanca.* (N. Epçeli, Çev.) (2. cilt). İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche, F. (2013a). *Ahlakın soykütüğü üstüne.* (A. İnam, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche, F. (2013b). *İyinin ve kötünün ötesinde.* (A. İnam, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Nutku, U. (2012). *İnanmanın felsefesi.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Özateş, Ö.S. (2010). Sosyal hizmet mesleğinin felsefi temelleri, *Toplum ve Sosyal Hizmet, Cilt 21,* (1), ss. 85-97.

Punch, K. (2011). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. (D. Bayrak, H. Arslan, Z. Akyüz, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.

Püsküllüoğlu, A. (2010). *Arkadaş Türkçe sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayıncılık.

Reamer, F.G. (2018). *Sosyal hizmet etiği ve değerleri.* (H. Acar, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.

Rousseau, J.J. (2012). *Toplum sözleşmesi ya da siyaset hukuku ilkeleri.* (İ.Yerguz, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Rousseau, J.J. (2013). *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı*. (R. N. İleri, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Rousseau, J.J. (2014). *Emile ya da eğitim üzerine*. (Y. Avunç, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Schopenhauer, A. (2014). *Merhamet.* (Z. Kocatürk, Çev.) İstanbul: Dergâh Yayınları.

Sheafor. W.B. ve Horejsi. J.C. (2016). *Sosyal hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler*. (D.B. Çiftçi, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.

Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (2001). *Sosyal hizmet etik ilkeleri ve sorumlulukları önerisi.* Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları.

Şahin, F. (2002). İnsan hakları ve sosyal hizmet ilişkisi. K. Karataş (Ed.), *Değişen Türkiye'de insan hakları açısından sosyal hizmetler*. (ss. 142-149) Ankara: SHU Derneği

Şenel, A. (2013). *Siyasal düşünceler tarihi.* Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Şenel, A. (2015). Vicdan ve savaş. *Bilim ve Gelecek*. (Sayı 139), ss. 14-33.

Taşğın Şahin N. (2017). *Yoksulluk, insan hakları ve sosyal hizmetler.* Ankara: Nika Yayınevi.

Thompson, N. (2014). *Kuram ve uygulamada sosyal hizmeti anlamak*. (B. Yıldırım, B. Hatipoğlu Eren, Ç. Öngen, E. Beydili, G. Erükçü Akbaş, İ. B. Adıgüzel, S. Akçay, Ö. S. Özateş Gelmez, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.

Tufan B, Ö., Sayar O. ve G. Koçyıldırım (2009). Sosyal bir hak olarak sosyal hizmet, Nergis Mütevellioğlu (Ed.), *22-23 Ekim 2009 Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu,* (ss. 76-87) Antalya: Belediye İş Sendikası Yayınları.

Tuncay, T. ve Erbay, E. (2006). Sosyal hizmetin temel hedefi: sosyal adalet. *Toplum ve Sosyal Hizmet. Cilt 17,* (1), s. 53-59.

Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe sözlük,* (2. cilt). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkiye Felsefe Kurumu Derneği (2017). *Sosyal hizmet uzmanları için etik kılavuz.* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Derneği.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zastrow, C. (2010). *Sosyal hizmete giriş*. (D.B. Çiftçi, A. Aykara, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.

Zullinger, H. (2000). *Çocuk vicdanı ve biz*. (K. Şipal, Çev.) İstanbul: Cem Yayınevi.